

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Ta grammatika, alli tu ‚Sreklivishe je taista vuzhonnost, kateri vuzhir te besede ene freke prov'nekati, brati, v'kupstaviti, inu pisati, tu je: da ti vuzhirninz vey, fakai rav'nnu tiste, inu nobene druge zharke, alli zharzhi marejo v'eni besedi ifrezhenne, inu pisane biti: fakai te besede taku, inu ne dergazhi marejo shpongane, preobernene, v'kuppetav'lene biti, da one posebnu v'gladkim govorjennju v'selei zhiste, resnizhne, pres bloda berlive, inu fastopplive ostannejo.

Is kateriga pride:

- 1.) Da nobenni namore eno ‚Sreko prov' pres bloda govoriti, all pisati, zhi se on popreid ny navuzil to grammatiko, all ‚Sreklivishe.
- 2.) Da tudi rav'nnu tisti, kateri skus slovenske besede v' govorjennju, all pisanju kai zhistiga, resnizhniga, leppiga, v'selei shtimanniga, inu fastoppliviga hozhe napreipernesti, mare tu slovensku ‚Sreklivishe nefvognenlivu, inu fastopplivo.

25. 2019 1

Jezikoslovni zapiski 25 • 2019 • 1

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor	Hubert Bergmann, Metka Furlan, Alenka Jelovšek, Mateja Jemec Tomazin, Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele Peter Weiss
Urednik	Alenka Jelovšek
Tehnična urednica	Donald Reindl, DEKS, d. o. o.
Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino	
Naslov uredništva	Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
Telefon	01 4706 160 peter.weiss@zrc-sazu.si, isj@zrc-sazu.si http://ojs.zrc-sazu.si/jz http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html
Izdal	ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Založila	Založba ZRC
Zanju	Oto Luthar, Kozma Ahačič
Glavni urednik	Aleš Pogačnik
Prelom	Peter Weiss, Simon Atelšek
Oblikovanje	Evita Lukež
Tisk	Collegium Graphicum, d. o. o.
Naklada	250 izvodov
Letna naročnina	10 €
Letna naročnina za študente	8 €
Cena posamezne številke	7 €
Cena dvojne številke	12 €
Naročila sprejema	Založba ZRC, p. p. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija
Telefon	01 4706 464 zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Revija izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Mihael Zagajšek, SLOVENSKA GRAMMATIKA oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre in deutsch und wendischen Vortrag (1791)

Ta grammatika, alli tu Sreklivishe je taista vuzhonnost, kateri vuzhir te besede ene freke prov' mrekati, brati, v'kupstaviti, inu pisati, tu je: da ti vuzhirnizvey, fakai rav'nnu tiste, inu nobeñe druge zharke, alli zharzhi marejo v'eni besedi ifrezhenne, inu pisane biti: fakai te besede taku, inu ne dergazhi marejo shpogane, preobernene, v'kuppostav'lene biti, da one posebnu v' gladkim govorjennju v'selei zhiste, resnizhne, pres bloda berlive, inu fastopplive ostannejo.

Is kateriga pride:

- 1.) Da nobenni namore eno Sreko prov' pres bloda govoriti, all pisati, zhi se on popreid ny navuzil to grammatiko, all Sreklivishe.
- 2.) Da tudi rav'nnu tisti, kateri skus slovenske besede v' govorjennju, all pisanju kai zhistiga, resnizhniga, leppiga, v'selei shtimanniga, inu fastoppliviga hozhe napreipernesti, mare tu slovensku Sreklivishe nefvognenlivu...

ZALOŽBA
Z R C

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

- 7 Глеб Пилипенко [Gleb Pilipenko]**
Унгаризмы в лексике традиционной культуры у преkmурских и порабских словенцев
[Ungarizmy v leksike tradiconnoj kul'tury u prekmurskih i porabskih slovencev]
- 35 Vlado Nartnik**
K ločljivim predponam porabskih glagolov
- 43 Metka Furlan**
Istrsko pogovorno in narečno (*za*) *dobro roko*
- 53 Tanja Fajfar – Mateja Jemec Tomazin – Mojca Žagar Karer**
Slovenska pravna terminologija in njen prikaz v Pravnem terminološkem slovarju
- 67 Simon Atelšek**
Navajanje prevzetih jezikoslovnih terminov in celovitost pojmovnih skupin v Cigaletovi Znanstveni terminologiji (1880)
- 83 Mojca Kompara Lukančič**
Razumevanje položaja dvojezičnosti pri pripadnikih dveh različnih generacij v slovenski Istri
- 97 Luka Brenko – Maja Rotter**
Problem jote v starogrškem *ikhthÿs* 'riba'
- 107 Lana Hudeček – Milica Mihaljević**
Hrvatsko mocijsko nazivlje
- 127 Marija Perić – Nikolina Miletić**
Pejorativa in deutschen und kroatischen Leserkommentaren auf Terroranschläge im Internet
- 143 Željka Brlobaš – Martina Horvat**
Metodologija leksikografske obradbe *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*
- 165 Галина Петрова – Елена Иванова [Galina Petrova – Elena Ivanova]**
Местоименные комплексы с посессивным значением в болгарском языке и их русские соответствия

[Mestoimennye komplekxy s possessivnym značenim v bolgarskom jazyke
i ih russkie sootvetstvija]

OCENE IN POROČILA

183 Tjaša Jakop

Jansonova Kratka zgodovina jezikov

189 Andreja Legan Ravnikar

Simpozij Oživljeni Vodnik

193 Janez Orešnik

Moj stik z jeziki in z jezikoslovjem v obdobju po letu 1975

Recenzentke in recenzenti **Vanda Babič**
Helena Dobrovoljc
Metka Furlan
Tjaša Jakop
Alenka Jelovšek
Mateja Jemec Tomazin
Karmen Kenda-Jež
Domen Krvina
Vlado Nartnik
Suzana Todorović

Prevodi izvlečkov, ključnih **Vlado Nartnik**
besed in povzetkov **Mladen Uhlik**
v slovenščino

RAZPRAVE IN ČLANKI

ГЛЕБ ПИЛИПЕНКО [GLEB PILIPENKO]

УНГАРИЗМЫ В ЛЕКСИКЕ ТРАДИЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ У ПРЕКМУРСКИХ И ПОРАБСКИХ СЛОВЕНЦЕВ

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7562](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7562)

Madžarizmi v besedišču ljudske kulture Slovencev v Prekmurju in Porabju

Prispevek obravnava izposojenke iz madžarskega jezika v ljudski kulturi prekmurskih in porabskih Slovencev. Madžarizmi so bili zbrani v času terenske raziskave v Prekmurju in Porabju leta 2018, njihov pomen in raba pa sta bila preverjena v leksikografskih virih. Veliko izposojenk iz madžarščine se uporablja širše, kot je opisano v slovarjih. Poleg tega nekatere besede niso bile vključene v slovarje, vendar jih informatorji uporabljajo zelo aktivno tako v Prekmurju kot v Porabju. Obravnavane besede so ponazorjene s primeri iz zbranega terenskega gradiva.

Ključne besede: prekmursko narečje, slovenščina, madžarščina, jezikovni stiki, izposojenke, ljudska kultura

Hungarian Loanwords in the Folk Culture of Slovenians in Prekmurje and the Rába Valley

This article deals with loanwords from Hungarian in the traditional culture of Slovenians in Prekmurje and the Rába Valley (Sln. *Porabje*, Hung. *Muravidék*). Loanwords from Hungarian were gathered during fieldwork in Prekmurje and the Rába Valley in 2018. Their meanings and use were checked in lexicographic sources. Many words function more widely than indicated in dictionaries. Some words are not included in them but are used actively in informants' speech. The lexemes discussed are exemplified with field notes.

Keywords: Prekmurje dialect, Slovenian, Hungarian, language contact, loanwords, folk culture

- 0 Изучению унгаризмов на преkmурском языковом материале посвящено несколько значимых работ. Заимствования из венгерского отмечаются и в словарях преkmурского и словенского языков. Однако отдельного рассмотрения до сих пор не получила заимствованная из венгерского языка лексика традиционной народной культуры. Следует отметить, что даже те работы, в которых анализируются унгаризмы, по большей части основаны на письменных источниках, данных, зафиксированных в то время, когда еще активно функционировал преkmурский литературный язык (например, Novak 2006; Dudás 2011; 2015), т.е. период более 100 лет назад. Данные жи-

вого языка практически остаются без внимания (за исключением некоторых работ, например Koletnik 2007), тогда как они представляются чрезвычайно важными в силу произошедших языковых изменений в прекмурском (и порабском) наречии, а также в силу разной языковой ситуации в двух пограничных областях (на границе Венгрии и Словении) некогда единого языкового пространства.

Группа исследователей Института славяноведения РАН провела экспедицию в Прекмурье и Порабье в мае 2018 года с целью изучения архаических и инновационных процессов в языке и культуре словенцев данного края.¹ Основой для написания настоящей статьи послужили наблюдения за функционированием заимствованной лексики в языке информантов, что позволило уточнить особенности ее использования в речи прекмурцев и порабцев. Затем для анализа были привлечены дополнительные источники (монографии, словари) как относящиеся к словенскому языку, так и к сопредельным близкородственным языкам (хорватские, градищанско-хорватские, сербские), отчасти был привлечен и типологически сходный закарпатский материал, ранее записанный автором в полевых условиях. Выбор языков для сопоставления определялся тем, что народы, говорящие на них, также входили в состав Венгерского королевства и в этих языках встречаются подобные заимствования из венгерского.

Историческая судьба Прекмурья тесно связана с развитием Венгерского королевства. Таким образом, прекмурские земли не входили в состав Австрии, где находилась большая часть словенской этнической территории. В составе одного со словенцами государства Прекмурье оказалось только после Первой мировой войны. Длительное время роль литературного языка у прекмурцев выполнял кайкавский язык (Dudás 2011: 36), имело значение также подчинение этих земель Загребскому епископу, поскольку из Загреба шло распространение литературы на кайкавском языке. Изолированность Прекмурья от других словенских земель, а также многовековое сосуществование в венгерском административном и культурном пространстве безусловно сказалось на языке. Унгаризмы составляют достаточно большой процент прекмурской лексики, непонятной остальным словенцам. Именно на этой территории по данным ОЛА концентрируется большая часть унгаризмов (ОЛА 2015: карта № 33). Венгерские заимство-

1 В составе экспедиции работали д.ф.н. А.В. Гура (в Прекмурье), к.ф.н. М.В. Ясинская, к.ф.н. Г.П. Пилипенко (Прекмурье и Порабье). Подробнее см. Пилипенко – Ясинская 2018. За помощь в проведении экспедиции выражаем благодарность сотруднику Помурского регионального музея (Мурска-Собота, Словения) Елке Пшайд, а также главному редактору газеты «Порабье» Мариане Сукич (Сентготтард, Венгрия). В Прекмурье были проведены интервью с информантами из населенных пунктов: Мурска-Собота, Неделица, Гентеровцы, Крижевцы, Горни-Петровцы, в Порабье – Фельшёсельнёк, Апатиштванфалва, Сентготтард, Саконьфалу, Орфалу.

вания в прекмурских и порабских говорах относятся к разным семантическим группам (например, кулинария, административные термины, название животных, растений, строений, природных объектов, состояния человека и т.д.). Приведем слова, которые до сих пор функционируют в речи собеседников (среди них есть и так называемые обратные славизмы): *alomaš* (станция, венг. *állomás*), *banda* (музыкальный ансамбль, оркестр, венг. *banda*), *bauta* (магазин, венг. *bolt*), *betežen* (больной, венг. *beteg*), *biróf* (судья, венг. *biró*), *fálát* (кусочек, венг. *falat*), *goula* (аист, венг. *gólya*), *gulaš* (гуляш, венг. *gulyás*), *kočdiš* (нищий, венг. *koldus*), *krumpli* (картофель, венг. *krumpli*), *palinka* (палинка – водка из фруктов, венг. *pálinka*), *paprikaš* (паприкаш, венг. *paprikás*), *pejnze* (деньги, венг. *penz*), *varoš* (город, венг. *város*)² и др. В прекмурском литературном языке, который и сегодня используется лишь отчасти в евангелистской лютеранской церкви в богослужении, сохранились следы венгерского синтаксиса, порядка слов (ср. Пилипенко 2011). В ходе проведения полевого исследования наше внимание привлекли термины из области традиционной культуры, активно используемые информантами по сей день.³ Как выяснилось, многие из этих терминов не зафиксированы в имеющихся описаниях прекмурского наречия, словарях и т.д. Таким образом, наша задача состояла в уточнении их значения, фиксации контекстов употребления и отчасти в выяснении их происхождения у самих информантов.

В ходе интервью информантами довольно часто реализуется стратегия метаязыкового комментирования, уточнения и пояснения отдельных прекмурских лексем, которые могут быть непонятны носителям словенского литературного языка. Именно такими лексемами являются унгаризмы, которые и поясняют собеседники. Ниже приведем несколько примеров данной дискурсивной стратегии от информантов из Прекмурья и Порабья.⁴ Отличие порабцев от прекмурцев состоит в том числе в частотности комментирования лексем. Порабцы делают метаязыковые комментарии реже, поскольку большинство из них в отличие от прекмурцев не знакомы с литературным словенским языком.

2 Обычно в Прекмурье под словом *varoš* подразумевают центральный город Мурска-Соботу, в Порабье *varoš* используют для обозначения центра округа города Сентготтард (венг. *Szentgotthárd*, словен. *Monošter*). При этом само название города не используется.

3 Нами учитывались не только собственно термины народной культуры, но и общеупотребительные лексемы, которые используются в контексте описания каких-либо явлений духовной культуры. Внимание в первую очередь уделялось лексике, отмеченной в вопросе (Плотникова 2009).

4 Примеры даны в упрощенной транскрипции с отражением наиболее типичных прекмурских и порабских фонетических особенностей, например: наличие дифтонгов, огубленного *â*, звуков *ö, ü*, оглушение *v*. В цитируемых оригинальных нарративах запятая обозначает паузу.

- 0.1 *Samo s tistin novinami hodi pa začne preklinjati po dvorišču, preklinja, klöbük, kolápoš,⁵ mi smo pravili kolápoš, klöbüke nej, kolápoš, začne dol metati* (Он только с этой газетой ходит и как начнет ругаться во дворе, ругается, шляпу, *kolápoš*, мы говорили *kolápoš*, шляпы (*klöbük*), *kolápoš*, начнет бросать) (Горни-Петровцы).
- 0.2 *Še vedno je pa običaj ka se o pou noči ka se preobleče nevesta, sleče bejlo obleko, se preobleče, ka se potem čevelj züje, nej, pončok pravijo na Goričkon, mi pravimo, ja, cipele,⁶ ne, in potem je tisto na dražbi, na licitaciji, ne, ko potem tiste pejneze⁷ zbirajo, denar zbirajo za tisti čevelj, nevestin* (Все еще сохранился обычай, когда в полночь невеста переодевается, снимает белое платье, переодевается, потом снимает туфли, *pončok* говорят в регионе Горичко, мы говорим *cipele*, да, и потом это на аукционе, на торгах, да, потом эти *peneze* собирают, деньги собирают для этих туфель, невесты) (Мурска-Собота).
- 0.3 *Vemo da od jezer,⁸ jezeru, al kak vi pravite tisoč, razumeš? Ne jezero, tisoč* (Мы знаем, что от *jezer*, *jezeru*, или как вы говорите тысяча, ты понимаешь? Не *jezero*, *tisoč*) (Сентготтард).
- 0.4 *So ešče odli, e-e, kāk to pravi, gda je pusta, tisti štiri nadela, pa še betlehemeš,⁹ kāk to pravite vej, d'o na ven, betlehemeštja, tan so tūd pojbišče odli ka so nosili male Jezuša ... to je bilo, december* (Еще ходили, э-э, как сказать, когда пост, три-четыре недели, *betlehemeš*, как это вы говорите, я не знаю, *betlehemeštja* («вифлеемцы») там также парни ходили, которые носили маленького Иисуса ... это было, в декабре) (Апатиштванфалва).

В примерах представлена лексика из разных сфер, в том числе, из области традиционной народной культуры (венг. *betlehemes*). В 0.4 собеседница не смогла подобрать эквивалент лексеме, показательно, что именно это слово вызвало у нее необходимость комментирования.

Ниже будут рассмотрены в алфавитном порядке термины, относящиеся исключительно к сфере традиционной народной культуры. Следует отметить, что даже на такой небольшой территории, которую занимают прекмурские и порабские диалекты, различия между говорами значительные,¹⁰ в том

5 Венг. *kalap* 'шляпа', хотя *kalapos* (с суффиксом *-s*) является прилагательным, производным от *kalap*, а также обозначает мастера, занимающегося изготовлением шляп.

6 Венг. *cipő* 'туфли', обувь.

7 Венг. *penz* 'деньги'.

8 Венг. *ezer* 'тысяча'.

9 Венг. *betlehemes* 'вифлеемский', собирательное название сенок с песнями и рецитациями, а также исполнителей этих сенок и песен (MNL 1: 593).

10 В прекмурскую группу входят говоры северные, центральные и южные (Ramovš 1935: 183), в Порабье различают говоры Горни-Сеника (венг. *Felsőszölnök*) и села Штевановцы (венг. *Apátistvánfalva*).

числе и в сфере лексики, на что обращают внимания и наши информанты. Многие слова имеют синонимы, либо информанты знают несколько слов из разных говоров, поскольку они могут бытовать в соседних селах, отстоящих друг от друга на небольшом расстоянии.

1 Для обозначения окончания работ, например, при строительстве дома или сбора урожая в поле, используется лексема *adomaš*:

1.1 *Te je bič adomaš, zaključek ... za fsako delo je bič adomaš, recimo žetef je trajala sedem po petnajst dni lejko, stroj za mlatitef ... mlatilnica, gda je v ves prišeč smo okrasili pa da je z vesi šeč, smo okrasili z mašinskimi rožami, žute rože, fsaka iža mela mašinske rože* (GP). (Это был **адомаши**, окончание ... для любой работы был **адомаши**, скажем, жатва длилась семь, по пятнадцать дней могла, молотилка ... когда приезжала в деревню, мы украшали, и когда уезжала из деревни, мы украшали «машинными» цветами, желтые цветы, каждый дом имел «машинные» цветы) (Горни-Петровцы).

В венгерском языке слово *áldomás* имеет следующее значение: ‘общий пир во время окончания работы в общине, во время сбора урожая, а также во время выборов на какую-то должность’ (MNL 1: 61), ‘пир, угощение, по случаю успешного мероприятия, законченной работы, победы, успеха и т.д.’ (MNYÉSz 1: 129). Данное слово является производным от глагола *áldoz-* ‘приносить жертву’, имеющего финно-угорское происхождение (*áld-*); вероятно, первоначально угощение по случаю окончания работы, сопровождалось жертвоприношением¹¹ (MNYTESz 1: 131). В. Новак в словаре говора села Бельтинцы приводит две формы слова *adomaš* и *odomaš* (основная)¹² (Novak 1996: 84) в значении ‘*likof* (пир после законченной работы)’ со следующей иллюстрацией: *odomáš so pili po veľkon dèli* («адомаш» пили после большой работы). В словаре литературного прекмурского языка В. Новак также указывает на схожее значение лексемы *adomaš*: ‘*pitje po velikem delu, napitnica* (пир после большой работы, тост)’ (Novak 2006: 1). М. Плелершник фиксирует слово *aldomaš* с толкованием: ‘подарок, питье для работников после законченной работы’ (Pleteršnik 2010–2014) и с пометой, что оно известно также в Восточной Штирии. В словацком диалекте на территории Венгрии в Пилишсанто выражение *ol-domáš pili* используется в значении ‘*Kauftrunk*’ (Gregor 1975: 251). Л. Хадрович отмечает *aldomaš, jadomaš, aldamaš* в значении *Kauftrunk, Belohnung, Trinkgeld* (обмывание покупки, вознаграждение, чаевые) для хорватских кайкавских письменных текстов (Hadrovics 1985: 113–114) и пишет, что изначально в

11 Ср. также в прекмурском заимствованный в близком значении из венгерского глагол *al-dívàti* – дарить, жертвовать (с сохранением *l* перед *d!*) (Novak 2006: 2), а также в кайкавском *alduvanje* – жертвование (Hadrovics 1985: 114).

12 Передача венгерских *a* и *o* часто различается в языке-реципиенте, ср. Hadrovics 1985: 47.

кайкавских и чакавских текстах это слово использовалось как термин из юридической области. Параллельно даются такие слова как *aldomašar*, *aldomašnik*, означающие свидетеля при покупке. В словаре сербскохорватского языка находим *aldomaš* и *aldumaš* с таким пояснением: *piće koje se plaće pri kupovini ili prodaji* (питье, за которое платят при покупке или продаже) (RSKJ 1: 65). Воеводинским сербским говорам это слово известно в следующих формах: *алдамаш*, *алдомас*, *алдомаш*, *алдумаш* (РСГВ 1: 44) и обозначает «угощение по случаю успешной продажи или покупки», а также «чествование по случаю крестин или свадьбы». П. Скок указывает на то, что этот термин переняли все народы, в том числе и словенцы, которые граничат с венграми (ERHSJ 1: 26). В закарпатском селе Изя для обозначения окончания какой-либо большой работы используется слово *алдомаш*, хотя сейчас, как отмечают информанты, оно постепенно уходит, а все больше используется лексема *магарыч* (ПМА).

- 2 В языках региона Карпатского бассейна известен термин с корнем *bosork*- для обозначения ведьмы: ср. закарпатские диалекты – *босоркиня*, *босоркун* (ПМА), кайкавские хорватские диалекты – *bosorka* (Hadrovics 1985: 154), словацкий диалект Пилишанто – *bosorák*, *bosorka* (Gregor 1975: 207), кайкавский в на территории Венгрии в Фертёхомоке (Houtzagers 1999: 233), воеводинские сербские говоры – *босорка* (РСГВ 1: 127), см. также данные ОЛА (ОЛА 2015: карта № 21, лексемы (*bosork*)-а и (*bosorkan*)-ь-а), и работы (Усачева 2008; Валленцова 2018). В венгерском языке используется слово *boszorkányu* для наименования женщины, занимающейся колдовством, а также как собирательное для обозначения старой женщины (MNL 1: 346–348). Данное слово является по происхождению тюркизмом (ср. узб. *basârğan* ‘ведьма’), в венгерских диалектах известен термин *boszorka* (см. также Ващенко 2014: 299–300), откуда проникло в словацкий литературный язык – *bosorka* (MNYTESz 1: 351–352). Однако в Прекмурье и Порабье чаще всего известно либо заимствование из немецкого: *comprnica*, *cumprnica*, *coprnica* (нем. *zaubern*), либо термины *čaralica*, *čalarica*¹³ (записано повсеместно в Прекмурье и Порабье). Ср. комментарий информанта из Порабья об использовании этих слов:

13 Термин *čalarica* тем не менее не настолько однозначен в трактовке, как может показаться на первый взгляд (например, при кажущейся метатезе *r-l*). В говоре села Белтинцы известно слово *čalären* ‘обманчивый’ (Novak 1996: 29), заимствованное из венгерского *csalárd* ‘обманчивый’ (ср. венг. *csalni* ‘обманывать’). В литературном прекмурском языке находим такие слова *čalarni* (*čelarni*) ‘обманчивый’, *čalarno* ‘обманчиво’, *čalarnost* ‘обманчивость’, *čalejr* ‘обманщик, колдун’, *čalejriti* ‘обмануть, околдовать’, *čalarija* ‘колдовство’ (Novak 2006: 33). Также нами в Порабье записана лексема *čaler/čalejr*, обозначающая знахаря (как мужчину, так и женщину). В литературном словенском зафиксировано только *čelaren*, *čalaren* ‘необычный, таинственный’ (SSKJ 1: 275, 285). П. Скок указывает, что существует и хорватско-кайкавское слово *čalaran* ‘обманчивый’, *čalarija* ‘обман’ (ERHSJ 1: 291) и отсылает к венгерскому первоисточнику – слову *csalárd* (корень *csal-* имеет неизвестное происхождение (MNYTESz 1: 471)). Вероятно,

- 2.1 *Boszorkány* to je madžarska beseda za čarovljico, mi ne pravimo bosorka, mi pravimo **čalarica, čaralica** (*Boszorkány* это венгерское слово для колдуньи, мы не говорим *bosorka*, мы говорим *čalarica, čaralica*) (Саконьфалу).

Дериваты с корнем *bosork-* не фиксируются в прекмурских и словенских словарях, в отличие от других наименований, однако в ходе полевой работы нам удалось записать этот термин от информанта из села Гентеровцы, расположенного в зоне венгерско-словенской этнической границы. Там это слово оказалось известно (вероятно, в виду распространенного двуязычия местного населения). Приведем пример:

- 2.2 *Bosorka je madžarsko-slovenski izraz, bosorka, Slovenci pravijo, to je hudobna ženska, ki ma eno moč, oziroma ma takšno psihološko nadvlado ka obvlada ove pod sebof ... sirile mlejko, ali pa na vrtu nič nej raslo, kokoška je crknila brez veze, ne vem zakoj, bosorka je zacomprala* (*Bosorka* – это венгерско-словенское слово, *bosorka*, словенцы говорят, это злая женщина, у которой есть сила, т.е. у нее есть психологическое преимущество, подчинять себе всех ... они портили молоко, или в огороде ничего не росло, курица сдохла без причины, не знаю почему, ведьма наколдовала) (Гентеровцы).

Собеседница приводит основные характеристики данного мифологического персонажа, акцентирует внимание на вредоносных функциях. При этом она упоминает, что термин знаком как венграм в Словении, так и самим словенцам, и в качестве доказательства приводит пример использования этого слова: *bosorka je zacomprala*. В других населенных пунктах Прекмурья, где проводилось исследование, а также, что удивительно, на территории Порабья в самой Венгрии, информанты называли другие лексемы, либо отсылали к венгерскому языку и венгерской традиции. По всей видимости, данная лексема активно используется только на территории Словении в районе словенско-венгерской языковой границы, наверное поэтому и не была включена в лексикографические источники.

- 3 Праздник покровителя церкви (у католиков) повсеместно в Прекмурье известен под названием *proščénje*. В следующем высказывании собеседник из Неделицы противопоставляет общесловенское и прекмурское название этого праздника:

- 3.1 *Za proščénje, v Sloveniji pravijo da majo žegnanje, tukaj proščénje, proška, proščinski mač* (На храмовый праздник [покровителя церкви], в Словении

► помимо чисто фонетических процессов и фонетического подобия могла сыграть роль и народная этимологизация, сближение с венгерским заимствованием, тем более что по значению эти слова близки (что и проявляется в синонимии).

говорят, что у них *žegnanje*, здесь *proščénje*, *proška*, *proščinski mač* [пир по случаю храмового праздника]) (Неделица).

В качестве синонима к нему может выступать лексема *buča*, которая, однако, нами не была зафиксирована в живом бытовании, а была сообщена коллегами, занимающимися полевой работой в Прекмурье.¹⁴ Очевидно, это слово является заимствованием из венгерского языка (ср. венг. *búcsú*). Если посмотреть на семантическое наполнение трех лексем, выясняется, что все они имеют общий компонент «прощения»: ср. словен. *žegnanje* ‘прощание/прощение’, прек. *proščénje*, венг. *búcsú* ‘прощание’.¹⁵ Собственно венгерское слово имеет несколько значений, одно из которых напрямую связано с праздником покровителя церкви и паломничеством верующих на этот праздник (MNL 1: 376–378; MNyÉSz 1: 724). Предполагается, что это слово имеет пратюркскую основу в венгерском языке и связано с корнем *bocsát* (извинить, простить), а значение праздника покровителя церкви возникло таким образом, что отпущение грехов можно было получить, приняв участие в праздновании и паломничестве в этот день (MNyTESz 1: 376–377). В прекмурских словарях и словарях словенского языка *buča* не фиксируется, отмечается лишь *proščénje*, которое имеет два значения – праздник покровителя и прощание (Novak 2006: 586).¹⁶ В. Новак указывает на первоначальное кайкавское влияние (Novak 1996: 119). *Proščénje* известно также в Восточной Штирии (SSKJ 4: 85). Единственное упоминание этого термина встретилось в небольшом словаре порабских и венгерских слов, опубликованном в материалах М. Матичетова из Порабья: *buča – proščénje* (от венг. *búcsú*) (Kozar Mukič – Mukič – Kropelj Telban 2017: 387). По всей видимости, лексема *buča* постепенно вытесняется из прекмурского языка, поэтому она выходит из активного употребления в речи информантов и не находит отражения в лексикографических источниках.

- 4 Венгерские заимствования для обозначения кладбища используются в разных славянских диалектах, граничащих с венгерской этнической территорией, например, в центральных закарпатских говорах *temetu* (ср. венг. *temető*) (ПМА), а также данные атласа закарпатских говоров: *te^ume^um⁽ⁱ⁾iv*, *te^ume^um[’]uv*, *te^ume^um⁽ⁱ⁾üv* (Дзэндзелівський 1958: карта № 34). Не является исключением и прекмурская языковая территория, здесь функционирует заимствованное слово *cintor*, образованное от венгерского *cinterem*, ко-

14 За предоставленную информацию выражаем благодарность сотруднику Помурского музея Елке Пшайд (Мурска-Собота).

15 Л. Хадрович устанавливает параллелизм в синтаксических кальках с глагольным управлением в кайкавском языке с глаголами данного корня: *proščénje uzeti/jemati – búcsút vesz* (Hadvovics 1985: 83).

16 Во время наших полевых исследований в Воеводине (Сербия) удалось записать слово *buch* в значении «храмовый праздник», однако в РСГВ данное слово отсутствует.

торое в самом венгерском языке обозначает ‘кладбище, гробницу, склеп’ (MNYÉSz 1: 799). Нужно сказать, что *cinterem* пришло в венгерский язык из латыни, куда в свою очередь попало из греческого, ср. лат. *coemeterium*, греч. *κοιμητήριον* (MNYTESz 1: 443–444). Финальный элемент слова *-terem* в венгерском языке представляет собой результат действия народной этимологизации (*terem* в венгерском языке является славизмом и переводится на русский как «пространство, помещение»). Помимо обозначения кладбища это слово в венгерском языке используется для наименования гербового, рыцарского зала в замке (MNYÉSz 1: 799). В. Новак указывает на то, что это слово пришло в бельтинский говор из древневенгерского *cinterem*, а также приводит латинский и греческий источники (Novak 1996: 26). В SSKJ при слове *cintor* дается прямая отсылка к прекмурскому наречию (SSKJ 1: 256). В словаре литературного прекмурского языка находим это слово, а также синонимичное ему *brütöf*, которое, по нашим полевым записям, известно в области Горичко (*brütöf*) (Novak 2006: 29). В кайкавских источниках отмечены формы *cintorom*, *cintor* (Hadrovics 1985: 167). П. Скок указывает на посредничество венгерского языка при адаптации этого латинизма в языке хорватов в Венгрии и словаков (*cintar*) и у хорватов-кайкавцев (*cintorom*) (ERHSJ 1: 256). У бургенландских хорватов известна форма *cimitor*, которая по мнению Л. Хадровича является контаминацией слов *cimiter* и *cintor* (Hadrovics 1985: 167), у градищанских хорватов на словацко-венгерском пограничье также известна лексема *cimiter* (Плотникова 2018). *Cimîter* у хорватов-кайкавцев в Фертёхомоке обозначает только ‘церковный двор’ (Houtzagers 1999: 236), похожее значение фиксируется в словаре сербскохорватского языка – ‘пространство около церкви, огороженное стеной, кладбище’ (RSKJ 1: 801). *Cinter* и *cinterin* в языке словаков в Пилишсанто также значит ‘кладбище’ (Gregor 1975: 209). Несмотря на то, что источник первоначального заимствования в венгерском языке – латынь, в славянские языки это слово в такой форме вошло под влиянием венгерского языка (ср. также данные ОЛА 2015: карта № 46).¹⁷ Приведем контексты высказываний информантов с данным унгаризмом:

- 4.1 *Ges sen kot dete hodila na **cintor**, s starimi starši, to je bil svetek, na kmetih se te več nej delalo, novembra nega takšnoga velkoga dela, živina se je opravila v hlevi, potem pa smo večer okrog sedme šli na **cintor** ze svečami* (Я в детстве ходила на кладбище, с бабушкой и дедушкой, это был праздник, крестьяне уже не работали, в ноябре нет такой большой работы, в хлеву сделали все что нужно для скота, потом вечером около семи мы шли на кладбище со свечами) (Гентеровцы).

¹⁷ Для Прекмурья и Порабья в ОЛА отмечено только образование от латинского *cimiterium*, тогда как карту можно было бы дополнить данными из области Горичко, где распространен германизм *brütöf* (фиксируется в Каринтии и на большей части словенской этнической территории).

- 4.2 *Zato je pokopališče uradno za slovenski izraz, prekmurski izraz ve mojem kouti je **cintor**, medtem ko tū na Goričkon te pa srečali izraz **britof**, to je nemška zadeva, pri nas je to cintor* (Поэтому *pokopališče* – официальное словенское название, прекурское слово в моей местности – *cintor*, тогда как тут в области Горичко вы встречали слово *britof*, это немецкое, а у нас *cintor*) (Мурска-Собота).
- 4.3 ***Brütöf** [na Goričkem], **cintor** je pa od Beltenec do, proti Lendavi, to pri nas, Dolensko, pravijo Markasto (**Brütöf** [в области Горичко], *cintor* – от села Бельтинцы до Лендавы, это у нас, Доленско, говорят Маркасто)* (Крижевцы).
- 4.4 *Sejsvecovo, mi tāk pravimo, ugye, hát, tisti den' je nišče nika nej delal, kã ti terbelo na **cintor** tejte* (Праздник всех святых, мы так говорим, правда? ну, в этот день никто ничего не делал, потому что нужно было идти на кладбище) (Апатишванфалва).
- 5 Встретилась нам в беседах с информантами в селе Горни-Петровцы (Горичко) и такая лексема венгерского происхождения как *d'ert'aš*. Происходит она от венгерского слова *gyertyás*, образованного от *gyertya* – ‘свеча’, при помощи суффикса *-s-*. Согласно венгерскому этимологическому словарю, имеет тюркское происхождение (тюркский корень *yur-*, *yaru-* значит ‘освещать’ (MNYTESz 1: 1128–1129)). В словарях словенского языка и прекурского языка эта лексема не фиксируется, равно как и в лексикографических источниках хорватского и сербского языков. Именно это обстоятельство и привлекло наше внимание, тем более что в других населенных пунктах нами она не была отмечена. Приведем фрагмент высказывания информанта, в котором используется данное слово:
- 5.1 ***D'ert'aš** pri nas pomeni na Goričkom ... kã se svejti, jaz se spomnim, bių sem deset let star, pa dedek mene pravi ... [имя] se pride! se pride ka boš viduų, ka se tam prejk svejti, to je pa od naše iže ... tam prek je bilo eno močvirje, bila veška zemla, okouli seden hektarof ... odi kã boš viduų kã se, e tan **d'ert'aš** svejte! pa pravim, kã je dedek tou? pa ode ka boš viduų, to ke ena žoga, ena takša okrougla, krugla, malo z modrimi odtenki, s takšimi modrimi kulabari, žutu, rumeno ne, žuto, žuto, svetlo, ognjena, krogla se je tak malo, zdigavala, spuščavala malo, šla sem malo ta, in to je trajalo eno petnajst minut, stvarno sem tou videų ne, in sem jaz šou notri, je že večer bių, in sem tisto pozabu, in pozneje, san nigdar več nej dedeka pitau ... na Bistrici pa tomu pravijo **merar** (**D'ert'aš** у нас в области Горичко значит ... что светится», я помню, мне было десять лет, и Дедушка мне говорит ... [имя], «Подойди! Подойди и ты увидишь, что так светится, а это от нашего дома ... там через было одно болото, была деревенская земля, вокруг на семь гектаров ... «Подойди и увидишь, что там **d'ert'aš** светится!»*

А я говорю, «Дедушка, что это такое?» «Подойди и увидишь», это как мяч, такой круглый, немного с синими оттенками, с такими синими кругами, желтый, свет, огненный, круг так немного поднимался, опускался, шел немного туда, и это длилось минут пятнадцать, действительно я это видел, и я вернулся в дом, был уже вечер, и я забыл об этом, и позже я никогда дедушку не спрашивал ... а в Бистрице это называют *merar*) (Горни-Петровцы).

Речь идет о мифологическом персонаже, появляющимся над водой (чаще всего – болотом) или в поле в виде блуждающих огоньков (подробнее об этих мифологических персонажах в западнославянской традиции см. (Виноградова 2016: 180); у словенцев – см. Kropej 2008: 283–284). Их могут называть *merari, meraši, džileiri, fajermangli, fajamangli* (Kozar Mukič – Mukič – Kropej Telban 2017: 387), *žerjafce, žerd'afce* (записано нами в Порабье) и т.д. В. Новак приводит следующее объяснение для слова *džilér* ‘газ, парящий над болотом’ (Novak 1996: 37). Собеседники рассказывают историю, что это души инженеров, которые замеряли землю при аграрной реформе, произошедшей после распада Австро-Венгрии и образования Королевства СХС (позже – Югославии), и которые несправедливо произвели замеры. Показательно, что используется сразу несколько терминов для обозначения одного явления (в том числе заимствованное из немецкого *fajermangli*, имеющее в своем составе слово, указывающее на огонь, нем. *Feuer*). Однако унгаризм, встретившийся нам в области Горичко, странным образом нигде не отмечен. В венгерской традиции для обозначения этого явления также используется несколько наименований (MNL 3: 454): *tüzesember* (огненный человек), *tüzes mérnök* (огненный инженер), *tüzes indzsellér* (то же), *lámás* (образовано от «лампа», фонарь), *lidérc* (болотный огонек), *bolygó tűz* (блуждающий огонь), *lidércfény* (блуждающий огонек), *gyertyás* (образовано от «свеча»). Для *tüzesember* характерно появление в образе человека, которого сопровождает огонь (ср. словен. *ognjeni mož*), обычно это инженер, который плохо измерил землю, *lámás* появляется в виде движущейся лампы, по многим признакам похож на *tüzesember*. *Lidérc* предстает в образе блуждающих огоньков, по ночам всячески мешает прохожим (ср. близкие поверья о персонаже *ognjeni* у градищанских хорватов (Плотникова 2016: 153)), заманивает их в болото, часто имеет общие признаки с *tüzesember*. *Gyertyás* также похож по многим признакам на *tüzesember*, а также на *lidérc(fény)*. В области Ханшаг на северо-западе Венгрии известно такое название для этого природного явления, наблюдаемого на болоте, как *ördög gyertyája* ‘свеча чёрта’. Показательно, что это слово нашими информантами может употребляться также и в переносном значении, для номинации негативных, отрицательных явлений, людей и т.д. С этой точки зрения интересна история, записанная нами в области Горичко:

- 5.2 *Stvarno bių en tákšen pujaf, za šteroga se je v naši vesi pravilo, kadá d'ert'aš pride te pride slaba letina, ali pa nekaj slabo pride ... jaz se spomnim, tisto leto ... mi smo*

meli Kmečki glas, to je bių tednik za kmete, dedek je meų to stalno naročeno, in gdok mi smo tāk pod orehom na dvorišči ... ležali ka smo senoų obračali, pa te smo spočivali, in poštar prinese novine, časopis, pa gnok s tistim novinami hodi pa začne preklinjati, po dvorišči preklinja ... pa ka stare si znoruu? je bābā pravila, a ti pogleni! pa začne on meni, pogleni [имя]! to mi mamō! glej! te Vukmanović, to je bių eden minister za kmetijstvo, ja daų odluk ka se začne Jugoslavija obdaųčevati, vozé, kotle za žganje, pa, ene koula si lejko meų, drügo je že biloų obdaųčeno ... en konj je smeų biti minister Vukmanović je odločiu ka to pa to, in da začne dedek metati, pa dedek pravi, pogleni! toų je te d'ert'aš peldevu! peldevu pomeni je prineseų naznanüvo (Действительно было такое явление, о котором в нашей деревне говорили, когда *d'ert'aš* приходит, будет плохой урожай, или что-то плохое случится ... я помню, в тот год ... у нас была газета «Кмечки глас», это еженедельник для крестьян, дедушка постоянно его выписывал, и однажды мы так под орехом на дворе ... лежали, потому что мы сено переворачивали, и мы отдыхали, и почтальон приносит газету, и вдруг с этой газетой он ходит и как начнет ругаться, по двору ругается ... «Что, старик, ты с ума сошел?» Бабушка спросила, «А ты посмотри!» И он ко мне, «Посмотри [имя]! Вот что у нас! Посмотри!» Этот Вукманович, это был один министр сельского хозяйства, вышло распоряжение, что в Югославии будут брать налог с повозок, котлов для самогона, одну повозку ты мог иметь, а за вторую уже должен был платить налог ... одного коня можно было иметь ... министр Вукманович принял решение, что то-то и то-то, и как начнет дедушка бросать, и дедушка говорит, «Посмотри! Вот это *d'ert'aš peldevu!*» *peldevu* означает показался, появился) (Горни-Петровцы).

Здесь *d'ert'aš* предстает в образе некоего негативного явления. Считалось, что если его увидят, то урожай будет плохим в этом году. Это слово может являться синонимом нечистой силы, как показывает приведенный выше фрагмент высказывания, и здесь оно сближается по значению с венгерским *ördög gyertyája* 'свеча черта'.

- 6 Повсеместно распространенным термином для обозначения внебрачного ребенка является *fotif* или *fačuh/fačuk*. Интересно, что известен он не только в Прекмурье, но и выходит за его пределы, в частности в Восточную Штирию (Прлекия) (*fäcuh, hōtiv* (Rajh 2010: 48)), что подтверждается также нашими записями. Помимо обозначения собственно 'внебрачного ребенка' мы записали следующие ситуации упоминания этого термина в разговорах о традиционной культуре: во-первых, так часто называли куклу (или свадебный хлеб – *bosman* – завернутый в виде новорожденного), с которой (в рамках свадебных бесчинств) подходила к жениху на свадьбе якобы его жена (обычно – наряженная цыганка) и требовала признать ребенка своим; во-вторых, таким образом могли называть души детей, которые умерли в

первый год жизни. Приведем контекст употребления данного слова, где собеседница отмечает негативную коннотацию данного слова.

- 6.1 *In je enkrat domo prijokala, s šoule, ona je sploh nej znala ka je ona fotif, ona je tü odraščala, moje stare starše je zvala oča, māti, prijoka domoū, pa pravi, tisti pa tisti fant z vesi me je zmerjaū s fotivo, torej s sramotnim izrazom za otroka ki nima očeta, ampak moja stara mama je bila pogumna ženska, in je pravla, bom jaz to že uredila, in je šla do tistih staršeū tega fanta, ki sta pa bila slučajno oba nezakonskega otroka, ja! in je pravila te ženski, vi vašeme dečke povejte kã naj naše [имя] več ne špota, ne zmerja, ka vi znate ka ste vüva z vašim možon bila prlej fotiva kãk toū naše dejte, ja* (И однажды она пришла домой заплаканная из школы, она вообще не знала, что она внебрачный ребенок, она здесь росла, моих бабушку и дедушку она называла папа, мама, приходит заплаканная домой и говорит, «Тот и тот парень из деревни меня назвал внебрачным ребенком», т.е. оскорбительным словом для ребенка, у которого нет отца, но моя бабушка была мужественная женщина, и она сказала, «Я все решу», и она пошла к родителям этого парня, которые оба были случайно незаконнорожденные дети, да! и она сказала той женщине, «Вы вашему парню скажите, что пусть нашей (имя) больше не оскорбляет, потому что вы знаете, что вы оба с вашим мужем раньше были внебрачные дети, чем наш ребенок, да») (Мурска-Собота).

В словенском языке используется заимствование из немецкого *pankrt* (Snoj 2015). В. Новак отмечает в бельгинском говоре одновременно два варианта: *fáčuk* (Novak 1996: 39) и *fötiv* (Novak 1996: 41) и указывает на их происхождение от венгерского *fattyú*. В словаре литературного прекмурского языка зарегистрировано только *fötiv* (Novak 2006: 88). В венгерском языке это слово неизвестного происхождения (MNYTESz 1: 853). Л. Хадрович в качестве возможных источников возникновения этого слова приводит *faj* 'пол'¹⁸ или *fiú* 'мальчик, парень'). Кроме того, он дает варианты этого слова в кайкавском языке и у хорватов-штокавцев: *fačuk, faćuk, fanćuk, fotiv, fortiv* и пишет, что формы *fanćuk* и *fortiv* возникли уже после заимствования из венгерского на хорватской почве (Hadrovics 1985: 219). В словаре сербско-хорватского языка это слово дается в форме *faćuk* и *fačuk* опять же с указанием на венгерское происхождение (RSKJ 6: 660). П. Скок упоминает Пригорье и Загорье в Хорватии как регионы бытования лексемы *faćuk* и отмечает, что именно *fotiv* является самой старой формой заимствования из венгерского, поскольку венг. *-yú* > *-iv* (ERHSJ 1: 502).

- 7 Период карнавала, масленицы перед Великим постом в обследуемых говорах как в Прекмуре, Порабье и также в Восточной Штирии обозначается при помощи лексемы *fãšenek/fãšenik/fašang* (Порабье) (ср. словен-

18 Хотя эта этимология отрицается в MNYTESz 1: 853.

ское литературное *pust*). Кроме того, при помощи этого корня называются участники масленичных гуляний, а также неприглашенные на свадьбу гости (*fășenki*), которые приходили в костюмах и масках, чтобы их не могли узнать, и устраивали на свадьбе бесчинства. В словаре литературного прекурского языка это слово фиксируется только в значении ‘карнавал’ (Novak 2006: 86) – *fășenk, fășenski*. У словаков из Пилишсанто это слово отмечается во мн.ч. – *fašangi* (Gregor 1975: 218). Л. Хадрович приводит лексему *faršanga* (оформлено по ж.р.) наряду с *fašenk, fašink, fašank, fašang* в списке унгаризмов у кайкавцев (Hadrovics 1985: 225), однако отмечает, что эта лексема могла быть заимствована параллельно из немецкого языка (ср. нем. *Fasching* из бавар.-австр. *vaschanc, vaschanc*). Б. Штебих Голуп включает это слово в список германизмов (*fašenk*) кайкавского наречия без указания на посредничество венгерского (Štebih Golub 2010: 227–228). У П. Скока также находим только отсылку к немецкому источнику (ERHSJ 1: 508) для слов *fašinak, fašenk, fašenjk*. В словаре сербскохорватского языка *fašange, fašanke* также приводятся с пометой, что слово заимствовано из немецкого (RSKJ 6: 661). У сербов Воеводины известны слова *фашанге, фашанке* (РСГВ 9: 176). В венгерском языке лексема *farsang* является заимствованием из немецкого (ср. ее бытование в Поипле (Ващенко 2014: 286)), где это слово используется чаще, чем его венгерский аналог *húshagyó-hétfő/kedd* (ср. Дёмётёр 1977: 191)), а сочетание *ss > rs* как, например, в слове *tarsoly* (нем. *Tasche*) (сумка из кожи, которую носят на спине) (MNYTESz 1: 848) (там же отмечено, что в славянские языки слово заимствовано из немецкого). По всей видимости, для вариантов с сочетанием *rš* в славянских языках можно с большей долей уверенности предполагать венгерское заимствование, тогда как для других случаев этот процесс мог происходить параллельно из двух источников.¹⁹ Приведем пример функционирования этой лексемы в значении ‘карнавал’ и ‘незванные гости на свадьбе’:

- 7.1 *Do fašenka će se nišče ne oženėj, se več po fășenke ne sme nišče ženiti, in ti se, napravi borovo gostüvanje* (Если до масленицы никто не женился, то уже после масленицы никто не может жениться, и устраивают тогда *borovo gostüvanje*²⁰) (Горни-Петровцы).

19 Что неудивительно, поскольку в лексике традиционной культуры у прекурцев нами отмечено много германизмов (например, *majpan, krispan, friškanje*), которые могут сосуществовать параллельно с венгерскими заимствованиями. Этому способствовали и прямые контакты с немецкоговорящим населением (австрийцы), так как словенцы в указанном регионе проживают между венгерской и немецкой этническими территориями.

20 Досл. «основная свадьба» – шуточное представление, которое разыгрывают, если в селе не было ни одной свадьбы в году. Сосна предстает в образе жениха, для которого подыскивают невесту.

- 7.2 *Maski, cigani, to so fãšenki, to so tisti ki so radovedni kã dobili kãkšno gostüvanje, jaz sem se oblekla po fašenki, te nišče nej poznaw, plejšeš* (Маски, цыгане, это *fãšenki*, это те, кому интересно побывать на какой-нибудь свадьбе, я оделась в маскарадный костюм, чтобы никто не узнал, и ты танцуешь) (Гентеровцы).
- 7.3 *Za fãšenek so peli, pusta repa dugi len, fãšenik je celi den, pijte vino nej vodoü, pa še nekaj* (На масленицу пели: пустая репа, длинный лен, масленица целый день, пейте вино, а не воду, и еще что-то) (Гентеровцы).

8 Обычай ставить на первое мая дерево и украшать его лентами, а также само дерево известны в данной местности под названием *majoš/majuš*. Общесловенское название для данного явления – *mlaj* – М. Сной связывает с понятием «молодое дерево» (Snoj 2015). Прекмурское и порабское слово является унгаризмом, поскольку в венгерском языке название месяца мая – *majus* (хотя изначально данное слово имеет латинское происхождение – *Maius mensis*, которое приобрело венгерскую огласовку с конечным [š]²¹). В венгерском языке распространено наименование *májusfa* (досл. май-дерево), обозначающее срубленное высокое дерево (пихта, дуб, хвойные деревья, береза), которое парни украшали цветами и лентами в ночь накануне первого мая (иногда в ночь накануне пасхи или в ночь накануне первого воскресенья пасхи). Это дерево устанавливали перед окном дома понравившейся девушки, либо во дворе, либо в общественном месте. Вокруг дерева танцевали.²² Так же называли украшение, которое ставили на крыши в ознаменование завершения строительных работ (MNyÉSz 4: 917–918). Кроме того, в Венгрии это дерево могли называть *Yakabfa* (дерево св. Якоба), *hajnalfa* (дерево рассвета – в Трансильвании (MNL 3: 506)) (Дёмётёр 1977: 197–198). Наши информанты также подтверждают, что «май» ставили либо перед окном дома понравившейся девушки, либо на деревенской площади. В Прекмуре повсеместно известен уже ставший локальным культурным событием *ganč-ki majoš* в селе Ганчани.²³ Раньше в Прекмуре «май» ставили призывники, достигшие 18 лет, сейчас это делают пожарные. Некоторые информанты отмечают, что устанавливать «май» начали только после 1945 года и праздник стал ассоциироваться с Днем труда, первым мая (хотя это противоречит

21 В частности, Л. Хадрович указывает, что в латинских заимствованиях в венгерском языке произносится в финале [š] вместо [s], например, *marciúš*. Именно в этом виде они заимствуются в славянские языки (Hadrovič 1985: 56–57).

22 Ср. также с обычаями, связанными с «майским деревцем» у славян (Валенцова 1999: 79–81).

23 Его возводят каждый год парни в память о событиях Первой мировой войны. Впервые его поставили в 1919 солдаты в благодарность Деве Марии за то, что вернулись с войны (Пилипенко – Ясинская 2018).

самому названию – унгаризму, которое после 1945 года никак не могло быть заимствовано, по крайней мере в Прекмурье). Интересно, что информанты из Порабья могут использовать как аналог названия в современном венгерском языке (под влиянием двуязычия) – *majušfa* – так и *majoš*, распространенный в Прекмурье. Эти слова выступают как синонимы. Название *majušfa* в Прекмурье нам не встретилось. Кроме того, *majoš* используют информанты из Порабья как обозначение месяца май, заимствованное из венгерского (см. 8.4). Ни *majoš/majuš*, ни *majušfa* не фиксируются ни в одном из лексикографических источников, за исключением словаря бельтинского говора В. Новака (в форме *majuš*), с указанием на венгерское посредничество при заимствовании из латыни (Novak 1996: 73). Отметим также, что территория Прекмурья разделена с точки зрения функционирования данного термина: в северных районах, прилегающих к австрийской границе, более известен немецкий аналог – *majpan* (из нем. *Maibaum*). В языке градищанских хорватов фиксируется также венгерская огласовка слова: *Maibaum – majuško drevo* (DBKW 1982: 332). Ниже приводятся высказывания собеседников из Прекмурья и Порабья о данном обычае.

- 8.1 *Majoš, majoš, to je zdaj že bilo v Jugoslaviji to prej nej bilo, po 45 letu so postavili ko prvi maj delafski praznik (Majoš, majoš, это было в Югославии, раньше этого не было, после сорок пятого года установили, когда первое мая – праздник рабочих) (Горни-Петровцы).*
- 8.2 *V Gaberju so tudi postavljali, majoš, drevo je majoš, še zdaj ... največ so to gasilci ... do konca maja stoji (В Габерье также устанавливали, majoš, дерево – majoš, еще и сейчас ... больше всего пожарные ... до конца мая стоит) (Крижевцы).*
- 8.3 *Majušfa, na prvi den', to postavijo, zvečer, per dekli, skrivuma (Majušfa, на первый день поставят, вечером, у девушки, тайно) (Апатиштванфалва).*
- 8.4 *Biloč majoši, majošfa, tüsto drevo, prvega majoša si gor dejal, toč vem, ka v Sengotardi so zaj nej postavili ... tüstog majoša se je večer postavlo (Были majoši, majušfa, это дерево, первого мая ты установил, я знаю, что в Сентготтарде сейчас не установили ... этого majoša вечером устанавливали) (Сентготтард).*
- 9 В области народной кулинарии заимствований из венгерского языка довольно много. Остановимся подробнее на слове *perec*, которое имеет значение ‘хлеб в виде заплетенной косички’. В венгерском языке *perec* означает ‘заплетенное в виде цепочки или в виде восьмерки хлебобулочное изделие’ (MNyÉSz 5: 721). Само слово является заимствованием из средневерхне-немецкого *prêze, prêzel* (нем. лит. *Brezel*) (MNyTESz 3: 160–161). Л. Хадрович

говорит о венгерском посредничестве при заимствовании этого германизма в язык кайкавцев (Hadrovcis 1985: 411). Словарь бельтинского говора фиксирует форму ж.р. *perèca* (Novak 1996: 96), тогда как в словаре литературного прекурского языка отдельно этой лексемы не находим, а встретились она нам только в пояснении к слову *vrtanik* (хлебобулочное изделие из пшеничной муки в виде трех косичек и дыркой посередине) в качестве синонима в форме *peretz*, *pretzli* (Novak 2006: 852). Другие словенские словари это слово не регистрируют. П. Скок приводит ареал распространения этого слова (кайкавская Хорватия, Славония) (*perec*, *pereca*, *peretac*, *peretak*) и указывает на ее венгерское происхождение в хорватском языке и на первоначальный немецкий источник (ERHSJ 2: 639). В словаре сербскохорватского языка дается лишь отсылка к немецкому языку (RSKJ 4: 388). В сербских говорах Воеводины это слово также широко используется, как в м.р., так и в ж.р. – *перец* и *перца* (хлебобулочное изделие в виде кольца) (РСГВ 6: 157). Словацкому говору в Пилишсанто также знакома эта лексема (Gregor 1975: 256) (указан венгерский источник заимствования). Актуальной эту лексему в области описаний явлений народной культуры делают контексты употребления, выявленные нами в ходе полевого исследования. Наши информанты чаще всего *perec* упоминали как хлеб, который пекут на свадьбе, несколько раз нам встретилось название хлебобулочных изделий, которые пекли накануне Дня всех святых (прек. *sis-vejcovo*). Что касается хлеба на свадьбе, то здесь *perec* может выступать синонимом других терминов – *bosman*, *vrtanek/vrtanik*, *pleteník*²⁴ (например, в Порабье в некоторых селах известен только *perec*). То же самое и для хлебобулочных изделий на 1 ноября, синоним слов *zoučnik*, *biba*, *beleš/beliš*.²⁵ В Венгрии *perec* пекли бедняки по большим праздникам (MNL 4: 229–230). Проиллюстрируем контексты употребления слова *perec* высказываниями собеседников:

- 9.1 *Da sva prišla mūva od meše, nej, da sva s cerkvi domoū prišla, te sva na pragi dočbila liter vina pa gore te-e vrtanek, perec, gor na tistom* (Когда мы пришли домой с мессы, когда мы из церкви пришли домой, на пороге мы получили литр вина, а наверху *vrtanek*, *perec*, наверху на этом) (Горни-Петровцы).

24 Некоторые наши информанты говорили, что *vrtanik* имеет больше плетеных косичек, чем *perec*, для *bosman* характерно украшение цветами и различными фигурками. Другие информанты не находили отличий по форме изготовления между *vrtanik* и *perec*.

25 Лексема *beleš*, которую информанты упоминали в качестве обрядовой выпечки для праздника Всех святых, также является унгаризмом (ср. венг. *béles* – четырехугольный пирог с начинкой посередине (MNL 1: 244) – образовано от венг. *bél* ‘внутренность, кишки’; финно-угорского происхождения (MNYTESz 1: 274)). Иногда названия *retés* и *béles* оказываются взаимозаменяемыми. Так в венгерских говорах Закарпатья «рулет с маком из дрожжевого теста» называется *mákos rétes* и *mákos béles* (Лизанец 1992: 310).

- 9.2 *Se je pa speklo, f soboto, dejn pret trijstiprvoga oktobra ne, se je pa speklo, ena peč perecof, in te je še peč vroča bila* (Пекли в субботу, день перед тридцать первым октября, пекли печь *perecof*, и печь была еще горячей) (Горни-Петровцы).
- 9.3 *Vrtanik je beli kruh, ki se plete fküper, tudi na gostüvanje, vrtanik ali vrtanek, fsaka vas ma svoje narečje, perec, fehér perec* (венг.), *fehér kenyér* (венг.), *moja babica je pekla male perece ali pa velke perece*²⁶ (*Vrtanik* – это белый хлеб, который сплетается вместе, также на свадьбе, *vrtanik* или *vrtanek*, в каждой деревне свое наречие, *perec, fehér* (белый) *perec, fehér kenyér* (белый хлеб), моя бабушка пекла маленькие *pereci* или большие *pereci*) (Гентеровцы).
- 9.4 *Zdaj perece so lahko male ka so pač pletene z dvema, ta bosman je pa bil z večih kit pletenih, in pa okrašen ... in so ga nesli, ko so šli po mlado* (И *pereci* могут быть маленькие, которые плетут из двух косичек, а *bosman* плели из многих косичек, и он был украшен ... и его несли, когда шли за молодой) (Крижевцы).
- 9.5 *Kåk vej pravite, kå vertenki, mej pa perece pravimo* (Как вы говорите, *vertenki*, а мы говорим *perece*) (Апатиштвафалва).
- 9.6 *So bili gostüvanja pa tou, vartanik, perec ka to so spleli, tok lepo, krougeç biu, tak spletено* (Были свадьбы, *vartanik, perec* плели, так красиво, он был круглый, так заплетено) (Сентготтард).
- 9.7 *Vrtanek in perec to je isto, pri nas se pravi perec ... perec je naša, Andofci, Števanofci, Verica, mi imamo isto narečje* (*Vrtanek* и *perec* это одно и то же, у нас говорят *perec ... perec* – это наше [слово], Андовцы, Штевановцы: Верица, у нас одно наречие) (Орфалу).
- 10 Еще один термин из области гастрономии в системе лексики традиционной культуры – пирог из слоеного теста – *retas̃*. Данное изделие, как отмечают собеседники, является синонимом для штруделя (*štrudla*). Слово *retas̃* в прекумурском является унгаризмом по происхождению. В венгерском языке *rétes* означает ‘пирог, приготовленный из тонко растянутого (в виде листа) теста и завернутой в него начинки’ (MNYÉSz 5: 1018). Образовано от существительного *rét* – слой, с неясной этимологией (MNYTESz 3: 426–427). В SSKJ этому слову (*retes̃*), снабженному пометой «наречное слово», дается определение с отсылкой к Прекумury, что это пирог из вытяжного теста, и добавляется, что они могут быть с различной начинкой, например, из мака (SSKJ 4: 1491). В. Новак

26 В этом нарративе информант комментирует, используя переключение кода со словенского на венгерский язык.

фиксирует *rétaš* в словаре бельтинского говора и приводит его венгерский аналог (Novak 1996: 127), однако в словаре литературного прекурского языка это слово не встречается. Л. Хадрович отмечает его у хорватов-кайкавцев в форме *riteš* и *ritež* (?) (Hadrovics 1985: 436). П. Скок также указывает на бытование этого слова у кайкавцев и на его венгерский источник *rétes* (ERHSJ 3: 148). *Retaši* распространены повсеместно в Прекмурье и Порабье. Информанты говорили, что их могли выпекать в любой день, но характерной особенностью является их приготовление на Пасху (*vüzem, vüzen*), где *retaš* становился одним из главных праздничных блюд. Также их могли оставлять в доме в ночь с 31 октября на 1 ноября для душ умерших, которые, согласно поверьям, в это время возвращаются домой. В Венгрии их пекли на новый год, на свадьбу, при этом было неважно, из какого теста они сделаны (MNL 4: 343). Ниже даются нарративы информантов о «реташе» из Прекмурья и Порабья:

- 10.1 *To je pa štru- **retaš**, **retaši** pa malo so fse, jabokovi pa makovi pa, skutini ... müva pečeva fsakši den* (Это штру[дель]- *retaš, retaši*, могут быть из всего, из яблок, мака, творога ... мы их печем каждый день) (Горни-Петровцы).
- 10.2 *Pa lekvár nutri, zonke smo jeli pa **retaše**, **retaše** smo gučali, **retaši** tü vougri ovak pravijo, pravijo ko je tou tenko, veš, tüst vougri pravijo kã **reteš**, mi pa tüsto pravimo **retaše** kã skora vertenik, s tüstoga pa tu, mak, ore ... nej biu kremeš* (И повидло внутри, мы ели *zonke* и *retaši*, *retaši* мы говорили, *retaši* здесь венгры так говорят, они делают тонко, знаешь, на это венгры говорят *reteš*, а мы на это говорим *retaše*, это почти как *vertenik*, из этого здесь, мак, орехи ... не было крема) (Сентготтард).
- 11 В области Горичко в среде евангелистов-лютеран нам встретился интересный термин, с помощью которого обозначают колокольный звон, чтобы оповестить прихожан о смерти кого-либо из односельчан или из прихода – *rovašivanje*. Очевидно, что слово является унгаризмом: ср. в венгерском языке *rovás* – ‘зазубрина, отмечание, отметка, вырезание, вырез, отметка о счете, задолженности, кредите’ (MNYÉSz 5: 1080–1081). Происходит от венгерского корня *ró* – ‘делать линии, буквы, вырезать’, который имеет финно-угорское происхождение (MNYTESz 3: 426–427). М. Сной также указывает на венгерское происхождение и отвергает версию об обратном славизме (Snoj 2015), которую находим у П. Скока (со ссылкой на Ф. Миклошича): венгерское *ró* образовано от *ryti* (ERHSJ 3: 160–161). Интересно, что *rovaš* не является локальным словом, а выходит далеко за пределы ареала славянско-венгерских контактов, поскольку было заимствовано через торговые контакты и от пастухов (MNYTESz 3: 426–427). Помимо словенской территории эта лексема (в разной огласовке) известна сербским и хорватским диалектам (*ròvãš, raboš*), в том числе – в Дал-

мации, Боснии, Косово, Центральной Сербии, македонским (*rabuš*), чешским (*rabiše*), диалектам, албанскому (*rabūsh*) и румынскому (*răboj*) языкам (ERHSJ 3: 160–161; Spoj 2015). Фиксируется оно и у словаков в Венгрии *rováš* в значении ‘вырез, насечка’ (Gregog 1975: 266). В словенском литературном языке это слово имеет два значения: ‘палка, на которой делают зазубрины для отчисления товара, суммы кредита’ (ср. идентичное значение в венгерском) (MNYTESz 3: 426–427) и ‘счет’ в устойчивом сочетании *na rováš* ‘на чей-то счет’ (ср. идентичное выражение в венгерском – *valakinek a rovására*) (SSKJ 3: 546). В словаре бельтинского говора также представлены эти два значения (Novak 1996: 128), однако данное слово почему-то не было включено в словарь литературного прекурского языка. Тем не менее, что касается зафиксированного нами термина *rovašivanje*, то конкретно он в данном значении нигде не отмечен (в том числе и в специально словаре, посвященном колокольному звону (SZP 2017)). Исключение составляют этнографические материалы, собранные Е. Пшайд в селах Канчевцы и Крижевцы (Pšajd 2017: 118, 122). В словаре сербскохорватского языка находим только глагол *rovašiti* – ‘ставить зазубрину, отмечать (чертой, зазубриной)’, ‘вырезать в камне, дереве’. У В. Караджича этот глагол отмечен в значении ‘оставить след, отметить’ (RSKJ 5: 547). В сербских говорах Воеводины распространен глагол *rovašiti* (PCGB 8: 23), фиксируется там и существительное *rovaš* – ‘зазубрина, клеймо, знак, шрам’ (PCGB 8: 22). Скорее всего в прекурском диалекте у этого слова произошел семантический перенос общего значения ‘засекать, отмечать’ на данное конкретное действие – оглашение при помощи колокольного звона вести о смерти в селе или приходе. Наш собеседник так описывает это слово и порядок, установленный в приходе, когда и сколько раз нужно звонить в колокол:

- 11.1 *To se zvoní ... razlikuje se po tem da se začne tak imenovano rovašivanje, mi pravimo, če je moški, potem se to razlikuje, če je izven naše fare, z velkim zvonom enkrat, če je ve fari, dvakrat, če je v vasi, potem trikrat, z velikim zvonom, obratno za žensko z malim zvonom, in potem se trikrat ponovi z obema zvonovoma* (Звонят ... отличается по тому, что начинается так называемое *rovašivanje*, мы говорим, если мужчина, то различается, если вне нашего прихода, с большим колоколом один раз, если в приходе, два раза, если в селе, тогда три раза, с большим колоколом, и так же для женщин с малым колоколом, и потом три раза повторится с двумя колоколами) (Крижевцы).

- 12 В речи прекурских и порабских информантов широко функционирует слово *šarkanj/šarkan*, известно оно также и другим славянским языкам Карпатского бассейна (см. подробнее (Валенцова 2018)). Слово является заимствованием из венгерского языка, в котором имеет следующие значения: ‘сказочное существо, похожее на змею, со множеством голов, извергающее огонь’,

‘летающий змей, игрушка’, ‘курок’, ‘злая, очень сварливая женщина с невыносимым характером, чаще всего пожилая’ (MNYÉSz 5: 1133). *Sárkány* в венгерском языке является старым тюркизмом чувашского происхождения (ср. турецко-османское *sazayan* ‘дракон, змея’) (MNYTESz 3: 493–494). В венгерской народной культуре *шаркань* – распространенный мифологический персонаж (MNL 4: 400–401). В Шашке *sárkány* известен, но чаще всего ассоциируется со словом *sátán* (Ващенко 2014: 301). Это слово зафиксировано в словаре литературного прекурского языка как *šárkan* ‘змей’ (Novak 2006: 728). Словенцам Порабья знаком венгерский аналог (из-за словенско-венгерского двуязычия) – летающий огнедышащий змей, однако в их говоре это слово имеет другое значение. Прежде всего это характеристика человека, например, *сильный как шаркань*. Для словенцев Прекмурья значение ‘змей’ не удалось зафиксировать, там данным словом обозначают черта, нечистую силу, а также в переносном значении оно может использоваться как отрицательная характеристика человека (агрессивного, эгоистичного). Однако в первую очередь информанты вспоминали, что *шаркань* – это словенская фамилия в Прекмурье (в основном в области Горичко). Для Порабья характерно еще одно значение этого слова, заимствованное из венгерского – ‘самогон, получаемый при первой перегонке’ (ср. венг. *sárkányszesz*). Для центральных закарпатских говоров значение ‘змей, дракон’ также стерлось из употребления, однако слово приобрело другую семантику: ‘быстрый, ловкий человек, у которого в руках горит работа’ (ПМА). У словаков в Пилишсанто *šarkan* обозначает как дракона, так и игрушку – воздушного змея (Gregor 1975: 273). У сербов в Воеводине *шаркань* означает ‘воздушные вихри’ (РСГВ 10: 128). Очевидно, что при отсутствии непосредственного контакта с венгерским языком (например, у прекурцев, у закарпатцев), мифологическая коннотация этого слова и ассоциация со змеем, драконом уходит, а на первый план выходят дополнительные значения, характеризующие человека (зачастую негативно). И напротив, ассоциация со змеем сохраняется при активном контактировании с венграми (в Порабье, в двуязычных общинах Словении, у словаков в Венгрии). В качестве иллюстрации дадим несколько примеров употребления этого слова из Прекмурья и Порабья:

- 12.1 *Šarkanj, naš soušed bič tu, smo mi meli soušede Šarkanje ... šarkanj pomeni kak vrag (Šarkanj, наш сосед был тут, у нас были соседи Šarkanji ... šarkanj значит черт) (Горни-Петровцы).*
- 12.2 *Šarkanj je, zmaj – predvsem tu, na madžarsko govorečem območju, je šarkanj zelo uporabna beseda, jo pa večina Slovencev v Pomurju razume, medtem ko je na Goričkem Šarkanj tudi priimek, ampak šarkanj je istočasno lahko souna, če se nekomi norčuješ, ka je nemogoč tip, razmete, negativen tip, napadalen, egocentričen tip, je lejko tudi njemu poveš, a to je šarkanj! (Šarkanj – это змей ... прежде*

всего тут в венгерскоговорящей зоне *šarkanj*, очень используемое слово, ее большинство словенцев в Помурье понимает, тогда как в области Горичко *Šarkanj* – это также фамилия, но *šarkanj* – это одновременно и прозвище, если ты над кем-то издеваешься, кто невыносимый тип, понимаете? Негативный тип, агрессивный, эгоцентричный тип, можешь ему сказать, «А это *šarkanj!*») (Гентеровцы).

- 12.3 *Šarkanj, to je madžarska, mi imamo, se pravi šarkanj, pravijo šarkanj tudi za tisto žganje, tisto katero, prvič steke, tisto zelo zelo močno, tisto, sedemdeset procentov alkohola, tisto šarkanj tudi pravijo, pa pravijo tudi na drugega, močen kot šarkanj ... zmaj pri Madžarih (Šarkanj, это венгерское слово, у нас есть, говорят šarkanj, говорят šarkanj также на тот самогон, который первый вытекает, этот очень-очень сильный, это, семьдесят процентов алкоголя, это šarkanj тоже называют, и говорят на другого, сильный как šarkanj... змей у венгров) (Орфалу).*
- 12.4 *Šarkanj to je tisti ka tisti dugi rep ma, tisti šarkanj, moje ene prijateljice s Slovenije mož se piše Šarkanj (Šarkanj это тот, у кого длинный хвост, это šarkanj, у моей подруги из Словении муж по фамилии Šarkanj) (Фельшёсельнёк).*
- 12.5 *Šarkanj pa gučijo, šarkanj je pa zmaj, recimo rečejo sárkányszesz, to je tisto žganje, ko je najbolj močno, tisto so uporabljali če je ti kaj bolelo, namazali, temu se tudi reče, šarkanj, v kakšnih pravljicah je šarkanj (Šarkanj говорят, šarkanj – это змей, скажем, говорят sárkányszesz, это тот самогон, который самый сильный, его использовали, если что-то болело, это называют šarkanj, в сказках тоже šarkanj) (Саконьфалу).*
- 13 Еще одним унгаризмом, который мы рассмотрим в данной статье, является слово *turbaš*. Собственно, отнести его к «стопроцентным» венгерским заимствованиям мы не можем, поскольку не совсем понятно, пришло ли оно в такой огласовке полностью из венгерского языка, либо речь идет только о заимствовании морфемы – форманты -š- как показателя деятеля. В обследуемых говорах *turbaš* распространен не повсеместно, известен он только в области Горичко в среде евангелистов-лютеран. Это один из свадебных чинов, ближайшим соответствием которому является *pozvačín* в районе Доленско и Равенско в Прекмурье и в Порабье, а также *pozafčín* в Прлекии в Восточной Штирии. В обязанности «турбаша», которых могло быть несколько, входит приглашение гостей на свадьбу (однако, в отличие от чина *pozvačín* он не имел особой торжественной одежды), а также организация самого свадебного пира. Информанты толкуют название *turbaš* от прекмурского слова *turba* – ‘сумка’ – которую он носил с собой и где

хранил так. наз. «невестино молоко» (*snejino mlejko, snehinsko mlejko*) – смесь из алкоголя и проса, которую он предлагал выпить приглашаемым на свадьбу гостям. Слово *turba* фиксирует В. Новак в словаре бельгинского говора и отсылает к венгерскому²⁷ и турецкому аналогам (Novak 1996: 161), в той же форме находим это слово в словаре литературного прекурского языка (Novak 2006: 775). М. Сной отмечает, что *torba* в словенском языке заимствовано из других славянских языков, в которые оно попало из турецкого *torba* (Snoj 2015). П. Скок также подтверждает, что *torba* есть во всех славянских языках, а также в венгерском и в неславянских балканских языках – албанском, румынском, новогреческом (ERHSJ 3: 484), и что заимствовано оно из турецкого. В данном значении лексема *turbaš/torbaš* нам нигде не встретилась, ни в прекурских лексикографических источниках, ни в словарях других языков. Словарь сербскохорватского языка фиксирует слово с тем же суффиксом – *торбаши* – но в значении ‘тот, кто делает и продает сумки’, ‘тот, кто носит в сумке разный товар и продает его по домам’ (RSKJ 6: 241), про свадебный чин упоминания не встретилось. Говорить о венгерском влиянии нам позволяет формант *-š-*, который в венгерском языке (*-s-*) является довольно частым суффиксом, с помощью которого оформляются как прилагательные, так и существительные, среди которых значительную группу составляют *nomina agentis*. В частности, эти форманты выделяет Л. Хадрович при отнесении к унгаризмам слов из сербскохорватского языка: суффиксы *-uš* (*hegeduš, kolduš*), *-oš* (*doboš, kormanoš*) (Hadrovics 1985: 62–64). В материалах ОЛА есть карты, в которые включены венгерские заимствования в славянских языках с этим суффиксом (ОЛА 2015: карта № 22 (*mužikaš*)-ь, (*mužikuš*)-ь от венгерского *muzsikás* (музыкант) для обозначения человека, играющего на каком-либо музыкальном инструменте; карта № 20 *kur-(aš)*-ь из венгерского суффикса *-ás*,²⁸ (*doxapoš*)-а от венгерского *dohányos* (курильщик), (*cigoretaš*)-ь из венгерского *cigarettaš* (куритель сигарет), (*pipaš*)-ь из венгерского *pipás* (кто курит трубку); карта № 28 (*tancoš*)-ь из венгерского *táncos* (танцор) (у Л. Хадровича находим *tancuš* – Hadrovics 1985: 494)). Думается, что и в случае с прекурской лексемой *turbaš* могло произойти если не полноценное заимствование слова (в венгерском языке нами также не отмечен этот термин в данном значении²⁹), то по крайней мере распространение венгерского по происхождению суффикса, уже укоренившегося в прекурской

27 Общевенгерский аналог – *táska*.

28 Здесь авторами атласа допущена неточность в определении морфемы: в венгерском языке суффиксом является только *-s-*, который присоединяется либо к основе на согласный при помощи соединительного гласного в зависимости от вокальной гармонии, либо к основе на согласный (если это *a*, то, как в данном примере, это конечное *a > á*).

29 Однако отмечено, что это слово является османизмом и используется только в венгерских диалектах (MNYTESz 3: 1002).

языковой системе. Приведем пример употребления этого слова в нарративах собеседников:

- 13.1 *Pri nas se je pravilo, turbaš, kâ je torbo nosu, pri nas pa je tâk bilo, ka sta dva turbaša odila fkip, norijo je delau pa je torbo me, (У нас говорили turbaš, что он сумку носил, у нас было так, что два turbaša ходили вместе, он делал глупости, и у него была сумка) (Горни-Петровцы).*
- 13.2 *Tukaj ni pozvačina, tu pa pravijo da je turbaš, ampak ni našemljen tako kot je dol, ka svate vode, gre naprej noter, on organizira, pa ma turbo, in pijačo, ma snejino mleko, nosi in to ponuja, snehínsko mlejko, žgana pijača, fčasi je tudi kakšen liker, nekaj belega (Здесь нет pozvačina, здесь говорили turbaš, но он не наряжен так, как там, он водит сватов, входит в дом, он организует, у него сумка, и напиток, «невестино молоко», он носит и предлагает «невестино молоко», алкогольный напиток, иногда это какой-то ликер, что-то белое) (Крижевцы).*

14 В этом разделе мы отметим только те заимствования, для которых у нас не набралось достаточно контекстов употребления, но которые следует упомянуть в настоящей статье. Венгерское влияние ощущается и в названии праздников, когда они содержат имена. Эти имена часто будут даны в венгерской огласовке, и их можно и сегодня услышать от информантов: *Sveti Andraš* (словен. *Andrej*, венг. *András*), *Ferenc* (словен. *Florijan*, венг. *Ferenc*)³⁰ (ср. также прекмурское название дня св. Ильи *sv. Elijaš* (20.07.) (Kuret 1967: 223), ср. словен. *Elija*, венг. уст. *Éliás*). За пределами рассмотрения остается такой мифологический персонаж как *garaboncijaš* имеющий венгерскую этимологию (Hadrovics 1985: 244) (венг. *grábančiás diák*) и распространенный среди народов Карпатского бассейна (ср. Ващенко 2014: 301–302; Плотникова 2016: 159–161). Рассказы о нем нам не встретились, лишь однажды возникло упоминание в разговоре с коллегами, которые занимаются этнографическими исследованиями. Выражение *stari led'en'* для обозначения старого холостяка (*legen, ledjenje, ledjenjove* отмечено в Порабье (Kozar Mukič – Mukič – Kroprej Telban 2017: 388) (венг. *legény* – парень; слово есть также в гуцульских диалектах Ивано-Франковщины – *stary legin' (parubok)* (LANDUL 1996: 59)), а также для маски во время проведения обряда *borovo gostüvanje*, также

30 В Прекмуре до сих пор распространены имена в венгерской огласовке (не только в названии праздников, дней святых): например, *Šanji, Mariš(ka)*. Следует сказать, что и в Закарпатье в некоторых районах (особенно в там, где проходит этническая граница с венграми) также известны «венгерские» имена: *Иван – Йанош* (Дзензелівський 1960: 267), *Марія – Морішка, Марішка* (Дзензелівський 1960: 268), *Олена – Глона* (Дзензелівський 1960: 269). В словаре банатских сербов отмечено имя *Шандор*, напротив которого приводится объяснение, что это мадьяризованный вариант личного имени *Александар* (Јованов 2005: 147).

можно отнести к терминам традиционной народной культуры, однако оно встретилось нам всего лишь один раз в Порабье, поэтому здесь мы его не рассматриваем. По этой же причине здесь мы не затрагиваем лексику *birof*–судья (*biróuf* (Novak 1996: 21), венг. *biró* – судья), маску персонажа во время карнавала. Глагол *verestüvati* в значении ‘бдение при умирающем человеке’ встретился несколько раз в разговорах на темы о похоронной обрядности. У В. Новак (Novak 1996: 165) эта лексема зафиксирована в форме *verostüvati* и указан венгерский источник – *virraszt* ‘бодрствовать, не спать, дежурить (у постели)’. Отмечает этот глагол среди лексики похоронной обрядности и Е. Пшайд: *varastüvati so ga cejlo nouč* (Pšajd 2017: 14–15).

15 В статье впервые анализируются заимствования из венгерского языка в сфере лексики традиционной культуры прекмурцев и порабцев. Унгаризмы из данной лексической сферы рассмотрены в ареальной перспективе – прежде всего в сопоставлении с южнославянскими языками и близкородственными языками Карпатского бассейна. Показана важность материала, собранного в полевых условиях, для фиксации новых слов и значений. Многие из представленных лексем ранее не были включены в лексикографические описания словенского языка, в том числе и в прекмурские словари (например, *turbaš*, *d'ert'aš*, *beliš*, *rovašivanje*, *buča*, *bosorka*), для тех же, что фиксируются в словарях, были отмечены новые значения (такие как у лексем *šarkan(j)*, *perec*, *fāšenki*, *fačuk(h)/fotif*), записанные в ходе проведенного полевого исследования.

Среди рассмотренных заимствований можно выделить исконные финно-угорские, тюркские, немецкие и латинские корни, а также слова с неясной этимологией. Было выявлено также внутрорегиональное ареальное распределение при функционировании унгаризмов (*turbaš/pozvačín*, *vrte(a)nik/perec*, *majuš/majušfa*, *čalarica/bosorka/comprnica*, *cintor/brütöf*, *d'ert'aš/merar*, *bele(i)š/repnjača (tikvača)*). Чаще всего граница проходит между регионом Горичко и другими районами Прекмурья, между двуязычными общинами Прекмурья и остальной территорией региона, либо между словенцами в словенском Прекмурье и словенцами в венгерском Порабье. Некоторые унгаризмы выходят за пределы прекмурской зоны и функционируют на территории Восточной Штирии (например, *adomaš*, *fačuk(h)/fotif*).

ЛИТЕРАТУРА

Валенцова 1999 = М.М. Валенцова, Деревце майское, в: *Славянские древности: этнолингвистический словарь 2*, под общ. ред. Н.И. Толстого, Москва: Международные отношения, 1999, 79–81.

[М.М. Valencova, Derevce majske, v: *Slavjanske drevnosti: ètnolingvističeskij slovar' 2*, pod obšč. red. N.I. Tolstogo, Moskva: Meždunarodnye otnošenija, 1999, 79–81.]

- Валенцова 2018** = М.М. Валенцова, Славянская мифологическая лексика карпатского региона: генезис особенностей (этнолингвистический аспект), в: *Славянское языкознание: XVI Международный съезд славистов, Белград 20–27 августа 2018: доклады российской делегации*, Москва: Институт славяноведения РАН, 2018, 417–435.
[M.M. Valencova, Slavjanskaja mifologičeskaja leksika karpatskogo regiona: genезis osobennostej (этнолингвистический аспект), в: *Slavjanskoe jazykoznanie: XVI Meždunarodnyj s'ezd slavistov, Belgrad 20–27 avgusta 2018: doklady rossijskoj delegacii*, Moskva: Institut slavjanovedenija RAN, 2018, 417–435.]
- Ващенко 2014** = Д.Ю. Ващенко, Этнолингвистические материалы из села Шашка (западная Венгрия), в: *Карпато-балканский диалектный ландшафт: язык и культура: 2012–2014 3*, Москва: Институт славяноведения РАН, 2014, 278–306.
[D.Ju. Vaščenko, Этнолингвистические материалы из села Šaška (zapadnaja Vengrija), в: *Karpato-balkanskij dialektnyj landsaft: jazyk i kul'tura: 2012–2014 3*, Moskva: Institut slavjanovedenija RAN, 2014, 278–306.]
- Виноградова 2016** = Л.Н. Виноградова, *Мифологический аспект славянской фольклорной традиции*, Москва: Индик, 2016.
[L.N. Vinogradova, *Mifologičeskij aspekt slavjanskoj fol'klornoj tradicii*, Moskva: Indrik, 2016.]
- Дёмётёр 1977** = Т. Дёмётёр, Венгры, в: *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы 2: весенние праздники*, отв. ред. С.А. Токарев, Москва: Наука, 1977, 189–201.
[T. Dēmētēr, Vengry, в: *Kalendarnye obyčai i obrjady v stranah zarubežnoj Evropy 2: vesennie prazdniki*, отв. red. S.A. Tokarev, Moskva: Nauka, 1977, 189–201.]
- Дзэндзелівський 1958** = Й.О. Дзэндзелівський, *Лингвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (лексика) I*, Ужгород, 1958.
[J.O. Dzendzeliv's'kij, *Lingvističnij atlas ukraїns'kih narodnih govoriv Zakarpats'koї oblasti URSR (leksika) I*, Užgorod, 1958.]
- Дзэндзелівський 1960** = Й.О. Дзэндзелівський, *Лингвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (лексика) II*, Ужгород, 1960.
[J.O. Dzendzeliv's'kij, *Lingvističnij atlas ukraїns'kih narodnih govoriv Zakarpats'koї oblasti URSR (leksika) II*, Užgorod, 1960.]
- Јованов 2005** = Гордана Јованов, *Речник Срба у Банату: изреке, кетве, псовке и остале умотворине света банатског*, Панчево, 2005.
[Gordana Jovanov, *Rečnik Srba u Banatu: izreke, kletve, psovke i ostale umotvorine sveta banatskog*, Pančevo, 2005.]
- Лизанец 1992** = П.Н. Лизанец, *Атлас венгерских говоров Закарпатья I*, Budapest, 1992.
[P.N. Lizanec, *Atlas vengerskih govorov Zakarpat'ja I*, Budapest, 1992.]
- ОЛА 2015** = *Общеславянский лингвистический атлас: серия лексико-словообразовательная 10: народные обычаи*, отв. ред. Т.И. Вендина, Москва – Санкт-Петербург: Нестор-История, 2015.
[*Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas: serija leksiko-slovoobrazovatel'naja 10: narodnye obyčai*, отв. red. T.I. Vendina, Moskva – Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija, 2015.]
- Пилипенко 2011** = Г.П. Пилипенко, Некоторые аспекты изучения словенской речи преkmурских венгров, в: *Slovenica II: славянский межкультурный диалог в восприятии русских и словенцев*, Москва: Институт славяноведения РАН, 2011, 251–257.
[G.P. Pilipenko, Nekotorye aspekty izučenija slovenskoj reči prekmurskih vengrov, в: *Slovenica II: slavjanskij mežkul'turnyj dialog v vosprijatiji russkih i slovencev*, Moskva: Institut slavjanovedenija RAN, 2011, 251–257.]
- Пилипенко – Ясинская 2018** = Г.П. Пилипенко – М.В. Ясинская, Язык и культура словенцев в Прекмурье и Порабье, *Славяноведение* 2018, № 6, 60–73.
[G.P. Pilipenko – M.V. Jasinskaja, Jazyk i kul'tura slovencev v Prekmur'e i Porab'e, *Slavjanovedenie* 2018, no. 6, 60–73.]
- Плотникова 2009** = А.А. Плотникова, *Материалы для этнолингвистического изучения балканославянского ареала*, Москва: Институт славяноведения и балканистики РАН, 2009.

[A.A. Plotnikova, *Materialy dlja ètnolingvističeskogo izučeniya balkanoslavjanskogo areala*, Moskva: Institut slavjanovedeniya i balkanistiki RAN, 2009.]

Плотникова 2016 = A.A. Плотникова, *Славянские островные ареалы: архаика и инновации*, Москва: Институт славяноведения РАН, 2016.

[A.A. Plotnikova, *Slavjanskije ostrovnye arealy: arhaika i innovacii*, Moskva: Institut slavjanovedeniya RAN, 2016.]

Плотникова 2018 = A.A. Плотникова, «Водные хорваты» и специфика их традиции: обзор этнолингвистической экспедиции, *Славянский альманах 2* (2018), № 3–4, 408–421.

[A.A. Plotnikova, «Vodnye horvatu» i specifiika ih tradicii: obzor ètnolingvističeskoj èkspedicii, *Slavjanskij al'manah 2* (2018), no. 3–4, 408–421.]

ПМА = полевые материалы автора

[PMA = polevye materialy avtora]

РСГВ 1–10 = *Речник српских говора Војводине 1–10*, ур. Драгољуб Петровић, Нови Сад: Матича српска, 2000–2010.

[*Rečnik srpskih govora Vojvodine 1–10*, ur. Dragoljub Petrovih, Novi Sad: Matica srpska, 2000–2010.]

Усачева 2008 = В.В. Усачева, Этнокультурная и языковая интерференция в карпатском регионе, в: *Карпато-балканский диалектный ландшафт: язык и культура: памяти Галины Петровны Клепиковой*, Москва: Институт славяноведения РАН, 2008, 158–179.

[V.V. Usačeva, Ètnokul'turnaja i jazykovaja interferencija v karpatskom regione, v: *Karpato-balkanskij dialektnyj landsaft: jazyk i kul'tura: pamjati Galiny Petrovny Klepikovej*, Moskva: Institut slavjanovedeniya RAN, 2008, 158–179.]

DBKW 1982 = *Deutsch-burgenländischkroatisch-kroatisches Wörterbuch*, bearbeitet von Nikolaus Bencsics u. a., Eisenstadt – Zagreb, 1982.

Dudás 2011 = Előd Dudás, Madžarski jezikovni vplivi v besedišču Martjanske pesmarice, *Jezikoslovni zapiski* 17.1 (2011), 35–72.

Dudás 2015 = Előd Dudás, Morfonološko prilaganje madžarskih izposojenk prekmurskega knjižnega jezika in njihove besedotvorne značilnosti, *Jezikoslovni zapiski* 21.2 (2015), 85–98.

ERHSJ 1–4 = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1–4*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.

Gregor 1975 = Ferenc Gregor, *Der slowakische Dialekt von Pilisszántó*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975.

Hadrovics 1985 = László Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985.

Houtzagers 1999 = Peter Houtzagers, *The Kajkavian Dialect of Hidegség and Fertőhomok*, Amsterdam – Atlanta, GA: Rodopi, 1999 (Studies in Slavic and General Linguistics 27).

Koletnik 2005 = Mihaela Koletnik, Prekmursko lončarsko besedje v Filovcih, v: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, ur. Irena Orel, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2005 (Obdobja 24), 497–514.

Kozar Mukič – Mukič – Krojej Telban 2017 = Marija Kozar Mukič – Dušan Mukič – Monika Krojej Telban, *Pripovedno izročilo Slovencev v Porabju: pravljice in povedke z zvočnih posnetkov Milka Matičetovega*, Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje, 2017.

Krojej 2008 = Monika Krojej, *Od Ajda do Zlatoroga: slovenska bajeslovna bitja*, Ljubljana – Celovec: Mohorjeva založba, 2008.

Kuret 1967 = Niko Kuret, *Praznično leto Slovencev: starosvetne šege in navade od pomladi do zime 2: poletje*, Celje: Mohorjeva družba, 1967.

LAHDUL 1996 = *A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language*, compiled by Janusz Rieger, Semper, 1996.

MNL 1–5 = *Magyar néprajzi lexikon 1–5*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977–1982.

MNyÉSsz 1–7 = *A magyar nyelv értelmező szótára I–VII*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959–1962.

MNyTESz 1–4 = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–4*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1984.

- Novak 1996** = Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, ur. Vilko Novak, Murska Sobota: Pomurska založba, 1996.
- Novak 2006** = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.
- Pleteršnik 2010–2014** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, spletni izdaji 2010, 2014, prva izdaja 1894–1895 (<https://fran.si/136/maks-pletersnik-slovensko-nemski-slovar>).
- Pšajd 2017** = Jelka Pšajd, *Čez ta prag me bodo nesli, ko zatisnil bom oči: smrtne šege in pogrebne prakse Pomurja in Porabja*, Murska Sobota: Pomurski muzej, 2017.
- Rajh 2010** = Bernard Rajh, *Gučati po antújoško: gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora*, Bielsko-Biała idr., 2010 (Zora 73).
- Ramovš 1935** = Fran Ramovš, *Historična slovnica slovenskega jezika VII: dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935.
- RSKJ 1–6** = *Rečnik srpskohrvatskog književnoga jezika 1–6*, Novi Sad: Matica srpska – Zagreb: Matica hrvatska, 1967–1976.
- Snoj 2015** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, spletna izdaja, 2015 (<https://fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar>).
- SSKJ 1–5** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 1–5*, Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU – DZS, 1970–1991.
- SZP 2017** = *Slovar zvonjenja in pritrkavanja*, ur. Mojca Kovačič idr., Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša – Glasbenonarodopisni inštitut, 2017.
- Štebih Golub 2010** = Barbara Štebih Golub, *Germanizmi u kajkavskome književnom jeziku*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2010.

POVZETEK

Madžarizmi v besedišču ljudske kulture Slovencev v Prekmurju in Porabju

V prispevku so analizirane izposojenke iz madžarskega jezika v besedišču ljudske kulture v prekmurskem in porabskem narečju. Madžarizmi so bili zbrani v času terenske raziskave v Prekmurju in Porabju leta 2018, njihov pomen in raba pa sta bila preverjena v leksikografskih virih. Analizirane besede so obravnavane v luči arealnega jezikoslovja – v primerjavi z južnoslovanskimi jeziki in sorodnimi jeziki Karpatske regije. Veliko prevzetih madžarskih besed prej ni bilo vključeno v leksikografske vire slovenskega jezika in tudi ne v prekmurske slovarje (na primer *turbaš*, *d'ert'aš*, *beliš*, *rovašivanje*, *buča*, *bosorka*), za nekatere so bili evidentirani novi pomeni (na primer *šarkan(j)*, *perec*, *fāšenki*, *fačuk(h)/fotif*). Med prevzetimi besedami lahko najdemo besede ugrofinskega in tudi turškega, nemškega, latinskega ali neznanega izvora. Avtor ugotavlja, da znotraj Prekmurja in Porabja madžarizmi funkcionirajo v posameznih arealih (na primer *turbaš/pozvačin*, *vrte(a)nik/perec*, *majuš/majušfa*, *čalarica/bosorka/comprnica*, *cintor/brūtof*, *d'ert'aš/merar*, *bele(i)š/repnjača (tikvača)*). Meja med areali poteka med Goričkim in ostalimi deli Prekmurja, med Slovenci v Prekmurju in Slovenci v Porabju ali med Slovenci na dvojezičnem območju Prekmurja in tistimi iz ostalih delov Prekmurja. Nekatere besede madžarskega izvora se uporabljajo zunaj meja Prekmurja (na primer *fačuk(h)/fotif*).

VLADO NARTNIK

K LOČLJIVIM PREDPONAM PORABSKIH GLAGOLOV

COBISS: 1.03

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7563](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7563)

Z novim tisočletjem sta slovenistiko obogatila tudi dva slovarja porabskega narečja, ki sta posebno važna v zvezi z razvojem glagolskih tvorjenk. V tem narečju se namreč pred neločljivimi vidovnimi predponami glagolskih tvorjenk rade pojavljajo ločljive nevidovne predpone, primerljive z ločljivimi predponami v madžarščini in nemščini.

Ključne besede: ločljiva predpona, neločljiva predpona, sestava, razstava, glagolska tvorjenka, krajevni prislovek, pookolitev

Separable Prefixes of Verbs in the Slovenian Rába Valley Dialect

The new millennium has also enriched Slovenian studies with two dictionaries of the Slovenian Rába Valley dialect, which are especially important in terms of the development of prefixed verbs. Specifically, in this dialect the inseparable aspectual prefixes tend to be preceded by separable non-aspectual prefixes comparable to the separable prefixes in Hungarian and German.

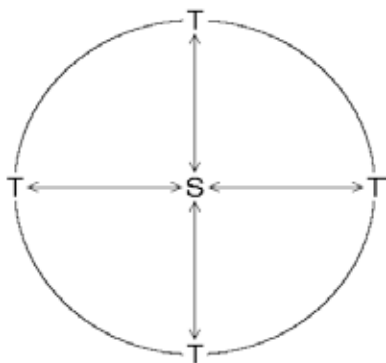
Keywords: separable prefix, inseparable prefix, compounding, decomposition, prefixed verb, adjunct of place, spatial particle

0 UVOD

Z novim tisočletjem sta slovenistiko obogatila tudi dva slovarja porabskega dela prekmurskega narečja: Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar Francka Mukiča iz leta 2005 in Slovar Gornjega Senika A–L Marije Bajzek Lukač iz leta 2009. Pri prvem slovarju je že iz naslova razvidno soočenje porabske slovenščine s knjižno slovenščino in madžarščino, pri drugem slovarju pa soočenju porabske slovenščine s knjižno slovenščino in madžarščino sledi še nemščina (Bajzek Lukač 2009: 7). Soočenje z madžarščino in nemščino je posebno važno v zvezi z razvojem glagolskih tvorjenk. V porabski slovenščini namreč neločljivim vidovnim predponam glagolskih tvorjenk rade predhajajo ločljive nevidovne predpone (Bajzek Lukač 2016: 166), ki jih v smislu razstavljanja beleži samo prvi slovar.

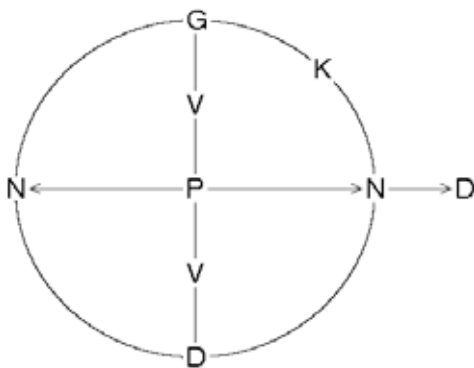
1 KAZALNI IN OSNI PRISLOVI

Ločljive predpone glagolskih tvorjenk se posredno navezujejo na krajevne prislove (Pavel 2013: 258–259). Med slednjimi so najprej važni štirje kazalni prislovi *tü* in *tan* ter *es* ali *se* in *ta* (Mukič 2005: 323, 386), ki izstopajo zlasti v zvezah *tü pa tan* in *se pa ta* ter v sklopih *sepata* in *tüse – tüta* značilno vzglasno:

Tü pa tan zato kâj plačajo. (Tu pa tam kaj plačajo.)¹
 Tâu ne sliši es! (To ne spada sem!)
 Se pa ta lejče kâk kakša nâura kûra. (Teko sem pa tja kot kaka nora kura.)
 Pijjanec je sepata zoplejto. (Pijanec je kolovratil po cesti sem in tja.)

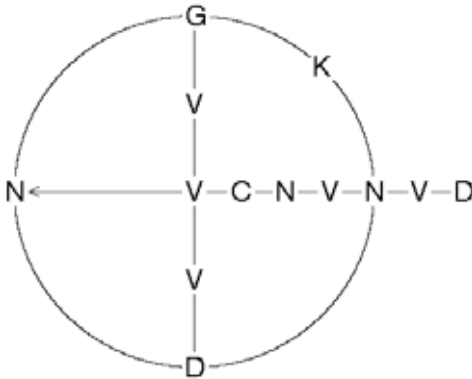
Ob osnih protistavah *naprej – nazaj* in *prejk – vkriž* sta v zvezi s kazalnim prislovom *ta* dodatno značilni kazalnoosni protistavi *tagor – tadoj* in *takâuli – tadâle* (Mukič 2005: 374, 776):

Telko mo don naprej, če de un tō pomago. (Vendarle bomo na boljšem, če nam bo tudi on pomagal.)
 Dejte je nej stelo naprej titi. (Otrok ni hotel iti naprej.)
 Pridi nazaj! (Pridi nazaj!)
 Nazaj ne odi! (Ne hodi nazaj!)
 Noge, roke si je vkriž djâu. (Noge, roke si je prekrizal.)
 Gor pa doj odi kâk dama. (Sprehaja se kot kaka dama.)
 Čâjt je kâuli prišo, ka de trbelo titi. (Prišel je čas, da bo treba iti.)
 Trbej je kâulivrât titi. (Treba je iti okoli.)
 Mâlo tadâle idi! (Malo se premakni!)
 Tadâle nemo šli! (Dalje ne gremo!)

¹ Primeri in prevodi so vzeti iz Mukič 2005.

Ob osnih protistavah *cüj – vkráj* in *vküp – vrazmo* ter *skåuz – vanej* je prav tako značilna kazalnoosna protistava *tanut – tavö*:

Sodak je na mesti vkráj biu. (Vojak je bil mrtev na licu mesta.)

Vkráj idi, ka si mi napäuti! (Umakni se, ker si mi v napoto!)

Vsikdar sta vküper kák läče pa rit. (Vedno sta kot rit in srajca.)

V svojon žitki je dosta vse mogo skåuz titi. (V življenju je preživel veliko hudega.)

Idi tavö! (Pojdi ven!)

2 POOKOLITVE KRAJEVNIH PRISLOVOV

Krajevnim prislovom so sicer še bližje pookolitve, ki so značilne za širšo slovenščino (Toporov 1961: 250). Primer kataforičnih pookolitev *gor ...* glede na nadaljevanje *na visoke gore* ter *dol ...* glede na nadaljevanje *na globoko morje* je v ljudski pesmi »Jezus razpostavi jogre« (SLP 118):

Jezus jogre je postavil
na vse štiri te strani:
svetga Petra je postavil
na lepo ravno polje,
svetga Janža je postavil
na vinograde lepe,
svetga Andraža je postavil
gor na visoke gore,
svetga Miklavža je postavil
dol na globoko morje,
svetga Tomaža je postavil
pa v deželo Indijo.
Svet Tomaž tako se veri
proti svojmu Jezusu:
»Kaj si mene let postavil,
kjer ni videt romarja?«
»Tiho, tiho, joger ljubi,
joger ljubi, svet Tomaž!

Na svet lepši ni dežele
 ko dežela Indija:
 v Indiji toča ne bije,
 pšenico dvakrat žanjejo.
 v Indiji ga ni človeka,
 da b bil hudobnega serca.«

Protistava *gor na visoke gore – dol na globoko morje* v prvi polovici pesmi pomeni dvig glede na *vinograde lepe* ter spust glede na *lepo ravno polje*. V drugi polovici pesmi pa tokrat anaforični pookolitvi *let* sledi še kataforična poosebitev *ga ...* glede na nadaljevanje *ni človeka* (Nartnik 1998: 45). Primer anaforične pookolitve je spet ponovitev krajevne prislova *gori* v navezavi na *en hrib steran* in *lepo ... ravan* v prvi kitici ter krajevni prislov *notri* v navezavi na *zibel sreberno* v tretji kitici ljudske pesmi Marija ziblje Jezusa (SLP 75):

Tam nam stoji en hrib steran,
 gori pa lepa je ravan:
 gori stoji suho drevo,
 sedem let ni zeleno blo.

Drevcu Marija govori,
 drevce pa spet ozeleni,
 strila se hladna senčica,
 tam bo Marija zibala.

Zibel sreberna, zlat je tek,
 notri se ziblje Jezus svet:
 Jezus je majhen, pa je svet,
 v rokah derži vesoljni svet.

Jezus je vsmiljenga serca,
 kar ga poprosimo, to nam da:
 prosimo ga le za sveti raj,
 Jezus, Marija nam ga daj.

Primer metaforičnih pookolitev je protistava *gori ... in doli ...* ob ponovitvi glagola *grem* v ljudski pesmi *Žalostno sonce* (SNP 5132):

Sijaj, sijaj, sončece,
 oj sonce rumeno!
 Kako bom jaz sijalo,
 sem vedno žalostno!
 Ako zgodaj gori grem,
 perice jokajo,
 bi rade še ležale,
 pa vstati morajo.
 Ako zgodaj doli grem,
 pastirci kolnejo,
 domov bi radi gnali,
 pa črede nimajo.

3 LOČLJIVA RAZSTAVA GLAGOLSKIH TVORJENK

Širšeslovenskim pookolitvam je sorazmerno blizu porabska razstava ločljivih predpon glagolskih tvorjenk, podprta s krajevnimi prislovki v razponu od cilja prek mesta do starta (Zorko 1995: 285):

Idi málo ta k máteri! (Pojdi tja k materi!)
 Ta se je vdáro na postelo. (Zleknil se je na posteljo.)
 Ká se gor na káula vejžaš? (Kaj se obešaš na voz?)
 Mali se je od čemerauv doj na srteu vdáro. (Otrok se je v jezi vrgel na tla.)
 Prišo je domáu s šáule, pa je turbo doj na srteu počo. (Prišel je domov iz šole in torbo zagnal na tla.)
 Dež jin je nut v krmo zrezo. (Dež jih je zalotil pri spravljanju sena.)
 Ta se je vtegnó na posteli. (Ulegel se je na posteljo.)
 Cejlo náuč so pr mrtveci gor bili. (Vso noč so bedeli pri mrliču.)
 Mogla je k pádari, ka je nej šláu vkráj od nje. (Morala je iti k zdravniku, ker je bila zaprta.)
 Pes je nej sto vó s svoje úte titi. (Pes ni hotel iti iz svoje utice.)
 Vó so ga počili s krčme kák mačka srát. (Vrgli so ga iz gostilne ko kakega berača.)

Ob ločljivi razstavi prehodnih in neprehodnih glagolov se krajevni prislovki pogosto tudi izpuščajo:

Ne drži me gor, ka neman cájta! (Ne zadržuj me, ker nimam časa!)
 Ne ovádi vó, ge si biu! (Ne izdaj, kje si bil!)
 Gor so dejvali, ka ga bujejo. (Grozili so, da ga ubijejo.)
 Gor si je djáu, ka od náuvoga leta tadále nede več kadiu. (Obljubil si je, da od novega leta naprej ne bo več kadil.)
 Doj si je drápnó velki fálát šunke. (Odrezal si je velik kos šunke.)
 Doj je pofudno petrueli posvejt pa so šli spat. (Upihnil je petrolejko in so šli spat.)
 Ne daj se včasik prejk! (Ne vdaj se takoj!)
 Ne odidi ta, ka ti šken nika povódati! (Ne odidi, ker ti hočem nekaj povedati!)
 Doj se je vdáro spat. (Vrgel se je na posteljo, da bo spal.)
 Táu se ne drži tü cüj. (To ne spada k tej temi.)
 Vküp so se pobráli pa odišli. (Pobrali so šila in kopita in odšli.)
 Nut se je navčo piti. (Navadil se je na pijačo.)
 Nut se opaši, ka neboš takši razvejšani! (Zatlači si srajco za hlače, da ne boš tako strašilo.)
 Vó se je narávno kák kakši mládoženec. (Naštimal se je kot kak ženin.)
 Tadeš? – Ta. (Odhajaš? – Ja.)

Če se postavi, da pomeni **G** glagol, **L** ločljivo predpono in **K** krajevni prislovek, se oblikuje naslednja preglednica:

- (1) G L K! → G L!
- (2) L G K
- (3) L K G
- (4) K L G → L G

Z velelno predpostavó se začne postopno pomikanje glagola proti koncu in krajevnega prislovka proti začetku tako, da je krajevni prislovek dvakrat na koncu,

ločljiva predpona dvakrat na začetku in glagol dvakrat na koncu. V prvih treh primerih ločljiva predpona bolj ali manj predhaja krajevnemu prislovku, kar spominja na kataforično pookolitev. Četrtemu primeru bi potem ustrezala anaforična pookolitev.

4 LOČLJIVA SESTAVA GLAGOLSKIH TVORJENK

Glavnino nato pomeni sestava ločljivih predpon glagolskih tvorjenk, podprta s krajevnimi prislovki, ki se spet nanašajo na cilj ali mesto ali start:

- Zdavanski gvant je ta-djala za spomin. (Poročno obleko je spravila za spomin.)
 Prkovač je gor-djala na pisker. (Pokrovko je položila na lonec.)
 Žmetno je gor-prišo na bregj. (Težko je prišel na vrh griča.)
 Padaša je doj-vdâro na travo. (Priateljja je zvrnil na travo.)
 Gečmen so doj-sipali na pod. (Ječmen so usuli na pod.)
 Moremo cûj-titi k deli. (Moramo se lotiti dela.)
 Dâ so se pr cerkvi pogučavali, je cûj-prišo k njen duhovnik. (Ko so se pri cerkvi menili, je prišel duhovnik.)
 S prston je cûj-prišo k žagi, pa se je nesreča zgodila. (S prstom se je dotaknil žage in nesreča se je zgodila.)
 Žmetno je cûj-priti k kakšoj fal iži. (Težko je dobiti kakšno poceni hišo.)
 Komaj je pred pson v künjo nut-vujšo. (Komaj je pred psom ušel v kuhinjo.)
 Dâ je domâu prsklemo, se je nut-vdâro v postelo. (Ko je prikolovratil domov, se je vrgel na posteljo.)
 V steno je cvek nut-vdâro. (Žebelj je pribil na steno.)
 Cejle svoje peneze je nut-bufno v nâuvi âuto. (Ves svoj denar je pognal za novi avto.)
 V tej je nut-čotno mâlo žganja. (V čaj je zil nekaj žganja.)
 Botra go je nut-sprâvila v fabriko delat. (Botra ji je uredila službo v tovarni.)
 V zinski mangli so se molevi nut-sprâvili. (V zimski plašč so se naselili molji.)
 Pri njij so dûše nazaj-odile. (Pri njih so hodile nazaj duše umrlih.)
 Kâ vse je v bojni cûj-šlâu, je nej za povedati. (Kaj vse se je dogajalo v vojni, ni za povedati.)
 V bojni je grdo cûj-šlâu. (Srhljive stvari so se dogajale v vojni.)
 Nej je vö-šlâu s penezi. (Ni shajal z denarjem.)
 Nej mogo vö-priti s penezi. (Ni mogel shajati z denarjem.)
 Ne moreta z en drugin vö-priti. (Ne razumeta se.)
 S srtela je gor-vzeu pismo, štero je nâkle spâdnilo. (Pobral je pismo, ki je padlo na tla.)
 S stola je nevejdoč doj-vdâro en talejr. (Z mize je nehote zbil krožnik.)
 S poda so doj-nosili pšenico. (S podstrešja so nosili pšenico.)
 Komaj so doj-sprâvili s cerkvenoga torma človeka, šteri se je sto zaničiti. (Komaj so spravili z zvonika človeka, ki je hotel narediti samomor.)
 V zimi je drva vö-sprâvlo z lesa. (Pozimi si je v gozdu pridobival drva.)
 Lani je že vö-stâno s šâule. (Lani je doštudiral.)

Ob ločljivi sestavi je predvidljivost v prostoru podlaga za širšo polisemijo sovsebnih prehodnosti in neprehodnosti (Bajzek Lukač 2016: 171):

- Âvto ga je ta-vdâro. (Avto ga je povozil.)
 Nej je naprej-noso tisto temo. (Ni prihajal na dan s tisto temo.)
 Zdâj te naprej-postavi peneze! (Zdaj pa kar priskrbi denar!)
 Peneze, ka si si posâudo, moreš nazaj-dâti! (Denar, ki si si ga izposodil, moraš vrniti!)

Tačas ka so gor-sprāvili slovensko društvo, so dosta mogli delati. (Preden so ustanovili slovensko društvo, so morali veliko delati.)

Dā je plebanoš doj-zgučo svojo predgo, je doj s predgance ūšo. (Ko je župnik povedal svojo pridigo, je odšel s prižnice.)

Cejli lejs je doj-vdāro, pa je don nej nājšo grbanje. (Prehodil je ves gozd, pa kljub temu ni našel jurčkov.)

Špekulanti so doj-vdārili cene. (Špekulanti so zbili cene.)

Komuništari so steli doj-sprāviti vōro. (Komunisti so hoteli odpraviti vero.)

Cejli varaš je doj-zopodo pa don nej nājšo svoj vkrādnjeni picikli. (Obhodil je vse mesto, pa kljub temu ni zasledil svojega ukradenega kolesa.)

Čisto je doj-zopodo črejavline pete. (Čisto je pošvedral pete na čevljih.)

Vnoženo lüstvo nan je vse noge doj-zopodlo. (Množice ljudi so nas kar poteptale.)

Pet djajec je nut-vdāro. (Zmazal je pet jajc.)

Krmo so eške pred viheron nut-sprāvili. (Seno so pospravili pred viharjem.)

Za zimo je mogo kūrdenje nut-sprāviti. (Za zimo je moral nabaviti kurjavo.)

Pojbič je vō-vdāro okno. (Fantek je razbil okno.)

Dekla je eške nej vō-sprāvila šāulo. (Dekle še ni doštudiralo.)

Komaj je vō-sprāvo, kā je sto. (Komaj je izjecljal, kaj hoče.)

Iža je eške ranč nej bila vō-spucana, že so se nut-sprāvili. (Hiša še niti ni bila ometana, ko so se že veselili vanjo.)

Dā je komunizmuš gor-prišo, so se vōrni lidge trn bodjāli. (Ko se je pojavil komunizem, so se verni ljudje zelo bali.)

Dā je gor-prišo, ka je don nej un najbole čeden človik na svejti? (Kdaj je spoznal, da vseeno ni najpametnejši človek na svetu?)

Njina familija je sploy doj-prišla. (Njihova družina je popolnoma propadla.)

Spanje do podneva ji doj-odi. (Dopoldansko spanje ji manjka.)

Pisali so si, pa te tāk dāleč prišlo, ka so vkūp-pojdli. (Dopisovala sta si, kar se je razvilo v prijateljstvo.)

Dež jin je nut-vujšo, dā so žetvo delali. (Dež jih je presenetil, ko so želi.)

Dekličino je tāk zosūknilo v črvej, ka je ranč nej na pāmet vzela, dā ji je nut-vujšlo. (Deklino je tako nenadoma sčrvičilo v trebuhu, da niti ni opazila, kdaj ji je ušlo.)

Folišija je brž vō-prišla. (Goljufija je hitro prišla na dan.)

Cejlo delo je dobro vō-prišlo. (Stvar se je dobro izšla.)

Cājt je nej vō-vdāro. (Časovno se ni izšlo.)

1956-oga leta je vō-vdārila rabuka. (Leta 1956 je izbruhnila revolucija.)

5 SKLEP

Ločljive predpone porabskih glagolov nastopajo v razstavah (tipa *vō titi*) in sestavah (tipa *vō-titi*). V razstavah so bolj ali manj primerljive s širšeslovenskimi pookolitvami, medtem ko v sestavah predhajajo vidovnim predponam tako, da slovensko podlago po potrebi bogatijo po madžarskih in nemških zgledih.

VIRI IN LITERATURA

- Bajzek Lukač 2009** = Marija Bajzek Lukač, *Slovar Gornjega Senika A–L*, Bielsko-Biała idr.: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, 2009 (Zora 66).
- Bajzek Lukač 2016** = Marija Bajzek Lukač, Glagolske predpone v gornjeseniškem govoru, v: *Toporišičeva obdobja*, ur. Erika Kržišnik – Miran Hladnik, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016 (Obdobja 35), 165–172.
- Mukič 2005** = Francek Mukič, *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*, Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem, 2005.
- Nartnik 1998** = Vlado Nartnik, Raba krajevnih prislovov *gori – doli* v slovenskih ljudskih pesmih, v: *VI. mednarodni slavistički dani = VI. nemzetközi szlavisztikai napok 1*, ur. Károly Gádányi, Sambotel – Pečuh: Hrvatski znanstveni zavod = Horvát tudományos kutatók egyesülete – Visoka nastavnička škola »Berzsenyi Dániel« Tanárképző Főiskola, 1998 (Bibliotheca Croatica Hungariae 3/1), 43–62.
- Pavel 2013** = Avgust Pavel, *Prekmurska slovenska slovnica = Vend nyelvtan*, prev. Marija Bajzek Lukač, ur. Marko Jesenšek, Bielsko-Biała idr.: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, 2013 (Zora 100).
- SLP** = *Slovenske ljudske pesmi: pripovedne pesmi 1–2*, ur. Zmaga Kumer idr., Ljubljana: Slovenska matica, 1970, 1981.
- SNP** = *Slovenske narodne pesmi 3*, ur. Karel Štrekelj, Ljubljana: Slovenska matica, 1904–1907.
- Toporov 1961** = Vladimir Nikolaevič Toporov, *Lokativ v slavjanskih jazykah*, Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1961.
- Zorko 2009** = Zinka Zorko, *Narečna podoba Dravske doline*, Maribor: Kulturni forum, 1995.

SUMMARY

Separable Prefixes of Verbs in the Slovenian Rába Valley Dialect

The new millennium has also enriched Slovenian studies with two dictionaries of the Slovenian Rába Valley dialect: *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* (Slovenian Rába Valley Dialect – Standard Slovenian – Hungarian Dictionary) by Francek Mukič, published in 2005, and *Slovar Gornjega Senika A–L* (Felsőszölnök / Gornji Senik Dictionary, A–L) by Marija Bajzek Lukač, published in 2009. In comparing the Slovenian Rába Valley dialect with standard Slovenian, Hungarian, and German, the two dictionaries are especially important in terms of the development of prefixed verbs. Specifically, in this dialect inseparable aspectual prefixes tend to be preceded by separable non-aspectual prefixes, in which the Slovenian base is complemented by Hungarian and German models if needed. Separable prefixes are derived from adjuncts of place, as well as spatial particles typical of Slovenian in general. An example of metaphorical spatial particles is offered by the phrases *gor iti* 'rise' and *dol iti* 'set'.

Separable prefixes in the verbs of the Slovenian Rába Valley dialect appear in decompositions and compounds. In decompositions, they tend to be supported by adjuncts of place ranging from the end destination via the current place to the starting position, but these are often omitted: *Ta se je vdâro na postelo* 'He crashed into bed' – *Doj se je vdâro spat* 'He crashed down (into bed) to sleep'. However, the majority comprise compounds with separable prefixes in prefixed verbs. Predictability in space forms the basis for broader polysemy of implicit transitivity and intransitivity: *V steno je cvek nut-vdâro* 'He slammed the nail into the wall' – *Pet djajec je nut-vdâro* 'He cracked five eggs'.

METKA FURLAN

ISTRSKO POGOVORNO IN NAREČNO (ZA) DOBRO ROKO

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7564](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7564)

Besedna zveza *za dobro roko* se kot hapaks legomenon pojavlja v romanu *Ženska drugje* pisateljice Maje Gal Štromar, izvira pa iz slovenske narečne istrske govornice, kjer je *(za) dobro roko* kalk istrskobeneškega **(par) la bonaman*. Italijanska narečna beseda *(la) bonaman* izvira iz severnoitalijanskega območja, kjer je bila prvotno del pozdravne formule pri obrednih novoletnih obhodih, ki so na Slovenskem znani kot koledovanje.

Ključne besede: fraza, kalk, sklop, pomenski arhaizem, slovensko istrsko narečje, istrskobeneščina, obredni novoletni obhodi, koledovanje

Colloquial and Dialect Istrian *(za) dobro roko*

The phrase *za dobro roko* 'gift; happiness' appears as *hapax legomenon* in Maja Gal Štromar's novel *Ženska drugje* (Woman Elsewhere) and originates from the Slovenian Istrian dialect, where it is a calque of Istrian Venetian **(par) la bonaman*. The Italian dialect word *(la) bonaman* originates from northern Italy, where it was originally part of a greeting formula during ritual Christmas caroling.

Keywords: phrase, calque, compound, semantic archaism, Slovenian Istrian dialect, Istrian Venetian, ritual Christmas caroling

1 UVOD

V romanu *Ženska drugje* avtorice Maje Gal Štromar, ki je pri založbi Goga izšel leta 2017, naleti bralec na besedno zvezo *za dobro roko*, ki bi ji ob poznavanju sodobne knjižne slovenščine in tudi ob pomoči Slovarja slovenskega knjižnega jezika težko prepoznal jasen pomen oziroma sporočilnost. Pojavlja se v naslednjem kontekstu:

Cela šola je vedela, kam se Jordan odpravlja. In vsak je hotel nekaj primakniti. Če ne drugega, drobno dobrohotno informacijo. Tako, *za dobro roko* [s poševnim tiskom označila M. Furlan] in srečno pot. (Gal Štromar 2017: 88)

Oseba Jordan bo odpotovala in se od svojega delovnega okolja poslavlja, zato mu vsak za popotnico želi vsaj nekaj dati. To pisateljica označi s sporočilno jasno besedno zvezo »srečno pot«, pred tem pa z enigmatično »za dobro roko«. Namig, na katerem območju slovenščine naj bi se ta besedna zveza = fraza iskala, daje podatek, da je pisateljica rojena v Novem mestu, po rodu pa Primorka Istranka. Pasusi v romanu,

Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

kot so npr. *To je sigurno, čentoperčento* (67), ime recepta *Divje šparge z jajci* (66), pojasnilo *Grm matere šparge domačini v Istri imenujejo šparžin* (66), dobesedni govor »*Marjutka, nestoj, ki nima smisla. Se ne spodobi! [...] Pridi, alo gremo domov. Je mama naredila fritajo s špargami in anka palačinke z nutelo.*« (65), torej odražajo pisateljčino primarno govorico, ki nakazuje, da bi bilo tudi nejasno besedno zvezo za *dobro roko* treba iskati v istrski primorski pogovorni slovenščini.

Pogovorna slovenščina je tako kot pri drugih jezikih praviloma most med knjižno in narečno slovenščino. Tudi besedna zveza za *dobro roko* to jezikovno univerzalijo potrjuje.

2 BESEDNA ZVEZA (ZA) DOBRO ROKO IPD. V ISTRSKIH PRIMORSKIH NAREČNIH VIRIH

V slovarju rižanskega govora Svetega Antona avtor Jakomin besedno zvezo *dobra rueka* pomensko razlaga z 'darilo otrokom ob Božiču in Novem letu' (1995: 108), Todorovičeva pa v svoji monografiji, ki prinaša slovensko narečno gradivo govora Svetega Antona in Puč ter istrobeneško gradivo govora Bertokov pri vprašanju *NOVO LETO/IL PRIMO GIORNO DELL'ANNO* za govor Svetega Antona ob odgovoru 'novo 'liato dodaja še za 'dobro 'ruako. Te besedne zveze sicer posebej ne razlaga, a lahko iz načina prikazovanja in predstavljanja gradiva v monografiji razumemo, da pomensko pojasnilo, ki ga preberemo ob odgovoru 'nuvo 'leto; *Po'birat 'dobro 'roko* govora Puč, tj. »[v]oščiti srečo v novem letu in v dar dobiti sadje, denar ali drugo« (Todorović 2018: 154sl.), velja tudi za svetoantonskega. Odgovor na isto vprašanje se v istrobeneščini Bertokov glasi *p'rimo del 'ano; Augu'rar la 'bona man.*, kar je avtorica dodatno pojasnila s stavkom *Ko se ən'dava salu'dar par l'ano 'novo, i ne 'dava d'ježe 'lire par la 'bona man.* in prevodom »Ko smo šli pozdravit (voščiti) za novo leto, so nam dali deset lir za srečo.« (Todorović 2018: 154 z op. 224). Podoben odgovor je bil za isto vprašanje dobljen tudi za govor Škofij, tj. ob 'noyo 'lieto tudi dodatek 'uoščet (*auyu'rirat*) 'dobro 'ruokø, kar Todorovičeva pojasnjuje s smiselnim prevodom »[v]oščiti za novo leto« (Todorović 2017: 140).

Navedeno je meni edino znano slovensko narečno gradivo, ki potrjuje besedno zvezo (za) *dobro roko* in spada v rižansko istrsko narečje. Razvidno je, da je narečna raba besedne zveze povezana s prvim dnem novega leta in običajem, ko se je hodilo od hiše do hiše in zaželelo srečo v novem letu, v zameno za dobro voščilo pa dobilo dar. Medtem ko v Svetem Antonu *dobra rueka* označuje dar otrokom ob božiču in novem letu, v Pučah označuje le dar, ki se pobira ob novem letu. Vsi ti podatki nakazujejo, da je bila besedna zveza (za) *dobro roko* verjetno del besedišča dandanes že večinoma pozabljenega običaja, pri nas znanega kot koledovanje, ko se je zlasti med 25. decembrom in 6. januarjem hodilo od hiše do hiše in s petjem ali igranjem želelo srečo. Medtem ko se na Pučah *dobro roko pobira*, se v Škofijah *dobro roko vošči*, iz česar sledi, da na Pučah besedna zveza pomeni 'dar', v Škofijah pa 'sreča'.

Dodatna poizvedba o rabi besedne zveze za *dobro roko* ali le *dobro roko* je pokazala, da v slovenskem delu Istre ni v splošni rabi in da jo poznajo izjemno redki. Gospa Viktorija Štromar, doma s Puč, mati pisateljice Maje Gal Štromar, je pojasnila, da se frazo izgovori, ko se osebi pokloni nekaj materialnega, in naj bi sporočala dobro željo za uspeh.¹ Mirjam Furlan (Izola) se spominja, da je frazo za *dobro roko* pred desetletji praviloma slišala, ko ji je kot študentki fantova mama, doma s Puč, za popotnico v Ljubljano dala nekaj denarja in ob tem vedno izgovorila za *dobro roko*. To kaže, da se je zavest o rabi fraze, ki je bila prvotno vezana na božično-novoletne obhode, že izgubila in se je zato začela uporabljati ob vsaki priložnosti, ko je nekdo komu nekaj poklonil in mu ob tem s frazo zaželel uspeh.

V Bertokih potrjeno istrobeneško *Augu'rar la 'bona man* pomensko ustreza pučarskemu *'uoščet (auyu'rirat) 'dobro 'ruočk*, zato se besedni zvezi *la 'bona man* in *'dobro 'ruočk* verjetno nanašata na srečo. V pojasnilu *Ko se an'dava salu'dar par l'ano 'novo, i ne 'dava d'ježe 'lire par la 'bona man* se besedna zveza *par la 'bona man* v dobesednem prevodu = kalku glasi 'za dobro roko', smiselni slovenski ustreznik zanjo pa bi bil 'za srečo'.

Besedna zveza za *dobro roko* v romanu *Ženska drugje* torej najverjetneje pomeni 'za srečo' in ne 'za dar'. Ob tem pa se postavlja vprašanje, kateri od pomenov je prvoten in kateri drugoten oziroma zakaj *dobra roka* kot kalk istrobeneškega *la 'bona man* lahko istočasno označuje tako srečo kot tudi dar.

3 ISTRSKO BOLJUNSKO *pobìrat dobrò rùòkò*

Slovenski pučarski dikciji *Po'birat 'dobro 'roko* v hrvaškem delu Istre ustreza boljunska *Na mlādo lēto dīca hōdijo ot kūci pobìrat dobrò rùòkò*, besedna zveza *dobrā rùòkà* pa je v Francetičevem slovarju pomensko predstavljena kot 'novogodišnji dar' (Francetič 2015), tj. 'novoletni dar'. To je edini hrvaški vir, ki kaže, da kalk istrobeneške predloge ni bil omejen le na slovenski del Istre.

4 BESEDNA ZVEZA *BUONA MANO* V (NAREČNIH) SLOVARJIH ITALIJANSKEGA JEZIKA

Iskanje poknjižene fraze *buona mano* v Šlenčevem italijansko-slovenskem in slovensko-italijanskem slovarju ni bilo uspešno, jo pa zato najdemo v Garzantijevem slovarju (Garzanti 1987), v katerem je knjižna varianta *buonamano*, tudi dvobesedno *buona mano* ob delno poknjiženi *bonamano* pomensko razložena z 'mancia', kar se v slovenščino praviloma prevaja z 'napitnina', čeprav ima v italijanščini beseda *mancia* širši pomen in ni vezana le na označevanje manjše vsote denarja, ki se doda plačilu za praviloma gostinsko storitev. Pomen tudi kaže, da raba besede ni (več) vezana na božično-novoletno obdobje. V Boerievem slovar-

1 Za posredovanje informacije se zahvaljujem Lilijani Gustinčič Furlan.

ju italijanske benečanščine se sklop *bonamàn* prav tako pomensko razlaga z it. *mancia* 'napitnina' in dodatno pojasnjuje, da je to dar, ki ga nadrejeni za določeno prijaznost dá podrejenemu, poleg tega pa sta izpostavljeni besedni zvezi *bonamàn del zorno de Nadal* in *bonamàn del primo del'ano*. Slednjega Boerio pomensko razlaga z it. *strenna* 'božično, novoletno darilo' (Šlenc). Čeprav it. knjiž. *strenna* označuje dar, ki se daje ob najpomembnejših praznikih v letu, zlasti ob božiču (Garzanti 1987), je iz Boerieve predstavitev razvidno, da je mišljen dar ob prvem dnevu novega leta (Boerio 1867). Prav ta pomen it. ben. besedne zveze bi zato lahko bil predloga za pomen 'dar ob novem letu', ki ga potrjujeta tako pučarski kalk (*Po'birat*) 'dobro 'ròko kot hrvaški (*pobìrat*) *dobrò rùòkò*. V tržaški italijanščini ima *bonaman* 'mancia' = 'napitnina' status zastarele besede, ob njej pa Doria 1987 navaja, da je beseda dobro znana na območju severne Italije, ki vključuje vse beneške govore in tudi furl. *buinemàn* 'mancia' (NP) = 'napitnina, nagrada' (Brecelj 2005). V Gradežu *bonaman* ob 'mancia' = 'napitnina' pomeni tudi že 'ara', npr. *intanto al m'ha dao 'na bonaman, dopo vegaremo* (Bottin 2003) 'medtem mi je dal aro, potem pa bomo videli'. Pomenski razvoj 'mancia' = 'napitnina' v 'caparra' = 'ara' je pri italijanskem dialektizmu *bonaman* mlad in potrjen le v Gradežu.

V istrobeneščini Pirana se *bonamàn* razlaga z 'buonamàno, mancia ai bambini a Capodanno' (Lusa 2012: 100), torej označuje napitnino kot dar otrokom ob novem letu. Podobno je *bóna màn* kot novoletni dar v obliki denarja, ki so ga za novo leto sorodniki in znanci dajali otrokom, predstavljeno v istrobeneščini Izole, kjer Vascotto 1987 dodaja, da je bilo v dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja v navadi pri več družinah, da so otrokom, ki so obiskovali sorodnike, okoli vratu obesili iz blaga narejen mošnjiček za darove. V slovarju koprške istrobeneščine se *bonamàn* tako kot v prejšnjih dveh virih predstavlja z it. knjiž. ustreznico *buonamano*, dodatno pa še z *mancia, dono in danaro che si dava ai bambini o a chi, durante l'anno trascorso, aveva reso qualche servizio, quando per Capodanno veniva a porgere gli auguri* (Manzini – Rocchi 1995), tj. 'napitnina, dar v denarju, otrokom ali nekomu, ki je v preteklem letu nudil kako uslugo, ko je za novo leto prišel voščiti'. V Rosamanijevem slovarju je *bonaman* pomensko predstavljeno z *mancia*, raba pa ponazorjena s besedilom obrednega obhoda na novega leta dan »*Bon di, bon di, bon ano, – ogi xe 'l primo de l'ano – dème la bonaman – Dio ve dassi de spetar un altro ano*« (Rosamani 1990) 'Dober dan, dober dan, dobro leto, – danes smo prvega v letu, – daj mi *bonaman* – Bog naj vam da pričakati še drugo leto'. Podobno ponazarja ta novoletni obred podatek iz Galižana v Istri² »*Bongiorno, bon principio, ciapè la borsa n man e pagheme la bonamàn*« (Balbi – Moscarda Budić 2003, s. v. *bonamàn*) 'Dober dan, dober začetek, vzemi v roko mošnjo in mi plačaj *bonamàn!*', v katerem se tako kot v izolski istrobeneščini omenja navada, da so

2 Govor kraja Galižana se uvršča v skupino govorov, ki v hrvaškem delu Istre še ohranjajo poteze substratne istriotščine, ki pa je že močno »kontaminirana« s superstratno istrobeneščino. Navedeni citat iz Galižana z nobenim jezikovnim znakom ne kaže, da bi še bil del istriotske dediščine.

imeli otroci, ki so na novega leta dan obiskovali sorodnike in znance, da bi jim želeli srečo v novem letu, okoli vratu obešen mošnjiček, namenjen shranjevanju dobljenih darov. Dikcija galižanskega obrednega besedila pa s *pagheme la bonamàn* odraža že kar oholo obnašanje otrok, ki so očitno bili navajeni, da jim *la bonamàn*, ki tu pomeni 'novoletni dar kot zamena za voščilo', brezizjemno pripada, da je obvezno plačilo za voščilo. V rovinjski istrobeneščini *bonamàn* pomeni 'dar, ki se je dajal otrokom na novega leta dan' (Pellizzer 1992).

Tudi v švicarski narečni italijanščini *bonamán* označuje dar na novega leta dan, ki se dobi v zameno za voščilo, kot je razvidno iz besedila »*i canái el prim dí da l'ann i girava el pais con sciá i cavagn a catè sü i farú: i saludava con un 'bon dí, la bonomán a mí' tuss insieme*« (VDSI: 667) 'otroci so na novega leta dan s košarami, da bi nabirali kuhan kostanj, vsi skupaj pozdravljali z ,dober dan, *bonomán* meni'. Obredni obhod otrok, ki so v zameno za voščilo pobirali darove, se je navadno izvrševal zgodaj zjutraj in je bil verjetno v zvezi s prepričanjem, da bo novo leto uspešno, če bo prva oseba, na katero bo nekdo 1. januarja naletel, mlada in moškega spola, ugotavlja avtorica obširnega gesla *bonamán* v VDSI Rosanna Zeli, ki navaja, da je na območjih, kjer je bila raba *bonamán* dalj časa v rabi, prišlo do pomenskega razvoja in da je beseda začela označevati tudi čas, ko se je *bonamán* pobiralo, tj. 'novega leta dan', hkrati pa tako kot drugod po severni Italiji pomeni tudi 'mancia = napitnina', kar predstavlja le generalizacijo pomena '(v zameno za voščilo) dar (na novega leta dan)'.

5 ETIMOLOGIJA SEVERNOITALIJANSKEGA *BONAMAN*

Meyer-Lübke: 5339 je leta 1911 v severnoitalijanskem it. ben. *bonaman* prepoznal lat. *manus* f 'roka', kar sprejema Battisti-Alessio: 558, ki navaja, da je beseda v pomenu 'mancia' znana tudi drugod po Italiji, in sicer v Abrucih *bonamenë*, v neapeljščini *bonamana*, kar je prešlo tudi na francosko severnovzhodno območje in je danes znano kot *bonne-main*. Sklop iz rom. besedne zveze **bona manũ* z lat. pridevnikom *bonus* 'dober' naj bi bil v zvezi s samostalnikom za roko razumljen v smislu 'radodarna/darežljiva roka' in bi po metafori začel označevati dar, predvsem dar, ki se je v zameno/v hvaležnosti za voščilo dajal na novega leta dan, pa tudi dar kot protiuslugo, iz česar se je razvil pomen 'mancia'.

Drugačno etimologijo je ponudila Rosanna Zeli v VDSI: 666–673, da se v sklopu *bonaman* ne ohranja lat. *manus* 'roka', ampak *māne* 'zgodnji dan, jutro, zjutraj'³ (sprejeto v Manzini – Rocchi 1995: 23). Sklop naj bi bil sestavina pozdravne formule na novega leta dan ob pobiranju darov *bon dí, bon ann, la bona man / bon dí, bona man* 'dober dan, (dobro leto,) dobro jutro', kasneje pa naj bi tako kot še v nekaterih drugih primerih takih pozdravnih formul začel označevati dar na novega

3 Ohranjen je npr. v it. *stamane* 'danes zjutraj, davi' ← **esta mane* 'to jutro', v katerem je prilastek prav tako v ženskem slovničnem spolu.

leta dan. Tak pomenski razvoj se npr. pri *bon dí*, dobesedno ‘dober dan’, potrjuje v švicarskem italijanskem *bondí* ‘dar otrokom za novo leto’ (Solduno), it. *bon dí* ‘božični dar’ (Voghera). Avtorica ob številnih podobnih primerih iz romanskega sveta opozarja tudi na dva primera iz Grimmovega slovarja, da nvn. *Neujahr* ni le časovna oznaka, ampak tudi oznaka za novoletni dar, prav tako tudi *Gutjahr* za **gutes Jahr* označuje predvsem na novega leta dan ob voščilu izročeni novoletni dar, npr. *gûtjar, schenke oder gaab, die man einem auff einem freytag oder auff das new jar gibt* ‘strena, apophoreta’ (Grimm). V slednjem primeru bi bilo treba tako kot v it. dial. *bon dí* ‘dober dan’ → ‘dar otrokom za novo leto/božič’ prepoznati prenos pomena s pozdravne formule **gutes Jahr* v smislu ‘dobro = srečno novo leto’.

Ob tem je zanimivo, da se tudi v **kolēda* kot izposojenki iz lat. *calendae (januariae)* (Skok: II, 124), ki je bila prvotno časovna oznaka za prvi dan v januarju, tj. za novo leto,⁴ in se je prek južnoslovanskih razširila v druge slovanske jezikov, pojavlja pomen ‘novoletni dar’ npr. v ukrajinsščini, češčini, poljščini, dolnji lužiščini (podrobneje Schuster-Šewc: 603sl.), medtem ko se v slovenščini ‘dar’ kot nedominantni sém pojavlja le v denominativnem glagolu *kolēdovati -ujem* ‘ob božičnem času hoditi od hiše do hiše, peti pesmi in nabirati darove’ (Pleteršnik), čeprav je bil dar tudi pri nas stalna sestavina božičnega koledovanja (Kuret 1989: 341sl.).

Možno je torej, da je bil sklop *bonaman* prvotno sestavina pozdravne formule na prvi dan novega leta, ko se je čim bolj zgodaj zjutraj hodilo od hiše do hiše in zaželelo srečo, blagostanje, v zameno za dobro voščilo pa dobilo dar. Ker je v narečjih prišlo do apokope za nazalom *n* in ker se nesklonljivi samostalnik *māne*, izvorno ločilnik ednine, v samostojni rabi v romanskem svetu ni ohranil, se je verjetno naslonil na narečne reflekse lat. *manus*, ki so bili prav tako podvrženi apokopi. Tako naslonitev potrjujejo poknjžjenja tipa *buonamano*, *buona mano*, *bonamano* in tudi slovenski in hrvaški kalk s samostalnikom *róka* in *rūōkã*. Sledeč pomenskemu prenosu prvotnih pozdravnih formul it. dial. *bon dí/dì* in nvn. dial. *Gutjahr*, se je iz *bonaman*, prvotno ‘dobro jutro’, izgovarjanem ob novoletnem obredu, razvil najprej pomen ‘novoletni dar (kot znak hvaležnosti za dobre želje v novem letu)’ in šele kasneje, ko je jezikovna zavest, da je raba sklopa omejena na novoletni čas, začela pešati, tudi ‘mancia = napitnina, tj. dar kot znak hvaležnosti za storitev’.

6 PONOVO K SLOVENSKEMU GRADIVU

Obravnavano slovensko gradivo je gotovo kalk istrobeneških predlog, v katerih je bila sestavina (-)man razumljena, da odraža it. *mano* ‘roka’. Ko v slovenščini in hrvaščini *dobra roka* označuje (novoletni/božični) dar, odraža kalk istrobeneških istopomenskih predlog kot istrskih importov iz benečanščine. V taki rabi je kalk *dobra roka* uporabljen z glagolom *pobirati*.

4 Raba besede **kolēda* in njenih izpeljank za označevanje tudi božiča je sekundarna.

Toda v zvezi s slovenskim glagolom *voščiti* in tudi italijanskim *augurare* besedna zveza *dobra roka* in *la bona man* ne označujeta daru, ampak dobro željo, srečo ipd. Nastanek takega pomena bi bilo iz prvotnega 'dar' težko utemeljiti. Smiselno razlago zanj ponuja etimologija, ki v *bonaman* prepozna del pozdravne formule ob novoletnih obhodih s sestavino z izvorom v lat. *māne*, saj je bil sklop *bonaman* sestavina te pozdravne formule kot novoletnega voščila. Ker se predloga (**augurar*) *la bona man* potrjuje le v istrobeneščini (prim. v Bertokih *Augu'rar la 'bona man*), v benečanščini in drugih narečjih severne Italije pa ne, je možno, da je to okameneli pomenski arhaizem, ki se je zaradi izoliranosti ohranil le v istrobeneščini. Preden je (*la*) *bonaman* tako *bon di* kot krn novoletnega besedila, s katerim se je zaželelo srečo ali uspeh, pomenilo 'novoletni dar', je namreč kot sestavina pozdravne formule služilo za izražanje dobrih želja, sreče ipd. Tako pomensko stopnjo je treba prepoznati v bertošanskem *Augu'rar la 'bona man*.

Predložna raba za *dobro roko* je prav tako kalk po it. *par la bona man*. Iz bertošanskega stavka *Ko se an'dava salu'dar par l'ano 'novo, i ne 'dava d'ježe 'lire par la 'bona man* in smiselnega prevoda »Ko smo šli pozdravit (voščiti) za novo leto, so nam dali deset lir za srečo« (Todorović 2018: 154 z op. 224) je razvidno, da *par la 'bona man* tu pomeni 'za srečo' in ne 'za (novoletni) dar'. Tak pomen se vsekakor ujema s tistim, ki ga narekuje hapaks legomenon za *dobro roko* v romanu *Ženska drugje*. Zanimivo pa je, da je raba *par la 'bona man* in *za dobro roko*, ko pomenita 'za srečo', obrnjena, saj sledi in ne predhaja dejanju, ko se komu nekaj da, kar kaže na popolno izgubo jezikovnega spomina na prvotno rabo it. dial. (*la*) *bonaman*.

7 ZA ZAKLJUČEK

V slovenskih istrskih kalkih (*za*) *dobro roko* in istrobeneški predlogi zanj (*par*) *la bonaman* je bilo ob pomenu '(novoletni) dar' mogoče prepoznati tudi 'sreča, uspeh ipd.'. Medtem ko se prvi pomen še potrjuje v benečanščini in drugih severnoitalijanskih narečjih, predstavlja drugi pomenski arhaizem, ki se je ohranil le v izolirani istrobeneščini in je kot kalk prešel tudi v slovensko istrsko govornico, prek nje pa v roman *Ženska drugje* avtorice Maje Gal Štromar.

Severnoitalijanski narečni sklop (*la*) *bonaman* je nastal po ljudskoetimološki naslonitvi na besedo za roko iz prvotnega rom. **bonū mānē* 'dobro jutro', ki je bil sestavina pozdravne formule pri obrednih novoletnih obhodih, pri nas znanih kot koledovanje. Podoben pomenski razvoj v označevanje daru se potrjuje v it. dial. *bondí* 'dar otrokom za novo leto', ki je bil prvotno prav tako sestavina pozdravne formule pri obrednih novoletnih obhodih. Ko v istrobeneščini in v slovenskem (narečnem) kalku (*la*) *bonaman* oz. *dobra roka* označuje srečo, uspeh ipd., odseva še pomen, ki ga je izražala novoletna pozdravna formula.

VIRI IN LITERATURA

- Balbi – Moscarda Budić 2003** = Maria Balbi – Maria Moscarda Budić, *Vocabolario del dialetto di Gallezano d'Istria*, Fiume: Unione Italiana – Trieste: Università Popolare – Rovigno: Centro di Ricerche Storiche, 2003.
- Battisti-Alessio** = Carlo Battisti – Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano I–V*, Firenze: G. Barbera editore, 1950–1957.
- Boerio 1867** = Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, terza edizione aumentata e corretta, Venezia: Reale tipografia di Giovanni Cecchini, 1867.
- Bottin 2003** = Renzo Bottin, *Al graisan: vocabolario e grammatica del dialetto nell'isola di Grado etimologico, fraseologico, ed analogie con il dialetto veneziano antico, il chioggiotto, il friulano, il triestino e l'istriano*, Udine: Litografia Ponte, 2003.
- Brecelj 2005** = Marijan Brecelj, *Furlansko-slovenski slovar*, Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka, 2005.
- Doria 1987** = Mario Doria, *Grande dizionario del dialetto veneto storico, etimologico, fraseologico*, con la collaborazione di Claudio Noliani, Trieste: Edizioni Il Meridiano, 1987.
- Francetić 2015** = Ivan Francetić, *Rječnik boljunskih govora*, izvorni rukopis uredila, priredila i popratila etimološkim komentarima Sandra Tamaro, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2015.
- Gal Štromar 2017** = Maja Gal Štromar, *Ženska drugje*, Novo mesto: Goga, 2017.
- Garzanti 1987** = *Il grande dizionario Garzanti della lingua italiana*, Milano: Garzanti editore, 1987.
- Grimm** = Jacob Grimm – Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch 1–33: Nachdruck*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1984.
- Jakomin 1995** = Dušan Jakomin, *Narečni slovar Sv. Antona pri Koprju*, Trst: Škedenjski etnografski muzej, 1995.
- Kuret 1989** = Niko Kuret, *Praznično leto Slovencev 2*, Ljubljana: Družina, 1989.
- Lusa 2012** = Ondina Lusa con la collaborazione di Marino Bonifacio, *Le perle del nostro dialetto I*, Pirano: Comunità degli Italiani »Giuseppe Tartini«, Il Trillo, 2012.
- Manzini – Rocchi 1995** = Giulio Manzini – Luciano Rocchi, *Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria*, Trieste – Rovigno: Unione Italiana – Fiume, Università popolare Trieste, Istituto regionale per la cultura Istriana – Trieste, Regione del Veneto – Venezia, 1995.
- Meyer-Lübke** = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1911.
- NP** = *Il nuovo Pirona: vocabolario friulano*, aggiunte e correzioni riordinate da Giovanni Frau per la seconda edizione (1922), Udine: Società filologica friulana, 2004.
- Pellizzer 1992** = Antonio Pellizzer – Giovanni Pellizzer, *Vocabolario del dialetto di Rovigno d'Istria*, Trieste – Rovigno: Unione Italiana – Fiume: Università popolare di Trieste, 1992.
- Pleteršnik** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1894–1895*, elektronsko izdajo iz leta 2006 uredile Metka Furlan, Helena Dobrovoljc in Helena Jazbec, Ljubljana: Založba ZRC, 2006.
- Rosamani 1990** = Enrico Rosamani, *Vocabolario giuliano dei dialetti parlati nella regione Giuliano-Dalmata quale essa era stata costituita di comune accordo tra i due stati interessati nel convegno di Rapallo del 12-XII-1920*, Trieste: Lint, 1990.
- Schuster-Šewc** = Heinz Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache 1–5*, Bautzen: VEB Domowina-Verlag, 1983–1996.
- Skok** = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- Šlenc 1997** = Sergij Šlenc, *Veliki italijansko-slovenski slovar* = *Il grande dizionario italiano-sloveno*, Ljubljana: DZS, 1997.
- Šlenc 2006** = Sergij Šlenc, *Veliki slovensko-italijanski slovar* = *Grande dizionario sloveno-italiano*, Ljubljana: DZS, 2006.
- Todorović 2017** = Suzana Todorović, *Narečna raznolikost v okolici Koprja: Dekani, Hrvatini, Škofije*, Koper: Libris, 2017.

- Todorović 2018** = Suzana Todorović, *Raznovrstnost narečnih govorov na Koprskem: Bertoki, Puče, Sveti Anton*, Koper: Libris, 2018.
- Vascotto 1987** = Antonio Vascotto, *Voci della parlata isolana nella prima metà di questo secolo*, Imola: Galeati, 1987.
- VDSI** = *Vocabolario dei dialetti della Svizzera italiana II: BÒ–BZÖGN*, Lugano: Fotocomposizione Taiana – Tip. S.A. Natale Mazzuconi, 1971–1991.

SUMMARY

Colloquial and Dialect Istrian (*za*) *dobro roko*

In addition to '(Christmas) gift', the meaning 'happiness, success, etc.' could be identified for the Slovenian Istrian calque (*za*) *dobro roko* and its Istrian-Venetian predecessor (*par*) *la bonaman*. The first meaning continues to be attested in Venetian and other northern Italian dialects, whereas the second is a semantic archaism that has only been preserved in the isolated Istrian-Venetian dialect and has also been introduced as a calque into the Slovenian Istrian subdialect, and through it also into Maja Gal Štomar's novel *Ženska drugje* (Woman Elsewhere). The northern Italian dialect compound (*la*) *bonaman* was created through folk-etymological reliance on initial Rom. **bonū mǎnĕ* 'good morning', which was a constituent part of a greeting formula during ritual Christmas caroling. A similar semantic development into denoting a gift is attested in It. dial. *bonđi* 'children's Christmas present', which was originally also a constituent part of a greeting formula during Christmas caroling. When Istrian-Venetian dialect (*la*) *bonaman* and the Slovenian (dialect) calque *dobra roka* denote happiness, success, and so on, this also reflects the meaning of the Christmas greeting formula.

TANJA FAJFAR – MATEJA JEMEC TOMAZIN – MOJCA ŽAGAR KARER

SLOVENSKA PRAVNA TERMINOLOGIJA IN NJEN PRIKAZ V PRAVNEM TERMINOLOŠKEM SLOVARJU

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7565](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7565)

Prispevek obravnava slovensko pravno terminologijo – najprej s stališča njenega zgodovinskega razvoja, nato pa se posveti prikazu pojmovnega sveta slovenskega prava v Pravnem terminološkem slovarju (2018), ki obsega slovensko pravno terminologijo po letu 1991. Pojasnjena je zasnova slovarja, ki upošteva naslovnika slovarja in normativnost, prikazana pa je tudi zgradba slovarskega sestavka.

Ključne besede: terminološki slovar, pojmovni pristop, pravo, pravna terminologija

Slovenian Legal Terminology and Its Presentation in the Dictionary of Legal Terminology

The article discusses Slovenian legal terminology. It first describes it from the perspective of its historical development and then focuses on the presentation of the Slovenian legal concept system in *Pravni terminološki slovar* (Dictionary of Legal Terminology, 2018), which contains Slovenian legal terminology after 1991. The article presents the design of the dictionary, which takes into account the dictionary user and normativity, as well as the entry structure.

Keywords: terminological dictionary, conceptual approach, law, legal terminology

0 UVOD

Terminologija je osrednji del vsakega strokovnega in znanstvenega jezika. Velja za stabilnejši, vendar ne nespremenljivi del jezika stroke, saj se z razvojem dopolnjuje in spreminja. Kaj je, denimo, *zdravstvena oporoka*? Ali gre za vrsto oporoke, ki velja le za posege v zdravstvu, ali morda vključuje tudi izbiro zdravnika in drugih zdravstvenih delavcev? Termin je v Pravnem terminološkem slovarju (PTS) definiran kot 'izjava volje pacienta, ki je sposoben odločanja o sebi in je dopolnil 18 let, s katero si zagotovi, da se upošteva njegova volja o tem, kakšne zdravstvene oskrbe ne dovoljuje, če bi se znašel v položaju, ko ne bi bil več sposoben dati veljavne privolitve'. Primer ponazarja, da o vsebini pojma ne moremo sklepati zgolj na podlagi poznavanja sestavin termina, ampak moramo za razumevanje poznati pojmovni sistem stroke.

PTS je izšel marca 2018 pri Založbi ZRC. Delo zanj je potekalo 12 let, pri njegovem nastajanju je sodelovalo 36 avtorjev, od tega 32 pravnih strokovnjakov z

Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

različnih ustanov in 4 terminografinje z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Njihovo delo je temeljito preverilo 20 recenzentov.

1 PRAVNI JEZIK

Jezik sodobnega slovenskega prava¹ je torej jezik, ki ga pravni strokovnjaki uporabljajo za tvorbo strokovnih in znanstvenih besedil, za ubeseditev novih pojmov, ki prikazujejo razvoj stroke, za urejanje razmerij v družbi, zlasti z normiranjem prek zakonodaje. Pravni jezik pa ne nazadnje lahko opazujemo tudi v najrazličnejših odločbah, postopkih in drugih dejanjih, ki jih pravniki opravljajo kot področni strokovnjaki. Pravni jezik združuje tri podskupine: **(a)** jezik pravne znanosti, **(b)** jezik pravne norme in **(c)** jezik pravne prakse.²

Pravna terminologija ni zgolj rezultat zapisanega ali kodificiranega prava, temveč je odraz prizadevanj, ki posameznika skozi vso zgodovino ženejo k sporazumevanju z drugimi, k prepričevanju drugih in k iskanju skupne rešitve, kadar pride do nesoglasij. Iskanje rešitve s pogovorom in prek jezika (ne orožja) je sestavni element prava, kakršno poznamo danes in kakršno se je oblikovalo v zgodovini. Katja Škrubej (2011: 469) opozarja na pogosto zmotno domnevo (zlasti jezikoslovcev), da se je slovenski pravni jezik zares oblikoval šele v času vladarskih kodifikacij oz. postavljenega prava.³ V resnici je nastajal že mnogo prej, prenos znanja in védenja o pravu pa je do začetka sistematičnega in organiziranega zapisa potekal zlasti na zborih skupnosti prek izbranih posameznikov (npr. članov *dvanajstije*, *decemvira*, *gorskega zbora*), seveda pa so se pojmi razlikovali, kot se se partikularna prava razlikovala med seboj.

1.1 Razvoj slovenske pravne terminologije

Pravna terminologija je bila v slovenskem jeziku poleg krščanske terminologije zapisana med prvimi. Kodifikacije so v dobi razsvetljenega absolutizma začeli čedalje bolj sistematično prevajati tudi v slovenščino, pri čemer so prevajalci iskali in uporabljali poimenovanja, ki so bila tedaj že uveljavljena. Prvi prevodi uradnih odlokov v slovenščino so pokazali veliko zadrego pri iskanju (popolnoma) novih

1 *Jezik prava*, tudi *pravni jezik*, je termin, ki ga uporablja tudi slovenska pravna stroka po Nikoli Viskoviču (1989: 25–32). V slovensko pravno literaturo ga je uvedel Marijan Pavčnik (1997: 41sl.). *Jezik prava* je po Viskovičevem mnenju podsistem splošnega jezika, vendar zaradi specifične terminologije, skladenjskih in besedilnih posebnosti tvori posebno vrst jezika.

2 Nina Novak (2006: 61–73) je to delitev povzela po Nikoli Viskoviču, vendar slednji omenja še četrto skupino *jezika prava*, in sicer govor (= besedila) nepravnikov o pravnih zadevah (prim. Visković 1989: 24), ki pa praviloma ne vpliva (ali vsaj ne bi smel vplivati) na pravno terminologijo.

3 V slovenskem govornem prostoru postavljeno pravo povezujemo zlasti z obdobjem vladanja cesarice Marije Terezije (1740–1780). Pravo se namreč deli na naravno (ali običajno) in postavljeno (tudi pisno ali pozitivno). Prvo je rezultat razvoja družbe in kaže na splošno razširjeno prepričanje med ljudmi o tem, kaj je prav in kaj ne; drugo obsega vse predpise (sprva tudi samo ustne), ki jih sprejme oblast, npr. vladar, parlament.

slovenskih terminov, ki bi kljub nemški podstavi izražali slovensko misel. Še več, ker se prevodi pravnih terminov niso usklajevali – usklajevanje in uskladitev danes imenujemo terminološko dogovarjanje in terminološki dogovor –, je obstajalo več deželnih, celo krajevnih različic, npr. *domik* in *podelitev* za nem. *Zuschlag*,⁴ ali pa so enačili *uboj*, *umor* in *ubojstvo*.

1.1.1 Delovanje pravnih strokovnjakov v 19. stoletju

Fran Miklošič (1813–1891) se je med prvimi lotil prevajanja obsežnejšega pravnega področja, in sicer Občega državlanskega zakonika (ODZ),⁵ ki je urejal področje civilnega prava. 4. marca 1849 je cesar Franc Jožef razglasil državno ustavo, v kateri je bilo predvideno hkratno izhajanje Državnega zakonika v vseh jezikih monarhije, kar so zaradi omejenih (zlasti kadrovskih) zmožnosti upoštevali le do decembra 1849, ko je bilo dopuščeno, da lahko najprej izide nemška različica, ki ji sledijo ostale, od leta 1852 pa je spet za edini izvirnik veljalo nemško besedilo (več v Jemec Tomazin 2010: 111–134), s čimer so bile znova otežene razmere za uradovanje v slovenščini.

Zaradi mnogih strokovnih in terminoloških usklajevanj ter dogovorov pri iskanju najprimernejšega pravnega termina je bilo leta 1853 izdano obsežno slovarsko delo *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs: deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe* (Pravno-politična terminologija za slovanske jezike Avstrije: nemško-hrvaška, srbska in slovenska separata izdaja), ki je pravzaprav neposreden proizvod prevajanja Državnega zakonika in je prikazalo terminološki napredek v prvi polovici 19. stoletja. Hkrati je prav to slovarsko delo zavrnilo prepričanja nekaterih posameznikov, da obstaja enoten slovanski jezik in da ni potrebe po razvijanju terminologije v vsakem slovanskem jeziku posebej. Slovenska člana komisije sta bila poleg Frana Miklošiča še Matija Dolenc in urednik Državnega zakonika Matej Cigale, ki je tudi avtor obsežnega dela *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča (Deutsch-slovenische wissenschaftliche Terminologie)* iz leta 1880.⁶

1.1.2 Slovenski pravnik in prizadevanje za razvoj slovenske pravne terminologije

Iskanje najustreznejših terminov se je nadaljevalo pri načrtnem vpeljevanju uradovanja v slovenščini. Leta 1888 je bilo ustanovljeno društvo Pravniki, ki je prevzelo izdajanje stanovske revije *Slovenski pravnik*,⁷ v kateri so bili pogosti terminološki prispevki. Hkrati si je društvo Pravniki prizadevalo za izdajanje »posodobljenih« pre-

4 Več konkretnih primerov omenja France Goršič (1920).

5 Prvi slovenski prevod ODZ je bil objavljen leta 1849.

6 Pomembno terminološko delo druge polovice 19. stoletja je treba ocenjevati zlasti z vidika opolnomočenja slovenščine kot jezika z razvitimi vsemi funkcijskimi zvrstmi. Vključevanje terminologije vseh strok pa kljub temu ne more predstaviti pojmovnega sistema, ker meje med strokami niso jasne, zato potrebuje vsak slovarski sestavek splošnejša pojasnila, iz česar lahko nastane le podrobnejši in natančnejši splošni slovar s specializiranim besediščem.

7 Revija *Slovenski pravnik* je sicer izhajala od leta 1881.

vodov avstrijskih državnih zakonov.⁸ Zavest o stalnosti in doslednosti (že) rabljenih pravnih terminov je dopolnjevala potreba po sodobnih poimenovanjih, predvsem po sodobnejši in skladenjsko razumljivejši podobi besedil, kar so avtorji poimenovali kot *dobri jezik*, *pogovorni jezik*, *splošno razumljiv jezik*, tudi *jezik naroda*. Marsikdaj so bili pravni prevodi slovenskih besedil razumljivi edino ob hkratnem branju nemškega izvirnika, pri čemer so se prevajalci kljub prizadevanjem za »dober narodni jezik« soočali s težavo »svetega izvirnika«, torej vprašanjem, v kolikšni meri prevodi lahko odstopajo od izvirnega besedila, da bi bili še zanesljivi in verodostojni.

Razvoj pravnega jezika in novi prevodi državnih zakonov so pokazali, da je Pravno-politična terminologija za slovanske jezike Avstrije sicer uveljavljen, vendar zastarel vir, zato so se okrepila prizadevanja za pripravo novega priručnika. Stanovska revija Slovenski pravnik je objavljala predloge terminoloških seznamov, po letu 1887 pa je uredništvo spodbujalo svoje kolege, naj vsi tvorno prispevajo k razvoju slovenske pravne terminologije. Med vidnejšimi pisci o pravni terminologiji so bili Ivan Tavčar, Jakob Kavčič, France Oblak, na začetku 20. stoletja Henrik Tuma in France Goršič. Leta 1890 je društvo Pravniki pozvalo vse slovenske pravnike, naj izpisujejo terminologijo iz vseh slovenskih izdaj Državnega zakonika in Deželnega zakonika za vojvodino Kranjsko. Primerjati so morali nemški izvirnik in slovenski prevod ter nato označiti, kateri slovenski termin je po njihovem mnenju najustreznejši. Takratni urednik revije Danilo Majaron (1890: 266–269) je hkrati opozoril, da pravna terminologija ostaja posebna in drugačna, zato ne more biti razumljiva vsakemu nepravniku. Izpisovalci so pripravili obsežno zbirko skoraj 45.000 izpisov. Končni urednik zbranega gradiva je bil Janko Babnik, pregledal ga je tudi takratni urednik slovenske izdaje Državnega zakonika Karel Štrekelj. Leta 1894 so Nemško-slovensko pravno terminologijo natisnili na Dunaju.

Nekateri pravni termini, ki so bili kot prednostni potrjeni konec 19. stoletja, so v rabi še danes (npr. *odpis davka*, *gotovina*, *obtožnica*, *podzakup*), drugi so nekoliko spremenjeni (npr. *zidanja dovoljenje* je *gradbeno dovoljenje*, *premakljivo blago* je *premičnina*, *vzklicno sodišče* je *pritožbeno sodišče*, *veščak* je *izvedenec*, *uradna molčljivost* je postala najprej *uradna skrivnost*, danes *tajni podatek*, *razparanje* je *seciranje*⁹), nekateri termini so opuščeni zaradi spremembe pravnega sistema in posledično spremembe vsebine pojma (npr. *domovinska občina*, *ubožno spričevalo*, *poštena posest*, *prehoden denarni dolg*). Nemško-slovenska pravna terminologija je bogat nabor pravne slovenščine konca 19. stoletja, vendar ne ločuje med termini in kolokacijami, vključene so tudi nekatere besede splošnega jezika ali termini drugih področij (npr. *mrčes*, *ujma*, *občutek*, *pesni*

8 Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku v 7 zvezkih je bila zaključena šele leta 1910, prvi zvezek s Kazenskim postopnikom je izšel že leta 1889, zadnja nemška novela pa leta 1863. Pomembno je, da so zakone uporabljali tudi po nastanku novih državnih tvorb, leta 1928 je znova izšel npr. prevod Občega državljskega zakonika (z vključenimi novelami), nemško besedilo pa izvira iz leta 1809.

9 Babnik je poleg pravne terminologije v slovar vključil tudi sodnomoedicinsko terminologijo.

sladkor). Zaradi spreminjanja poimenovanj (npr. *zapravljivost* namesto *zapravljenstvo*, *zloraba* namesto *zlorabljenje*, *pridrzanje* namesto *pridržba*), in vključitve kolokacij (npr. *zastopstvo popustiti*, *na videž razgrniti*, *vzdrževati red v seji*, *poprijeti se skrajšanega postopanja*) pa so se že v nekaj letih po izidu, zlasti pa v začetku 20. stoletja, pojavili glasni pozivi k dopolnitvi in ponovni izdaji.

1.1.3 Slovenska pravna terminologija v 20. stoletju

Pomemben mejnik za razvoj slovenske pravne terminologije je bila ustanovitev samostojne slovenske univerze. Vendar lahko že leta 1921 v Slovenskem pravniku beremo ogorčen zapis Franceta Goršiča (1921: 78), da so »slovenski jezikoslovci pravno imenstvo tako na cedilu pustili, da moreš z vso pravico govoriti le o nesodelovanju pokličnih jezikoslovcev«, saj vnetih razprav in argumentiranj o primernih poimenovanjih med pravniki in jezikoslovci v reviji skoraj ni bilo več. Pravniki so znova izrazili potrebo po posodobljenem pravnem slovarju in so zanj pripravili tudi dokaj premišljen (in izvedljiv) način sofinanciranja (Goršič 1920). Po drugi svetovni vojni so ustanovili novo pravniško glasilo, ki so ga poimenovali Ljudski pravnik, njegovo vsebino pa so močno zaznamovala političnpropagandna besedila in sprememba terminologije v imenu nove dobe, čeprav je raba pokazala, da se preimenovanja že obstoječih pojmov brez terminološkega dogovora niso obnesla. Od leta 1956 izhaja revija Pravnik, namenjena pravni teoriji in praksi, ki pravzaprav nadaljuje tradicijo revije Slovenski pravnik, vendar so prispevki, posvečeni zgolj terminološkemu vprašanju, redki.

Takoj po ustanovitvi Akademije znanosti in umetnosti leta 1938 je njen pravni razred pod vodstvom Gregorja Kreka določil posebne proračunske postavke za pripravljane pravne in sodnomedicinske terminologije. Delo je med vojno zastalo, po njej pa so komisijo za pravni slovar sestavljali pravniki in jezikoslovci Janko Polec, Fran Ramovš, Milan Škerlj, Leonid Pitamic, Rudolf Sajovic in Rudolf Strle. Gradivo za načrtovani enojezični slovar so sodelavci komisije izpisovali iz strokovne pravne literature in uradnih glasil, izdanih po letu 1895, njihovo delo pa je v manjšem obsegu potekalo vse do leta 1986. Po tem letu se komisija ni več sestajala, ampak je delo potekalo korespondenčno, opravljal pa ga je predvsem Ciril Kržišnik. Namen je bil pripraviti enojezični terminološki slovar, ki pa je izšel šele leta 1999 z naslovom *Pravni terminološki slovar (do 1991, gradivo)*. Oznaka »gradivo« je bila dodana zato, ker ga ni bilo mogoče posodobiti zaradi starosti ali smrti soavtorjev, predvsem pa zaradi spremembe zakonodaje in posledično nove terminologije po osamosvojitvi Slovenije leta 1991.

Potrebam po sodobnih terminoloških priročnikih je vsaj delno zadostila Cankarjeva založba z zbirko Leksikoni Cankarjeve založbe, med katerimi je tudi leksikon Pravo, ki je prvič izšel leta 1986, njegova prenovljena in razširjena izdaja pa leta 2003. Na posamezna vprašanja, ki so se pojavljala zlasti v času priprav na vstop v Evropsko unijo, so odgovarjali tako pravniki kot jezikoslovci v reviji Pravna praksa: časopis za pravna vprašanja, ki izhaja od leta 1982.

Enojezičnega pravnega terminološkega slovarja z definicijami, ki bi vključeval sodobno pravno terminologijo, doslej še ni bilo, je pa izšlo več dvo- ali večjezičnih slovarskih del s področja prava.¹⁰ S pristopom Slovenije k Evropski uniji (EU) se je slovenski pravni sistem razširil z novimi ali delno spremenjenimi pojmi iz EU. Pravna terminologija v EU je večinoma prosto dostopna na spletu. Najprej velja omeniti IATE,¹¹ ki je terminološka zbirka institucij EU. Poleg IATE je treba izpostaviti še Eurovoc, ki je večjezični in večdisciplinarni tezaver o dejavnostih EU. V slovenskem okviru izstopa terminološka zbirka Evroterm, ki je začela nastajati leta 1998 v Sektorju za prevajanje Službe Vlade RS za evropske zadeve in je prosto dostopna od avgusta 2000.

Z razvojem slovenskega pravnega sistema in njegovim vključevanjem v mednarodne organizacije in Evropsko unijo se je spreminjala in dopolnjevala tudi slovenska pravna terminologija, ki so jo pravni strokovnjaki, avtorji PTS, želeli predstaviti kot urejen sodoben pojmovni sistem v obliki terminološkega slovarja.

2 ZASNOVA PTS

PTS je enojezični terminološki slovar, ki uslovarja pojmovni sistem pravne stroke. Vsebuje terminologijo sodobne slovenske pravne znanosti, pravne prakse in pravne norme, zlasti zakonodaje. Obsega vse temeljne pravne panoge, saj so v slovar vključena naslednja področja: civilno pravo (ki se nadalje deli na civilno procesno pravo, dedno pravo, družinsko pravo, medicinsko pravo, mednarodno zasebno pravo, obligacijsko pravo, pravo intelektualne lastnine, stvarno pravo), delovno in socialno pravo, ekonomija v pravu, gospodarsko pravo (ki se nadalje deli na gospodarsko pogodbeno pravo, gospodarsko statusno pravo, pravo vrednostnih papirjev, konkurenčno pravo), kazensko pravo (ki se nadalje deli na kazensko materialno pravo, kazensko procesno pravo, gospodarsko kazensko pravo), pravna teorija, upravno pravo (ki se nadalje deli na upravno materialno pravo, upravno procesno pravo, javna uprava, davčno pravo, carinsko pravo, pravo javnih naročil) in ustavno pravo.

Izhodišče slovarja je torej sodobni slovenski pravni sistem, ki ima tako kot vsi drugi nacionalni pravni sistemi svoje značilnosti. Zato različni pravni sistemi med seboj ne glede na morebitno zgodovinsko povezanost niso popolnoma prekrivni – med seboj se razlikujejo v konkretnih zakonodajnih rešitvah in načinu uporabe pravnih institutov.

¹⁰ Pavel Apovnik in Ludvik Karničar sta avtorja Slovarja pravnega in ekonomskega jezika (nemško-slovenski del je izšel leta 1989, slovensko-nemški pa leta 1996). Leta 2000 je izšel Pravni slovensko-angleški prevajalski slovar Tomaža Longyke, ki je tudi avtor Slovensko-angleškega pravnega slovarja iz 2001 in soavtor (poleg Nine Nikolić, Zorana Galića in Tomislava Laušina) Hrvaško-slovenskega/angleškega pravnega slovarja iz leta 2003. Leta 2003 je izšel Angleško-slovenski pravni slovar, katerega avtorji so Jože Bajuk, Simona Fajdiga, Primož Longyka in Gorazd Podbevšek, leta 2016 pa Slovensko-albanski pravni slovar Armende Amiti.

¹¹ Angl. *Inter-Active Terminology for Europe*, slv. Interaktivna terminologija za Evropo.

Čeprav področji mednarodnega prava in prava EU nista del slovenskega nacionalnega prava, so avtorji slovarja ocenili, da zaradi celovitega prikaza pojmovnega sistema prava vseeno spadata v PTS. Ker je, kot že omenjeno, jedro slovarja terminologija slovenskega nacionalnega prava, so termini s teh dveh področij sistematično označeni. Enako velja tudi za termine s področja ekonomije v pravu in za tiste s področja medicinskega prava.

PTS je sinhroni terminološki slovar, saj je vanj vključena pravna terminologija po letu 1991. Termini, ki so bili aktualni po letu 1991 in v času izida slovarja niso več aktualni (hkrati pa so avtorji slovarja menili, da je smiselno, da so v slovar kljub temu vključeni), so označeni s časovnim pojasnilom, npr. *do leta 2009*.

V PTS so pravni termini pojasnjeni s terminološkimi definicijami, slovar pa z uporabo kazalk¹² tudi usmerja rabo, s čimer želi prispevati k poenotenju terminologije na področju prava. Slovar vsebuje 10.094 terminov, od tega je 2047 takih, ki usmerjajo na ustreznější termin. Ureditev slovarja v tiskani obliki je abecedna, v elektronski obliki pa je slovar dostopen na spletišču Terminologišče,¹³ ki prek iskalnika omogoča iskanje po različnih kriterijih (po iztočnici, po eni od sestavin iztočnice, po besedi v definiciji itd.). Elektronska oblika slovarja na Terminologišču vsebuje tudi vse ostale metapodatke o slovarju, ki jih najdemo v tiskani obliki (kolofon, uvod, seznam uporabljenih literature itd.). Po slovarju je mogoče iskati tudi prek portala Fran.¹⁴

Terminološki slovarji praviloma vsebujejo samo termine v ožjem smislu, kar pomeni, da v njih ni lastnih imen, tj. imen organizacij, društev, fakultet itd., in to velja tudi za PTS. Zaradi tradicije pravne stroke so v slovar vključeni najpomembnejši latinski termini, natančneje 275 citatnih latinskih terminov (npr. *forum praeventionis*, *iudex inhabilis*, *ius novorum*) in 50 terminov z latinsko sestavino (npr. jamstvo *del credere*, učinek *ex nunc*, dedič *in concreto*).

2.1 Komu je namenjen PTS

Naslovniki terminoloških slovarjev v slovenskem prostoru so tipično strokovnjaki, ki imajo vsaj diplomu svojega strokovnega področja, in študentje stroke, ki jo slovar uslovarja (Žagar Karer – Fajfar 2015: 23). To velja tudi za PTS, ki je primarno namenjen pravnikom različnih profilov – od odvetnikov, sodnikov in tožilcev do tistih, ki so zaposleni v podjetjih, javni upravi itd. Koristen je gotovo tudi za študente prava in sorodnih strok, ki pravne pojme in poimenovanja zanje šele spoznavajo. Terminološki slovar predstavlja prečiščen in neposreden stik z jezikom stroke, ki ga morajo bodoči pravniki obvladati, če se želijo v svoji stroki učinkovito sporazumevati. Ker so pravni pojmi v slovarju predstavljeni sistematično, lahko slovar služi tudi kot študijski pripomoček.

12 Kazalka je v SSKJ2 označena kot termin s področja jezikoslovja in je definirana kot 'beseda, znak, ki opozarja navadno na pogostejšo, nevtralnejšo besedo, obliko'.

13 Dostopno na <<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/pravni#v>>.

14 Dostopno na <<https://fran.si/>>.

Čeprav so primarni naslovniki PTS pravniki in študenti prava, bodo koristne informacije v njem gotovo našli tudi ostali uporabniki, ki se pri svojem delu občasno srečujejo s pravno terminologijo, npr. prevajalci, lektorji in novinarji. Opozoriti pa je treba, da PTS od uporabnika zahteva vsaj nekaj pravnega predznanja. Prav tako ni namenjen prvemu seznanjanju s stroko ali celo interpretaciji zapletenih obrazložitvev sodb.

2.2 Pojemovni pristop

PTS je nastal v Terminološki sekciji¹⁵ Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki terminološke slovarje izdeluje na podlagi pojmovnega pristopa (več o tem v Fajfar – Žagar Karer 2015: 209–216; Fajfar 2013: 97–103; Košmrlj – Levačič 2007: 583–598 itd.). Pojemovni pristop termine obravnava kot poimenovanja za pojme, ki so povezani v pojmovni sistem stroke. Zato je pri terminološkem delu treba upoštevati medsebojna razmerja med pojmi.

Termini v PTS so bili obravnavani znotraj pravnih področij, npr. znotraj civilnega prava, kazenskega prava in ustavnega prava, in ožje znotraj podpodročij, npr. znotraj družinskega prava, kazenskega procesnega prava, prava človekovih pravic. Terminološko delo je potekalo po pojmovnih skupinah, kar pomeni, da so bili skupaj obravnavani npr. termini, ki bi jih lahko združili v pojmovno skupino *dedič* (*nujni dedič*, *dokončni dedič*, *domnevni dedič*, *potencialni dedič*, *zakoniti dedič* itd.). Ker so bili sorodni pojmi obravnavani hkrati, je bilo lažje opisati razlikovalne značilnosti med njimi (npr. *aktivna procesna legitimacija* : *pasivna procesna legitimacija*), kar je bilo koristno tudi pri odpravljanju pojmovnih nedoslednosti.

Pri pojmovnem pristopu je terminološki slovar vedno plod sodelovanja področnih strokovnjakov in terminologov, tj. jezikoslovcev, ki so specializirani za terminologijo in izdelavo terminoloških slovarjev. Področni strokovnjaki na podlagi strokovnih besedil določijo za stroko relevantne termine. Pri izdelavi slovarskih sestavkov za PTS je bila uporabljena in sistematično pregledana relevantna strokovna literatura, torej znanstvene in strokovne monografije, univerzitetni učbeniki, znanstveni in strokovni članki. Prav tako so bila pregledana tudi praktičnostrokovna besedila, npr. zakoni, sodbe. Slovarske rešitve so bile sproti preverjene tudi v sekundarnih virih, tj. v sorodnih terminoloških slovarjih in leksikoni. Smiselno so bili upoštevani vsi dostopni elektronski viri. Za PTS so področni strokovnjaki napisali strokovno ustrezne slovarske definicije, ki so jih dokončno oblikovali skupaj s terminologi, na koncu pa so definicije v slovarju uskladili med različnimi področji in podpodročji prava.

Terminološko delo so vodili in usklajevali terminologi, ki so skrbeli tudi za jezikovno stran terminologije (npr. za jezikovnosistemske ustreznost termina, onaglasitev iztočnic, slovnične podatke, jezikovni pregled definicij), za ustreznost definicij (pomembno je, da so te v skladu s pravili terminološke vede, za strokovno

¹⁵ Do leta 2018 se je imenovala Sekcija za terminološke slovarje.

verodostojnost pa so seveda odgovorni strokovnjaki), za koherentnost terminološkega sistema, ki se kaže v slovarju (npr. usklajenost definicij pri pojmih iz iste pojmovne skupine, urejenost in preglednost sopomenskih razmerij), in za vnos slovarskih sestavkov v specializirani računalniški program SlovarRed 2.1, ki je bil razvit za potrebe Terminološke sekcije.

2.3 Normativnost

Terminološki slovarji imajo poleg osnovne opisovalne vloge pogosto tudi predpisovalno vlogo. Ta se v slovarju kaže predvsem v primerih, ko za en pojem obstaja več terminov. Na ravni terminološkega slovarja se v ta namen pogosto uporabljajo kazalke, ki uporabnika usmerjajo na ustrežnejši termin (več o tem v Jemec Tomazin 2015: 312–313). Kazalke so bile v želji po poenotenju terminologije uporabljene tudi v PTS. Pri normiranju terminov upoštevamo načelo ustaljenosti (praviloma ima prednost termin, ki je v rabi pogostejši), načelo jezikovnosistemske ustreznosti (termin mora biti ustrezen s stališča jezikovnega sistema) in načelo gospodarnosti (prednost imajo krajši termini). Zlasti pri najnovejših terminih je pomembna tudi usklajenost s poimenovalnimi rešitvami v obstoječem poimenovalnem sistemu stroke. Odločitev o tem, kateri termin je v slovarju prikazan kot prednostni, je temeljila na terminološkem dogovoru, ki so ga sprejeli avtorji slovarja.

Za natančno in učinkovito strokovno sporazumevanje je torej bistven terminološki dogovor. Različna poimenovanja istega pojma so lahko vir številnih nespozumov, kar seveda ovira strokovno sporazumevanje. Seveda pa terminologija nobene stroke, torej niti prava, ni povsem trdno določena, zato se v nekaterih okoliščinah (npr. nova spoznanja v stroki, izrazita uveljavitev ene od sopomenk v rabi) terminološki dogovor lahko tudi spremeni. Normativne rešitve v PTS je zato treba razumeti bolj kot prizadevanje za poenotenje terminologije kot obvezno navodilo.

V nadaljevanju predstavljamo mikrostrukturo PTS, ki določa zgradbo slovarskih sestavkov. Prvine, ki jih vsebujejo slovarski sestavki v PTS, so določene s pojmovnim pristopom, ki pravnikom, ki jim je PTS namenjen v prvi vrsti, pomaga določiti mesto pojma v pojmovnem sistemu slovenskega prava.

3 ZGRADBA SLOVARSKEGA SESTAVKA

V PTS sta dve vrsti slovarskih sestavkov, in sicer polni in kazalčni slovarski sestavek.

3.1 Polni slovarski sestavek

Polni slovarski sestavek v PTS ima iztočnico in definicijo, lahko pa tudi sopomenko.¹⁶ Navedimo primer polnega slovarskega sestavka:

¹⁶ Praviloma imajo slovarji, ki nastajajo v Terminološki sekciji, tudi tujejezične ustreznike, najpogosteje angleške.

pogódba -e ž dvo- ali večstranski pravni posel, ki nastane s soglasjem volj strank in s katerim se ustanovijo, spremenijo ali prenehajo pravna razmerja **S:** kontrákt

Iztočnica je pravni termin, ki je lahko eno- ali večbesedni.¹⁷ Onaglašena je po pravilih Slovenskega pravopisa 2001 in opremljena s podatki o rodilniški končnici, spolu in številu, kadar se termin ne uporablja v ednini. Pri nekaterih iztočnicah je naveden tudi izgovor, in sicer pri krajšavah in citatnih terminih. Slednjim je dodan še podatek o jeziku izvora termina.¹⁸

beneficium ordinis -- -- [beneficium órdinis] (LAT.) → ugóvor vřstnega réda

Iztočnici sledi **definicija**, ki je najpomembnejši del slovarskega sestavka. Njena funkcija je, da pojem umesti v pojmovni sistem, zaradi česar vključuje samo tiste sestavine, po katerih se pojem loči od drugih povezanih pojmov. Definicija se začne z uvrščevalno sestavino, ki ji sledijo razlikovalne sestavine.¹⁹ Navedimo primera sorodnih terminov z isto uvrščevalno sestavino, ki kaže na njuno povezanost, in razlikovalnimi sestavinami, ki kažejo na njuno različnost.

fikсни právni pôsel -ega -ega -sla m pravni posel, pri katerem je izpolnitev obveznosti v določenem roku bistvena sestavina

něfikсни právni pôsel -ega -ega -sla m pravni posel, pri katerem izpolnitev obveznosti v določenem roku ni bistvena sestavina

Definicijo dopolnjujejo **pojasnila**, ki so časovna ali področna. **Časovna pojasnila** opredeljujejo pojem z vidika aktualnosti. Uporabnik iz njih npr. izve, da je bila *delovna knjižica* aktualna do leta 2009, *zajamčena plača* do leta 2013, *uklonilni zapor* do leta 2014, *državno pravobranilstvo* do leta 2017. V nekaterih primerih časovno pojasnilo velja samo za termin, pojem pa je še vedno aktualen, le da se zanj uporablja drugo poimenovanje. To npr. velja za *porodniški dopust*, ki je bil v veljavi do leta 2014, nato pa ga je nadomestil *materinski dopust*.²⁰

Drugi tip pojasnil so **področna pojasnila**, ki posredujejo informacijo o področju oz. podpodročju, na katerem se pojem oz. termin uporablja. Termini s področnimi pojasnili se uvrščajo v štiri skupine. V prvi skupini so termini s področja mednarodnega prava in prava EU, ki so dosledno označeni z ustreznima pojasniloma

17 Vse iztočnice v PTS so besednovrstno samostalniki ali zveze s samostalniškim jedrom, kar je tudi sicer značilno za terminološke slovarje.

18 Prevladujejo citatni latinski termini, redki pa so citatni angleški, francoski in italijanski.

19 Slovarska definicija v nasprotju z opredelitvijo v leksikonu ali enciklopediji sistematično opredeljuje termin glede na druge termine. Več o razlikah med terminološkimi slovarji, leksikoni in enciklopedijami v Žagar Karer 2016: 107–121.

20 Časovno pojasnilo ima v slovarju 95 terminov.

v *mednarodnem pravu* in v *pravu EU*. Ti termini označujejo pojme, ki niso del nacionalnega pravnega sistema v ožjem smislu.

doktrína acte clair -e -- -- [ákt klêr] ž v pravu EU doktrina, po kateri Sodišču EU v predhodno odločanje ni treba predložiti vprašanja glede prava EU, katerega pravilna razlaga je očitna

kónzul -a m v mednarodnem pravu državni organ, ki na določenem območju druge države opravlja določena oblastna dejanja in v mejah pravil mednarodnega prava zastopa interese države pošiljateljice in njenih državljanov

V drugi skupini so termini s področja ekonomije v pravu in termini s področja medicinskega prava, ki prav tako izstopajo glede na jedro pravno terminologijo. Dosledno so označeni s pojasniloma v *ekonomiji* in v *medicinskem pravu*.

zaprto gospodarstvo -ega -a s v ekonomiji narodno gospodarstvo, ki nima stikov z drugimi gospodarstvi, zato mora vse, kar potrebuje, proizvesti samo

zdravniška napáka -e -e ž v medicinskem pravu ravnanje zdravnika v nasprotju s pravili medicinske znanosti in stroke, zaradi česar ne izkaže dolžne skrbnosti in ne prepreči nastanka zdravstvene škode za pacienta

V tretji skupini so termini, ki pojasnila potrebujejo zato, ker iz definicije ni takoj razvidno, na katero področje spadajo. Gre za pojasnila kot npr. v *javnem naročanju*, v *pravdnem postopku*, v *kazenskem postopku*, v *upravnem postopku*.

beséda stránk -e -- ž 1. v pravdnem postopku faza glavne obravnave, v kateri stranke podajo svojo presojo dokazov, izvedenih na glavni obravnavi, razložijo svoje sklepe o dejstvih, pomembnih za odločitev in svojo zaključno pravno oceno 2. v kazenskem procesnem pravu faza glavne obravnave v kazenskem postopku po končanem dokaznem postopku, v katerem stranke, zagovornik in oškodovanec podajo svojo presojo izvedenih dokazov in se izjavijo o dejanskih in drugih vprašanjih, pomembnih za odločitev sodišča

V četrti skupini pa so termini s pojasnilom v *nekaterih pravnih sistemih*.²¹ Ti termini označujejo pojme iz drugih pravnih sistemov, vendar so avtorji slovarja menili, da jih je smiselno vključiti tudi v PTS, ker jih pravniki v času študija spoznajo v okviru primerjalnega prava.

precédens -a m v nekaterih pravnih sistemih sodba višjega ali najvišjega sodišča, ki je zavezujoča za odločanje v kasnejših podobnih primerih

Zadnja sestavina polnega slovarskega sestavka v PTS pa je **sopomenka**. Termin ima lahko eno ali več sopomenk. V PTS je 1066 terminov, ki imajo eno ali več sopomenk, kar je približno 10 % vseh terminov v slovarju. Uvaja jih oznaka S, kot samostojne iztočnice so prikazane v kazalčnih slovarskih sestavkih, ki jih je v PTS 2047, kar predstavlja približno 20 % vseh slovarskih sestavkov.

²¹ S tem pojasnilom je označenih 83 terminov.

3.2 Kazalčni slovarski sestavek

Sopomenskost je pojav, ko se za pojem uporablja več kot en termin. Različni termini za isti pojem v rabi praviloma niso izenačeni. Pravni termini, ki v rabi prevladujejo, so v PTS predstavljeni v polnem slovarskem sestavku, njihove manj uporabljane sopomenke pa v kazalčnem slovarskem sestavku. Navedimo primer: v PTS je *prinósniška obveznica* določena kot prednostni termin, ki ima dve sopomenki, in sicer *imétniška obveznica* in *obveznica na prinósniška*.

imétniška obveznica -e -e ž → prinósniška obveznica

obveznica na prinósniška -e -- -- ž → prinósniška obveznica

prinósniška obveznica -e -e ž obveznica, na kateri ni zapisano ime upravičene osebe, zaradi česar lahko pravice iz obveznice uveljavlja oseba, ki ima obveznico v posesti **S**: imétniška obveznica, obveznica na prinósniška

V okviru kazalčnih slovarskih sestavkov lahko govorimo o normativni funkciji PTS, pri čemer normativnost nima namena prepovedovati določenih terminov, ampak prispevati k bolj poenoteni terminologiji. Normativnost torej priporoča oz. usmerja rabo v primeru, ko uporabnik ne ve, katerega od več terminov za isti pojem uporabiti. Merilo, na katerem normativnost najpogosteje temelji, je pogostost določenega termina.

Poleg manj pogostih terminov za določen pojem so v kazalčnih slovarskih sestavkih prikazani tudi latinski termini. Odločitev je bila sprejeta v kontekstu jezikovnokulturnega načela, po katerem imajo neprevzeti termini prednost pred prevzetimi. Izjema so latinski termini, za katere ni splošno uveljavljenih slovenskih ustreznic.

Posebna skupina poimenovanj, ki so prikazana v kazalčnem slovarskem sestavku, so tudi **krajšave**, ki usmerjajo na svoje razvezave. V polnem slovarskem sestavku jih uvaja oznaka. Krajšave so lahko kratice (*krat.*) ali okrajšave (*okrajš.*).²² Navedimo primera:

DDV -ja [dedevé] m krat. → dávek na dodáno vrédnost

dávek na dodáno vrédnost -vka -- -- m splošni, vsefazni in posredni davek na potrošnje, ki se praviloma izračunava v davčnem obračunu **K**: DDV

d. o. o. -ja [deoó] m okrajš. → družba z omejeno odgovórnostjo

družba z omejeno odgovórnostjo -e -- -- ž gospodarska družba, v kateri je vsak izmed družbenikov udeležen z določenim vložkom in za obveznosti družbe ne odgovarja s svojim premoženjem **K**: d. o. o.

4 ZAKLJUČEK

V prispevku so predstavljeni razvoj slovenske pravne terminologije od začetkov do danes, zasnova PTS in natančnejše struktura slovarskega sestavka. Pravna terminologija po letu 1991 tvori razvit in razmeroma stabilen poimenovalni sistem

²² V slovar je vključenih 28 krajšav.

stroke, ki je prikazan v PTS. Ta vsebuje več kot 10.000 iztočnic, pri čemer jih ima sopomenke le dobrih 10 %, okoli 3 % pa je citatnih latinskih terminov in terminov z latinsko sestavino. PTS je izdelan na podlagi pojmovnega pristopa, kar pomeni, da je namenjen predvsem strokovnjaku – pravniku. Pomemben prispevek PTS je terminološki dogovor med različnimi vejami prava, ki se kaže v izbiri prednostnega termina in v natančnejšem opisovanju pojmovnih razlik.

PTS je rezultat sodelovanja pravne in terminološke stroke in prikazuje sistem sodobnega slovenskega prava. Vanj so vključeni tudi relevantni termini mednarodnega prava in prava EU ter izbrani termini drugih pravnih sistemov, ki jih pravniki spoznavajo v okviru primerjalnega prava.

Sodobna slovenska pravna terminologija v primerjavi s pravno terminologijo v drugi polovici 19. in v prvi polovici 20. stoletja ni več pod nenehnim pritiskom iskanja slovenskih poimenovanj za vsako ceno. Hkrati je zelo opazen njen razvoj na področjih, ki so izrazito interdisciplinarna, npr. v medicinskem pravu, ali ki so bolj vpeta v delovanje države in zaradi česar se njihova terminologija pogosteje spreminja, npr. na področju upravnega prava. Upoštevanje razmerij med pojmi v definicijah daje zanesljivo informacijo o pojmovnem sistemu tako pravnim strokovnjakom kot tudi drugim uporabnikom slovarja, npr. novinarjem, prevajalcem, lektorjem. PTS je prvi enojezični terminološki slovar z definicijami, ki celovito predstavlja sodobno pravno terminologijo v slovenskem jeziku, veliko število sodelujočih avtorjev in recenzentov pa mu daje strokovno verodostojnost in zanesljivost.

LITERATURA

- Babnik 1894** = Janko Babnik (ur.), *Nemško-slovenska pravna terminologija*, Dunaj, 1894.
- Fajfar 2013** = Tanja Fajfar, Terminologija in njeno uslovarjanje, v: *Slavistika v regijah – Nova Gorica*, ur. Boža Krakar Vogel, Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2013 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 24), 97–103.
- Fajfar – Žagar Karer 2015** = Tanja Fajfar – Mojca Žagar Karer, Pojmovni pristop k izdelavi terminološkega slovarja, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2015 (Obdobja 34), 209–216 (http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/11/34_1-Fajfar-Zag-Kar.pdf), dostop 12. 6. 2018.
- Goršič 1920** = France Goršič, Slovenska pravna terminologija, *Slovenski pravnik* 34.5–8 (1920), 153–165.
- Goršič 1921** = France Goršič, Prispevki k naši pravni terminologiji: obstajati, pozivati, ogražati, *Slovenski pravnik* 35.3 (1921), 78–81.
- Jemec Tomazin 2010** = Mateja Jemec Tomazin, *Slovenska pravna terminologija*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010 (Lingua Slovenica 5).
- Jemec Tomazin 2015** = Mateja Jemec Tomazin, Normativnost terminoloških slovarjev, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2015 (Obdobja 34), 309–315 (http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/11/34_1-Jemec-Tom.pdf), dostop 12. 6. 2018.
- Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreich: deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*, Wien, 1853.
- Košmrlj - Levačič 2007** = Borislava Košmrlj - Levačič, O terminih z vidika terminografske prakse, v: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, ur. Irena Orel, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2007

(Obdobja 24), 583–598 (<http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/24-KosmrlijLevacic.pdf>), dostop 12. 6. 2018.

Majaron 1890 = Danilo Majaron, K slovenski pravni terminologiji, *Slovenski pravnik* 6.9 (1890), 266–269.

Novak 2006 = Nina Novak, Komentar k vprašalniku o tvorjenju pravniških besedil, *Slavistična revija* 54.1 (2006), 61–73 (https://srl.si/sql_pdf/SRL_2006_1_5.pdf), dostop 12. 6. 2018.

Pavčnik 1997 = Marijan Pavčnik, *Teorija prava*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997.

PTS = *Pravni terminološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018 (Slovarji).

SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014 (www.fran.si), dostop 12. 6. 2018.

Škrubej 2011 = Katja Škrubej, Jezik, viri prava in država v slovenski in evropski pravni zgodovini, v: *Meddisciplinarnost v slovenistiki*, ur. Simona Kranjc, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2011 (Obdobja 30), 469–474 (<http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/30-Skrubej.pdf>), dostop 12. 6. 2018.

Visković 1989 = Nikola Visković, *Jezik prava*, Zagreb: Naprijed, 1989.

Žagar Karer 2016 = Mojca Žagar Karer, Zakladnice znanja – terminološki slovarji, leksikoni in enciklopedije, v: *Historični seminar* 12, ur. Katarina Šter – Mojca Žagar Karer, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016, 107–121 (http://hs.zrc-sazu.si/Portals/0/sp/hs12/Zagar_Karer.pdf), dostop 12. 6. 2018.

Žagar Karer – Fajfar 2015 = Mojca Žagar Karer – Tanja Fajfar, Strokovnjaki in drugi uporabniki terminologije kot naslovniki terminoloških slovarjev, *Jezikoslovni zapiski* 21.1 (2015), 23–35 (<https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-H2Y0J4HW/295c52e1-0a2a-41a0-9272-b4bd02372446/PDF>), dostop 12. 6. 2018.

SUMMARY

Slovenian Legal Terminology and Its Presentation in the *Dictionary of Legal Terminology*

Together with Christian terminology, Slovenian legal terminology is the terminology with the longest tradition in Slovenian. This article describes efforts by legal experts to create a stable terminological system. *Pravni terminološki slovar* (Dictionary of Legal Terminology, 2018) is a result of twelve years of collaboration by a large group of legal experts and linguists. The dictionary is based on the conceptual approach, which means that it is intended for legal experts as its primary users, but at the same time it does not exclude other interested users, such as translators, journalists, and copyeditors. The dictionary contains more than 10,000 entries; 10% of them have synonyms and around 3% of them are Latin terms and terms with a Latin component. Terms that are not directly part of the Slovenian legal system and terms that designate concepts from interdisciplinary fields are systematically marked with field labels in the dictionary, and terms that are no longer part of the legislation in force are marked with temporal labels. An important contribution of the dictionary is terminological agreement among various subfields of law, which resulted in choosing the preferred term and describing conceptual differences in a more precise manner.

SIMON ATELŠEK

NAVAJANJE PREVZETIH JEZIKOSLOVNIH TERMINOV IN CELOVITOST POJMOVNIH SKUPIN V CIGALETOVI ZNANSTVENI TERMINOLOGIJI (1880)

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7566](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7566)

Ob 200. obletnici rojstva pravnika in jezikoslovca Mateja Cigaleta (1819–1889) v pričujočem prispevku predstavljamo prevzemanje na področju jezikoslovne terminologije in vzorčno analizo sedmih pojmovnih skupin s področja jezikoslovja v njegovi Znanstveni terminologiji (1880). Opozarjamo tudi na nekatere zanimivejše terminografske rešitve, ki smo jih opazili v analizi jezikoslovno označene terminologije v obravnavanem terminološkem slovarju.

Ključne besede: jezikoslovna terminologija, zgodovinsko jezikoslovje, prevzemanje, pojmovna skupina

The Use of Borrowed Linguistic Terms and Comprehensiveness of Terminology Groups in Matej Cigale's *Znanstvena terminologija* (1880)

Coinciding with the two-hundredth anniversary of the birth of the Slovenian lawyer and linguist Matej Cigale (1819–1889), this article presents the borrowing of linguistic terminology and a sample analysis of seven linguistic terminology groups in his *Znanstvena terminologija* (Technical Terminology, 1880). Attention is also drawn to some interesting terminography solutions identified in the analysis of terminology labeled as linguistic in this dictionary.

Keywords: linguistic terminology, historical linguistics, borrowing, terminology group

0 UVOD

Jezikoslovna terminologija, ki jo prinaša *Znanstvena terminologija* Mateja Cigaleta, je tule predstavljena z dveh vidikov. V prvem delu bomo skušali ugotoviti, iz katerih jezikov je avtor najpogosteje prevzemal jezikoslovno terminologijo in razloge za prevzemanje (poimenovalna vrzel, neustrezni termin), ter oceniti, v kolikšni meri lahko prevzemanje pripišemo Cigaletu, v kolikšni meri pa gre za termine, ki so bili že pred tem izpričani v jezikoslovnih delih. V drugem delu pa bomo z vzorčno analizo sedmih pojmovnih skupin skušali ugotoviti, kako celovito je avtor predstavil področje jezikoslovja v svojem slovarju.

Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

0.1 Gradivo

Matej Cigale (1880: III–IV) v uvodu v obravnavani terminološki slovar s polnim naslovom Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča¹ navaja, da mu je kot vzor služil hrvaški terminološki slovar, ki pa je nastal po zgledu češkega terminološkega slovarja. Češki terminološki slovar, ki ga je uredil Pavol Jozef Šafařík (po češko podpisan kot Pavel Josef Šafařík), je izšel leta 1853, in sicer z naslovom *Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy*. Hrvaški terminološki slovar pa je izšel leta 1874 z naslovom *Rječnik znanstvenoga nazivlja osobito za srednja učilišta* pod uredništvom Bogoslava Šulka.² Šlo je torej za širšo slovansko idejo o potrebi po večjezičnih terminoloških slovarjih predvsem za šolsko rabo.³

Ker Cigaletov slovar (podobno kot češki in hrvaški zgled) v skladu z usmeritvijo zajema več zelo različnih strokovnih področij, je bilo treba v prvi fazi pričujoče raziskave poiskati oz. zamejiti jezikoslovne termine. Ker so termini v slovarju načeloma opremljeni s področnimi označevalniki, smo kot merilo za vključitev termina v analizo uporabili področni označevalnik *gr.* (*grammatica* 'slovnica'), ki ga Cigale med številnimi drugimi označevalniki navaja v Tolmaču nekih kratic (IX).⁴ V celotnem slovarju smo našli okoli 220 iztočnic in podiztočnic,⁵ ki so

- 1 Gre za nemško-slovenski terminološki slovar, v katerem je Nemško-slovenski del (1–146) s Popravki in dostavki (147–148), ki mu sledi krajši Slovensko-nemški dodatek (149–171). Glede na seznam krajšav vsebuje termine s štiriindvajsetih različnih strokovnih področij. V nemško-slovenskem delu so med nemškimi iztočnicami navedene tudi posamezne latinske, Irena Orel (2005: 346) pa opozarja tudi na posamezne francoske iztočnice.
- 2 Primerjava vseh treh slovarjev je objavljena v Orel 2007, primerjava med češkim in slovenskim pa v Atelšek 2005.
- 3 Pri nas je na veliko potrebo po boljši skrbi za razvoj domače terminologije predvsem v luči šolske rabe opozoril Ivan Macun (1862: 67), ki je menil, da bi po zgledu Hrvatov morali tudi pri nas boljše organizirati domačo terminologijo in skrbeti za njen razvoj na vseh strokovnih področjih, ki so del šolskega programa.
- 4 Ob tem je treba opozoriti, da se zavedamo problematičnosti takšnega merila, saj na ta način v analizo nismo zajeli vseh jezikoslovnih terminov, ker jih avtor nekaj navaja tudi brez področnega označevalnika, npr. *Homonym – raznoznačen*, ali pa s kakšnim drugim področnim označevalnikom, npr. *phil.* (*philosophia*). Takšen primer je npr. termin *Subject, phil.* – *podmet, subjekt*, ki je v slovarju označen le kot termin s področja filozofije, medtem ko ga Cigale (1880: VIII) v uvodu v slovar omenja tudi kot jezikoslovni termin. – Po drugi strani pa na ta način v analizo nismo zajeli zgolj jezikoslovnih terminov, ker je Cigale z označevalnikom *gr.* opremil tudi nekaj takšnih, ki bi jih verjetno lahko uvrstili tudi na kakšno drugo strokovno področje oz. med splošno izrazje, npr. *Bezeichnen, gr. stil. etc. – oznameniti, oznamenovati*. Za bolj poglobljeno analizo jezikoslovne terminologije v obravnavanem delu bi bilo treba pregledati celoten slovar in si deloma na novo oblikovati merila za uvrstitev termina na področje jezikoslovja.
- 5 Cigale je pri oblikovanju slovarskih sestavkov uporabil metodo gnezdenja, kar pomeni, da lahko geselski sestavek vsebuje tudi korensko ujemanle podiztočnice (Orel 2007: 348). Podiztočnice so najpogostejše zloženke, pri katerih je prva sestavina iztočnična beseda; tako so npr. pri iztočnici *Laut* navedene podiztočnice *Lautabstufung, Lautlehre, Lautrückung ...* Poleg tega na ravni podiztočnice najdemo tudi glagole – v geslu *Aussage* je npr. navedena podiztočnična *aussagen* – in večbesedne termine, npr. v geslu *Satz* je navedena zveza *zusammengesetzter Satz* in pri iztočnici *Wurzel* podiztočnična *wurzelhafter Consonant*. V zvezi s predstavljenimi načeli

opremljene s tem označevalnikom *gr.* (*grammatica*) in so skupaj z ustrezniki predstavljale gradivo za pričujočo analizo.

1 O NAVAJANJU PREVZETIH JEZIKOSLOVNIH TERMINOV V ZNANSTVENI TERMINOLOGIJI

1.1 Cigaletova načela oblikovanja oz. popolnjevanja slovenske terminologije

Cigale se je dobro zavedal, da slovenščina na določenih strokovnih področjih nima dovolj razvite terminologije, zato je tej problematiki posvetil velik del uvoda v slovar. Kot eno izmed ustreznih sredstev za zapolnjevanje poimenovalnih vrzeli je izpostavil prevzemanje iz drugih slovanskih jezikov:

Dočim smo si Slovanje v oziru na telesna dela, zlasti v pastirstvu in poljedelstvu, – če stvar vzamemo v veliko, – do čuda blizu, moramo bližati a ne cepiti se tudi ondi, kjer še celino orjemo, v področji dušnega dela ali mišljenja. Ali bližanje tako obeta nekolikšen uspeh samo tedaj, če se mi, ki – po broju manji – ne moremo ni oblikovati se z onoliko zalogo dušnih sil, mi, ki smo vrhu tega nekoliko pozneje prijeli za delo, – primikamo številnejšim in v slovstvu naprednejšim bratom, namesto po nepotrebnem izkušati se z njimi. (Cigale 1880: VI)

Avtor se torej v uvodu zavzema za popolnjevanje slovenske terminologije na osnovi prevzemanja že uveljavljenih terminov iz drugih slovanskih jezikov, pri čemer zagovarja preoblikovanje oz. podomačevanje prevzetih terminov, da bodo bližji slovenskemu jezikovnemu sistemu. V zvezi s tem piše:

Razumè se pri tem samo ob sebi, da je izposojenke treba preukrajati po zahtevu slovensčine. (Cigale 1880: VII)

Takšna načelna usmeritev v prevzemanje je bila precej v skladu z duhom tedanjega časa, saj Martina Orožen (2003: 266) navaja, da je šlo v obdobju 1860–1885 za intenzivno arhaizacijo in slavizacijo slovenskega knjižnega jezika. Tudi na ravni terminologije so bile jasno izražene tovrstne težnje. Tako je npr. Ivan Macun (1862: 69) predlagal, da pri oblikovanju terminologije najprej poskušamo najti domačo besedo, če pa je nimamo, jo skušamo najti pri Hrvatih ali Srbih, ki so nam najbližji slovanski sosedje.

Glede na to, da Cigale v uvodu poleg hrvaškega omenja tudi češki vir oz. zgled, se zdi v obravnavanem slovarju poleg hrvaščine precej verjeten vir prevzemanja tudi češčina.

► gnezdenja pa je treba opozoriti, da se v gradivu kažejo tudi posamezna odstopanja. Tako je npr. glagol *Lautiren* naveden kot samostojna iztočnica, čeprav bi lahko bil podiztočnica pri iztočnici *Laut*. Podobno sta kot samostojni iztočnici navedeni tudi besedni zvezi *Steigendes Bindewort* in *Vergangene Zeit*, ki bi prav tako glede na prej omenjena načela lahko bili podiztočnici.

1.2 Jezikoslovna terminologija in prevzemanje

Pri jezikoslovni terminologiji je treba poudariti, da je bilo stanje verjetno bolj ugodno kot na drugih strokovnih področjih, tako da predpostavljamo, da je bilo potrebnega manj zapolnjevanja poimenovalnih praznin in posledično tudi manj prevzemanja iz drugih jezikov. Do tega obdobja je namreč nastalo že več slovnice slovenskega jezika, katerih metajezik⁶ je bila slovenščina in ki jih je Cigale gotovo poznal. Vsaj za drugo izdajo slovenske slovnice Antona Janežiča je namreč znano, da je bil Cigale eden izmed pregledovalcev, ki so avtorju svetovali pri pripravi rokopisa in mu dajali pripombe nanj (Trojar 2017: 164). Predpostavljamo torej, da je Cigale vsaj jedro jezikoslovne terminologije lahko le popisal, prej predstavljena načela oblikovanja novih terminov oz. prevzemanja iz drugih slovanskih jezikov pa je uporabil zgolj v posameznih primerih, v katerih še ni bilo domačega termina, ali kadar je predlagal zamenjavo neustreznega izraza.

1.3 Označevanje prevzete terminologije

Cigale je prevzete termine v slovarju načeloma označeval, saj v Tolmaču nekih kratic (IX) navaja okrajšavi *böhm. T. (böhmische Terminologie* ‘češka terminologija’) in *kroat. T. (kroatische Terminologie* ‘hrvaška terminologija’), ki označujeta že uvodoma omenjena slovarja, po katerih se je Cigale zgledoval, in okrajšavo za staro cerkveno slovanščino *altsl. (altslovenisch)*. Oznak za druge tuje jezike na tem mestu (kot tudi ne drugje v uvodu) ne najdemo, čeprav so v slovarju izpričane še oznake za češčino (*böhm.*), hrvaščino (*kroat.*), hrvaščino/srbščino (*kroatoserb.*) in ruščino (*russ.*),⁷ ki jih je avtor sicer navajal na različne načine. Irena Orel (2005: 358) navaja, da so prevzete besede pogosto označene z zvezo *nach dem/der/den* ‘po’, npr. *nach dem böhm.* ‘po češkem’, in da so oznake za izvor lahko navedene pred izrazom ali v oklepaju za njim ali v oklepaju skupaj z izrazom. O označevanju prevzetega besedja je torej v uvodu malo podatkov, v slovarju pa lahko najdemo različne oznake, npr. *altsl.* in *altslav.*, ter različne načine navajanja omenjenih oznak, npr. *kroat. T.* ‘hrvaška terminologija’ in *nach der kroat. T.* ‘po hrvaški terminologiji’, kar bi na osnovi pregledanega gradiva težko pripisali vsebinskim razlogom, temveč bolj kaže na terminografsko nedoslednost.⁸

V nadaljevanju bomo predstavili prevzeto jezikoslovno izrazje na ravni ustreznikov in tipe navajanja tovrstnega izrazja, pri čemer bomo ločeno predstavili izrazje, ki je glede na izvor neoznačeno, in v nadaljevanju izrazje, ki je glede na izvor označeno.

6 Kozma Ahačič (2015b: 17) navaja, da se je kontinuirano slovnicaarstvo v slovenskem metajeziku dejansko začelo leta 1847, medtem ko so posamezna dela v slovenskem jeziku nastala že pred tem, npr. Zagajškova (1791) in Vodnikova slovnica (1811), ali pa so pretežno vsebovala tudi jezikoslovno terminologijo v slovenščini, npr. Pohlina slovnica (1768, 1781).

7 Irena Orel (2005: 361) navaja še oznako za poljščino (*poln.*), ki pa na področju jezikoslovno označenega izrazja ni izpričana.

8 Gre zgolj za oceno, saj bi bilo za bolj dokončno sodbo o tem treba sistematično pregledati večji del slovarja.

1.3.1 Iztočnice in podiztočnice, ki imajo glede na izvor neoznačene ustreznike

Pričakovano ima torej večina iztočnic in podiztočnic, označenih z *gr.*, glede na izvor neoznačene ustreznike, in sicer je takšnih okoli 190. V tej skupini so torej na ravni ustreznikov navedeni v veliki meri domači termini, ki so bili v času nastanka slovarja že ustaljeni v stroki. Tako Cigale navaja posamezne jezikoslovne termine, ki so bili izpričani že v 16. stoletju (npr. *beseda, glas*),⁹ še več pa je takšnih, ki so jih vpeljale slovnice slovenskega jezika v 19. stoletju, npr. *besedno pleme* Vodnikova slovnica (1811),¹⁰ *samostavnik* Janežičeva slovnica (1863).¹¹ Poleg tega pa je treba opozoriti, da so glede na izvor neoznačeni tudi ustrezniki, ki so prevzeti iz klasičnih jezikov. Zanimivo je, da je bila v tem obdobju prisotna tudi ideja, da jezikoslovne terminologije za šolsko rabo sploh ne bi slovenili, temveč da bi uporabljali kar latinsko, ki bi jo kvečjemu podomačili v zapisu. Zagovornik takšne ideje je bil npr. Janez Šolar,¹² ki jo utemeljuje z naslednjimi besedami:

Za šolo je po mojih mislih naj bolj treba gledati, da se terminologija slovenske slovnice od neslovenskih preveč ne odlikava, ker je za slovensko slovnico tako malo ur na teden odkazanih, da se lahko reče, da se učencom terminologija latinske ino gerške slovnice desetkrat terdneje v glavo vcepi kakor domača. (Šolar 1862: 204)

Mogoče lahko kot odmev takšnega pogleda na jezikoslovno terminologijo razumemo tudi latinske ustreznike, ki jih Cigale ponekod¹³ navaja ob iztočnicah in podiztočnicah s področja jezikoslovja. Sicer pa Cigale termine latinskega izvora pogosteje navaja v podomačenem zapisu, in sicer v nekaterih primerih kot edino poimenovalno možnost, drugod pa ob domačih ustreznikih. V obeh primerih ob tovrstnih prevzetih terminih ne navaja izvora.

Pri iztočnicah in podiztočnicah s področja jezikoslovja, ki imajo le glede na izvor neoznačene ustreznike, se kažejo trije tipi navajanja le-teh, in sicer:¹⁴

⁹ Prim. Ahačič 2007: 130–131.

¹⁰ Prim. Pacek 2003: 48.

¹¹ Prim. Pacek 2003: 48.

¹² Janez Šolar (1827–1882) je bil duhovnik, šolnik in jezikoslovec, ki si je prizadeval za slovenski učni jezik v šolah in za razvoj slovenskega jezika na osnovi stare cerkvene slovanščine in ostalih slovanskih jezikov. Medtem ko je nasprotoval prevzemanju iz nemščine, je na področju jezikoslovne terminologije iz praktičnih razlogov zagovarjal prevzemanje iz klasičnih jezikov. (Škofic 2006: 229–236)

¹³ Cigale navaja latinske ustreznike (navadno v oklepajih) npr. ob naslednjih iztočnicah in podiztočnicah: **Haupt**, Hauptzahlwörter – *cardinalia*; **Hebung** – *arsis, ictus*; **Laut** – *sonus*; **Leid**, Leideform – *Passivum*; **Nebenabsicht**, Nebenwort – *adverbium*; **Procliticae** – *atona*; **Satz** – *enunciatio, propositio*; **Satz**, Satzband – *copula*; **Silbe** – *syllaba*; **Verbal** – *verbalis*; **Vergangene Zeit** – *Perfectum*; **Verlängerung** eines Wortes – *paragoge*; **Wort**, Wortreichthum – *copia verborum*; **Zischlaute** – *sibilantes*.

¹⁴ Ker je v slovarju na ravni iztočnic in podiztočnic 190 jezikoslovnih terminov z glede na izvor neoznačenimi ustrezniki, v pričujoči skupini navajamo le nekaj izbranih primerov.

(a) Ob iztočnici ali podiztočnici je naveden le domači ustreznik:

Beiwort – pridevnik

Casus – padež

Conjunction – veznik

Declination – sklanjanje, sklanjatev (Šólar)¹⁵

Form >¹⁶ Formenlehre – oblikoslovje

Fürwort – zaimenica, zaimek

Laut – glas, glasek

Steigendes Bindewort > Steigerung – stopnjevanje

Wort – beseda

Wort > Wortarten, Wortgattungen, Wortkategorien – besedna plemena, vrste besed

Wort > Wortbildungslehre – nauk o tvorjenji besed, besedotvorje

Wort > Wortfolge – besedosledje, besedni red

Zahl > Zahlwort – številnik

(b) Ob iztočnici ali podiztočnici sta navedena domači in prevzeti ustreznik:

Analogia – nalika, analogija (podčrtal S. A.), analog, nalično

Comparison > Comperativ – drugi stopenj, komperativ

Participium – participij, deležnik

Partikel – nepregibnica, partikula

Substantiv – samostavnik, substantiv

Syntax – skladnja, sintaksa

Unbestimmt > Unbestimmte Art – nedoločnik, infinitiv

(c) Ob iztočnici ali podiztočnici je naveden le prevzeti ustreznik:

Alliteration – aliteracija

Consonantismus – konsonantizem

Gerundium – gerundij

Localis, Locativus¹⁷ (casus) – lokal

Prosodie – prozodija

Synecdoche – sinekdoha

Gradivo kaže, da je največja prva skupina iztočnic in podiztočnic (a), ki ima le domače ustreznike, kar je pričakovano, saj je delo nastalo v drugi polovici 19. stoletja, ko je bila slovenska jezikoslovna terminologija v veliki meri že oblikovana.

¹⁵ Beseda *sklanjatev* je edini slovenski ustreznik med jezikoslovno označenimi termini, ki ima naveden tudi vir. Pričakovali bi, da bo vir naveden pogosteje, saj v Tolmaču nekih kratice navaja oznaki za dva jezikoslovca, in sicer *Šol.* za Janeza Šolarja (1827–1882) in *Mikl.* za Franca Miklošiča (1813–1891).

¹⁶ Cigale je v slovarju podiztočnice navajal za podpičji. V pričujočem prispevku smo zaradi večje preglednosti pred vse podiztočnice zapisali znak >: beseda, ki sledi temu znaku, je v slovarju navedena kot podiztočnica pri besedi, ki je navedena pred znakom >.

¹⁷ Iztočnica **Localis** je v slovarju navedena v latinici (latinični antikvi), medtem ko je prevladujoči črkopis iztočnic in podiztočnic gotica (fraktura), npr. **Beispiel**. Zanimivo je, da je Cigale nekatere iz klasičnih jezikov prevzete termine zapisal v gotici, npr. *Analogia*, *Casus*, *Copula*, druge pa v latinici, čeprav gre v obeh primerih za citatne termine. V slovarju so v latinični antikvi zapisani še naslednji jezikoslovno označeni termini: *Caesura*, *Durativa verba*, *Hybrida vox*, *Localis*, *positivus gradus* (v geslu *Positio*), *Procliticae*, *Reflexivum* (v geslu *Reflectiren*), *Soloecismus*, *Synaloephe*, *Synecdoche*, *Systole*, *Transitivum verbum*.

Nekoliko manjša je druga skupina iztočnic in podiztočnic (b), ki ima ob domačih ustreznikih še tuje, pri čemer je videti, da avtor ne daje prednosti ne enemu ne drugemu ustrezniku. Tudi na osnovi razvrščanja ustreznikov ne moremo sklepati na prednost ene ali druge poimenovalne možnosti, saj je včasih na prvem mestu prevzeti ustreznik in domači ustreznik na drugem, včasih pa je vrstni red obrnjen.

Najmanjša je tretja skupina iztočnic in podiztočnic (c), za katere avtor navaja le prevzete ustreznike. V tej skupini gre torej za termine, za katere avtor meni, da je ustrezen prevzeti ustreznik, in torej niti ne skuša oblikovati domačega ustreznika oz. uveljaviti prevzetega iz kakšnega drugega slovanskega jezika.

Domnevamo, da je bila večina ustreznikov iz vseh treh obravnavanih podskupin izpričana že v starejših jezikoslovnih delih, tako da jih je Cigale le zapisal. To velja tako za domače ustreznike (npr. *besedna plemena*,¹⁸ *deležnik*,¹⁹ *nedoločnik*,²⁰ *oblikoslovje*,²¹ *padež*,²² *pridevnik*,²³ *samostavnik*,²⁴ *skladnja*,²⁵ *stopnjevanje*,²⁶ *številnik*,²⁷ *veznik*,²⁸ *zaimek*²⁹) kot tudi prevzete (npr. *infinitiv*,³⁰ *sintaksa*,³¹ *substantiv*³²). V nekaj primerih (npr. *besedotvorje*, *besedosledje*, *nalika*, *nepregibnica*, *zaimenica*) pa verjetno lahko tvorbo oz. vsaj prvo omembo termina v kakšnem jezikovnem priručniku pripišemo³³ Cigaletu.

1.3.2 Iztočnice in podiztočnice, ki imajo poleg neoznačenega ustreznika vsaj še enega, ki je glede na izvor označen

V pričujoči skupini so zbrane iztočnice in podiztočnice, označene z *gr.*, ki imajo vsaj en glede na izvor najmanj en neoznačeni ustreznik in še najmanj enega, ki je glede na izvor označen. Poleg ustreznikov, ki jih je Cigale označil kot češke, hrva-

18 Po Pacek 2003: 48 je termin *besedno pleme* zapisan že v Vodnikovi slovnici (1811).

19 Termin *deležnik* je izpričan npr. v Janežič 1864: 247.

20 Termin *nedoločnik* je izpričan npr. v Janežič 1864: 248.

21 Termin *oblikoslovje* smo našli izpričan v Janežič 1864: 248.

22 Po Rotar 1958: 39 je termin *padež* izpričan že v Japljevem rokopisu *Slovenische Sprache* iz leta 1807.

23 Po Trojar 2017: 171 je termin *pridevnik* zapisan v Levstikovi slovnici (1866).

24 Po Pacek 2003: 48 je termin *samostavnik* zapisan že v Janežičevi slovnici (1863).

25 Termin *skladnja* je izpričan v Janežič 1864: 249.

26 Termin *stopnjevanje* je izpričan v Janežič 1854: 29.

27 Po Trojar 2017: 291 je termin *številnik* zapisan v Levstikovi slovnici (1866).

28 Po Trojar 2017: 172 je termin *veznik* zapisan v Majarjevi slovnici (1850).

29 Termin *zaimek* je izpričan npr. v Janežič 1864: 250.

30 Termin *infinitiv* je izpričan npr. v Janežič 1864: 69.

31 Termin *sintaksa* je izpričan npr. v Janežič 1864: 6.

32 Termin *substantiv* je izpričan npr. v Janežič 1864: 31.

33 Opozoriti je treba, da je prva omemba terminov pripisana Cigaletu na osnovi primerjave stanja z Janežičevo slovnico (Janežič 1864) in z jezikovnozgodovinskimi raziskavami jezikoslovne terminologije; prim. Rotar 1958; Pacek 2003; Trojar 2017. Za bolj dokončne ugotovitve bi bilo seveda treba v primerjavo vključiti še ostele slovnice slovenskega jezika iz 18. in 19. stoletja.

ške in starocerkvenoslovanske, v tej skupini najdemo še ustreznike, ki so označeni kot ruski, srbski in splošno slovanski.

(a) Ustrezniki, označeni kot **češki**:

Positio > Position – položje; stanje, nach dem Böhm. pologa

Synonymia > synonymisch – istoznačni, jednoznačni, böhm. soznačni

Suffix – končnica, kroat. T. dometek, böhm. T. pritevrek

(b) Ustreznik, označen kot **češki in hrvaški**:

Satz > Satzband, (copula) – vez -i; (böhm. u. kroat. T.) spona

(c) Ustrezniki, označeni kot **hrvaški**:

Abhängen – viseti o čem (kroat. T.), stati na čem, nach dem Russ. zaviseti (als verb. impf.) od česa

Abkürzung – kratica, skratka (kroat. T.)

Bezeichnen – oznameniti, oznamenovati, nach dem Kroat. auch obeležiti, beležiti

Gedanke > Gedankenstrich – pomišljaj, kroat. T. stanka

Indicativ – znanilni naklon, znanilnik (pokazni način kroat. T.)

Prädicament > Prädicat – predikat, povedek, nach der kroat. T. prirok

Präfix – prednica, kroat. T. nametek

Satz > Satzfolge – red ali sledba (kroat. T.) rekov

Stamm – deblo (nach der kroat. T. osnova)

Suffix – končnica, kroat. T. dometek, böhm. T. pritevrek

Verkleinern > Verkleinerungswort – manjšalna, manječa (kroat. T.) beseda

(č) Ustrezniki, označeni kot **ruski**:

Abhängen – viseti o čem (kroat. T.) stati na čem, nach dem Russ. zaviseti (als verb. impf.) od česa

Aspiration – nadih, pridih (russ.)

Hiatus – zev, russ. aakanje

(d) Ustreznik, označen kot **slovanski**:

Bedeutен – pomeniti (als. v. imperf., geb. aus pomen), bei anderen Slaven značiti

(e) Ustrezniki, označeni kot **srbski**:

Negation > negiren – zanikati, nikati (Vuk³⁴ nijekati)

Satz (enunciatio, propositio) – rek, stavek (die Serben schreiben meist: rečenica analog dem wirklich gebräuchlichen činjenica Thatsache)

(f) Ustrezniki, označeni kot **starocerkvenoslovanski**:

Buchstab nach dem Altslav. – pisme (-ena), črka

Ironie – ironija, (tenki) podsmeh ali zasmeh; [...] nach dem Altsl. podhiba

34 Cigale (1880: X) v uvodu omenja Vukov »Rječnik«, za katerega Irena Orel (2005: 363) navaja, da je bil eden izmed Cigaletovih virov za prevzemanje. Natančnejših bibliografskih podatkov o Vukovem slovarju Cigale ne navaja. Skoraj gotovo gre za slovar Vuka Stefanovića Karadžića (1787–1864) *Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječma* iz leta 1818 ali za njegovo drugo, dopolnjeno in predelano izdajo iz leta 1852.

Med iztočnicami in podiztočnicami s področja jezikoslovja, ki imajo vsaj en glede na izvor neoznačeni ustreznik in še najmanj enega, ki je glede na izvor označen, je največ takšnih, ki imajo ustreznike označene kot hrvaške, medtem ko za ostale jezike najdemo le po nekaj posameznih primerov.

Ob pregledu pričujoče skupine terminov bi lahko pomislili, da je avtor ob slovenskih ustreznikih dodajal tujejezične, a je to malo verjetno, ker so besede zapisane podomačeno³⁵ in jih torej ne moremo razumeti kot tujejezične ustreznike. Če pa obravnavane primere razumemo kot prevzete termine v slovenščino, se zastavi vprašanje, zakaj je pri posameznih iztočnicah in podiztočnicah navedeno tolikšno število ustreznikov, saj Cigale (1880: V) v uvodu med razlogi za nastanek novega slovarja med drugim navaja, da je bil njegov nemško-slovenski slovar iz leta 1860 »prepoln jednoznačnic ali soznačnic (sinonimov)«. Torej bi lahko razumeli, da se je Cigale nizanju sinonimov načeloma izogibal. Tako se kot naslednja možna razlaga takšnega stanja ponuja hipoteza, da se morda neoznačeni ustrezniki avtorju iz takšnega ali drugačnega razloga niso zdeli povsem ustrezni in je zato kot predloge dodal prevzete termine iz drugih slovanskih jezikov. A tudi takšna razlaga se ne zdi prav verjetna, saj so npr. v slovarju v geslu *Prädicat* navedeni ustrezniki *predikat*, *povedek* in *prirok*, medtem ko Cigale (1880: VIII) v uvodu o tem terminu pravi: »Tako bi tudi pri slovnici bilo bolje ostati pri izrazih: subjekt, predikat, nego zamenjati jih z neprimernimi slovenskimi.« V tem primeru torej Cigale povsem jasno daje prednost mednarodnemu (neslovanskemu) terminu. Dodaten argument, ki govori v prid temu, da iz slovanskih jezikov prevzeti ustrezniki niso bili mišljeni kot predlogi za manj ustrezne termine, je v tem, da avtor tudi sicer v uvodu uporablja glede na izvor neoznačene jezikoslovne termine namesto terminov, ki so prevzeti iz drugih slovanskih jezikov. Tako v uvodu uporabi termin *končnica* (Cigale 1880: XI) in ne morda *dometek* ali *prtvorek*, kot bi pričakovali, če bi iz drugih slovanskih jezikov prevzete ustreznike razumeli kot predloge za prednostne termine.

Martina Orožen (2003: 267) v zvezi s tovrstnim navajanjem prevzetih ustreznikov pravi, da »jih niza le kot izborne sinonimične možnosti za slovenski knjižni termin«, Irena Orel (2007: 359) pa, da imajo tovrstni ustrezniki »lahko samo ponazarjalno vlogo ali pa so navedeni kot predlog rabe«. Analiza jezikoslovne terminologije je pokazala, da je Cigale ob bolj ali manj ustaljenih domačih ali mednarodnih ustreznikih navajal iz slovanskih jezikov prevzete ustreznike bolj v smislu predstavitve dodatne možnosti, ki se v okviru prevzemanja ponuja tudi za poimenovanje pojmov. Pri tem pa se ni opredelil, katera možnost se mu zdi boljša, temveč je to prepustil uporabnikom slovarja. To Cigale (1880: IX) nakaže tudi v uvodu v slovar, kjer pravi:

35 Šafárik (1853) npr. v geslu *synonymisch* navaja češki ustreznik *souznačný*, ki ga je Cigale zapisal v podomačeni obliki *soznačni*. Podobno npr. Šulek 1874 v geslu *Suffixum*, *Suffix* navaja hrvaški ustreznik *dometak*, ki ga Cigale piše v podomačeni obliki *dometek*.

Ali bojim se, da se bode mnogokateremu [...] zdelo, da je preveč sinonimov, premalo potankosti in določenosti. Kjerkoli utegne res takó biti ter se stvar prepušča bodočnosti [...]

Pri deležu ustreznikov iz pričujoče skupine, ki jih je oblikoval oz. prevzel Cigale, lahko ugotovimo, da je bila večina glede na izvor neoznačenih ustreznikov izpričanih že v starejših jezikoslovnih delih (npr. *končnica*,³⁶ *kratica*,³⁷ *pomišljaj*,³⁸ *povedek*,³⁹ *prednica*,⁴⁰ *stavek*,⁴¹ *znanilni naklon*⁴²), medtem ko lahko večino glede na izvor označenih ustreznikov pripišemo⁴³ Cigaletu (npr. *dometek*, *nametek*, *pritevrek*, *skratice*, *stanka*, *prirok*), pri čemer pa je zanimivo, da se večina teh v stroki ni uveljavila. V tem pogledu sta izjemi le termina *osnova* in *pridih*, ki sta ohranjena tudi v sodobni jezikoslovni terminologiji.⁴⁴

1.3.3 Iztočnice in podiztočnice s samo takšnimi ustrezniki, ki so glede na izvor označeni

V pričujoči skupini so zbrane tiste iztočnice in podiztočnice, označene z *gr.*, ob katerih so navedeni le ustrezniki, ki so označeni kot prevzeti. Poleg ustreznikov, ki so označeni kot češki, hrvaški in starocerkvenoslovanski, v tej skupini najdemo še rusko in hrvaško/srbsko označene ustreznike.

(a) Ustreznik, označen kot **češki in hrvaški**:

Lautiren – glaskovati (böhm. u. kroat. T.)

(b) Ustrezniki, označeni kot **hrvaški**:⁴⁵

Bilden > Bildungsendung, -laut, -suffix – tvorka (kroat. T.)

Idiom – razrečje (kroat. T.)

Pause – stanka (kroat. T.); im Reden, premolk

Rücken > Rückverwandlung der Laute – vzratna premena glasov (kroat. T.)

Verkleinern > Verkleinerung – omaljek (kroat. T.)

Verlängerung eines Wortes (paragoge) – prikrpek (kroat. T.)

Wechsel > Wechsellaute – glasek zamenik (kroat. T.)

Wurzel > wurzelhafter Consonant – korenit soglasnik (kroat. T.)

36 Po Rotar 1958: 41 je termin *končnica* zapisan že v Janežičevi slovnici (1854).

37 Termin *kratica* smo našli v Janežič 1854: 10.

38 Po Rotar 1958: 50 je termin *pomišljaj* izpričan v Janežičevi slovnici (1854).

39 Po Pacek 2003: 40 je termin *povedek* zapisan že v Malavašičevi slovnici (1849).

40 Termin *prednica*, ki ga je kasneje zamenjal termin *predpona*, smo našli v Janežič 1864: 152.

41 Po Rotar 1958: 39 je termin *stavek* izpričan v Vodnikovi slovnici (1811).

42 Po Trojar (2017: 270) je termin *znanilni naklon*, ki je zapisan kot *znanivni naklon*, izpričan v Janežičevi slovnici 1854.

43 Gl. op. 33.

44 Tudi za termin *akanje*, ki ga je Cigale zapisal kot *aakanje*, bi lahko sklepali, da se je ohranil v sodobni jezikoslovni terminologiji, a gre v bistvu za homonim. Cigale ga navaja pri iztočnici *hiatus* kot sinonim za termin *zev*, medtem ko v sodobni jezikoslovni terminologiji označuje drug pojem, in sicer 'izgovorjanje glasu a namesto o' (SSKJ).

45 V to skupino bi spadal tudi termin *Vorberge*, ki ima označevalnik *gr.* in ustreznik *prigorje* (kroat. T.); na tem mestu gre za napako: termin je s področja geografije, ki je v slovarju označena z označevalnikom *ggr.*

- (c) Ustreznika, označena kot **ruska**:
Mund > Mundart – narečje (russ. etc.)
Vorwort – predlog (russ.)
- (č) Ustreznik, označen kot **ruski in hrvaški/srbski**:
Beispiel – primer (russ. kroatoserb.)
- (d) Ustreznik, označen kot **starocerkvenoslovanski in ruski**:
Silbe (Syllaba) – nach dem Altsl. u. Russ. zlog

Med iztočnicami in podiztočnicami s področja jezikoslovja, ki imajo le glede na izvor označene ustreznike, je največja skupina tistih, ki jim Cigale pripisuje iz hrvaščine prevzete ustreznike. Iz ostalih jezikov prevzete ustreznike najdemo le v posameznih primerih.

Irena Orel (2007: 358) v zvezi z navajanjem samo slovanskih ustreznic ugotavlja, da jih navaja, »če domačega izraza še ni«. Tudi na področju jezikoslovne terminologije se kaže, da je v večini primerov avtor verjetno naletel na poimevalno vrzel, ki jo je skušal zapolniti s prevzemanjem iz drugih slovanskih jezikov. Poleg skupine ustreznikov, ki jih tako verjetno lahko pripišemo⁴⁶ Cigaretu (npr. *omaljek*, *prikrpek*, *stanka*, *tvorka*), pa smo našli tudi nekaj ustreznikov (npr. *narečje*,⁴⁷ *predlog*,⁴⁸ *razrečje*,⁴⁹ *zlog*⁵⁰), ki so bili izpričani že v starejših jezikoslovnih delih in za katere lahko sklepamo, da jih je Cigale le popisal in jim dodal podatek o izvoru.

2 PREGLED CELOVITOSTI OBRAVNAVE SEDMIH POJMOVNIH SKUPIN S PODROČJA JEZIKOSLOVJA

2.1 Naslednje raziskovalno vprašanje, ki smo si ga zastavili, je bilo, kako celovito je avtor slovarja predstavil posamezne *pojmovne skupine*, ki jih Borislava Košmrli - Levaičič (2009: 165) imenuje tudi *tematske skupine* in jih opredeli kot »celote pojmov, ki jih zajema krovna nadpomenka«. ⁵¹ Analizo smo zamejili na

⁴⁶ Gl. op. 33.

⁴⁷ Po Pacek 2003: 48 je termin *narečje* izpričan že v Vodnikovi slovnici (1881), kjer označuje pojem, ki ga v sodobni jezikoslovni terminologiji označuje termin *prislov*. Pozneje pa termin *narečje* označuje pojem s področja dialektologije, kakor ga navaja tudi Cigale. V tej vlogi najdemo termin *narečje* izpričan npr. v pismu Matija Majerja, ki je bilo objavljeno v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* (1844, št. 1, 12; vir: IMP: <<http://nl.ijs.si/imp/nuk/dl/NUKP14041-1844.html#pb.008>>) in kjer piše: »Jaz Vam pišem iz Koroškega – pa vendar pravim, da je treba s časama le bolj in bolj približovati se narečju (Dialekt), ktero se okoli Reke govori – Tisto narečje zastopimo blizo vsi južni Slavjani.«

⁴⁸ Po Rotar 1958: 39 je termin *predlog* izpričan že v Vodnikovi slovnici (1811).

⁴⁹ Termin *razrečje* je izpričan v Janežič 1864: 249.

⁵⁰ Po Trojar 2017: 247 je termin *zlog* izpričan v Malavašičevi slovnici (1849).

⁵¹ *Pojmovna skupina* je opredeljena v okviru *pojmovnega pristopa*, ki se je uveljavil v sodobni terminologiji in v središče postavlja *pojem* kot osnovni gradnik pojmovnega sistema stroke (prim. Fajfar – Žagar Karer 2015). Ker pa pojmi navadno niso medsebojno izolirane enote, temveč se

sedem pojmovnih skupin s področja jezikoslovja, za katere smo v slovarju našli izpričane termine, in sicer *besedne vrste*, *jezikoslovna področja*, *ločila*, *pridevniške stopnje*, *slovnična števila*, *sklone* in *stavčne člene*. Cilj je torej bil ugotoviti, koliko in katere termine iz omenjenih sedmih pojmovnih skupin je avtor vključil v slovar in katere je morda izpustil. V tem primeru v analizo nismo vključili le terminov, ki so označeni z označevalnikom *gr.*, temveč smo pregledali celoten slovar. Kot referenčno delo za primerjavo smo uporabili slovnico Antona Janežiča Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo, ki v smislu jezikoslovne terminologije velja za najbolj izpiljeno delo tega obdobja (prim. Ahačič 2015a; Rotar 1958: 41). Pri analizi smo uporabili tretjo izdajo omenjene slovnice iz leta 1864, ki ima na koncu tudi Imenik slovniških izrazov, kar nam je pomagalo pri pregledu zajete terminologije.

(a) Termini iz pojmovne skupine **besedne vrste**:

- Beiwort** – pridevnik
- Conjunction** – veznik
- Fürwort** – zaimenica, zaimek, priimek
- Nebenabsicht** > Nebenwort, (adverbium) – prislov
- Substantiv** – samostavnik,⁵² substantiv
- Vorwort** – predlog
- Zahl** > Zahlwort – številnik
- Zeit** > Zeitwort – glagol

Pojmovna skupina *besedne vrste* je v slovarju predstavljena celovito, saj Anton Janežič (1864: 113, 248) poleg naštetih besednih vrst navaja le še *medmet*, ki pa ga tudi Cigale ni prezrl, saj lahko pod iztočnico *Empfinden* najdemo podiztočnico *Empfindungswort*⁵³ s kazalko na termin *Interjection*, ki pa v slovarju manjka.

(b) Termini iz pojmovne skupine **jezikoslovna področja**:

- Ethymologie** – etimologija, (izvajanja ali izsledovanje besed)
- Form** > Formenlehre – oblikoslovje
- Laut** > Lautlehre – glasoslovje, nauk o glasih
- Syntax** – skladnja, sintaksa
- Wort** > Wortbildungslehre – nauk o tvorjenji besed, besedotvorje

Pojmovna skupina *jezikoslovna področja* je v slovarju predstavljena celovito. Podobno kot Cigale tudi Janežič (1864: 6) navaja termine za pet pojmov, in sicer

► povezujejo, lahko na vmesni stopnji govorimo o pojmovnih skupinah, ki imajo pomembno vlogo tudi v sodobnem terminografskem postopku. Terminografom namreč prav organizacija dela po pojmovnih skupinah omogoča enotno oblikovanje definicij za sorodne pojme in po drugi strani zagotavlja lažji nadzor nad celovitostjo obravnave pojmovnega sistema stroke, kar je za terminološki slovar ključnega pomena.

52 Ustreznik *samostavnik* Cigale navaja tudi pri terminu *Hauptwort*, ki je podiztočnica v geslu *Haupt*.

53 Samostalnik *Empfindungswort* v nemščini označuje 'medmet'. Tudi Anton Janežič (1864: 248) v slovarčku na koncu slovnice ob terminu *medmet* navaja nemški ustreznik *Empfindungswort*.

*besedoslovje (etimologija), glasoslovje, oblikoslovje, besedoskladje ali skladje*⁵⁴ in *stavkoslovje ali skladnja (sintaksa)*.

(c) Termini iz pojmovne skupine **ločila**:

- Ausrufungszeichen** – klicaj
- Beistrich** – vejica
- Bindegewebe** > Bindungszeichen – vezaj
- Doppel** > Doppelpunct – dvopičje
- Frage** > Fragezeichen – vprašaj
- Gedanke** > Gedankenstrich – pomišljaj, kroat. T. stanka
- Klammer** – oklepaj, zaporka (prednja, zadnja)
- Schließen** > Schlußpunct – pika
- Strich** > Strichpunct – podpičje

Vsaj jedrni del pojmovne skupine *ločila* je v slovarju predstavljen celovito. Janežič (1864: 248) poleg terminov za naštetih devet pojmov navaja le še termina *narekovaj* in *opuščaj*, ki pa ju v Cigaletovem slovarju ne najdemo.

(č) Termini iz pojmovne skupine **pridevniške stopnje**:

- Comparison** > Comperativ – drugi stopenj, komperativ
- Positio** > positivus gradus – prvi stopenj, (prva stopinja), pozitiv

Kljub temu da bi pričakovali tri pridevniške stopnje, v slovarju najdemo navedeni le dve. V primerjavi s Cigaletom Janežič (1864: 50) navaja vse tri pridevniške stopnje, in sicer *perva* ali *nasebna (positiv)*, *druga* ali *sodnja (komparativ)* in *tretja* ali *presežna stopnja (superlativ)*.

(d) Termini iz pojmovne skupine **slovnična števila**:

- Dual** – dvojina
- Einzahl** – ednina
- Mehr** > Mehrzahl – množina

Pojmovna skupina *slovnična števila* je v slovarju predstavljena celovito. Tudi Janežič (1864: 33) navaja termine za tri števila, in sicer *edinje* ali *ednina (singular, Einzahl)*, *dvojno* ali *dvojina (dual, Zweizahl)* in *množno* ali *množina (plural, Mehrzahl)*.

(e) Termini iz pojmovne skupine **skloni**:

- Localis, Locativus**, (casus) – lokal
- Nomen** > Nominativ – prvi padež, imenovalnik

⁵⁴ Janežič (1864: 6) *besedoskladje* ali *skladje* opredeljuje kot področje, ki proučuje »kako se besede skladajo t. j. obrazilijo ali sestavljajo«. Torej označuje isti pojem, kot ga pri Cigaletu označujeta termina *nauk o tvorjenji besed* in *besedotvorje*.

Pojmovna skupina *skloni* je v slovarju predstavljena pomanjkljivo, saj v slovarju presenetljivo najdemo le dva termina, medtem ko bi jih pričakovali (vsaj) šest. Janežič (1864: 166–176) v svoji slovnici navaja sedem sklonov, in sicer *imenovavnik* (*nominativ*), *rodivnik* (*genitiv*), *dajavnik* (*dativ*), *toživnik* ali *kazavnik* (*akkusativ*), *zvavnik* (*vokativ*), *mestnik* (*lokal*) in *druživnik* ali *orodnik* (*instrumental*).

(f) Termini iz pojmovne skupine stavčni členi:

Attribut – pridevek, atribut

Object, Objectum – objekt

Prädicament > Prädicat – predikat, povedek, nach der kroat. T. prirok

Subject – podmet (böhm. u. kroat. T.), auch russ. subjekt

Če predpostavimo, da je avtor tudi pri terminu *Object*, kljub temu da ga je označil z označevalnikom *phil.*, imel v mislih (tudi) pojem s področja jezikoslovja, lahko ugotovimo, da je pojmovna skupina *stavčni členi* predstavljena precej celovito.⁵⁵ Janežič (1864: 155–156), ki za obravnavane štiri pojme sicer navaja drugačne termine,⁵⁶ poleg tega navaja le še termin *prirečje* ali *prislovni* (*adverbialni*) *določek*.⁵⁷

- 2.2 Analiza sedmih pojmovnih skupin s področja jezikoslovja je pokazala, da je Cigale pojmovni skupini *jezikoslovna področja* in *slovnicična števila* predstavil celovito. Pri pojmovnih skupinah *besedne vrste*, *ločila* in *stavčni členi* smo opazili manjše pomanjkljivosti, ki jih lahko vsaj v primeru pojmovne skupine *besedne vrste* pripišemo terminografski napaki, v primeru pojmovnih skupin *ločila* in *stavčni členi* pa gre za umanjkanje posameznih terminov, ki sicer ne označujejo jedrnih pojmov. Večje pomanjkljivosti se kažejo pri pojmovnih skupinah *pridevniške stopnje* in *skloni*, kjer manjkajo termini za enakovredne pojme iz pojmovne skupine.

3 SKLEP

V Cigaletovi Znanstveni terminologiji je večina ustreznikov ob iztočnicah in podiztočnicah s področja jezikoslovja glede na izvor neoznačenih, in sicer prevladujejo domači ustrezniki, obsežen pa je tudi delež prevzetih in v podomačeni obliki zapisanih terminov iz klasičnih jezikov. Pri nekaj več kot desetini iztočnic in podiztočnic s področja jezikoslovja je ob ustreznikih naveden podatek o izvoru, ki se v večini primerov nanaša na prevzemanje iz hrvaščine. V nekaterih posameznih primerih so bili tovrstni termini izpričani že v starejših jezikoslovnih delih, v

55 Tudi termin *Subject* je (podobno kot termin *Object*) označen le z označevalnikom *phil.*, a v tem primeru ni dvoma, da ga je uporabljal tudi kot termin s področja jezikoslovja, saj je to eksplicitno navedel v uvodu (prim. Cigale 1880: VIII).

56 Anton Janežič (1864: 247–250) navaja termin *Subjekt* kot ustreznik za termin *osebek*, *Prädikat* kot ustreznik za *dopovedek*, *Attribut* kot ustreznik za *prilastek* in *pridevek* ter *Objekt* kot ustreznik za termina *dopolnek* in *predmet*.

57 *Prirečja* ali *prislovne* (*adverbialne*) *določke* Janežič (1864: 156) opredeljuje kot določke, »po katerih se določa kraj, čas, način ali vzrok kacega djanja«.

večini primerov pa verjetno lahko prevzemanje pripišemo Cigaletu. Iz slovanskih jezikov prevzete termine je avtor navajal samostojno, torej v funkciji zapolnjevanja poimenovalne vrzeli, ali pa kot potencialno poimenovalno možnost ob že ustaljenih terminih. Menimo, da v ozadju tovrstnega nizanja potencialnih poimenovalnih možnosti ni bila menjava terminologije, temveč bolj predstavitev smeri, v katero naj bi šel razvoj slovenske terminologije v prihodnje, da bi se slovanski narodi med seboj lažje sporazumevali. Zanimivo je, da so se uveljavili le posamezni Cigaletovi prevzeti termini, medtem ko jih večina v rabi ni zaživela.

Tudi v zvezi z obravnavo pojmovnih skupin lahko rečemo, da gre v primeru Cigaletove Znanstvene terminologije za dobro premišljeno delo, pri katerem se je avtor dobro zavedal pomena celovitosti obravnave posameznih strokovnih področij, njihovih pojmovnih sistemov in znotraj njih pojmovnih skupin. Kažejo se sicer posamezne nedoslednosti, kar pa je razumljivo, saj je šlo za enoavtorski slovar s kar štiriindvajsetimi strokovnimi področji. Sklenemo lahko, da gre tako v terminološkem kot tudi terminografskem pogledu za veliko delo, in lahko se le strinjamo z Martino Orožen (2003: 267), ki v zvezi s Cigaletom in njegovim terminološkim delom pravi, da »bi vsak slovenski terminolog moral poznati in upoštevati njegovo delo«.

VIRI

- Cigale 1880** = Matej Cigale, *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*, Ljubljana: Matica slovenska, 1880.
- IMP** = *Jezikovni viri starejše slovenščine IMP* (<http://nl.ijs.si/imp/>).
- Janežič 1854** = Anton Janežič, *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim ciriliskim in glagoliškim berilom za Slovence*, V Celovcu: E. Liegl, 1854.
- Janežič 1864** = Anton Janežič, *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*, V Celovcu: E. Liegl, 1864.
- Šafárik 1853** = Pavel Josef Šafárik, *Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy*, V Praze: Kalve'ské knihkupectví, 1853.
- Šulek 1874** = Bogoslav Šulek, *Rječnik znanstvenoga nazivlja, osobito za srednja učilišta*, Zagreb: Tiskom Narodne tiskare Dra. Ljudevita Gaja, 1874.

LITERATURA

- Ahačič 2007** = Kozma Ahačič, *Jezikoslovna terminologija pri slovanskih protestantskih piscih 16. stoletja*, v: *Besedje slovenskega jezika*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 2007 (Zora 50), 127–135.
- Ahačič 2015a** = Kozma Ahačič, Anton Janežič: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*, v: *Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes: različica 1.0*, ur. Kozma Ahačič (<https://fran.si/slovnice-in-pravopisi/26/18631854-janezic>).
- Ahačič 2015b** = Kozma Ahačič, *Tipologija slovenskih slovnice*, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis 1*, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 15–30.
- Atelšek 2005** = Simon Atelšek, *Vpliv češkega izrazja iz Šafárikovega terminološkega slovarja (1853) na Cigaletovo Znanstveno terminologijo (1880): diplomsko delo*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2005. – Tipkopis.

- Fajfar – Žagar Karer 2015** = Tanja Fajfar – Mojca Žagar Karer, Pojemovni pristop k izdelavi terminološkega slovarja, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis* 1, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 209–216.
- Košmrlj - Levačič 2009** = Borislava Košmrlj - Levačič, Izdelava ontologij kot faza terminografskega dela ob nastajajočem *Botaničnem terminološkem slovarju*, v: *Terminologija in sodobna terminografija*, ur. Nina Ledinek – Mojca Žagar Karer – Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 163–176.
- Macun 1862** = Ivan Macun, Slovenska terminologija v obče in posebno jezikoslovna, *Slovenski glasnik* 8.2 (1862), 67–73.
- Orel 2007** = Irena Orel, Prvi slovenski terminološki slovar ter hrvaški in češki vir, v: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, ur. Irena Orel, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2007 (Obdobja 24), 343–364.
- Orožen 2003** = Martina Orožen, Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja (ob Cigaletovem nemško-slovenskem terminološkem slovarju), v: *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*, Maribor: Slavistično društvo, 2003 (Zora 26), 259–278.
- Pacek 2003** = Mojca Pacek, Jezikoslovno izrazje 19. stoletja, *Slavistična revija* 51.1 (2003), 33–51.
- Rotar 1958** = Janez Rotar, Naše jezikovno izrazje, *Jezik in slovstvo* 4.2+3 (1958), 37–41, 78–81.
- Škofic 2006** = Jožica Škofic, Škrabec o Janezu Šolarju, v: *Zbornik Škrabčeva misel 5: zbornik s simpozija 2005: jezikoslovci in njihova dela v Škrabčevih očeh*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Franciškiški samostan Kostanjevica, 2006, 229–243.
- Šolar 1862** = Janez Šolar, O slovnični terminologiji, *Slovenski glasnik* 8.6 (1862), 204–206.
- Trojar 2017** = Mitja Trojar, *Development of Slovenian linguistic terminology in Slovenian grammars in the 18th and 19th centuries: doktorska disertacija*, Univerza v Novi Gorici, 2017. – Tipkopolis.

SUMMARY

The Use of Borrowed Linguistic Terms and Comprehensiveness of Terminology Groups in Matej Cigale's *Znanstvena terminologija* (1880)

In Matej Cigale's *Znanstvena terminologija* (Technical Terminology, 1880), the majority of equivalents next to linguistics-related entries and subentries are unmarked in terms of origin; specifically, Slovenian equivalents predominate, but there is also a substantial share of terms borrowed from classical languages and written in a Slovenianized form. With just over a tenth of the entries and subentries from the field of linguistics, information on their origin is provided next to the equivalents and in most cases refers to borrowing from Croatian. In some individual cases, these types of terms were already attested in older linguistic works, but in most cases the borrowing can most likely be ascribed to Cigale. He listed terms borrowed from Slavic languages as independent entries—that is, in the function of filling terminology gaps or as a potential naming option alongside already established terms. The reason for such listing of potential naming options was most likely not to change the terminology, but to present the direction in which Slovenian terminology should develop in the future to facilitate communication between the Slavic nations. It is interesting that only individual terms borrowed by Cigale have become established in practice, whereas the majority have never been really used.

With regard to the examination of terminology groups, it can be concluded that Cigale's *Znanstvena terminologija* is a well-thought-out work, in which the author was well aware of the importance of comprehensively covering individual technical fields, their terminology systems, and the terminology groups inside them. Certain inconsistencies can be identified, but this is understandable because this was a single-author dictionary covering a full twenty-four technical fields. It can be concluded that from both the terminology and terminography perspective this was an impressive work and that Martina Orožen rightfully said, in relation to Cigale and his terminology work, that “every Slovenian terminologist should be familiar with and take account of his work.”

MOJCA KOMPARA LUKANČIČ

RAZUMEVANJE POLOŽAJA DVOJEZIČNOSTI PRI PRIPADNIKIH DVEH RAZLIČNIH GENERACIJ V SLOVENSKI ISTRI

COBISS: 1.02

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7567](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7567)

Položaj dvojezičnosti v slovenski Istri se nedvomno spreminja, o čemer pričajo rezultati splošne mature iz italijanskega jezika, mnenje učiteljev italijanskega jezika in rezultati raziskav v preteklih letih. V prispevku opazujemo položaj dvojezičnosti pri dveh generacijah, in sicer pri mlajših od 20 let in starejših od 40 let, in se na podlagi izsledkov raziskave opredeljujemo glede položaja dvojezičnosti.

Ključne besede: slovenska Istra, italijanščina, slovenščina, dvojezičnost, italijanski mediji

Understanding the Status of Bilingualism among Members of Two Generations in Slovenian Istria

The status of bilingualism in Slovenian Istria is clearly changing, which is also confirmed by the results of the general secondary-school leaving exam in Italian, the views of Italian language teachers, and the results of studies conducted in previous years. This article examines the status of bilingualism in two generations (i.e., under twenty and over forty) and defines it based on research findings.

Keywords: Slovenian Istria, Italian, Slovenian, bilingualism, Italian media

1 CILJI IN METODOLOGIJA

Namen prispevka je predstaviti izsledke raziskave o dvojezičnosti pri pripadnikih različnih generacij v slovenski Istri, in sicer izsledke raziskave, ki je bila začeta v letih 2013 in 2014 in v kateri smo v ospredje postavili anketirance, stare od 20 do 40 let, ki jih je bilo 45 %. V raziskavi, ki jo predstavljamo, smo se osredinili na anketirance, ki so bili leta 2014 v manjšini, in sicer na stare od 18 do 24 let, ki jih je bilo v predhodni raziskavi le 18 %, in stare nad 40 let, ki jih je bilo prej 13 %. V prispevku želimo preveriti, kakšen je položaj dvojezičnosti pri pripadnikih različnih generacij v slovenski Istri.

Uporabljena metodologija temelji na uporabi opisne statistike in zajema anketirance, ki živijo na dvojezičnem območju slovenske Istre, in slednji naj bi bili dvojezični. Raziskava temelji na anketnem vprašalniku, ki je sestavljen iz splošnega dela, s pomočjo katerega preverjamo mnenje o dvojezičnosti pri anketirancih, in iz preizkusa jezikovnega znanja, s pomočjo katerega preverjamo dejansko znanje italijanskega jezika pri anketirancih. S pomočjo anketnega vprašalnika smo želeli izvedeti, ali je v medgeneracijskem okviru slovenska Istra dvojezična. V raziskavi je sodelovalo 161 anketirancev iz slovenske Istre.

2 ORIS DVOJEZIČNOSTI

Z dvojezičnostjo se v slovenskem prostoru že vrsto let ukvarjajo številni avtorji (Čok 2006; 2008; 2009; Zudič Antonič – Malčič 2007; Zorman 2005; Sedmak 2009; Svanjak 2013; Bažec 2016). Pogosto se sprašujemo, kdaj je posameznik opredeljen kot dvojezičen in kaj ga definira kot takšnega. Dvojezičnost lahko razložimo kot posameznikovo zmožnost jezikovne kompetence in znanja v vsaj dveh jezikih (Baker 2011; Moradi 2014). Hamzeh Moradi (2014) dodaja, da je dvojezični posameznik zmožen govoriti, brati in razumeti dva jezika.

Dvojezičnost je mogoče razvrstiti po stopnjah tekočega govora, zmožnosti govornega jezika, pa tudi po starosti, kontekstu, načinu učenja jezika ipd. Po Colin Baker (2011) govorimo o dvojezičnosti, ko mislimo na otroke, ki postanejo dvojezični zaradi nenehnega stika z dvema jezikoma. Livija Knaflič (2010) o dvojezičnosti trdi, da gre za zmožnost govornca, da uporablja dva jezika. Potemtakem smo dvojezični, ko razumemo druge in nas drugi razumejo v več kot enem jeziku (Siraj-Blatchford – Clarke 2000), ko lahko na naraven in spontan način izrazimo svoje misli v dveh jezikih.

Poraja se vprašanje, kako merimo dvojezičnost pri posameznikih oz. ali je sploh izmerljiva. Auer in Wei (2007) pravita, da je merjenje dvojezičnosti vprašljivo, saj samo po sebi ni dovolj podrobno opredeljeno. Že sama dvojezičnost je opredeljena kot idealna oz. delna ter vzporedna in sestavljena (Weinreich 1953), začetna (Diebold 1964) ter sprejemljiva in delna (Hockett 1958). Livija Knaflič (2010) pravi, da nimamo na voljo ustreznih instrumentov, ki bi merili raven dvojezičnosti, zato se sprašujemo, kdaj je posameznik dvojezičen in kako lahko opredelimo raven dvojezičnosti. Omeniti velja lestvico Bakerjeve (2011) o uporabi različnih jezikov v različnih okoliščinah.

Navadno o dvojezičnosti govorimo, ko mislimo na otroke, ki postanejo dvojezični, ker so hkrati v stalnem stiku z dvema jezikoma. Povod za nastanek dvojezičnosti so lahko družinske razmere, in sicer tu mislimo na družine, ki uporabljajo dva jezika, da se med seboj sporazumevajo. Omeniti velja tudi primere dvojezičnosti, ki nastopijo, ko se družina preseli v novo jezikovno okolje. V takih razmerah se otrok srečuje z dvema jezikovnima okoljema lahko že od rojstva, saj so njegovi starši pripadniki enega jezikovnega okolja, država, v kateri odrasča, pa predstavlja drugo jezikovno okolje. O sekvenčni dvojezičnosti govorimo, ko je otrok usmerjen v rabo dveh jezikov prav zaradi preselitve v drugo jezikovno okolje. V takih primerih se otrok običajno sreča z drugim jezikom v šolski dobi (Knaflič 2010). Opisane tipologije dvojezičnosti so lahko definirane kot »čiste«, vendar pa so zelo redke, saj ima vsak posameznik svojo zgodbo in se zato dvojezičnost težko kategorizira (Knaflič 2010).

Prednosti dvojezičnosti so nedvomno številne, začenši z zmožnostjo medkulturne komunikacije, boljšim osredotočenjem in zmožnostjo hitrih sprememb dejavnosti v primerjavi z enojezičnimi govorci (Marian – Shook 2012). Jezik ima nedvomno povezovalno funkcijo v skupnosti in opredeljuje pripadnost posameznika

(Pavlenko 2006). O dvojezičnosti ne govorimo samo pri otrocih, ampak je prisotna tudi pri odraslih, ki jim prvi jezik ne služi več za komunikacijo v novem delovnem ali učnem okolju. Pri dvojezičnosti ima ključno vlogo motivacija, saj olajša jezikovno usvajanje. Omeniti velja tudi primere, ko ima materni jezik govorca nižji družbeni status in razkriva korenine, zato ga govorec pogosto zamolči (Pavlenko 2006). Livija Knaflič (2010) pravi, da se tak govorec razvije v posameznika s kulturno identiteto, ki vključuje elemente obeh kultur. Prav v primerih enakovrednih statusov jezikov ima dvojezičnost prednost in predstavlja sredstvo sprejemanja razlik.

3 VPLIV ITALIJANSKIH MEDIJEV NA DVOJEZIČNOST V SLOVENSKI ISTRI

Slovenska Istra predstavlja posebej zanimivo strateško mešano območje (Novak Lukanovič 1998), kjer se slovenski jezik prepleta z italijanskim in kjer sobivata dve skupnosti, slovenska in italijanska (Zerzer 2009). Z dvojezičnostjo v slovenski Istri se je ukvarjalo kar nekaj raziskovalcev (Novak Lukanovič 1998; 2010; Novak Lukanovič – Mulec 2014; Furlan 2010; Kompara 2014; 2015; Stepien idr. 2013), vendar med njimi ni nikogar, ki bi se osredinil na vpliv italijanskih medijev na dvojezičnost (Kompara 2015). Izsledki raziskave Mojce Kompara (2015) o pomenu italijanskih medijev za dvojezičnost, ki jo je pozneje, leta 2017, nadgradila, kažejo, da so imeli italijanski mediji močan vpliv na Slovence, ki so živeli ob italijanski meji, predvsem na tiste, ki so živeli na dvojezičnem območju slovenske Istre. Poudarja (Kompara 2015; 2017), da so v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja posamezniki iz slovenske Istre in tudi tisti, ki so živeli vzdolž meje z Italijo, pogosteje spremljali italijanske medije, predvsem italijansko televizijo, kot slovenske, saj so bili italijanski programi bolj zanimivi, slikoviti, pa tudi njihov signal je bil velikokrat boljši od slovenskega. Italijanskih programov niso spremljali le mladi, ampak tudi starši in starejši ter otroci, torej več generacij. Italijanska televizija je pri prebivalcih slovenske Istre ključno vplivala na obvladovanje in znanje italijanskega jezika (Kompara 2015).

4 VLOGA ITALIJANSKIH MEDIJEV PRI OHRANJANJU DVOJEZIČNOSTI V SLOVENSKI ISTRI

Iz raziskave, ki je bila opravljena v letih 2013 in 2014 (Kompara 2014) in je zajemala učitelje italijanskega jezika na dvojezičnem območju slovenske Istre, je razvidno, da se je položaj dvojezičnosti z leti spreminjal, in sicer je v zadnjih dvajsetih letih mogoče zaznati upad znanja italijanskega jezika. Na podlagi izsledkov iz raziskave je bilo znanje italijanščine v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja na visoki ravni; učeči so se ga radi učili, pri tem ni bilo negativnega trenda, jezik so uporabljali vsakodnevno in so bili z njim v stiku tudi preko italijanskih medijev (Kompara 2014; Stepien idr. 2013).

Vpliv italijanskih medijev na položaj dvojezičnosti v slovenski Istri je bil podrobneje raziskan v letih 2015–2017 (Kompara 2015; 2017). V raziskavo je bilo

vključenih 40 anketirancev iz slovenske Istre, rojenih v letih 1970–1980. Na podlagi odgovorov trdimo, da so imeli italijanski mediji v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja pomembno vlogo, saj jih je spremljalo skoraj 60 % vprašanih, zgolj 1 % je spremljal samo slovenske medije. Posledično se je kar 75 % vprašanih italijanskega jezika naučilo v predšolskem obdobju in kar 87 % vprašanih je povedalo, da so italijanski mediji, tu mislimo predvsem na italijansko televizijo, pozitivno vplivali na njihovo znanje italijanščine. Slednje je razvidno tudi iz rezultatov jezikovnega preizkusa, saj so ti še vedno izkazovali visoko raven znanja italijanskega jezika, in sicer s povprečno oceno 4,27 od 5. Za primerjavo poudarimo, da je pri mlajših anketirancih (v starostni skupini od 20 do 25 let) povprečna ocena 2,53 od 5.

5 SINHRONI POLOŽAJ DVOJEZIČNOSTI V SLOVENSKI ISTRI

Za pregled sinhronnega položaja dvojezičnosti v slovenski Istri so bili intervjuvani učitelji v osnovnih in srednjih šolah, ki poučujejo italijanski jezik v slovenski Istri, kjer sta slovenski in italijanski jezik učna jezika (Stepien idr. 2013; Kompara 2014). Iz izsledkov intervjujev je mogoče sklepati, da mladi, rojeni po letu 1990, niso več dvojezični posamezniki; to potrjujejo tudi številni jezikovni tečajji, pomoč v obliki inštrukcij, pa tudi spremenjeni učni programi in uporaba lažjih učnih gradiv. Intervjuvani učitelji menijo, da se znanje italijanskega jezika progresivno vsako leto slabša, zato je treba ukrepati (Stepien idr. 2013; Kompara 2014). Nič obetavnejši niso niti maturitetni rezultati iz italijanskega jezika (RIC 2018), saj so se med letoma 1999 in 2006 zniževali odstotki za doseganje pozitivne ocene, v zadnjih desetih letih pa najvišje število točk dosega le peščica dijakov, praviloma manj kot 10 %.

Kljub slabi napovedi pa kar 86 Slovencev, ki so sodelovali v raziskavi o obvladovanju knjižnega jezika – zahtevala je branje, pisanje, rabo in poznavanje jezika –, meni, da so dvojezični: to je zatrdilo 88 % vprašanih, 81 % jih meni, da je slovenska Istra dvojezična. Zgolj 37 % sodelujočih je pravilno rešilo jezikovni preizkus, ki zajema preproste vaje iz rabe jezika, in sicer nekaj prevodov, slovničnih vaj ipd. Najslabše rezultate so dosegli tisti, ki so bili stari od 20 do 25 let, torej so odraščali v obdobju, ko so italijanski mediji izgubili primat in so se začeli razvijati slovenski mediji. To potrjuje, da je imela italijanska televizija nedvomno pomemben vpliv na dvojezičnost v slovenski Istri, saj je 50 % vprašanih potrdilo, da so bili v otroštvu bolj povezani z italijansko kot s slovensko kulturo (Kompara 2017).

6 DVOJEZIČNOST PRI PRIPADNIKIH DVEH GENERACIJ V SLOVENSKI ISTRI

Pri raziskavi sinhronnega in diahronnega položaja dvojezičnosti in vpliva italijanskih medijev na položaj dvojezičnosti v slovenski Istri nas je zanimala dvojezičnost pri pripadnikih dveh generacij v slovenski Istri. V ta namen smo izvedli

raziskavo, ki je zajela 161 anketirancev iz slovenske Istre, od tega je bilo 20 % moških in 80 % žensk. V analizi iz leta 2014 (Kompara 2014) smo se osredinili pretežno na anketirance, stare od 20 do 40 let, takih je bilo 45 %, zato smo se v pričujoči raziskavi odločili, da se osredotočimo na dve starostni skupini, in sicer do 20 let in nad 40 let, ter tako preverimo, ali lahko pri pripadnikih dveh generacij v slovenski Istri govorimo o dvojezičnosti. V ta namen smo povabili k sodelovanju dve slovenski gimnaziji v slovenski Istri, in sicer Gimnazijo Piran ter Gimnazijo Koper, ter profesorje italijanskega jezika prosili, naj bi polnoletne dijake povabili k sodelovanju. Anketirance, stare nad 40 let, smo anketirali s pomočjo metode snežne kepe, in sicer pretežno preko družbenih omrežij in drugih medijev.

7 REZULTATI

7.1 O položaju dvojezičnosti

V spletni raziskavi, ki so jo učitelji italijanskega jezika posredovali dijakom, je sodelovalo 78 % anketirancev, starih do 20 let, torej gre za dijake obeh gimnazij. Težje je bilo pridobiti anketirance, starejše od 40 let, saj večina teh ne uporablja socialnih omrežij, prek katerih bi jih lahko povabili, da se udeležijo raziskave in rešijo anketni vprašalnik, ki je bil sestavljen s pomočjo spletnega portala lka.si. Izsledki raziskave po posameznih vprašanjih so razvidni iz preglednice 1. Anketirancev v starostni skupini nad 40 let je bilo 22 %. Med anketiranci, starimi do 20 let, je bila razumljivo najvišja dosežena izobrazba osnovnošolska, med tistimi, starimi nad 40 let, pa srednješolska (69 %) in univerzitetna (31 %).

67 % vseh vprašanih anketirancev se je izobraževalo v osnovni šoli s slovenskim učnim jezikom, 43 % se jih je izobraževalo v srednji šoli s slovenskim učnim jezikom, 5 % se jih je izobraževalo v osnovni šoli z italijanskim učnim jezikom in 4 % v srednji šoli z italijanskim učnim jezikom. Mnenje anketirancev, starih do 20 let, in tistih, ki so starejši od 40 let, je bilo skoraj enotno: 84 % vprašanih se je odločilo za odgovor, da je slovenska Istra dvojezična. 11 % jih meni, da ni dvojezična, 5 % je izbralo odgovor »ne vem«. Podobno so odgovorili tudi na vprašanje o tem, ali so dvojezični oni sami, in sicer jih 63 % meni, da so, med slednjimi je bilo največ anketirancev, starih nad 40 let, 30 % jih meni, da niso dvojezični, med slednjimi je bilo največ anketirancev, starih do 20 let, 7 % jih je odgovorilo »ne vem«. Izsledke primerjamo z rezultati iz leta 2014 (preglednica 2), ko se je 89 % vprašanih opredelilo za dvojezične. Na vprašanje, ali je družina, iz katere prihajajo, dvojezična, je 38 % vprašanih odgovorilo pritrdilno, 28 %, da ni, 15 %, da samo oče ali mati in oče, in 4 %, da samo mati. Na vprašanje, ali so stari starši dvojezični, je 42 % vprašanih odgovorilo, da so, 38 %, da niso, 17 %, da samo babica, in 2 %, da samo dedek. Iz zgornjih izsledkov je razvidno, da se večina vprašanih še vedno opredeljuje za dvojezične tako v smislu družinskih okoliščin kot osebnega videnja dvojezičnosti.

Preglednica 1: Rezultati o položaju dvojezičnosti

Vprašanje	Starostna skupina do 20 let	Starostna skupina nad 40 let	Vsi anketiranci
Število anketirancev	78 %	22 %	–
Najvišja pridobljena izobrazba – osnovnošolska	100 %	–	–
Najvišja pridobljena izobrazba – srednješolska	–	69 %	–
Najvišja pridobljena izobrazba – univerzitetna	–	31 %	–
Izobraževanje v osnovni šoli s slovenskim učnim jezikom	73 %	44 %	67 %
Izobraževanje v srednji šoli s slovenskim učnim jezikom	–	43 %	–
Izobraževanje v osnovni šoli z italijanskim učnim jezikom	–	5 %	–
Izobraževanje v srednji šoli z italijanskim učnim jezikom	–	4 %	–
Slovenska Istra je dvojezična	45 %	92 %	84 %
Slovenska Istra ni dvojezična	40 %	2 %	11 %
Ne vem, če je slovenska Istra dvojezična	5 %	0 %	5 %
Se lahko opredelijo za dvojezične?	25 %	85 %	63 %
Se ne morejo opredeliti za dvojezične?	68 %	15 %	30 %
Se ne znajo opredeliti, ali so ali niso dvojezični	7 %	0 %	7 %

Preglednica 2: Rezultati iz leta 2014

Vprašanje	DA	NE
Je družina, iz katere prihajajo, dvojezična?	38 %	28 %
Dvojezičen je oče ali mati in oče	15 %	–
Dvojezična je samo mati	4 %	–
So stari starši dvojezični?	42 %	38 %
Dvojezična je samo babica	17 %	–
Dvojezičen je samo dedek	2 %	–

7.2 O pomenu jezikov in dvojezičnosti

V nadaljevanju nas je zanimalo, kaj anketirancem pomeni dvojezičnost. Na voljo so imeli več odgovorov. 70 % jih je navedlo, da jim pomeni dvojezičnost zmožnost tekočega sporazumevanja v dveh jezikih, 58 % jih meni, da gre za kulturno in jezikovno prednost, 37 % jo je opredelilo samo za jezikovno prednost, 23 % za zmožnost komunikacije z družino in ostalim sorodstvom, 11 % za kulturno prednost, 4 % pa so pod drugo navedli dodatno kulturo, razumevanje sveta s pogledom z dveh različnih stališč. Na vprašanje o številu jezikov, ki jih anketiranci govorijo, so ti odgovarjali,

da govorijo najmanj dva in največ sedem jezikov. Z medgeneracijskega vidika je nekoliko več jezikov navedla skupina, stara nad 40 let. Med jeziki so vsi anketiranci navedli slovenski jezik, po pogostosti pa sledijo italijanski in nato angleški jezik ter jeziki bivše skupne države, med drugimi jeziki je bilo tudi nekaj manj pričakovanih, in sicer ruščina, portugalščina, japonsščina in nizozemščina. 96 % anketirancev meni, da je zanje znanje jezikov pomembno, zgolj 4 % so mnenja, da ni pomembno. Večinoma so anketiranci izrazili željo po znanju še kakšnega tujega jezika, zgolj 2 % pa jih meni, da znajo dovolj jezikov. Med jeziki, ki bi se jih želeli naučiti, so navedli pretežno evropske jezike, npr. nemščino, francoščino, španščino, ruščino, nekaj jih je navedlo tudi bolj eksotične jezike, npr. korejščino, švedščino, norveščino, japonsščino, arabščino in kitajščino.

7.3 O znanju italijanskega jezika

V nadaljevanju smo anketirance povprašali o znanju italijanskega jezika, in sicer nas je zanimalo, kako bi ocenili svoje trenutno znanje italijanskega jezika. Anketirancem smo dali na voljo ocenjevalno lestvico od 1 do 5, pri čemer je 1 najnižja, 5 pa najvišja ocena. Največ anketirancev, in sicer 30 %, bi znanje italijanskega jezika ocenilo z oceno 3 (dobro), 25 % z oceno 4 (prav dobro), 23 % z oceno 5 (odlično), 18 % z oceno 2 (zadostno) in 2 % z oceno 1 (nezadostno). Anketiranci so navedli, da so se italijanskega jezika učili najmanj eno leto, največ pa 35 let. Povprašali smo jih tudi, kakšno povprečno oceno so imeli v osnovni in srednji šoli. 63 % vprašanih je imelo v osnovni šoli povprečno oceno 5 (odlično), 29 % 4 (prav dobro), zgolj 7 % 3 (dobro). Nižje ocene od 3 (dobro) ni navedel nihče. Povprečne ocene anketirancev v srednji šoli so nekoliko nižje, saj jih je 59 % zavrnilo, da je bila njihova povprečna ocena 5 (odlično), 30 % jih je imelo oceno 4 (prav dobro), 7 % 3 (dobro) in 2 % 2 (zadostno). Kljub navedenim visokim povprečnim ocenam so anketiranci kritični do lastnega znanja italijanskega jezika, saj jih je 69 % mnenja, da je slednje pomanjkljivo, 6 % pa ni izrazilo mnenja. 80 % vprašanih pravi, da potrebuje več jezikovnega znanja. Na vprašanje, kako pogosto uporabljajo italijanski jezik, je največ anketirancev, in sicer 21 %, navedlo, da italijanski jezik uporabljajo občasno ali redko, 20 % ga uporablja pogosto, 18 % pa zelo pogosto ali zelo redko, zgolj 2 % nikoli. Na vprašanje o rabi jezika v Italiji je 54 % vprašanih povedalo, da komunicirajo izključno v italijanskem jeziku, 29 % jih govori v italijanskem in angleškem jeziku, 7 % izključno v angleškem jeziku, 14 % v italijanskem in slovenskem jeziku in 2 % izključno v slovenskem jeziku. 52 % vprašanih meni, da nima težav pri sporazumevanju v italijanskem jeziku, 37 % jih pravi, da take težave ima, 11 % vprašanih se ni opredelilo. Na vprašanje o težavah pri rabi italijanskega jezika so imeli anketiranci na voljo več odgovorov: največ anketirancev (57 %) je navedlo, da imajo pomanjkljivo besedišče, 48 % jih je navedlo slovnične težave, 36 % pomanjkanje samozavesti, 25 % komunikacijske težave, 23 % pomanjkanje splošnega znanja jezika, 20 % jih ima občutek sramu in zgolj 14 % vprašanih po lastnem mnenju nima težav pri komunikaciji v italijanskem jeziku.

8 PRIMERI AKTIVNEGA ZNANJA

V nadaljevanju smo želeli preveriti aktivno znanje italijanskega jezika anketirancev. V ta namen smo pripravili 15 jezikovnih nalog, ki so jih anketiranci rešili v okviru anketnega vprašalnika, in sicer je šlo za prevode povedi v italijanski jezik, ki so zahtevali poznavanje kompleksnejših italijanskih časov; takih povedi je bilo pet. Sledile so naloge, ki so zahtevale popraviljanje slovničnih napak, kot so dvojni soglasniki ter raba predloga, člena, opuščaja in naglasnega znamenja; takih povedi je bilo pet. Za preveritev poznavanja italijanskega besedišča so morali anketiranci dokončati ustaljene italijanske besedne zveze, pregovore in reke; takih nalog je bilo pet. Rezultati posameznih nalog so prikazani po posameznih starostnih skupinah v nadaljevanju.

8.1 Primeri prevodov povedi

V okviru petih povedi, ki so jih morali anketiranci prevesti iz slovenščine v italijanščino, so bile izbrane povedi s kompleksnejšo slovnično strukturo, in sicer pretežno v pretekliku in prihodnjiku, pri čemer je težave povzročala ne samo raba pravilnega preteklika, npr. *passato prossimo* in *imperfetto*, ampak tudi raba ustreznega pomožnega glagola, in sicer *essere* in *avere*.

8.1.1 Anketiranci so morali v italijanščino prevesti poved *Včeraj je v Trstu deževalo*. Gre za preprosto poved v pretekliku, pri kateri morajo biti anketiranci pazljivi, saj so italijanski glagolski časi kompleksnejši od slovenskih; odločiti so se morali med rabo *passata prossima* in *imperfetta*. Vseh 161 vprašanih je to jezikovno nalogo rešilo, največji odklon pa je bil opažen pri mlajši generaciji vprašanih, saj jih je nalogo prav rešilo zgolj 22 %. Anketiranci v starostni skupini nad 40 let so bili uspešnejši, saj jih je nalogo prav rešilo 78 %. Pravilni prevod povedi je *Ieri a Trieste ha piovuto* oz. *Ieri a Trieste è piovuto*. Gre torej za poved, pri kateri moramo uporabiti italijanski preteklik *passato prossimo*, tip povedi in raba glagola *deževati* pa zahtevata rabo pomožnega glagola *avere* ali *essere*.

V nadaljevanju velja izpostaviti nekaj najbolj pogostih napak anketirancev. Skupno 5 % anketirancev je imelo težave s pravilnim zapisom glagola *avere*, in sicer v obliki *ha*, pri čemer so izpustili črko *h*, ki je v italijanščini nema, in tako se je poved glasila *Ieri a Trieste a piovuto*, torej so uporabili *a*, ki ima vlogo predloga, namesto glagola *ha*. Slednje lahko razumemo kot manjšo napako, ki se v govoru ne more zgoditi in ni opazna, saj je *h* nem. Med primere, ki so sicer imeli pravilno izbran glagolski čas, lahko štejemo tudi primer *Ieri ha piovuto in Trieste*, pri čemer opazimo napačno rabo predloga, in sicer *in* namesto *a*, ter napačen zapis *Trieste*. 12 % anketirancev je uporabilo preteklik *imperfetto*, ki v taki povedi ni pravilen, saj poved zaradi nedovršnega glagola nujno potrebuje dovršni preteklik, in so poved prevedli kot *Ieri pioveva a Trieste*. 5 % vprašanih se je znašlo tako, da so nekoliko spremenili oz. parafrazirali poved, in sicer *Ieri c'era la pioggia a Trieste*, s čimer so glagol nadomestili z zvezo glagola *biti* in samostalnika (*piovere – pioggia*), tako da

bi se poved, prevedena nazaj v slovenščino, glasila *Včeraj je bil v Trstu dež*, sicer pa slovnično ni napačna. Sledi nekaj neustreznih prevodov, ob katerih je mogoče trditi, da anketiranci ne poznajo glagola *deževati* (*piovere*), saj so uporabili kar angleški glagol (*rain*), npr. *In Trieste ha rained*. V prevodu povedi opazimo napačno rabo predloga *in* namesto *a* in pravilno rabo pomožnega glagola *avere*. Podobnih anomalij je bilo še nekaj, in sicer *Ieri piangeva a Trieste*, pri čemer je uporabljen glagol *piangere* (*jokati*) namesto *piovere* (*deževati*). Na vsebinski ravni je en anketiranec poved postavil v prihodnjik, in sicer *Domani a Trieste piovera*, pri čemer je pozabil na naglasno znamenje pri glagolu. Sledi še nekaj neustreznih prevodov, in sicer *Ieri hai pioveva a Trieste*, *Ieri era piove a Trieste*, *Ieri era la pigia a Trieste* ipd.

8.1.2 V drugem primeru so morali anketiranci prevesti poved *Čez leto dni bom ob takem času že maturiral* v prihodnjik. Tudi tu so bili najslabši odgovori med mladimi, stari do 20 let, in sicer jih 15 % povedi sploh ni v celoti prevedlo ali pa so navedli, da je ne znajo prevesti. Samo 18 % anketirancev, starih nad 40 let, in samo 5 % anketirancev, starih do 20 let, je poved prevedlo prav. Kot pravilne prevode povedi *Čez leto dni bom ob takem času že maturiral* smo upoštevali prevode *Entro un anno avrò conseguito l'esame di maturità*, *Tra un anno in questo periodo sarò già diplomato*, *Tra un anno in questo periodo prenderò il diploma*. Deleži pravilnih odgovorov so zelo majhni, saj so imeli anketiranci težave tako z iskanjem pravilnega glagolskega časa, in sicer *futuro semplice* (prihodnjik), kot tudi samostalnika, saj smo opazili izmenjavo samostalnikov *laurea*, *maturità*, *diploma*: pravilna sta samostalnika *maturità* in *diploma*, saj se *laurea* uporablja za zaključek dodiplomskega študija. Sledi nekaj neustreznih primerov rabe samostalnika: *in un anno prenderò già la laurea*, *tra un ano allo stesso tempo mi lauro*. Opazamo tudi zamenljivost z angleškim glagolom *graduate*, in sicer v primeru *da questo tempo al anno prossimo, avro graduato*. Izpostavljamo še nekaj pomenskih neskladij, in sicer *tra un anno finiro la scuola* (pri katerih opazimo tudi napačno rabo glagola *finire*), *dopo uno anno io finiscero la ginnasia* (pri katerih opazimo napačno rabo glagola *finire* in samostalnika *ginnasio*, ki je moškega spola, ter nedoločnega člena *uno*), *tra un anno avro gia completato il liceo* (primer je sprejemljiv, manjka pa naglasno znamenje – moralo bi biti *avrò* in *già*), *dopo un anno nel questo tempo mia matura era gia fatta* (pri katerem opazimo popolno neskladje v rabi časov).

8.1.3 V povedi *Danes se nisem premaknil iz hiše* so morali anketiranci kljub izraženi sedanjosti uporabiti preteklik. Za pravilne smo šteli več prevodov, ki so bili pomensko skladni s slovensko povedjo, in sicer je šlo večinoma za rabo različnih glagolov, npr. *oggi non mi sono mosso da casa* (z glagolom *muovere* 'premikati'), *oggi non sono uscito di casa* (z glagolom *uscire* 'iti ven'), *oggi non ho messo piede fuori di casa* (raba besedne zveze *mettere piede*), *oggi sono restato a casa tutto il giorno* (z glagolom *restare* 'ostati'). Eno od zgornjih pravilnih rešitev je izbralo 20 % anketirancev, starih do 20 let, in 41 % anketirancev, starih od 40 let. Opazili

smo nepravilno rabo glagola, člena in predloga, npr. *oggi non o meso il piede fuori di casa* (glagol *o* je zapisan napačno, določni člen *il* pred samostalnikom *piede* je odveč), *oggi non mi sono mosso fuori di casa* (struktura *muoversi fuori* ni pravilna: lahko bi uporabili strukturo *muoversi da casa* ali *uscire di casa*), *oggi non mi sono mosso dalla casa* (ne uporabimo očlenjenega predloga *preposizione articolata dalla*, ampak samo predlog *di*), *oggi non sono andata fuori casa* (pri čemer struktura *andare fuori casa* ni pravilna, možna pa je struktura *andare fuori città*), *non ho lasciato la casa oggi* (pri čemer bi moral biti *oggi* na začetku povedi). Nekaj neustreznih struktur je še: *oggi non sono andato da mia casa*, *non sono uscito casa oggi*, *oggi non mi sono fatto muovere da casa*, *oggi non sono andato dalla casa*, *oggi non vado da casa*, *tutto in giorno sono rimasta a casa*.

8.1.4 Sledi poved *Včera j sem tekla k Petru*, pri kateri so morali anketiranci uporabiti preteklik *passato prossimo*; težave so imeli predvsem pri rabi pomožnih glagolov *essere* ali *avere*, ki se uporabljata izmenično glede na tip glagola, in sicer se *essere* uporablja ob glagolih premikanja. Pri anketirancih, starih do 20 let, jih je poved pravilno prevedlo zgolj 8 %, pri starejših od 40 pa nekoliko več, 18 %. Pravilni prevod povedi se glasi *Ieri sono corso da Peter*, pri čemer upoštevamo tudi žensko obliko *sono corsa*. Anketiranci so imeli težave predvsem pri izbiri pomožnega glagola; najpogostejša napaka je bila izbira pomožnega glagola *avere*. Med preostalimi napakami beležimo tudi napačni glagol v pretekliku, in sicer so se namesto *corso* pojavile oblike *correto*, *corruto*, *corti*, *corso*. Med pogostimi napakami je tudi raba nepravilnega predloga, in sicer so namesto *da* uporabili pretežno *a* (70 %). Anketiranci so tudi velikokrat prevedli osebno ime *Peter* v *Pietro*, česar jim nismo šteli kot napako, čeprav osebnih imen naj ne bi prevajali.

8.1.5 Pri primeru *Včera j sem pretekel 3 kilometre* smo ponovili rabo glagola *correre*, ki pa je tokrat zahteval drugačno obliko pomožnega glagola. Pravilni prevod se glasi *Iero ho corso per 3 chilometri*. Primer je pravilno rešilo 7 % anketirancev, starih do 20 let, in 21 % anketirancev, starejših od 40 let. Med najpogostejšimi napakami sta bili nepravilna raba pomožnega glagola in raba glagola *correre*. Namesto *corso* ali *corsa* so zapisali *corato*, *corruto*, *corro*, *corroso*, *corsi*, *coretto*, nekajkrat (6 %) so tudi zamenjali glagol in uporabili *percorso*, kar smo šteli kot pravilno, v 3 % se je pojavila raba glagola *fatto*, kar smo šteli za nepravilno.

8.2 Primeri popravljanja povedi

Sledijo naloge, pri katerih so morali anketiranci pravilno popraviti napake v povedi, in sicer so morali popraviti napake v petih italijanskih povedih.

8.2.1 Anketiranci so morali popraviti poved *Sopratutto la mattina ho difficoltà di alzarmi*. V povedi so štiri napake, in sicer dvakrat en sam soglasnik namesto dvojnega v besedi *soprattutto*, ravno tako enojni soglasnik namesto dvojnega v

besedi *mattina*, sledi predlog *a* pred *alzarmi*; upoštevali smo različico *ad*, ki se v italijanščini piše pred besedami, ki se začenjajo na samoglasnik, da se olajša izgovarjava. 21 % od vseh vprašanih povedi ni spreminjalo, torej so menili, da je pravilna, ali pa so jo prevedli, morda zato, ker so bili pod vplivom prejšnjih povedi, ki so jih morali prevesti. Zgolj 6 % vprašanih, starih do 20 let, in 16 % starejših od 40 let je poved popravilo prav. Najpogosteje so anketiranci zane-marili dvojni soglasnik pri besedi *soprattutto* in napačno uporabili predlog *a* namesto *ad* pred besedo *alzarmi*.

8.2.2 Pri primeru *Ieri si ha fatto la permannennte* se pojavijo tri napake, in sicer glagol *avere* namesto *essere* in dvakrat dvojna soglasnika pri besedi *permanente*. Pravilna poved se glasi *Ieri si è fatto la permanente*. Tudi v tem primeru je 27 % vseh vprašanih poved prevedlo, 3 % vseh vprašanih pa ni popravilo vseh napak. Zgolj 5 % iz skupine starih do 20 let in 15 % iz skupine starih nad 40 let je poved popravilo prav. Med najpogostejšimi napakami so bili zamenjava časa, izražena z *aveva fatto*, elipsa zaimka *si* in nepravilen zapis besede *permanente*.

8.2.3 Pri primeru *Noi non fumo contenti del esito della partita* se pojavijo tri napake, in sicer enojni soglasnik pri glagolu *fummo*, dvojni soglasnik pri besedi *contenti* in nepravilna raba očlenjenega predloga *preposizione articolata dell'* pred besedo *esito*. Tudi v tem primeru je skupno 27 % vprašanih poved prevedlo ali ni navedlo ničesar ali je ni dokončalo. Zgolj 4 % iz skupine do 20 let in 12 % tistih nad 40 let je poved popravilo pravilno. Pravilna poved se glasi *Noi non fummo contenti dell'esito della partita*. Najpogostejše napake so bile pri rabi očlenjenega predloga *preposizione articolata*, saj te napake anketiranci niso opazili.

8.2.4 Pri primeru 9 *Credo che lui è bravissimo* so morali anketiranci zamenjati glagol *è*, ki je v sedanjiku, z glagolom *sia* v konjunktivu. Pravilna poved se glasi *Credo che lui sia bravissimo* in jo je prav popravilo 25 % anketirancev, starih nad 40 let, v nasprotju s 5 % tistih iz skupine do 20 let. 33 % vseh vprašanih je poved ali prevedlo, ali so bili mnenja, da je pravilna, ali pa je ni dokončalo.

8.2.5 V primeru 10 *Hai visto Maria? Sì, gli ho detto che era molto bella* je napaka samo pri zaimku *gli*; pravilna poved se glasi: *Hai visto Maria? Sì, le ho detto che era molto bella*. Poved so anketiranci rešili zelo dobro, saj jo je 20 % anketirancev, starih do 20 let, in 35 % iz skupine nad 40 let popravilo prav. Kljub temu je skupno 21 % anketirancev poved prevedlo, namesto da bi jo popravili.

8.3 Primeri dopolnjevanja frazemov

Zadnjo skupino predstavljajo primeri z italijanskimi frazemi, ki imajo ustaljeno strukturo, zato odstopanj pri dopolnjevanju nismo upoštevali (preglednica 3).

Preglednica 3: Primeri italijanskih frazemov

Frazem	Rešitev	Do 20 let	Nad 40 let
<i>Chi non muore</i>	<i>si rivede</i>	6 %	27 %
<i>È caduto dalla padella</i>	<i>alla brace</i>	10 %	39 %
<i>la pulce nell'orecchio</i>	<i>Mettere</i>	12 %	35 %
<i>Sbagliando si</i>	<i>impara</i>	25 %	70 %
<i>Pancia mia fatti</i>	<i>capanna</i>	17 %	37 %

- 8.3.1 V primeru *Chi non muore si rivede* je 6 % anketirancev, starih do 20 let, in 27 % tistih iz skupine nad 40 let frazem dopolnilo prav. Skupaj je bilo 12 % takih, ki niso navedli ničesar ali pa so napisali, da ne poznajo rešitve. Med napačnimi odgovori najdemo *vive, è vivo, resta vivo, non vive, sopravvive, spr*.
- 8.3.2 V primeru *È caduto dalla padella alla brace* je pravilno rešitev navedlo 39 % anketirancev, starih nad 40 let, in 10 % v skupini do 20 let. Med pogostimi napakami je raba očlenjenega predloga *nella*, skupaj 18 %. 12 % vseh vprašanih ni navedlo ničesar. Med napačnimi odgovori najdemo *ha terra, velicemente, sul pavimento, alla terra in e si rompe*.
- 8.3.3 Pri frazemu *Mettere la pulce nell'orecchio* je primer prav dopolnilo 35 % anketirancev, starih nad 40 let, in 12 % iz skupine do 20 let. Med pogostimi napakami najdemo *mi ha messo, il mio cane ha, hai, ho fatto, eliminare, aveva in si ha fatto*. 18 % anketirancev ni navedlo ničesar oz. ni vedelo odgovora.
- 8.3.4 V primeru *Sbagliando si impara* je pravilno dopolnilo navedlo 70 % anketirancev iz skupine nad 40 let in 25 % iz skupine do 20 let. 10 % vseh vprašanih ni navedlo ničesar. Med napačnimi odgovori so *di tutto, fraga, spesso in molto spesso*.
- 8.3.5 V primeru *Pancia mia fatti capanna* je 37 % starih nad 40 let in 7 % starih do 20 let končni del dopolnilo prav. 10 % vseh vprašanih ni navedlo ničesar. Med napačnimi odgovori najdemo *avanti, miei, mangiare, erriri, tuoi, I salti in tante cose strane*.

9 SKLEP

Položaj dvojezičnosti v slovenski Istri se nedvomno spreminja, o tem pričajo rezultati splošne mature iz italijanskega jezika, ki so iz leta v leto slabši (RIC 2018), takšno je tudi mnenje učiteljev italijanskega jezika v osnovnih in srednjih šolah. Položaj italijanščine ni zavirljiv, znanja je čedalje manj in zato bomo dvojezična družba le na papirju. V primerjavi z rezultati iz leta 2014, ko se je 89 % vprašanih opredelilo za dvojezične, je v raziskavi, ki je bila izvedena leta 2018, 84 % anketirancev izjavilo, da je slovenska Istra dvojezična, nekaj manj, 63 %, jih sicer meni, da so sami dvojezični, a je delež še vedno zelo velik predvsem glede na reševanje

jezikovnih nalog. Izsledki raziskave se še vedno nagibajo k dvojezičnosti, in sicer tako v smislu družinskih okoliščin kot osebnega pogleda na dvojezičnost, so pa rezultati jezikovnih nalog zaskrbljujoči. Med posameznimi tipi nalog, ki zajemajo prevode, popraviljanje napak in poznavanje jezikovnih fraz, po posameznih anketiranih skupinah ni bistvenih razlik in odstopanj. Najslabše rezultate dosegajo mladi do 20 let, pri katerih se pri prevodih odstotki gibljejo med 18 in 22, v skupini starejših od 40 let pa je stanje nekoliko boljše, saj je skoraj polovica njihovih prevodov pravilna. Pri popraviljanju napak stanje pri mladih do 20 let ni bistveno drugačno, nekoliko boljše pa je pri anketirancih, starih nad 40 let. Največji odklon opazimo pri ustaljenih frazah: skupina do 20 let je znala ustrezno dopolniti 25 % primerov, anketiranci, stari nad 40 let, pa so bili veliko uspešnejši, v 70 %. Sklepamo lahko, da gre pri ustaljenih frazah izključno za predhodno poznavanje oz. nepoznavanje fraze, ki so jo morali dopolniti, zato tudi tolikšna razlika. Z medgeneracijskega vidika pri mladih do 20 let starosti ne moremo govoriti o dvojezičnosti, saj jezikovni test opozarja na skromno poznavanje italijanščine, anketiranci, stari nad 40 let, pa so še dvojezični, saj so glede na rezultate jezikovnega testa še zmožni aktivne rabe italijanskega jezika.

LITERATURA

- Auer – Wei 2007** = Peter Auer – Li Wei, *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2007 (Handbooks of applied linguistics 5).
- Baker 2011** = Colin Baker, *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*, Bristol – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters, 2011.
- Bažec 2016** = Helena Bažec, L'italiano »sloveno«, *Studia universitatis hereditati* 4.1 (2016), 33–47.
- Čok 2006** = Lucija Čok, *Bližina drugosti = The close otherness*, Koper: Založba Annales – Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2016.
- Čok 2008** = Lucija Čok, *Učinkovitost dvojezičnih modelov izobraževanja na narodno mešanih območjih – izziv in prednost za Evropo jezikov in kultur: zaključno poročilo ciljno-raziskovalnega projekta*, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, 2008.
- Čok 2009** = Lucija Čok, *Izobraževanje za dvojezičnost v kontekstu evropskih integracijskih procesov: učinkovitost dvojezičnih modelov izobraževanja v etnično mešanih okoljih Slovenije*, Koper: Založba Annales – Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2009.
- Diebold 1964** = A. Richard Diebold, Incipient bilingualism. v: Dell Hymes (ur.), *Language in Culture and Society: a Reader in Linguistics and Anthropology*, New York: Harper and Row, 1964, 495–506.
- Furlan 2010** = Marina Furlan, Primerjalna študija stališč študentov do dvojezičnosti, *Psihološka obzorja* 19.3 (2010), 35–52.
- Hockett 1958** = Charles F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York: Macmillan Company, 1958.
- Knaflič 2010** = Livija Knaflič, Pismenost in dvojezičnost, *Sodobna pedagogika* 61.2 (2010), 280–294.
- Kompara 2014** = Mojca Kompara, Je Slovenska Istra še dvojezična?, *Jezikoslovni zapiski* 20.2 (2014), 89–106.
- Kompara 2015** = Mojca Kompara, The Phenomenon of the Italian Television in the Bilingual Area of Slovenia, *XXXIII Congreso Internacional de AESLA: libro de resúmenes = XXXIII AESLA International Conference: book of abstracts*, Madrid: Universidad Politécnica, 2015, 423.
- Kompara 2017** = Mojca Kompara, Il fenomeno della televisione italiana nell'area bilingue della Slovenia, *Libro dei riassunti: in occasione del 40° anniversario degli Studi di Italianistica a Pola = Knjiga sažetaka: povodom 40. godišnjice studija talijanstike u Puli*, Pola = Pula, 2017, 68.

- Marian – Shook 2012** = Viorica Marian – Anthony Shook, The Cognitive Benefits of Being Bilingual, *Cerebrum: the Dana forum on brain science*, 2012 (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3583091/>).
- Moradi 2014** = Hamzeh Moradi, An Investigation through Different Types of Bilinguals and Bilingualism, *International Journal of Humanities & Social Sciences Studies* I, 2 (2014), 107–112 (https://www.ijhss.com/files/Hamzeh-Moradi_6813z4a4.pdf).
- Novak Lukanovič 1998** = Sonja Novak Lukanovič, Stališča do večinskega in manjšinskega jezika v vzgoji in izobraževanju na narodnostno mešanem območju v Sloveniji, v: *Jezik za danes in jutri: zbornik referatov na II. kongresu Društva za uporabno jezikoslovje Slovenije, Ljubljana, 8.–10. oktober 1998*, ur. Inka Štrukelj, Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 1998, 91–96.
- Novak Lukanovič 2010** = Sonja Novak Lukanovič, Jezikovno prilagajanje na narodno mešanih območjih v Sloveniji, *Slavistična revija* 58.4 (2010), 405–418.
- Novak Lukanovič – Mulec 2014** = Sonja Novak Lukanovič – Breda Mulec, Izvajanje dvojezičnosti v javni upravi v Sloveniji, *Mednarodna revija za javno upravo* 12.1 (2014), 95–109.
- Pavlenko 2006** = Aneta Pavlenko (ur.), *Bilingual Minds: Emotional Experience, Expression, and Representation*, Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters Ltd., 2006.
- RIC 2018** = *Državni izpitni center* (2018) (http://www.ric.si/general_matura/general_information/).
- Sedmak 2009** = Mateja Sedmak, Manjšine in skupinske (etnične) identitete: primerjalna študija slovenske in italijanske manjšine, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije: series historia et sociologia* 19.1 (2009), 205–220.
- Siraj-Blatchford – Clarke 2000** = Iram Siraj-Blatchford – Priscilla Clarke, *Supporting Identity, Diversity and Language in the Early Years*, Berkshire: Open University Press, 2000.
- Stepien idr. 2013** = Tomasz Stepien idr., *Spatialisation of Education: Migrating Languages – Cultural Encounters – Technological Turn*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2013.
- Svanjak 2013** = Jerneja Svanjak, *Televizija kot masovni medij pri usvajanju jezika: diplomsko delo = La televisione come mass media nell'apprendimento della lingua: tesi di laurea*, Univerza na Primorskem v Kopru, 2013. – Tipkopis.
- Weinreich 1953** = Uriel Weinreich, *Languages in Contact*, Berlin: Walter de Gruyter, 1953.
- Zerzer 2009** = Nada Zerzer, More language(s) – more space(s)?: reflections on the representation of heteroglossia and minority languages in the Alpe-Adria region, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije: series historia et sociologia* 19.1 (2009), 157–172.
- Zorman 2005** = Anja Zorman, Glasovno zavedanje in razvoj osnovne pismenosti v prvem, drugem/tujem jeziku, *Sodobna pedagogika* 56, posebna izd. (2005), 24–45.
- Zudič Antonič – Malčič 2007** = Nives Zudič Antonič – Metka Malčič, *Il vicino diverso: percorsi di educazione interculturale di lingua italiana = Bližina drugosti: poti italijanskega jezika do medkulturne komunikacije*, Koper: Znanstveno-raziskovalno središče – Založba Annales, 2007.

SUMMARY

Understanding the Status of Bilingualism among Members of Two Generations in Slovenian Istria

This article focuses on the status of bilingualism in Slovenian Istria among members of two generations, exploring whether the generation under twenty and that over forty can still use Italian and can thus be considered bilingual. The research presented is a continuation of two studies conducted over the past years that examined bilingualism among people between twenty and forty. During the 1980s and 1990s, this generation largely followed the Italian media and thus learned Italian even before starting primary school. Because foreign language proficiency is an advantage, the aim of this research is to present the current status of bilingualism in Slovenian Istria among people under twenty and those over forty and to determine the extent of bilingualism among individuals in these two groups. Based on the findings obtained, it can be determined whether the two generations in the study can be defined as bilingual.

LUKA BRENKO — MAJA ROTTER

PROBLEM JOTE V STAROGRŠKEM *ikhthÿs* ‘RIBA’

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/ 10.3986/JZ.V25I1.7568](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7568)

Prispevek izpostavlja problem vzglasne jote v starogrškem *ikhthÿs* ‘riba’, ki v strokovni literaturi še ni bil prepričljivo rešen. Njen izvor se tu skuša razlagati kot posledico izvorne praindoevropske histerokinetične paradigme stgr. *ikhthÿs*, v kateri je v konzontanem sklopu krepke osnove prišlo do anaptikse »šva sekundum«, pozneje pa je v pragrškem obdobju metateza prvotnega sklopa dentala in velara v šibki osnovi alomorfijo še povečala, zaradi česar je prišlo do naknadnih analoških paradigmatskih izravnjav. Kritično sta predstavljeni in ovrednoteni dve možnosti, po katerih bi opisani procesi lahko privedli do izpričanega starogrškega odraza.

Ključne besede: *ikhthÿs*, stara grščina, praindoevropsčina, zgodovinsko glasoslovje, anaptiksa, »šva sekundum«, konzontantri sklopi dentala in velara

The Problem of Iota in Ancient Greek *ikhthÿs* ‘fish’

This article focuses on the problem of word-initial iota in Ancient Greek *ikhthÿs* ‘fish’, which has not yet received a wholly satisfactory explanation. It is suggested that it can be explained as a consequence of the word’s hysterokinetic paradigm inherited from Proto-Indo-European, whose structure incurred an anaptyxis of schwa secundum, and the metathesis of the thorn cluster in the oblique stem in Proto-Greek, which only magnified the allomorphy, leading to subsequent analogical paradigmatic levelling. Two possible scenarios of how these processes could have progressed and culminated in the attested Ancient Greek word form are critically presented and evaluated.

Keywords: *ikhthÿs*, Ancient Greek, Proto-Indo-European, historical phonology, anaptyxis, schwa secundum, thorn clusters

1 DEFINICIJA IN ETIMOLOGIJA

Beseda¹ *ιχθυΐς*, -ῖος (m.), Nsg. -ῖς in -ῖς, Asg. -ῖν, -ῖν in -ῖα, Npl. -ῖες in -ῖς, Apl. -ῖας in -ῖς, v pomenu ‘riba’, preneseno tudi ‘tepec’, v množini ‘ribji trg (v Atenah)’ in ‘ozvezdje Ribi’, je v stari grščini izpričana od Homerja naprej. Sufiksalni ipsilon je dolg v dvozložnih in kratek v večzložnih besednih oblikah ter kadar se beseda pojavlja kot prvi del zloženke (*ιχθυΐ-*, *ιχθυΐο-*). Izjema je tožilnik ednine, kjer sta izpričana tako dolgi kot kratki ipsilon, po analoški izravnavi pa se je pozneje ustalila končnica -ῖα.²

1 Članek temelji na diskusiji, ki se je razvila pri predavanju iz Historične fonetike indoevropskih jezikov na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Zanj bi se rada zahvalila doc. dr. Luki Repanšku in kolegu Roku Kuntnerju. Za komentarje in naknadno razpravo pa se zahvaljujeva tudi udeležencem mednarodne konference študentov klasične filologije GLAS 2017, kjer je bil predstavljen prvi osnutek prispevka.

2 LSJ: 846; za alomorfijo -ῖ- proti -ῖ- gl. op. 15a.

Na podlagi identificiranega primerjalnega gradiva v arm. *jowkn* in pbalt. **zūu-i-* (prim. lit. *žuvìs* (ž.), latv. *zivs* (ž.), nar. (mdr.) *zuvs*, *zuve*, stpr. *suckis*) se leksem običajno projicira na pide. **d^hġ^h-uH-*.³

Čeprav je Frisk sprva zgolj citiral eksterno primerjalno gradivo (Frisk 1960–1972: I, 745–746), je pozneje sestavek razširil in dodal Szemerényijev predlog, da je starogrška oblika pravzaprav kombinacija pide. korenov za 'voda' **ud-* in 'riba' **ghū-* (Frisk 1960–1972: III, 114; do predloga je bil sicer zadržan). Chantraine (1999: 474) piše, da stgr. vzglasni konzonantni sklop $\chi\theta$ - odraža pide. **g^zh-*, arm. *j-* in pbalt. **ž-* pa odražata pide. **gh-*.⁴ Razložena je tudi dolžina ipsilona, in sicer kot posledica prajezične podaljšave v enozložnicah.

Kot je znano danes, se da stgr. $\chi\theta$ -, arm. *j-* in pbalt. **ž-* projicirati na prajezični konzonantni sklop dentala in velara (pide. **TK*) (Schindler 1977).⁵ Navidezno različna izvora vzglasnih konzonantov (oz. konzonantnih sklopov) v sorodnih besedah, kot ju je predlagal Chantraine (**g^zh-* in **gh-*), sta tako lahko pojasnjena enotno, saj je v baltščini in armenščini refleks sklopa **Tġ^h6* (Chantrainov **g^zh*) enak refleksu **ġ^h* (Chantrainov **gh*).⁷ Ni torej treba, da bi se v stgr. $\iota\chi\theta\delta$ prepoznavala zloženka s pide. **ud-* 'voda', kot se glasi prej omenjeni Szemerényijev predlog (po Frisk 1960–1972: III, 114), ki pojasnjuje prisotnost dentala v stgr. vzporednici. Po spoznanjih laringalne teorije je jasno tudi, da dolgi ipsilon odraža pide. zaporedje vokala in laringala (**-uH-*) (Beekes 2010: 606–607; Lipp 2009: 45–46). Tako se lahko na podlagi zgolj teh podatkov nastavi minimalna rekonstrukcija pide. besede 'riba' kot **Tġ^h-uH-*.

2 VOKALNA PROTEZA V STARI GRŠČINI

V vzglasju stgr. leksemov, podedovanih iz praindoevropščine, pogosto stoji kratki vokal – neke vrste vokalna proteza – v obliki $\acute{\epsilon}$ -, $\acute{\alpha}$ - oz. \acute{o} -. Najpogosteje se pojavlja

- 3 Chantraine 1999: 474; Frisk 1960–1972: I, 745–746; Lipp 2009: 45–46; Schindler 1977: 32; Smoczyński 2007: 793–794; drugače Beekes (2010: 606–607) in Derksen (2015: 523), ki rekonstruirata obliko **dġ^h-uH-*, prim. Kloekhorst 2016: 56–60 (gl. op. 13). Dvom o sorodnosti arm. *jowkn* izraža Martirosyan (2009: 439–440).
- 4 Nekateri avtorji (vsaj v zapisu) v razpravah o historični slovnici stare grščine ne razlikujejo palatovelarov in velarov (tako Lejeune 1987: 36–37). V danem primeru je glede na sorodno gradivo razvidno, da gre za palatovelar.
- 5 V rekonstrukciji fonemskega sestava ide. prajezika se včasih vključuje pripornik **p* – *thorn* in njegovo zvenečo varianto **ð*, ki naj bi se v tovrstnih konzonantnih sklopih (torej pide. **Kp* oz. **Gð* < pide. **TK* oz. **GD*) izoblikovala kot alofona dentalov (prim. Meier-Brügger 2003: 72; Mayrhofer 1986: 150–158). S prepoznavo teh sklopov kot posameznojezičnih refleksov prvotnih zaporedij dentala in velara brez metateze je ta razlaga (vključno z rekonstrukcijo alofonov **p* in **ð*) nepotrebna (gl. Lipp 2009: 5–300).
- 6 Zaradi omejitev fonemske zgradbe pide. korena krovni simbol za dentale (T) v tem primeru lahko predstavlja le **d* in **d^h*.
- 7 Dental v takšnih sklopih v baltoslovanščini regularno izpade, za armenščino pa se lahko predvideva disimilacija dentala pred refleksom palatovelara (vendar ne pred refleksi drugih vrst velarov): **d^hġ^h-* > **d^hd^{zh}-* > **d^zh-* > *d^z-* (*j-*), kar je enako refleksu samega palatovelara.

pred likvidami in nazali, le redko tudi pred zaporniki ali konzonantnimi sklopi, ki vsebujejo zapornike. Pogosto se potencialni ustrezniki stgr. protetičnih vokalov najdejo v armenščini in frigijsčini, morda tudi v albanščini, ter se interpretirajo kot refleksi pide. laringalov, s trojnim refleksom (odvisnim od laringalne barve), tipičnim za staro grščino in frigijsčino (Lejeune 1987: 211; Rix 1992: 58; Sihler 1995: 85–88; Šorgo 2017: 2). Opisi stgr. vokalne proteze pa vključujejo dodaten tip proteze z *i-*, ki je značilen zgolj za staro grščino. Schwyzer (1939: 413) tako joto označuje za neetimološki »podporni vokal«, ki se je izoblikoval pred pode-dovanimi sklopi palatalov (tj. palatovelarov) in spirantov,⁸ kot dokaz pa navaja *ιχθῦς*, *ικτῖνος* 'kratulj, kanja' in *ικτις* 'kuna'. Podobno v zvezi s primeroma *ιχθῦς* in *ικτῖνος* protetično joto kot pojav nejasnega izvora omenja tudi Lejeune (1987: 211), medtem ko jo Rix (1992: 58) opisuje kot vokal, ki se pojavlja v besednem vzglasju pred zaporniki, pri čemer kot relevanten primer izpostavlja *ιχθῦς*. Ker pa protetična jota tako po obsegu kot tudi po okolju, v katerem se pojavlja, odstopa od protetičnih *ê-*, *â-* oz. *ô-*, ki sistematično odražajo pide. laringale, se njena obravnava v istem kontekstu ne zdi najbolj primerna.

Vsi etimološki slovarji stare grščine (Beekes 2010: 606–607; Chantraine 1999: 474; Frisk 1960–1972: I, 745–746) zaradi podobne strukture korenskega vzglasja (#iKT-) protetično joto v *ιχθῦς* omenjajo v povezavi z *ικτῖνος* 'kratulj, kanja'. Schindler (1977: 27, 32) na podlagi primerjave z nedvomno sorodnim arm. *c'in* 'kanja', stind. *šyená-* (m.) 'orel, sokol, ujeda' in av. *saēna-* (m.) 'velika ujeda' predlaga prajezično rekonstrukcijo **tk̑-ieh₂-ino-/*tk̑-ih₂-ino-*,⁹ tj. v vzglasnim konzonantnim sklopom dentala in velara. Čeprav je v tem pogledu indoiransko gradivo nekoliko problematično, saj leksema ne izkazujeta pričakovanega refleksa konzonantnega sklopa dentala in velara (gl. op. 15), je že ujemanje med staro grščino in armenščino dovolj za predpostavitev vsaj poznoprajezičnega izvora besede.

3 KOREN IN POMEN

Neri (po Lipp 2009: 45–46) v rekonstruiranem korenu **Teġh-*, iz katerega je, kot se zdi, izpeljana prajezična beseda za ribo, identificira koren **dhēġh-* s pomenom 'sijati' in predlaga njegovo povezavo s še nekaterimi, na videz semantično morda nekoliko težje povezljivimi besedami: pide. **dhēġh-om-/*dhġh-m-* 'zemlja', **dhóġh-o-* 'dan', **dhġh-îés-* 'včera' in tudi z obravnavanim **dhġh-uéh₂-/*dhġh-uh₂-* 'riba'.¹⁰

8 Spirant se tu nanaša na t. i. *thorn* (**h*).

9 Podobno Beekes (2010: 585–586) in Martirosyan (2009: 627), drugače Kloekhorst (2016: 56–60), o čemer gl. op. 13.

10 Lipp (2009: 45–46) nadalje razlaga, da je bila beseda za zemljo izpeljana iz izglagolskega abstraktnega samostalnika **dhēġh-η-/*dhġh-ém-* 'sijanje', kar se je verjetno nanašalo na bodisi suha bodisi mokra tla (prim. lat. *terra* < **ters-eh₂-* 'suša'); relevantno se zdi tudi opozoriti na semantični preskok iz stgr. *πλοῦτος* m. 'bogastvo' (in potem *Πλοῦτος* m. 'bog bogastva') v *Πλοῦτων* m. 'bog podzemlja' – bogastvo so v tistem času predstavljale tudi (svetleče se) žlahtne kovine in njihove rude. Povezava med 'svetiti' ter pomenoma 'dan' in 'včera' se zdi jasna in

Beseda za ribo bi po tej razlagi (Lipp 2009: 45–46) posredno odražala proterokinetični ujevski pridevnik **dhéghh-u-/*dhgh-éu-* ‘sijoč’, iz katerega je izpeljan prav tako proterokinetični abstraktni samostalnik **dhéghh-u-h₂-/*dhgh-u-éh₂-*¹¹ ‘sijanje’. S procesom interne derivacije,¹² ki v prvi vrsti služi za tvorbo izsamostalniških posesivnih pridevnikov, bi nato s spremembo proterokinetične akcentsko-prevojnega paradigme v histerokinetično nastal pridevnik **dhgh-uéh₂-/*dhgh-uh₂-* ‘sijajen, sijoč’ (= ‘tak, ki ima sijanje’) in nato s posamostaljenjem ‘bleščeča se žival’ > ‘riba’. Predlagano pomensko motivacijo bi se dalo utemeljiti kot posledico bleščanja, ki ga povzroča lomljenje svetlobe na ribjih luskah.¹³ Shematično torej:

proterokinetični ujevski pridevnik	proterokinetični abstraktni samostalnik	posamostaljeni histerokinetični pridevnik
‘sijoč’	‘sijanje’	‘sijajna, sijoča’ = ‘riba’
<i>*dhéghh-u-</i>	<i>*dhéghh-u-h₂-</i>	
<i>*dhgh-éu-</i>	→ <i>*dhgh-u-éh₂-</i>	→ <i>*dhgh-uéh₂-</i>
		<i>*dhgh-uh₂-</i>
	eksterna derivacija (sufiksacija z <i>*-eh₂-</i>)	interna derivacija (proterokinetična → histerokinetična paradigma)

► prepričljiva (rekonstrukcija **dhgh-iés-* ‘včera’ je sicer problematična, gl. Lipp 2009: 189–198; Kloekhorst 2016: 44–45).

11 V sufiksu **-eh₂-* se tako prepozna laringal, ki povzroča dolžino na ipsilonu.

12 Tj. v ide. prajeziku produktivnega besedotvornega postopka, pri katerem pride do spremembe besedne vrste zgolj s spremembo akcentsko-prevojnega vzorca izpeljanke.

13 Kloekhorst (2016) predstavlja drugačno razlago, po kateri bi se v tej besedi skrival koren **deggh-* ‘tekočina’ (prim. stir. *daug* ‘pijača, napoj’ in lit. *dažai* ‘(tekoče) barvilo, barva’) z vzglasnim zvenečim dentalom **d-*, katerega glotalni element (ta v okviru pri Kloekhorstu upoštevana različice glotalne teorije nastopa zgolj pred tradicionalno rekonstruiranimi navadnimi zvenečimi zaporniki) bi po metatezi ostal pred konzontaninim sklopom in se kazal kot glotalni zapornik **h₁* (torej **dK > *h₁Kd*). Ta razlaga bi po mnenju Kloekhorsta (ki se pri tem opira na predloge Kortlandta in van den Oeverja) ne pojasnila zgolj stgr. *ιχθυς* (< **dghuH-*), temveč tudi *ικτιϋος* (< **dki(e)h₂ino-*) in *ἰκάρων* ‘sto’ (< **dkimtom-*). Ko bi želeli sprejeti tako razlago, bi morali za verodostojno vzeti tako glotalno teorijo kot tudi fonetično interpretacijo **h₁* kot [ʔ], vendar pa nobena od teh idej v sodobnih razlagah pade. fonemskega sestava ni splošno sprejeta. Eden od primerov, na katerem bi se lahko ta razlaga problematizirala, je npr. stgr. *τίπτει* ‘zakaj neki?’ < **kuid-kue* (Beekes 2010: 1487), kjer bi, če sledimo Kloekhorstovi razlagi, razvoj v smeri **kuih₁ku[ʔ]* zahteval refleks ***tíπτει*, ki pa ni izpričan. Ta primer pa ne predstavlja problema v tradicionalni rekonstrukciji pade. fonemskega sestava, kjer se upošteva asimilacija po zvenu (**kuid-kue* kot tudi **dki(e)h₂ino-* in **dkimtom-* so fonetično pravzaprav **kui[iʔ]-kue*, **[ʔ]ki(e)h₂ino-* in **[ʔ]kimtom-*) in kjer glotalnega elementa seveda ni. Za krajšo obravnavo težav z glotalno rekonstrukcijo, vključno z obravnavo nekaterih tukaj omenjenih primerov, gl. Kümmel 2012.

4 »ŠVA SEKUNDUM«

Izraz »šva sekundum« ($*\sigma_2$) se nanaša na anaptiktični vokal, katerega refleks se pojavlja v večini ide. jezikov, vstavljajal pa se je v vzglasne konzonantne sklope, kjer sta si sledila dva zapornika (ali pripornik $*s$ in zapornik(a)) in sonant: $*\#(s)PPR-/*\#sPR- > *\#(s)P_{\sigma_2}PR-/*\#s_{\sigma_2}PR-$, vselej v okolju, kjer bi se po teoriji o delovanju pide. kvalitativnega prevoja pričakovala ničta stopnja.¹⁴ V večini ide. jezikov se refleks »šva sekundum« odraža kot [a], le grščina regularno kaže razvoj v [i], ki je sovpadel z refleksom pide. kratkega $*i$. Mayrhofer (1986: 176–177) podaja primer števnik 'štiri', kjer je skupaj s pričakovano ničto stopnjo $*k^{ut}-$ ($*k^{utru}-$, razvidno v stgr. τρυ-φάλλεια 'vrsta čelade') obstajala še šibka $*k^{u_{\sigma_2}t}-$ ($*k^{u_{\sigma_2}tru}-$, ki se odraža v lat. *quadru-* in $*k^{u_{\sigma_2}tuor} > \text{lat. } quattuor$, eol. πίσυρες). Vine (1999: 19) glede na svojo rekonstrukcijo stgr. leksema ῥίζα 'koren' (gl. op. 14), kjer se je fonetično okolje, potrebno za nastanek anaptikse, razvilo šele v pragrščni, predpostavlja, da nastanek »šva sekundum« morda ni pide. starosti in da bi ga bilo bolje pojasniti kot poznejšo posameznojezično reakcijo na pretežke vzglasne konzonantne sklope podedovanih pide. šibkih osnov. Izjemam navkljub¹⁵ pa je glede na široko razširjenost pojava morda vseeno upravičeno projicirati anaptikso »šva sekundum« na (pozno) praindoevropščino (Byrd 2015: 23; Mayrhofer 1986: 175–176). Produktivnost tovrstne anaptikse bi nato segala tudi še v najzgodnejša obdobja razvoja posameznih ide. jezikov (tam bi lahko nato dalje prišlo do drugačnega fonetičnega pogojevanja pojava, kot predlaga Vine (gl. op. 16); za primerljiv pojav gl. Sieversov zakon, Bartholomaejev zakon ipd.).

- 14 Prim. Byrd 2015: 23; Mayrhofer 1986: 175–177. Vine (1999: 10–12) in tudi Schindler (1977: 31) menita, da je takšno fonetično pogojevanje pravila preveč omejeno. Vine to dokazuje z rekonstrukcijo stgr. besede ῥίζα 'koren' kot $*uridj-$, alternativno obliko šibke osnove proterokinetičnega samostalnika $*uréh_2d-ih_2-/*urh_2d-íéh_2-$ (prim. kimr. *gwrysg* 'veje', lat. *rādx* 'koren(ina)'), ki jo izkazuje le stara grščina. Alternativna osnova bi bila potrebna za razlikovanje med krepko in šibko osnovo, saj bi refleksa korenov predpostavljenih prajezičnih oblik sinhrono grško sovpadla ($*uréh_2d-ih_2 > *urádja- / *urh_2d-íéh_2 > *urádja-$, brez formalne razlike v korenskem delu osnov). Vine zato predlaga interno grški nastanek nove, alternativne šibke oblike $*ur_{\sigma_2}djā$ z »morfološko ničto stopnjo«, ki bi se nato razvijala kot drugi primeri s podobnim fonetičnim okoljem, npr. pgr. $*p_{\sigma_2}tnā- > \pi\tau\nu\eta\mu$ 'razširim', $*s_{\sigma_2}drū- > \text{i}\delta\rho\omega$ 'posedem', in predlaga rekonstrukcijo stgr. ῥίζα 'koren' < $*ur_{\sigma_2}djās$ »z epentetičnim vokalom, ki ustreza tradicionalnemu 'šva sekundum'«.
- 15 V indoiranščini se problem kompleksnejših konzonantnih sklopov rešuje drugače. Lipp (2009: 74) predlaga, da bi v kompleksnejšem sklopu tipa $*TKC-$ dental najverjetneje izpadel, preostali sklop velara in sledečega konzonanta ($*KC-$) pa bi se nato razvijal regularno. Npr. prej omenjeno $*tk-íeh_2-ino- > \text{stind. } šyená-$ 'orel, sokol, ujeta' (proti stgr. *ικτῖνος*), z zgodnjim odpadom vzglasnega $*t-$ in regularnim refleksom zaporedja $*k_i-$. Enako velja tudi za iranščino z av. *saēna-* 'velika ujeda', ki odseva tudi poznejšo disimilacijo $*saj- > *saj-$. – Pojava anaptikse »šva sekundum« ni zaslediti v baltoslovanščini ali npr. armenščini, saj se tam tovrstni sklopi že zgodaj obrusijo.

5 INTERNO GRŠKI RAZVOJ PIDE. **d^hġ^h-uéh₂-/*d^hġ^h-uh₂-'* 'RIBA'

Izhajajoč iz rekonstruirane histerokinetične akcentsko-prevojnne paradigme pide. **d^hġ^h-uéh₂-/*d^hġ^h-uh₂-'*, se v krepki osnovi pojavi fonetično okolje, ki predvideva anaptikso »šva sekundum« v korenu, medtem ko takšnega okolja v šibkih oblikah ni, kar privede do alomorfije v paradigmi. Razliko med osnovama bi še povečala metateza tautosilabičnega zaporedja dentala in velara, do katere regularno pride v sklopu gr. pravila τίκτω (< pide. **ti-tk-e/o-*) (Lejeune 1987: 69–70; Rix 1992: 96; Sihler 1995: 225), ki zajame sklop **thkh* v vzglasju šibke osnove:

<i>*d^hġ^h-uéh₂-</i>	<i>*d^h_əġ^h-uéh₂-</i>	<i>*thikh_uá-</i>	<i>*thikh_uá-</i>
→	→	→	
<i>*d^hġ^h-uh₂-'</i>	<i>*d^hġ^h-uh₂-'</i>	<i>*thkh_u-15a</i>	<i>*k^hth_u-</i>

Nastalo neskladje med korenskim delom krepke in šibke osnove (**thikh-* proti **k^hth-*) bi naravno težilo k izravnavi, ki pa bi lahko potekla na dva različna načina:

5.1	<i>*thikh_uá-</i>	→	<i>*thikh_uá-</i>	→	<i>*thikh_uá-</i>	→	<i>ixθu-</i>
	<i>*thkh_u-</i>		<i>*k^hth_u-</i>		<i>*ikh_u-</i>		

Po prvem predlaganem načinu prestrukturiranja podedovane paradigme bi metateza potekla regularno, medtem ko bi se **i* sinhrono razumel kot element, ki bi v skladu s krepko osnovo moral nastopati pred **k^h*, kar bi posledično privedlo do sekundarnega vnosa **i* tudi v vzglasje šibke osnove: krepkosklonsko **th{ikh}*- bi torej vplivalo na šibkosklonsko zaporedje z metatezo **thkh*- > **k^hth-*, ki bi se po naknadnem analoškem vnosu jote preuredilo v **{ikh}th-*. Sledila bi posplošitev šibkosklonske osnove v celotni paradigmi, kar je običajno še posebej za podedovane osnove na **-uH-*, kjer je prevoj prestrukturiran v alternacijo med dolgim *ū* v krepkih in kratkim *ū* v šibkih osnovah (Rau 2010: 180).¹⁶ Kljub temu da je nemogoče predvideti potek in smer analoške izravnave, pa se predlagana analogija ne zdi prepričljiva, ker vzporedni zgledi sinhronemu razumevanju **i* kot elementa, ki mora nastopati pred **k^h*, niso identificirani.

15a Kratki **u* tukaj in v nadaljnjih primerih označuje tako predvokalni **-ū-V-* < **-ūu-V-* (< pide. **-uh₂-V-*) kot predkonzonantni **-ū-C-* (< pide. **-uh₂-C-*). Ta alomorfija tako pojasnjuje razliko med dolgim in kratkim ipsilonom v dvo- in večzložnih oblikah dane besede, kot je ta pozneje razumljena sinhrono starogrško (Rix 1992: 71).

16 Prim. npr. strukturno podobno ὄφρῦς, -ῦός (ž.) 'obrvi' < pide. **(H)o-b^hruH-* (prim. Beekes 2010: 1135) ali σῦς, -ῦός (m., ž.) 'svinja' < pide. **suH-* (Beekes 2010: 1425).

5.2	<i>*thikh_uá-</i>	→	<i>*thikh_uá-</i>	→	<i>*ikh^hth_uá-</i>	→	<i>*ikh^hth_uá-</i>	→	<i>ixθu-</i>
	<i>*th^hkh_u-</i>		<i>*k^hth_u-</i>		<i>*k^hth_u-</i>		<i>*ikh^hth_u-</i>		

Drugi, verjetnejši scenarij predvideva, da bi močno divergentna alomorfija, ki jo je povzročila metateza konzonantnega sklopa v vzglasju šibkosklonske osnove, motivirala posplošitev konzonantnega sklopa **k^hth-* šibkosklonskega korena v celotno paradigmo, saj bi to zagotovilo njeno transparentnost, tj. da gre sinhrono za isti koren. Ker bi posplošitev zaporedja **k^hth* z metatezo v krepki osnovi ob stiku s sledečim **_u* znova privedla do nastanka pretežkega vzglasnega konzonantnega sklopa,¹⁷ ponovna vstavitev **i* v koren (torej **k^hith-*) pa bi vnovič povzročila alomorfijo – odprava katere je bila sploh glavni razlog za prestrukturiranje –, bi bila najustreznejša rešitev ohranitev **i* in njegova premestitev v vzglasje, pri čemer se pretežko vzglasno zaporedje konzonantov razdeli na dva zloga: **#ikh_uth_uV-* (proti neugodnemu ***#k^hth_uV-*). Da bi bila razlika med osnovama popolnoma odpravljena, bi bil nato vzglasni **#i-* vnesen tudi v šibko osnovo, ta pa bi postala izhodišče za prestrukturiranje starega prevojnega razmerja v produktivno grško (kot opisano v predhodni razlagi).

6 SKLEP

Kljub temu da je v obeh predlaganih potekih prestrukturiranja izvorne paradigme mogoče najti smiselno motivacijo za analoško izravnavo, pa se vendarle zdi druga predlagana rešitev verjetnejša. Ohranitev namesto preproste izločitve vzglasne jote se da prepričljivo motivirati s fonotaktičnimi omejitvami, ki veljajo za stgr. vzglasna konzonantna zaporedja, končna posplošitev šibke in ne krepke osnove pa je podprta z drugimi tovrstnimi primeri izravnave. Problematično pa ostaja pomanjkanje vzporednih zgledov, ki bi omogočali boljše interno preverjanje predlaganega vzorca analoškega prestrukturiranja. Edini podobni primer z znanim pide. izhodiščem je že omenjeni stgr. *iktīvoç < pide*. **tk̄-₂ieh₂-ino-/*tk̄-ih₂-ino-*, kjer bi se enako kot v primeru **d^hġ^h-ueh₂-/*d^hġ^h-uh₂-* ustrezno okolje za pojav anaptičnega vokala izoblikovalo v krepki osnovi, metateza vzglasnega sklopa **tk > *kt* v šibki osnovi pa bi tudi tu privedla do povsem vzporedne analoške izravnave, ki bi se kazala v refleksu vzglasnega zaporedja **ikt-*. Četudi njegov obstoj pomeni, da stgr. *ixθūs* očitno ni osamljen primer, pa *iktīvoç* ne ponuja nobenega novega oz. boljšega uvida v dano problematiko.

Vsekakor se zdi, da grške vzglasne jote diahrono najbrž ni upravičeno obravnavati kot vokalno protezo. Obenem pa velja poudariti, da »šva sekundum«, konzonantni sklopi dentala in velara ter analoške paradigmatske izravnave podedovanih ide. akcentsko-prevojnih paradigem v posameznih jezikih ostajajo kompleksna

17 Sinhrona fonotaktika stare grščine v vzglasju dovoljuje maksimalno konzonantno zaporedje #(s)CC- (Goldstein 2014: 96–97).

področja raziskovanja in lahko se le nadejava, da pričujoči prispevek osvetljuje nekatere vidike njihovega medsebojnega vplivanja.

KRAJŠAVE

A = tožilnik **arm.** = armensko **av.** = avestijsko **eol.** = eolsko grško **G** = roditelj **gr.** = grško **ide.** = indoevropsko **kimr.** = kimrijsko **lit.** = litovsko **lat.** = latinsko **latv.** = latvijsko **N** = imenovalnik **nar.** = narečno **m.** = moški spol **mdr.** = med drugim **pbalt.** = prabaltsko **pgr.** = pragrško **pide.** = praindoevropsko **pl.** = množina **sg.** = ednina **stgr.** = starogrško **stind.** = staroindijsko **stir.** = staroirsko **stpr.** = staroprusko **ž.** = ženski spol

LITERATURA

- Beekes 2010** = Robert Stephen Paul Beekes, *Etymological Dictionary of Greek* 1–2, sod. Lucien van Beek, Leiden: Brill, 2010.
- Byrd 2015** = Andrew Miles Byrd, *The Indo-European Syllable*, Leiden: Brill, 2015.
- Chantraine 1999** = Pierre Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: histoire des mots: avec un Supplément*, Paris: Klincksieck, 21999 (11968).
- Derksen 2015** = Rick Derksen, *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*, Leiden – Boston: Brill, 2015.
- Frisk 1960–1972** = Hjalmar Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch* 1–3, Heidelberg: C. Winter, 1960–1972.
- Goldstein 2014** = David Goldstein, Phonotactics, v: *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics* 3: P–Z, *Index*, ur. Georgios K. Giannakis, Leiden: Brill, 2014, 96–97.
- Kloekhorst 2016** = Alwin Kloekhorst, Proto-Indo-European “thorn”-clusters, *Historische Sprachforschung* 127 (2016), 43–67.
- Kümmel 2012** = Martin Joachim Kümmel, Typology and reconstruction: the consonants and vowels of Proto-Indo-European, v: *The Sound of Indo-European: Phonetics, Phonemics, and Morphophonemics*, ur. Benedicte Nielsen Whitehead idr., Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2012, 291–329.
- Lejeune 1987** = Michel Lejeune, *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Paris: Klincksieck, 1987.
- Lipp 2009** = Reiner Lipp, *Die indogermanischen und einzelsprachlichen Palatale im Indoiranischen II: Thorn-Problem, indoiranische Laryngalkalisation*, Heidelberg: C. Winter, 2009.
- LSJ** = Henry George Liddell – Robert Scott – Henry Jones – Roderick McKenzie, *A Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon Press, 91961 (91940, 11843).
- Martirosyan 2009** = Hrach K. Martirosyan, *Etymological Dictionary of the Armenian Inherited Lexicon*, Leiden: Brill, 2009.
- Mayrhofer 1986** = Manfred Mayrhofer – Warren Cowgill, *Indogermanische Grammatik* I, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1986.
- Meier-Brügger 2003** = Michael Meier-Brügger, *Indo-European Linguistics*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2003 (nemški izvirnik: 82002).
- Rau 2010** = Jeremy Rau, Greek and Proto-Indo-European, v: *A Companion to the Ancient Greek Language*, ur. Egbert Jan Bakker, Chichester – Malden: Wiley-Blackwell, 2010, 171–188.
- Rix 1992** = Helmut Rix, *Historische Grammatik des Griechischen: Laut- und Formenlehre*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 21992 (11976).
- Schindler 1977** = Jochem Schindler, A thorny problem, *Die Sprache* 23 (1977), 25–35.
- Schwyzler 1939** = Eduard Schwyzler, *Griechische Grammatik: auf der Grundlage von Karl Brugmanns griechischer Grammatik* I, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1939.
- Sihler 1995** = Andrew Littleton Sihler, *New Comparative Greek and Latin Grammar*, New York – Oxford: Oxford University Press, 1995.

Smoczyński 2007 = Wojciech Smoczyński, *Słownik etymologiczny języka litewskiego* = *Lietuvių kalbos etimologinis žodynas*, Wilno = Vilnius: Uniwersytet Wileński, Wydział Filologiczny = Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2007.

Šorgo 2017 = Aljoša Šorgo, *Uvod v frigijsčino*, 2017. – Izroček.

Vine 1999 = Brent Vine, Greek $\rho\acute{\iota}\zeta\alpha$ ‘root’ and “schwa secundum”, v: *UCLA Indo-European Studies* 1, ur. Vyacheslav V. Ivanov – Brent Vine, Los Angeles: UCLA Program in Indo-European Studies, 1999, 5–30.

SUMMARY

The Problem of Iota in Ancient Greek *ikhthṓs* ‘fish’

This article suggests a possible source of the word-initial *i-* in Ancient Greek *ikhthṓs* ‘fish’. With the aid of internal Greek and relevant external comparative data, solutions are sought that do not simply assume sporadic prothesis. A hysterokinetic accent-ablaut pattern is assumed for the word’s projected proto-form in the Indo-European proto-language (PIE $*d^h\acute{g}h_2-ueh_2-/*d^h\acute{g}h_2-uh_2-$). In such a paradigm, the phonetic environment in which anaptyxis of schwa secundum regularly took place appears in the strong stem, but because the conditions for anaptyxis were not met in the oblique stem the paradigm would be subject to allomorphy (PIE $*d^h\acute{g}h_2-ueh_2-/*d^h\acute{g}h_2-uh_2-$ > PGr. $*tik^h-u\bar{a}-/*tk^h-u-$). Regular metathesis of the word-initial $*tk^h$ cluster in the oblique stem would further increase the discrepancy between the stems (PGr. $*tik^h-u\bar{a}-/*tk^h-u-$). Because the resulting difference would impede the recognition of the stems as belonging to the same root, the paradigm would be prone to analogical leveling to render it more synchronically transparent. The more plausible scenario would have the allomorphy caused by the metathesis in the oblique root motivate the generalization of the oblique stem throughout the paradigm. In the strong stem the cluster $*tk^h$ would come into contact with the $*-u-$ of the suffix, which would—again—cause an over-heavy onset. The phonotactic constraint against over-heavy onsets, as well as the preference for avoiding a reintroduction of allomorphy into the paradigm, would motivate the preservation of the $*i$ of the strong stem rather than its elimination. Its word-initial position would serve to resolve the illegal consonant cluster by breaking it up into two syllables ($*\#ik^h_{\sigma}t^h_uV-$ vs. $**\#k^ht^h_uV-$). To completely eliminate the allomorphy, the iota would be generalized throughout the paradigm.

LANA HUDEČEK – MILICA MIHALJEVIĆ

HRVATSKO MOCIJSKO NAZIVLJE

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7569](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7569)**Hrvaška terminologija pri tvorjenju ženskih in moških parov**

Avtorici analizirata jezikoslovno terminologijo, ki je povezana z besedotvorjem ženskih in moških parov v hrvaščini (*mocijska tvorba* 'tvorba spolskih oblik', *mocijske tvorenice* 'spolske tvorjenke', *mocijski parovi/parnjaci* 'spolski pari', *markirani/obilježeni član* 'označeni člen', *mocijski sufiks/dometak* 'spolska pripona'). V definicijah poimenovanj, povezanih s tvorbo ženskih in moških parov, se pogosto pojavljata izraza *rod* '(slovnični) spol' in *spol* '(naravni) spol'. Čeprav ne spadata v mocijsko terminologijo, bosta v prispevku deležna pozornosti. Analizirani so tudi problemi pri prevajanju mocijske terminologije v druge jezike, pri čemer je posebna pozornost posvečena prevajanju v angleščino.

Ključne besede: mocija, mocijsko izrazje, tvorba, tvorjenke, prevajanje mocijskih terminov

The Terminology of Formation of Feminine/Masculine Pairs

The authors analyze linguistic terminology connected with word formation of feminine and masculine pairs in Croatian (*mocijska tvorba* 'gender formation', *mocijske tvorenice* 'gender derivations', *mocijski parovi/parnjaci* 'gender pairs', *markirani/obilježeni član* 'marked member', *mocijski sufiks/dometak* 'gender suffix'). In analyzing the word formation of masculine-feminine pairs as well as defining masculine-feminine pairs, special attention is paid to terminological differentiation of the Croatian terms *rod* 'gender' and *spol* 'sex, gender', which are often found in definitions of word formation of feminine words from masculine words as well as masculine-feminine pairs. Sometimes these terms also enter as an element in multiword linguistic terms. The translation possibilities of these concepts in several languages are analyzed, especially the existence of English equivalents for these terms.

Keywords: feminine-masculine pairs, terminology of feminine-masculine pairs, word formation, translation of terminology for formation of feminine/masculine pairs

1 UVOD

Mocija, mocijska tvorba, mocijski parnjaci i muško-ženski odnosi u jeziku bili su predmetom analize mnogih jezikoslovnih radova (Babić 1973/74; 1980; 1989; 1999; Barić 1987; 1988; 1989; 1989a; Glovački-Bernardi 2008; Hudeček – Mihaljević 2014; Lewis 2014; Martinović 2015; Mihaljević 2013; 2018; Mihaljević – Štebih Golub 2009; Miloš 2017; Omrčen 2017; Pišković 2011; 2014; 2018). Ti su odnosi često bili i tema jezičnih savjeta, npr. Blagus Bartolec i dr. 2016, Dulčić 1997,

Ovaj je rad izrađen na projektima *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* (IP-2016-06-2141) i *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – JENA* (Struna-2017-09-05), koji se provode u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Oba projekta u cijelosti financira Hrvatska zaklada za znanost.

Bujica riječi, Jezični savjetnik. „Analiza mocijskih naziva posebno je aktualna jer se o njoj najčešće govori u kontekstu seksizma u jeziku, seksističke uporabe jezika, androcentrizma u jeziku i feminističke lingvistike te se kao primjer jezične diskriminacije navode oblici naziva za zanimanja i titula.” (Mihaljević – Štebih Golub 2009: 82).¹ Robin Lakoff (1973: 45) ističe da se o jezičnoj diskriminaciji žena u jeziku može govoriti s dva aspekta: kako žene govore i kako se o ženama govori.²

Pri analizi svih navedenih problema u hrvatskome jeziku nužno se susrećemo s problemom mocijskoga nazivlja. Stoga je tema ovoga rada isključivo terminološka. Analiza mocijskoga nazivlja provest će se na korpusu hrvatskih gramatika, rječnika i jezikoslovnih radova. Posebna će se pozornost posvetiti i problemu prevođenja mocijskoga nazivlja na engleski jezik.

2 KORPUS

Korpus za analizu mocijskoga nazivlja sastoji se od pet hrvatskih suvremenih gramatika: Babić 2002, Barić i dr. 1997, Silić – Pranjković 2005, Težak – Babić 2004, Marković 2013,³ rječnika hrvatskoga jezika (*Školski rječnik hrvatskoga jezika* (Birtić i dr. 2012), *Hrvatski jezični portal, Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (VRHS 2015)⁴ te *Enciklopedijskoga rječnika lingvističkih naziva* (Simeon 1969) i navedenih radova posvećenih mociji i mocijskoj tvorbi. Ispisom građe iz navedenih izvora utvrdile smo da se u hrvatskoj tradiciji pojavljuju ovi nazivi povezani s mocijom: *leksički mocijski parnjak, mocija, mocijska imena, mocijska imenica, mocijska izvedenica, mocijska tvorba, mocijski dometak, mocijski morfem, mocijski odnos, mocijski par, mocijski parnjak, mocijski sufiks / mocijski dometak, mocijski suodnos, moviranje, nemocijska tvorba, neobilježeni član, obilježeni član, parna tvorba, sufiks mocijske tvorbe, supletivni mocijski parnjak, tvorbeni mocijski parnjak*. U izvorima se najčešće ne navode definicije tih naziva te se njihovo značenje može izvesti samo iz konteksta uporabe. Mnogi su od navedenih naziva višeznačni jer ih različiti autori upotrebljavaju u različitome značenju, a među nekim nazivima postoje i odnosi sinonimije, antonimije, kohiponimije i hiperonimno-hiponimni odnosi. Analizom navedenih naziva utvrđeno je i da se u njihovim definicijama često nalaze nazivi *rod* i *spol*, pa će i ti nazivi biti uključeni u analizu.

1 Složenost muško-ženskih odnosa u jeziku bila je i razlog da se u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje pokrene projekt *Muško i žensko u hrvatskome jeziku*, u sklopu kojega se s terminološkoga, tvorbenoga, dijakronijskoga i sinkronijskoga stajališta istražuju složeni odnosi između naziva kojima se označuju osobe i životinje muškoga i ženskoga spola. Više o projektu vidi u radu Mihaljević 2018.

2 „We have thus far confined ourselves to one facet of the problem of women and the English language: the way in which women prejudice the case against themselves by their use of language. But it is at least as true that others – as well as women themselves – make matters so by the way in which they refer to women.”

3 Te su gramatike odabrane jer se samo u njima pojavljuje mocijsko nazivlje.

4 Ostali rječnici (Šonje 2000; Anić 1998) ne navode natuknicu *mocija*.

3 NAZIV MOCIJA

Naziv *mocija* u pregledanim se izvorima upotrebljava u trima značenjima:

- (1) Istoznačan je nazivu *mocijska tvorba* i odnosi se isključivo na tvorbeni odnos. To se nikad ne navodi izrijekom, ali se može iščitati iz nekih konteksta uporabe, npr. „Od osnova imenica m. r. sklonidbenoga tipa *jelen* koje znače mušku osobu izvedenice sa sufiksom *-ica* znače žensku osobu, izriču dakle mociju: *agentica* → žena agent... Takve su izvedenice brojne, a izvode se od imenica.” (Babić 2002: 167). U tome značenju Simeon upotrebljava naziv *moviranje*: „Moviranje (njem. *Movierung*) – tvorba imenica ž. roda izvođenjem od oblika za m. rod pomoću posebnih nastavaka, npr. nj. **-in**: *Ärzt-in*, *Bäuer-in*, *Genoss-in*; usp. u hs. *kum-a*, *susjed-a* (često uz promjenu naglasaka).” (Simeon 1969: 858). U istome značenju Babić upotrebljava i naziv *parna tvorba*: „Takve imenice označuju ženske osnove istoga zanimanja, iste djelatnosti, istih osobina kao i imenice m. r., razlika je samo u oznaci spola. Takva se tvorba naziva *parna* ili *mocijska tvorba*, a takve imenice *parne* ili *mocijske imenice*.” (Težak – Babić 2004: 183). To značenje nalazi se i u rječnicima hrvatskoga jezika koji imaju natuknicu *mocija*. U VRHS 2015 nalazi se ova definicija *mocije*: „1. GRAM **a**. tvorba imenica ženskoga roda izvođenjem od oblika za muški rod s pomoću posebnih nastavaka (npr. psiholog – psihologinja) [*integralna / imenska / supletivna mocija*]; **b**. obilježavanje roda pridjeva posebnim obličnim nastavcima (npr. plav, plava, plavo) [*pridjevska mocija*].” U *Školskome rječniku hrvatskoga jezika mocija* je definirana ovako: „tvorba imenica ženskoga roda izvođenjem od oblika za muški rod s pomoću tvorbenih sufiksa”, a na *Hrvatskome jezičnom portalu* ovako: „3. gram. mehanizam jezika kojim riječ mijenja rod (spol) promjenom ili tvorbom za razliku od iste svrhe koja se postiže različitim riječima [*radnik (m spol) → radnica (ž spol)*] za razliku od *pijevac – kokoš*.”
- (2) Nazivom *mocija* označuje se veza (koja ne mora biti tvorbeni) između imenica jednoga roda i imenica drugoga roda s razlikom u spolu. „Mocija se izražava i na supletivan način, tj. dvjema različitim osnovama (jednom za ‘muški spol’, drugom za ‘ženski spol’). Usp.: *brät* i *sèstra*, *òtac* i *mâjka*, *sîn* i *kîc* itd.” (Silić – Pranjaković 2005: 173).
- (3) Nazivom *mocija* označuje se trorodnost pridjeva i nekih glagolskih oblika. „Glagolski pridjevi (*pročitao*, *pročitan*) u pravom su smislu hibridni (miješani) oblici. Od pridjeva imaju mociju (tj. mogućnost da se mijenjaju po rodu, da imaju sva tri roda: *pročitao*, *pročitala*, *pročitalo*), a od glagola zadržavaju, kao i infinitiv, glagolski vid i (ne)prijelaznost.” (Silić – Pranjaković 2005: 197). U istome značenju naziv *mocija* upotrebljava i Marković (2013: 302), koji mociju određuje kao inherentno svojstvo pridjeva u jezicima s gramatičkim rodovima da se mijenjaju prema rodu, odnosno svojstvo pridjeva da ima

onoliko oblika koliko u danome jeziku ima rodova.⁵ Tatjana Pišković (2011: 103) u svojem pregledu uporabe naziva *mocija* spominje *imeničku* i *pridjevenu mociju*. To se značenje (uz značenje 1.) nalazi i u VRHS 2015: „GRAM b. obilježavanje roda pridjeva posebnim obličnim nastavcima (npr. plav, plava, plavo) [*pridjevska mocija*].”

Iz gornje je analize očito da među navedenim značenjima naziva postoji hijerarhijski odnos te je tu riječ o ljestvičnoj polisemiji (prema nekim autorima koji smatraju da u nazivlju nema polisemije bila bi riječ o ljestvičnoj homonimiji). Takvi odnosi postoje između *mocije* u 2. značenju kao hiperonima i *mocije* u 1. značenju (tj. *mocijske tvorbe*) kao hiponima.⁶

4 PRIDJEV MOCIJSKI

Iz višeznačnosti naziva *mocija* proizlazi višeznačnost odnosno pridjeva *mocijski* te terminoloških sveza koje sadržavaju pridjev *mocijski*, dok je u nekim svezama značenje pridjeva *mocijski* u kontekstu jednoznačno.

Pridjev *mocijski* potvrđen je u jezikoslovnim priručnicima i radovima u ovim višerječnim nazivima: *leksički mocijski parnjak*, *mocijska imena*, *mocijska imenica*, *mocijska izvedenica*, *mocijska tvorba*, *mocijski morfem*, *mocijski odnos*, *mocijski par*, *mocijski parnjak*, *mocijski sufiks/dometak*, *mocijski suodnos*. Značenje je odnosnoga pridjeva *mocijski* ‘koji se odnosi na mociju’. Pitanje je, međutim, na koje se od navedenih značenja naziva *mocija* odnosi pridjev *mocijski* u pojedinoj svezi. Naziv *mocijska tvorba* istoznačan je s nazivom *mocija* u 1. značenju. U nazivima *leksički mocijski parnjaci* i *semantički mocijski parnjaci* riječ je o *mociji* u 2. značenju. Ti nazivi upućuju i na to da se u nazivima *mocijska imena*, *mocijska imenica*, *mocijski odnos*, *mocijski par*, *mocijski parnjak* i *mocijski suodnos* pridjev *mocijski* može odnositi i na 1. značenje i na 2. značenje. Među tim značenjima postoji hijerarhijski odnos koji je isti kao kod 1. i 2. značenja naziva *mocija*. Hijerarhijski odnos postoji i među nazivima *mocijski parnjaci* (hiperonim) te *tvorbeni mocijski parnjaci*, *leksički mocijski parnjaci* i *semantički mocijski parnjaci* (hiponimi).

Naziv *mocijski odnos* s obzirom na različita značenja imenice *mocija* može označavati 1. odnos koji postoji među riječima povezanim mocijskom tvorbom, 2. odnos koji postoji među riječima povezanim mocijom (u 2. značenju). To je značenje potvrđeno npr. u primjeru: „Mocijski odnos postoji i među netvorbenim

5 Marković spominje i uporabu naziva *mocija* u prvome gore navedenom značenju, ali isključuje uporabu naziva *mocija* u drugome značenju, te kaže: „Valja još reći da se *mocija* u širem smislu kadšto razumije i kao odnos među imenicama kojih se referent razlikuje po spolu, a iskazan je afiksarno, primjerice hrv. *suprug* ~ *supruga*, *kralj* ~ *kraljica*, *vuk* ~ *vučica* (drugim riječima, u odnosu *djed* ~ *baka*, *pijetao* ~ *kokoš* ne bi bila riječ o *mociji*, nego je spol tu iskazan leksički.” (Marković 2013: 302).

6 Navodimo prvo hiponim pa onda hiperonim jer je hiponimno značenje naziva *mocija* mnogo češće od hiperonimnoga.

imenicama povezanim mocijom.” (Barić i dr. 1997: 304). Isto je i s nazivima *mocijski par* i *mocijski parnjak*. Ti se nazivi mogu odnositi samo na tvorbu ili i na muško-ženske parnjake općenito, kao u nazivu *leksički mocijski parnjaci*, kojim se prema Barić i dr. (1997) označuju dvije imenice (dva mocijska parnjaka) koje se međusobno nalaze u netvorbenome mocijskom odnosu. Ako se naziv *mocijski parnjaci* odnosi samo na tvorbu, onda je naziv *tvorbeni mocijski parnjaci* pleonastičan. *Mocijski parovi* i *mocijski parnjaci* u različitim se gramatikama različito definiraju i dijele. U gramatici Barić i dr. (1997) navodi se da mocijski par tvore imenice među kojima postoji mocijski odnos. Takve su mocijske imenice jedna drugoj mocijski parnjak. Dvije imenice (mocijska parnjaka) koje se međusobno nalaze u netvorbenome mocijskom odnosu čine leksički mocijski par (jedna je od njih onda *leksički mocijski parnjak* iako se taj naziv nigdje ne spominje). Nazivi se *mocijski par* i *mocijski parnjak* katkad upotrebljavaju kao sinonimi, a katkad imaju različito značenje. Kad se upotrebljavaju u jednini, među njima postoji jasan odnos: *mocijski par* dvije su imenice povezane mocijskim odnosom, a *mocijski parnjak* jedna je imenica u odnosu na drugu imenicu s kojom čini mocijski par. Ipak i tu katkad dolazi do sinonimije, tj. uporabe naziva *mocijski par* u značenju koje ima *mocijski parnjak*, što je vjerojatno uvjetovano višeznačnošću riječi *par* u općemu jeziku, npr. „Stoga imenice ž. r. dolaze kao osnovne samo ako nemaju mocijskog para, a to su imenice koje imaju drugačije leksičko ostvarenje ili koje označuju osobine biološki ili sociološki svojstvene samo ženama.” (Babić 2002: 301). *Mocijski par* u tomu navodu označuje jedan član para, dakle parnjak.

U množini još češće dolazi do neutralizacije razlike u značenju naziva *mocijski parovi* i *mocijski parnjaci*.

Mocijski parnjaci mogu biti *tvorbeni*, *leksički* i *semantički*. „Ženski mocijski parnjak nije uvijek izveden od svog muškog parnjaka, npr. imenica *stàrica* nije izvedena od imenice *stàrac*, a ipak s imenicom *stàrac* čini mocijski par (usp. i § 885). Oba člana takvog mocijskog para, dakle i imenica *stàrac* i imenica *stàrica* izvedene su od iste riječi: od pridjeva *stàr*. Međutim, ovdje nije riječ o mocijskoj tvorbi (usp. § 884), dakle ni o mocijskoj izvedenici, ali je riječ o mocijskoj imenici. Takvi su mocijski parnjaci semantički.” (Barić i dr. 1997: 305).

U istoj gramatici *leksički mocijski parnjaci* označuju dvije imenice (mocijska parnjaka) koje se međusobno nalaze u netvorbenome mocijskom odnosu. Temeљem navedenih primjera proizlazi da se naziv *leksički mocijski parnjaci* odnosi na slućajeve u kojima se mocijski odnos (a ovdje je riječ o mociji u 2. značenju) izriće tvorbeno nepovezanim leksemima ili svezama, dok se u semantićkim mocijskim parnjacima taj odnos izriće istokorijenskim leksemima među kojima ne postoji bliža tvorbeno veza.

U svezama *mocijska izvedenica* i *mocijski sufiks/dometak* pridjev *mocijski* uvijek se odnosi na 1. znaćenje naziva *mocija* jer se nužno odnosi na tvorbu, ali zbog hijerarhijskoga odnosa (*mocija* 2 hiperonim je nazivu *mocija* 1) možemo reći

i da se odnosi na 2. značenje naziva *mocija* jer samo imenica uz koju stoji pobježe određuje značenje.

Pridjev *mocijski* potvrđen je i u publicističkome funkcionalnome stilu u korpusu *hrWaC*:

Kuharima i slastičarima (naravno i njihovim *mocijskim* družicama) možda će prije pasti na pamet tučeni bjelanjak, snijeg, kao dodatak kolačima (čvrsti snijeg pomalo dodavajte smjesi...).

5 PREGLED MOCIJSKOGA NAZIVLJA

U sljedećoj tablici prikazujemo potvrđene istoznačnice i značenja mocijskih naziva koja se iz konteksta mogu pretpostaviti.

Tablica 1: Pregled potvrđenoga mocijskog nazivlja

Naziv	Istoznačnice (bliskoznačnice)	Definicija i/ili objašnjenje
leksički mocijski parnjaci		dvije imenice (mocijska parnjaka) koje se međusobno nalaze u netvorbenome mocijskom odnosu
leksički mocijski par	supletivni mocijski par	netvorbene imenice u mocijskome odnosu
mocija	moviranje (u 1. značenju naziva <i>mocija</i>) mocijska tvorba (u 1. značenju naziva <i>mocija</i>) parna tvorba (u 1. značenju naziva <i>mocija</i>)	1. tvorba imenica jednoga roda od imenice drugoga roda s razlikom u spolu ^{6a} 2. veza između imenica jednoga roda i imenica drugoga roda s razlikom u spolu 3. trorodnost, mogućnost riječi da se mijenja po rodu, da ima sva tri roda (odnosi se na pridjeve i neke glagolske oblike)
mocijska imena		imena nastala mocijskom tvorbom
mocijska imenica	parna imenica	1. imenica nastala mocijskom tvorbom 2. imenica koja se nalazi u mocijskome odnosu s drugom imenicom (odnosi se na 2. značenje naziva <i>mocija</i>)
mocijska izvedenica		izvedenica nastala mocijskom tvorbom
mocijska tvorba	parna tvorba moviranje mocija (u 1. značenju)	tvorba imenica jednoga roda od imenice drugoga roda s razlikom u spolu
mocijski dometak	mocijski sufixs sufiks mocijske tvorbe	sufiks kojim se tvore mocijske izvedenice
mocijski morfem		morfem kojim se označuje muški ili ženski spol

^{6a} Ovo je značenje u pregledanim izvorima najčešće, pa ga navodimo na prvome mjestu.

▶ Naziv	Istoznačnice (bliskoznačnice)	Definicija i/ili objašnjenje
mocijski odnos	parni odnos	1. odnos među riječima povezanim mocijskom tvorbom 2. odnos među riječima povezanim mocijom (odnosi se na 2. značenje naziva <i>mocija</i>)
mocijski par		dvije imenice (mocijska parnjaka) koje se međusobno nalaze u mocijskome odnosu
mocijski parnjak		1. jedna imenica prema drugoj imenici s kojom se nalazi u mocijskome odnosu (može se odnositi na 1. i na 2. značenje naziva <i>mocija</i>) 2. isto značenje kao i <i>mocijski par</i> (odnosi se samo na 1. značenje naziva <i>mocija</i>)
mocijski sufiks	mocijski dometak sufiks mocijske tvorbe	sufiks kojim se tvore mocijske tvorenice
mocijski suodnos		odnos među alofonima u mocijskoj tvorbi, npr. odnos među alofonima <i>ik</i> i <i>ic</i> u <i>osiguranik</i> i <i>osigurantica</i>
moviranje	mocija (odnosi se samo na 1. značenje) mocijska tvorba parna tvorba	tvorba imenica jednoga roda od imenice drugoga roda s razlikom u spolu
nemocijska tvorba		(Naziv je potvrđen u Babić 2002: 356; govoreći o sufiksu <i>-uša</i> kao primjer folklorne nemocijske tvorbe spominje se uz imenicu <i>reduša</i> .)
neobilježeni član	nemarkirani član	član mocijskoga para koji nema mocijski sufiks ^{6b}
netvorbeni mocijski parnjak		jedna imenica koja označuje muško ili žensko prema drugoj imenici s kojom se ne nalazi u tvorbenome mocijskome odnosu
obilježeni član	markirani član	član mocijskoga para koji ima mocijski sufiks
parna tvorba	mocijska tvorba	tvorba imenica jednoga roda od imenice drugoga roda s razlikom u spolu.
parni odnos	mocijski odnos	odnos među riječima povezanim mocijskom tvorbom
semantički mocijski parnjaci		dvije tvorbeno povezane imenice (mocijska parnjaka) koje se međusobno nalaze u netvorbenome mocijskom odnosu
sufiks mocijske tvorbe	mocijski sufiks	sufiks kojim se tvore mocijske tvorenice
tvorbeni mocijski parnjak		jedna imenica prema drugoj imenici s kojom se nalazi u tvorbenome mocijskom odnosu ^{6c}

^{6b} U pristupima u kojima bi se tu govorilo o nultome sufiksu, npr. prema Marković 2013: 38, smatramo da naziv *neobilježeni član* nema smisla jer je onda i taj član obilježen nultim sufiksom. Stoga pri objašnjenju naziva *neobilježeni član* ostajemo pri objašnjenju da taj član nije obilježen mocijskim sufiksom.

^{6c} Naziv je istoznačan s nazivom *mocijski parnjak* ako se mociju razumije u užemu smislu te je tada pleonastičan.

Analizom gornje tablice uočavaju se slučajevi sinonimije i polisemije te praznih mjesta u sustavu mocijskih tvorenica.

6 ROD I SPOL U DEFINICIJAMA MOCIJSKIH NAZIVA

Pri analizi hrvatskoga mocijskog nazivlja postavlja se pitanje odnosa naziva *rod* i *spol*,⁷ koji se nalaze u definiciji naziva *mocija*, *mocijski odnos* i *mocijska tvorba*. U ovome radu navest ćemo samo nekoliko činjenica važnih za ovu temu.

Riječi *rod* i *spol* višeznačne su, što je vidljivo iz njihove obrade u rječnicima, npr. na *Hrvatskome jezičnom portalu* (obje su riječi višeznačne) i u *Školskome rječniku* (riječ *rod* je višeznačna).⁸

Rod se u hrvatskim priručnicima određuje na dva načina: kao morfološka ili kao sintaktička kategorija. Većina ga gramatika i rječnika određuje kao morfološku kategoriju (prema tome je viđenju npr. *papa* imenica ženskoga roda),⁹ ali se katkad određuje kao sintaktička kategorija (prema tome je viđenju *papa* imenica muškoga roda jer kažemo *taj papa* i *papa je došao*). Rod se kao sintaktička kategorija određuje u *Školskome rječniku hrvatskoga jezika* (2012.), *Hrvatskoj školskoj gramatici* (2017: 31–32) te u mnogim radovima, npr. „Rod je gramatička kategorija koja se ogleda u slaganju pridjevnice riječi s imenicom s kojom čini imeničku skupinu ili je predikatno ime. Rod je za imenice selektivna kategorija jer se svaka imenica jednoznačno određuje prema rodu i svaka se višestruka rodna oznaka na imenice drži iznimkom ili neregularnošću.” (Pišković 2011: 20). Ujedno, rod je inherentna kategorija imenicama, one su rodno nepromjenjive i ovisе o sročnosti (Pišković 2011: 23). Spol je izvanjezična kategorija koja tek donekle utječe na rod imenica.¹⁰

7 Više o tome vidi u Pišković 2011a; 2018; Marković 2013: 289–291.

8 Ta su dva rječnika odabrana jer se u njima zrcale dva različita stava o gramatičkome rodu. Dok se u *Školskome rječniku rod* (Birtić i dr. 2012) definira sintaktički te je pri određivanju roda bitno slaganje riječi u rečenici, na *Hrvatskome jezičnom portalu* (kao i u Aničevu (Anić 1998) i *Enciklopedijskome rječniku* (Jojić 2002)) rod je određen morfološki. U *Rječniku hrvatskoga jezika* (Šonje 2000) rod je određen ovako: „gramatička kategorija nekih vrsta riječi nastala prema spolovima te prema njima proširena na riječi koje nemaju spola.”

9 Tako je definirano u Šonje 2000.

10 Usp. Marković 2013: 286 i Pišković 2011a: 137–158.

Tablica 2: Obrada riječi *rod* i *spol* u dvama hrvatskim rječnicima

<i>Hrvatski jezični portal</i>	<i>Školski rječnik hrvatskoga jezika</i>
<p>spol</p> <p>1. <i>biol.</i> ukupnost fizioloških i psiholoških obilježja po kojima se razlikuju muškarac i žena, odnosno među jedinkama iste vrste mužjaci od ženki</p> <p>2. a. činjenica pripadnosti jednom od spolova b. muški ili ženske kao kolektivitet [<i>ženski spol; muški spol</i>]</p>	<p>spol</p> <p><i>biol.</i> skup obilježja po kojima se razlikuju muška i ženska jedinka</p>
<p>rod</p> <p>1. a. ono što je rođeno; porod, potomstvo, vrsta b. obitelj, obiteljska loza, soj c. rodbina, srodnici (ob. krvni, po ocu i majci) d. svojta [<i>biti rod</i>]</p> <p>2. urod, plod, plodovi (voća, krumpira)</p> <p>3. a. razg. ukupnost bića određene vrste kao cjelina; rasa, soj, vrsta b. retor. arh. knjiš. narod (kojem se pripada), nacija; domovina, zavičaj c. pov. oblik društveno-ekonomske zajednice proizašle od zajedničkog pretka i vezane krvnim srodstvom, rodovska zajednica; bratstvo, gens, pleme</p> <p>4. a. biol. jedinica za klasifikaciju biljaka i životinja, viša od vrste, a niža od porodice; genus b. vrsta ili podvrsta neke duhovne (znanstvene, umjetničke i sl.) djelatnosti, područja, grane, discipline c. kategorija, red, tip</p> <p>5. <i>razg.</i> spol ljudi i životinja</p> <p>6. a. gram. formalan rod riječi u pojedinim jezicima izražen različitim morfološkim sredstvima (članom, deklinacijom i sl.) b. pripadanje jednom od prirodnih rodova, tj. spolu [<i>muški/ženski rod</i>]</p>	<p>rod</p> <p>1. <i>pov.</i> prvobitni oblik ljudske zajednice</p> <p>2. potomstvo jednoga pretka [<i>biti plemenitoga roda; pripadati istomu rodu</i>]</p> <p>3. skup bližih i daljih rodaka s njihovim potomstvom [<i>daljnji ~; najbliži ~</i>]; sin. rodbina</p> <p>4. oni koji su komu prethodili [<i>hrvatski ~; seljački ~</i>]; sin. podrijetlo</p> <p>5. <i>biol.</i> kategorija u podjeli živoga svijeta ispod porodice, a iznad vrste</p> <p>6. <i>v.</i> urod</p> <p>7. <i>gram.</i> gramatička kategorija riječi (uz broj i padež) koja se očituje u slaganju imenice s pridjevnim riječima</p>

Nazivi *rod* i *spol* i njihove izvedenice nalaze se u nazivlju mnogih struka. Navodimo neke nazive iz *Strune*:

Tablica 3: *Rod i spol u strukovnome nazivlju*

rod	definicija: kulturno specifično oblikovanje spolova i njihova međuodnosa napomena: Budući da je riječ o društvenoj konstrukciji koja obuhvaća djelovanje i uloge pripisane muškarcima i ženama u javnome i privatnome životu u određenome društvu, definicija roda promjenjiva je u vremenu i prostoru. Opreka između roda kao sociokulturne i spola kao biološke kategorije posebno je važna za feminističku antropologiju, iako se mnogi antropolozi iz drugih područja s njom ne slažu. engleski: <i>gender</i>
rodna arheologija	istraživanje rodnih uloga u drevnim društvima na temelju arheoloških izvora
rodna hijerarhija	različito vrednovanje rodno obilježenih aktivnosti i svojstava s obzirom na razdiobu resursa, ugleda i moć napomena: Zbog nedovoljno jasnoga razdvajanja uporabe naziva rod i spol, spolna hijerarhija često se upotrebljava kao istoznačnica rodnoj hijerarhiji. engleski: <i>gender hierarchy</i>
rodna uloga	definicija: društveno očekivano ponašanje i podjela rada s obzirom na rodnu pripadnost pojedinaca engleski: <i>gender role</i>
rodni identitet	definicija: društveno očekivano ponašanje i podjela rada s obzirom na rodnu pripadnost pojedinaca engleski: <i>gender role</i>
spol	ukupnost bioloških obilježja po kojima se muškarac i žena razlikuju engleski: <i>sex</i>
spolna diferencijacija	razvoj reproduktivnih organa engleski: <i>sex differentiation</i>
spolni dimorfizam	razlike u tjelesnoj građi i/ili ponašanju među spolovima koje nastaju kao posljedica spolnoga sazrijevanja engleski: <i>sexual dimorphism</i>

Iz gornjih primjera vidimo da i *rod* i *spol*, a posebno pridjevi *rodni* i *spolni* ulaze u nazivlje mnogih struka. Naziv *rod* odgovara engleskomu nazivu *gender*, a naziv *spol* engleskomu nazivu *sex*. I engleski naziv *gender* i hrvatski naziv *rod* uza sva dosadašnja značenja dobili su i novo značenje nezabilježeno u dosadašnjim hrvatskim općim jednojezičnim rječnicima jer označavaju: „društveno oblikovane uloge, ponašanja, aktivnosti i osobine koje određeno društvo smatra prikladnima za žene i muškarce” (*Istanbulska konvencija*) ili „kulturno specifično oblikovanje spolova i njihova međuodnosa” (*Struna*). To novo značenje ni na koji način ne utječe i ne mijenja značenja koja nazivi *rod* i *spol* imaju u jezikoslovlju.

Neki su autori nastojali razgraničiti značenje naziva *rod* i *spol* u jezikoslovlju te razlikuju morfeme koji u sebi nose oznaku spola od onih koji nose oznaku roda: „To nam govori da treba razlikovati značenje ‘spol’ od značenja ‘rod’. Značenje ‘spol’ pripada leksikologiji, a značenje ‘rod’ gramatici. (‘Spol’ je sociološki, a ‘rod’ lingvistički, tj. gramatički pojam.)” (Silić – Pranjkić 2005: 171), pa se govori o *imenicama muškoga spola* i *morfemu muškoga spola*.

Značenja se naziva *rod* i *spol* u jezikoslovlju često miješaju, npr. u prijevodu engleskoga naziva *sexist language* pojavljuju se nazivi *rodno/spolno neobilježeni/označeni jezik*. Tatjana Pišković (2014: 145–168) upotrebljava naziv *rodno neobilježeni jezik*, a Blaženka Martinović (2015: 93) upotrebljava naziv *spolno neoznačeni jezik*. Budući da je to prijevod engleskoga naziva *sexist language*, a ne *gender*

language, te da je riječ o obilježju spola, a ne o obilježju roda (koji u gramatičkome smislu uvijek postoji, tj. ne može biti neobilježen), smatramo da je bolji prijevod *spolno neobilježeni jezik*.

Na temelju provedene analize smatramo da je u definicijama mocijskoga nazivlja potrebno upotrijebiti i naziv *rod* i naziv *spol*, npr. nazivom *mocija* označuje se veza između imenica jednoga *roda* i imenica drugoga *roda* s razlikom u *spolu*. „Unatoč kritikama definicija mocije prema kojima unošenje nelingvističkoga pojma, pojma spola, nije dopušteno u gramatičkome opisu, mišljenja smo da se upravo kategorija spola, ma kako izvanlingvistička ona bila, u definiranju mocije ne može izostaviti. Bit mocijske tvorbe upravo je u tome da se od imenice jednoga roda, koja može biti generički pojam, ali označuje i osobu jednoga spola, izvodi imenica drugoga roda koja označuje osobu drugoga spola.” (Mihaljević – Štebih Golub 2009: 82). Pritom ne smatramo da je zbog toga što se pojavljuje u definiciji mocijskoga nazivlja naziv *spol* jezikoslovni naziv.

7 MOCIJSKO NAZIVLJE U DRUGIM JEZICIMA (POSEBNO U ENGLESKOME JEZIKU)

Mocijsko je nazivlje često teško prevesti na druge jezike zbog njegove višeznačnosti i neusustavljenosti, ali i zbog praznih mjesta u terminološkome sustavu. Poseban je problem prevesti te nazive na engleski jezik (jezik koji ima vrlo ograničene mocijske mogućnosti), pa su česte pogreške u sažetcima hrvatskih radova o mociji. Stoga ćemo engleskomu posvetiti veću pozornost.

U *Slovníku slovanské lingvistické terminologie*¹¹ (Slovník 1: 306–307) nalaze se ove istovrijednice: Č *moce, přechylování*, S *mócia, prechyľovanie*, P *mocja*, HLS (DLS) *mocija*, R –, U *моція*, BR *моцья*, B ⟨*моция*⟩, *образуваю на називанне за другом род*, M *mocija*, SH [творбена] *моцїя, творбена промена / протїена рода*, SL *mocija*, E *formation of feminines from masculines and masculine from feminines*, F *motion*, D *Motion*.¹² Analizom navedenih naziva uočava se da većina jezika ima naziv koji odgovara nazivu *mocija*.¹³ Međutim, za engleski se jezik navodi samo opisni naziv *formation of feminines from masculines and masculines from feminines*, a za ruski se ne navodi istovrijednica.

Simeonov *Rječnik lingvističkih naziva* (1969.) također ne navodi englesku istovrijednicu naziva *moviranje*, nego samo njemački naziv *Movierung*. Metzler

11 U rječniku se nalazi 2266 pojmova (kojima su pridružene istovrijednice na različitim jezicima) na 11 slavenskih jezika te na francuskome, engleskome i njemačkome. Pri izradi rječnika sudjelovali su stručnjaci svih slavenskih jezika. Više o tome rječniku vidi u Hudeček – Mihaljević 2018.

12 Č – češki, S – slovački, P – poljski, HLS – gornjolužičkosrpski, DLS donjolužičkosrpski, R – ruski, U – ukrajinski, BR – bjeloruski, B – bugarski, M – makedonski, SH = HS – srpskohrvatski, hrvatskosrpski, SL – slovenski, E – engleski, F – francuski, G – njemački.

13 Zanimljivo je da se za SH pridjev *tvorbени* nalazi u zagradi.

Lexikon Sprache (Glück 2004) objašnjava značenje naziva *Movierung*¹⁴ u njemačkome jeziku kao morfološko izvođenje oznake za žensku osobu ili životinju iz oznake za mušku osobu ili životinju. Podrijetlo naziva *Movierung* objašnjava prema latinskome *movere* ‘pokretati se’, navodi ove istoznačnice naziva *Movierung*: *Motion*, *movierte Bildung*, *Mutation* i ističe kako je takva tvorba posebno produktivna u profesijskim imenicama te da je neobilježeni član u pravilu muški.

U slovenskome se *Slovaru novejšega besedja* nalazi i natuknica *feminativ*, koja se definira ovako: „občno ali lastno ime ženskega spola, parno moškemu: *Beseda komisarka je feminativ od komisar*”. Nije, međutim, jasno je li riječ isključivo o ženskome tvorbenom mocijskom parnjaku ili taj naziv obuhvaća i semantičke mocijske parnjake. Rubrika *Feminativ* nalazi se i u *Slovaru slovenskega knjižnega jezika* dostupnome na portalu Fran (eSSKJ). U toj se rubrici uz natuknicu koja označuje osobu muškoga spola navodi njezin ženski tvorbeni mocijski parnjak (u toj se rubrici ne navodi imenica koja s imenicom u natuknici ne stoji u tvorbenome mocijskom odnosu). U značenju ženskoga tvorbenog mocijskog parnjaka naziv *feminativ* upotrebljava se i u drugim slavenskim jezicima (poljskome, ruskome, makedonskome ...). U tim se jezicima upotrebljava i naziv *maskulativ*, kojim se označuje i 1. muški tvorbeni parnjak izveden od ženskoga¹⁵ i 2. muški parnjak od kojega je izveden ženski.¹⁶ Iz nekih se izvora može zaključiti i da je naziv *feminativ* u slovenskome jezikoslovnom nazivlju dvoznačan te da uz već opisano značenje katkad označuje i tvorbeni nastavak kojim se od muškoga mocijskog parnjaka tvori ženski mocijski parnjak. U slovenskome se jezikoslovnom nazivlju upotrebljava i naziv *feminativna tvorba*, koji označuje je izvođenje ženskoga tvorbenog parnjaka od muškoga. U mnogim se jezicima

14 „*Movierung* (lat. *movere* ‘bewegen’. Auch: *Motion*, *movierte Bildung*, *Mutation*) Morpholog. Ableitung weibl. Personen- und Tierbezeichnungen von den männl. Sie hat im Dt. (verglichen mit dem Engl.) eine histor. gewachsene starke Position. *Movierte* Formen (*Mobilia*) sind besonders im Bereich der Berufs- und Funktionsbezeichnungen außerordentlich produktiv. Als Regelfall nimmt man an, daß das Mask. unmarkiert ist und die Basis für die Ableitung darstellt, z.B. *Gärtner*, *-in*; einzige Ausnahmen: *Hexer*, *Witwer* und einige Tiernamen, z.B. *Mäuserich*. Bei M. gibt es im Ggs. zum Differentialgenus auch im Plural ein Motionssuffix, z.B. *Gärtnerinnen*. Andere Bildungsmuster sind überwiegend mit Einzelbeispielen vertreten und meist pejorativ, z.B. *Masseur*, *Mätresse*. Ebenso sind i.d.R. weibl. Vornamen von männl. abgeleitet, selten umgekehrt, z.B. *Pauline*. *Movierte* Feminina sind nicht unabhängig von den Maskulina; sowohl synchron/diachron, morpholog. als auch realiter besteht für das Bezeichnete ein Verhältnis der Voraussetzung. Da außerdem das Mask. generisch gebraucht wird, erscheinen Maskulina als vorrangig. M. ist in der sprachkrit. Bestandsaufnahme der feministischen Linguistik ein Beispiel für die sprachl. Widerspiegelung einer patriarchal. Gesellschaftsentwicklung.” (Glück 2004: 6267).

15 „*Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* navaja le *prostitut*. Ta maskulativ je sistemsko utemeljen in ga potrjuje raba, zato je vsekakor primernejši od dvobesednega poimenovanja *moška prostitutka* in manjšalniško ter zato rahlo smešno delujočega *prostiteutek*.” (Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša (<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/617/poimenovanje-za-moškega-ki-se-ukvarja-s-prostitutcijo>))

16 Potvrdu za dva značenja naziva *feminativ* nismo uspjele pronaći iako bi se takva značenja mogla pretpostaviti.

(posebno u poljskome) za označivanje ženskoga tvorbenog mocijskog parnjaka upotrebljava latinski naziv *nomina feminativa*.

Nazivi mocija i mocijski potvrđeni su u slovenskome jezikoslovlju. Jože Toporišič (1979) govori o mociji u trećemu značenju navedenome u ovome radu, odnosno tim nazivom označuje trorodnost nekih glagolskih oblika: „Število je seveda druge vrste pregibanje kot spreganje (t. i. mocija) in je težje kot spreganje po osebi...” Marko Snoj upotrebljava pridjev mocijski kad govori o tvorbi, odnosno o parovima riječi čije se značenje razlikuje ovisno o tome odnose li se na mušku ili žensku osobu (Snoj 1994).

Pri prijevodima sažetaka hrvatskih radova na engleski često se za naziv *mocija* upotrebljava istovrijednica *motion*, a za *mocijski par* naziv *motal pair*.¹⁷ Prvu smo potvrdu za takvu uporabu pronašle u Barić 1989. Taj se naziv širi i u druge radove, a budući da je *mocija* česta tema diplomskih radova, taj se naziv nalazi i u sažetcima tih radova (Prpić 2015; Medved 2017). Da se naziv *motion* ne pojavljuje samo u tekstovima izvornih govornika hrvatskoga jezika, vidimo i iz rada *Gender and word formation: The PIE gender system in cross-linguistic perspective* Silvije Luraghi s Università di Pavia, koja razlikuje nazive *gender motion* (odnosi se na tvorbu) i *gender shift* (ne odnosi se na tvorbu, tj. riječ je o raznokorijenskim imenicama).

Međutim, proučavajući engleske izvore, nismo uspjele pronaći nijednu potvrdu za taj naziv. Dok npr. na njemačkoj *Wikipediji* nalazimo naziv *Movierung* i u jezikoslovnome značenju: „Movierung oder Motion (lateinisch *motio*, von *movēre* ‘bewegen’) wird in der Sprachwissenschaft die Ableitung neuer Wörter aus bestehenden genannt, durch die das Geschlecht spezifiziert wird”, prelaskom na englesku *Wikipediju* ne nalazimo odgovarajuće značenje. Mocijsko se značenje na engleskome može izreći svezama: *derivation of feminine/masculine pairs, feminine/masculine pairs formed by derivation, gender nouns, gender specific nouns*,¹⁸ *feminine and masculine word pair, feminine term, masculine term, masculinization, neutralization, feminization (Gender, Language and the Periphery: Grammatical and social gender from the margins), feminine, masculinative, feminine derivation, masculinative derivation*. U engleskome se jeziku pojavljuju ovi nazivi za jezik koji je rodno obilježen: *gender-sensitive language, gender-neutral language, gender-inclusive language, gender-free language, gender-fair language*.¹⁹

17 Zahvaljujemo američkomu slavistu Waylesu Browneu koji nam je kao izvorni govornik engleskoga jezika, ali i jezikoslovac i slavist, pomogao pri oblikovanju ovoga poglavlja.

18 Primjeri su za *gender nouns*: *actor, actress; bachelor, spinster (bachelorette); baron, baroness; boar, sow* itd.

19 Prema Omrčen 2017: 143. Pritom treba uzeti u obzir razliku u strukturi engleskoga i hrvatskoga jezika jer je u hrvatskome jeziku svaka imenica nužno rodno obilježena, što u engleskome nije slučaj.

U engleskome su zabilježeni nazivi *masculine nouns*, *feminine nouns*. Ti nazivi obuhvaćaju i semantičke mocijske parnjake.²⁰

Tablica 4: Englesko mocijsko nazivlje

Engleski	Hrvatski
derivation of feminine/masculine pairs	mocijska tvorba
feminative	ženski mocijski parnjak
feminine noun	imenica ženskoga roda
feminine pair	ženski mocijski parnjak
feminine term	naziv za žensku osobu
feminine/masculine pairs, feminine and masculine word pair	mocijski parnjaci
feminization	tvorba ženskih mocijskih parnjaka
gender marked language ^{20a}	rodno obilježeni jezik ^{20b}
gender-fair language	rodno neobilježeni jezik
gender-fair vocabulary	rodno neobilježeni rječnik
gender marked vocabulary	rodno obilježeni rječnik
gender marking ^{20a}	obilježavanje roda
masculinative	muški mocijski parnjak
masculine noun	imenica muškoga roda
masculine pair	muški mocijski parnjak
masculine term	naziv za mušku osobu
masculinization	tvorba muških mocijskih parnjaka
neutralization	neutralizacija, tvorba spolno neutralnih naziva
sexist language	spolno obilježen jezik

8 PRIJEDLOG USUSTAVLJENOGA HRVATSKOG MOCIJSKOG NAZIVLJA

Nakon analize mocijskoga nazivlja potvrđenoga u hrvatskome jeziku i mocijskoga nazivlja u drugim jezicima u sljedećoj tablici navodimo svoje prijedloge za preporučene nazive, ostale sinonimne nazive te odgovarajuće definicije. Pri odabiru preporučenih naziva vodile smo se terminološkim načelima. Ovdje navodimo samo ona načela koja su primijenjena pri odabiru naziva (prema Hudeček – Mihaljević 2012).

²⁰ „*Masculine nouns* are words for men and boys and male animals. *Feminine nouns* are words for women and girls and female animals. Here are some masculine and feminine nouns for male and female animals: chicken ... rooster ... hen, cattle ... bull ... cow, deer ... buck ... doe, donkey... jack ... jenny, duck ... drake ... duck, fox ... fox ... vixen, goose ... gander ... goose, horse ... stallion ... mare, lion ... lion ... lioness, sheep ... ram ... ewe, tiger ... tiger ... tigress ...” (www.english-for-students.com/masculine-nouns.html).

^{20a} Prema Abbou – Baider 2016.

^{20b} Zbog različitoga položaja roda u hrvatskome i engleskome jeziku pitanje je je li doslovan prijevod naziva *gender* nazivom *rod* u hrvatskome najprimjereniji jer je u hrvatskome svaka imenica rodno obilježena.

- (1) Domaći nazivi imaju prednost pred stranim. Zbog toga načela dale smo prednost nazivima *obilježeni član* i *neobilježeni član* pred nazivima *markirani član* i *nemarkirani član*.
- (2) Nazivi latinskoga i grčkoga podrijetla imaju prednost pred nazivima preuzetim iz engleskoga, francuskoga, njemačkoga itd. Zbog toga načela dale smo prednost nazivu *mocija* pred nazivom *moviranje* (prema njemačkome *Movierung*).
- (3) Prošireniji i korisnicima prihvatljiviji naziv ima prednost pred manje proširenim. Zbog toga načela dali smo prednost nazivima *mocijska tvorba*, *mocijska imenica* i *mocijski odnos* pred nazivima *parna tvorba*, *parna imenica* i *parni odnos* te nazivu *mocijski sufiks* pred nazivom *mocijski dometak*.
- (4) Kraći nazivi imaju prednost pred duljim. Zbog toga smo načela dali prednost nazivu *mocijski sufiks* pred nazivom *sufiks mocijske tvorbe*.
- (5) Treba izbjegavati da naziv unutar istoga terminološkog sustava ima više značenja. Zbog tog smo načela razgraničile značenje naziva *mocija* i *mocijska tvorba* te nazive *mocijski par* i *mocijski parnjak*. Preporučujemo uporabu naziva *mocija* u širem značenju svakoga muško-ženskog odnosa, a u slučaju da se odnosi samo na tvorbu, preporučujemo naziv *mocijska tvorba*. Ako se govori o svojstvu pridjeva i glagola da mogu imati sva tri roda, preporučujemo naziv *trorodnost*.

Navedeni su i neki nepotvrđeni nazivi koji popunjavaju prazna mjesta u terminološkome sustavu. Ti su nazivi otisnuti u tablici masnim slovima.

Tablica 5: Prijedlog usustavljenoga hrvatskog mocijskog nazivlja

Preporučeni naziv	Potvrđene istoznačnice (bliskoznačnice)	Definicija i primjeri
leksički mocijski odnos		mocijski odnos među raznokorijenskim riječima koje nisu tvorbeno povezane, npr. odnos <i>jelen – košuta</i> ^{20c}
leksički mocijski par		dvije raznokorijenske imenice (leksička mocijska parnjaka) koje se međusobno nalaze u netvorbenome mocijskom odnosu, npr. <i>jelen – košuta</i>
leksički mocijski parnjak		mocijski parnjak koji se s kojim drugim raznokorijenskim parnjakom nalazi u netvorbenome mocijskom odnosu, npr. <i>jelen</i> prema <i>košuta</i> , a zajedno čine leksički mocijski par
mocija	moviranje	veza između imenica ili sveza koje se međusobno razlikuju u rodu te označuju pripadnike različitoga spola, a u svemu drugom imaju isto značenje, npr. veza između imenica <i>pisac</i> i <i>spisateljica</i> , <i>jelen</i> i <i>košuta</i> , <i>medicinska sestra</i> i <i>medicinski tehničar</i> , <i>primaljski asistent/pomoćnik</i> i <i>primaljska asistentica/pomoćnica</i>

^{20c} Uz neke se definicije navode i primjeri kad nam se činilo da bi bez primjera definicija bila nejasna. Primjeri se ne navode uz sve definicije jer smatramo da bi to nepotrebno opterećivalo tekst.

► Preporučeni naziv	Potvrđene istoznačnice (bliskoznačnice)	Definicija i primjeri
mocijska imena		imena koja su nastala mocijskom tvorbom, npr. <i>Branka</i> od <i>Branko</i> , <i>Vladimira</i> od <i>Vladimir</i>
mocijska imenica	parna imenica	imenica koja se s kojom drugom imenicom nalazi u mocijskome odnosu, npr. <i>spisateljica</i> prema <i>pisac</i> , <i>jelen</i> prema <i>košuta</i>
mocijska izvedenica		izvedenica koja je nastala mocijskom tvorbom, npr. <i>čitatelj-ica</i>
mocijska tvorba	parna tvorba	tvorba imenica jednoga roda od imenice drugoga roda s razlikom u spolu, npr. tvorba imenice <i>učiteljica</i> od imenice <i>učitelj</i>
mocijski morfem		morfem kojim se označuje muški ili ženski spol, npr. morfem <i>-ica</i> , <i>-ka</i>
mocijski odnos	parni odnos	odnos koji postoji među riječima povezanim mocijom
mocijski par		dvije imenice (mocijska parnjaka) koje se međusobno nalaze u mocijskome odnosu
mocijski parnjak		jedna imenica prema drugoj imenici s kojom se nalazi u mocijskome odnosu i s kojom čini mocijski par
mocijski sufiks	mocijski dometak, sufiks mocijske tvorbe	sufiks kojim se tvore mocijske izvedenice
mocijski suodnos alofona	mocijski odnos alofona	odnos među alofonima u mocijskoj tvorbi
moviranje		postupak oblikovanja imenica jednoga roda koje označuju pripadnike jednoga spola od imenica drugoga roda koja označuju pripadnike drugoga spola
muški mocijski parnjak	maskulativ	imenica muškoga roda prema imenici ženskoga roda s kojom se nalazi u mocijskome odnosu i s kojom čini mocijski par
neobilježeni član	nemarkirani član	član tvorbenoga mocijskog para koji nema mocijski sufiks
netvorbeni mocijski odnos	netvorbeni parni odnos	odnos koji postoji među riječima povezanim mocijom koje nisu u tvorbenome odnosu
netvorbeni mocijski par		dvije imenice koje se međusobno nalaze u netvorbenome mocijskom odnosu, semantički ili leksički mocijski par
netvorbeni mocijski parnjak		mocijski parnjak koji se s kojim drugim parnjakom nalazi u netvorbenome mocijskom odnosu, npr. <i>jelen</i> prema <i>košuta</i> , čineći zajedno netvorbeni mocijski par
obilježeni član	markirani član	član tvorbenoga mocijskog para koji ima mocijski sufiks
profesijska imenica		imenica kojom se označuje osoba kojega zanimanja
semantički mocijski odnos		mocijski odnos među istokorijenskim riječima koje nisu tvorbeno povezane
semantički mocijski par		dvije istokorijenske imenice (semantička mocijska parnjaka) koje se međusobno nalaze u netvorbenome mocijskom odnosu, npr. <i>sudac</i> – <i>sutkinja</i>

► Preporučeni naziv	Potvrđene istoznačnice (bliskoznačnice)	Definicija i primjeri
semantički mocijski parnjak		mocijski parnjak koji se s kojim drugim istokorijenskim parnjakom nalazi u netvorbenome mocijskome odnosu, npr. <i>sudac</i> prema <i>sutkinja</i> , čineći zajedno semantički mocijski par
spolno obilježeni jezik	rodno obilježeni/označeni jezik	jezični izraz koji, iako bi se trebao odnositi na sve ljude, nenamjerno ili namjerno isključuje jedan spol ili implicira da je jedan spol superioran drugomu
stvaranje muškoga mocijskog parnjaka	maskulinativizacija	stvaranje imenice muškoga roda prema imenici ženskoga roda s kojom se nalazi u mocijskome odnosu i s kojom čini mocijski par
stvaranje spolno neutralnoga naziva	neutralizacija	stvaranje naziva koji nije spolno obilježen, koji se može odnositi i na muškarce i na žene, npr. <i>chairperson</i> prema <i>chairman</i> i <i>chairwoman</i>
stvaranje ženskoga mocijskog parnjaka	feminitivizacija	stvaranje imenice ženskoga roda prema imenici muškoga roda s kojom se nalazi u mocijskome odnosu i s kojom čini mocijski par
tvorbena mocijski odnos	tvorbena parni odnos	odnos koji postoji među riječima povezanim mocijskom tvorbom
tvorbena mocijski par		dvije imenice (mocijska parnjaka) koje se međusobno nalaze u tvorbenome mocijskom odnosu
tvorbena mocijski parnjak		jedna imenica prema drugoj imenici s kojom se nalazi u tvorbenome mocijskom odnosu
ženski mocijski parnjak	feminativ	imenica ženskoga roda prema imenici muškoga roda s kojom se nalazi u mocijskome odnosu i s kojom čini mocijski par

9 ZAKLJUČAK

Mocijskomu nazivlju pripada dvadesetak naziva među kojima postoje odnosi sinonimije i (ljestvične) hiperonimije/hiponimije. Mnogi su od tih naziva i višeznačni i to unutar jezikoslovnoga nazivlja. Osim toga u različitim se gramatikama i radovima upotrebljavaju različiti nazivi. Stoga je te nazive potrebno popisati i usustaviti. U radu se s pomoću terminoloških načela usustavljuje i definira mocijsko nazivlje te se predlažu novi mocijski nazivi koji dosad nisu bili potvrđeni u hrvatskim radovima o mociji. Ti se nazivi predlažu ili zbog toga što postoje u stranoj stručnoj literaturi ili kako bi se popunio terminološki sustav. Rod i spol ne pripadaju mocijskome nazivlju u užemu smislu, ali se nalaze u definicijama mnogih mocijskih naziva te je i njima potrebno posvetiti veliku pozornost. Ovim smo radom pružile model usustavljanja hrvatskoga mocijskog nazivlja koji bi mogao potaknuti usustavljanje mocijskoga nazivlja i u drugim slavenskim jezicima.

Poseban je problem prevođenja mocijskoga nazivlja na engleski jezik jer se u radovima hrvatskih znanstvenika često pojavljuju nazivi *motion* i *motal pair*, a ti nazivi ne pripadaju engleskomu jezikoslovnom nazivlju. U radu se daje početna analiza engleskoga mocijskog nazivlja kao poticaj anglistima za izradu potpunijih tablica, koje bi omogućile prevođenje svih navedenih hrvatskih mocijskih naziva na engleski.

LITERATURA I IZVORI

- Abbou – Baider 2016** = Julie Abbou – Fabienne H. Baider (ur.), *Gender, Language and the Periphery: Grammatical and Social Gender from the Margins*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2016.
- Anić 1998** = Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber, 1998.
- Babić 1973/74** = Stjepan Babić, Tvorba imenica sa završetkom *-ica* i *-ice*, *Jezik* (Zagreb) 19.4–5 (1973/74), 102–123.
- Babić 1980** = Stjepan Babić, Kako se kaže kad je žena sudac?, *Jezik* (Zagreb) 27.3 (1980), 86–87.
- Babić 1989** = Stjepan Babić, Katolkinja ili katolikinja, *Jezik* (Zagreb) 37.2 (1989), 59–60.
- Babić 1999** = Stjepan Babić, Ženska zanimanja u Hrvatskome bibliografskome leksikonu, *Jezik* (Zagreb) 46.5 (1999), 191–193.
- Babić 2002** = Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: nacrt za gramatiku*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2002.
- Barić 1987** = Eugenija Barić, Mocijski parnjaci i njihova upotreba, *Rasprave Zavoda za jezik* (Zagreb) 13 (1987), 9–18.
- Barić 1988** = Eugenija Barić, Tvorbeni status ženskog mocijskog parnjaka, *Rasprave Zavoda za jezik* (Zagreb) 14 (1988), 43–49.
- Barić 1989** = Eugenija Barić, Ženski mocijski parnjak kao funkcionalna komunikacijska kategorija, *Jezik* (Zagreb) 37.1 (1989), 12–21.
- Barić 1989a** = Eugenija Barić, Naglasak u mocijskim parovima, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* (Zagreb) 18 (1989), 17–42.
- Barić i dr. 1997** = Eugenija Barić i dr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- Birtič i dr. 2012** = Matea Birtič i dr., *Školski rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2012.
- Blagus Bartolec i dr. 2016** = Goranka Blagus Bartolec i dr., *555 jezičnih savjeta*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016.
- Glovacki-Bernardi 2008** = Zrinjka Glovacki-Bernardi, *Kad student zatrudni: rasprava o rodnoj perspektivi u jeziku*, Zagreb: Alfa, 2008.
- Dulčić 1997** = Mihovil Dulčić (ur.), *Govorimo hrvatski*, Zagreb: Naprijed, 1997.
- Glück 2004** = Helmut Glück (ur.), *Metzler Lexikon Sprache*, Berlin: Metzler Verlag, 2004 (Digitale Bibliothek 34).
- Jojić – Matasović 2002** = Ljiljana Jojić – Ranko Matasović (ur.), *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb: Novi Liber, 2002.
- Hudeček – Mihaljević 2012** = Lana Hudeček – Milica Mihaljević, *Terminološki priručnik*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2012.
- Hudeček – Mihaljević 2014** = Lana Hudeček – Milica Mihaljević, Jesu li učenici učenice, a članovi aktiva nastavnika i nastavnice?, *Hrvatski jezik* (Zagreb) 1.2 (2014), 5–10.
- Hudeček – Mihaljević 2018** = Lana Hudeček – Milica Mihaljević, Normiranje hrvatskoga jezikoslovnog nazivlja, u: *Hrvatski prilozi 16. međunarodnom slavističkom kongresu*, ur. Stipe Botica i dr., Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 2018, 49–62.
- Lakoff 1973** = Robin Lakoff, Language and Woman's Place, *Language in Society* (Cambridge) 2.1 (1973), 45–80.

- Lewis 2014** = Kristian Lewis, Parnjaci kojima nema para, *Hrvatski jezik* (Zagreb) 1.4 (2014), 8–11.
- Marković 2013** = Ivan Marković, *Uvod u jezičnu morfologiju*, Zagreb: Disput, 2013.
- Martinović 2015** = Blaženka Martinović, Od jezičnoga „pomuškarčivanja” do jezičnoga „poženčivanja”, *Tabula* (Pula) 13.1 (2015), 91–110.
- Medved 2017** = Anja Medved, *Mocijska tvorba u hrvatskome standardnom jeziku*, Sveučilište u Puli, Pula, 2017. – Diplomski rad u rukopisu.
- Mihaljević 2013** = Milica Mihaljević, Mocijska tvorba kao leksikografski problem, u: *Od indo-europeistike do kroatistike: zbornik u čast Dalibora Brozovića*, ur. Ranko Matasović, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2013, 361–373.
- Mihaljević 2018** = Milica Mihaljević, Muško i žensko u e-rječniku, u: *Jezik i njegovi učinci: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku održanoga od 4. do 6. svibnja 2017*, ur. Diana Stolac – Anastazija Vlastelić, Zagreb: Srednja Europa, 2018, 209–228.
- Mihaljević – Štebih Golub 2009** = Milica Mihaljević – Barbara Štebih Golub, Mocijska tvorba u hrvatskome i srpskome jeziku, u: *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen III: slawische Sprachkorrelationen*, ur. Branko Tošović, Berlin i dr.: LIT Verlag, 2009, 81–103.
- Miloš 2017** = Irena Miloš, Komu je jezik majka, a komu maćeha?, *Hrvatski jezik* (Zagreb) 4.4 (2017), 4–8.
- Omrčen 2017** = Darija Omrčen, Analysis of gender-fair language in sport and exercise, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (Zagreb) 43.1 (2017), 143–161.
- Pišковиć 2011** = Tatjana Pišković, *Gramatika roda*, Zagreb: Disput, 2011.
- Pišковиć 2011a** = Tatjana Pišković, Sintaktička narav gramatičkoga roda, *Filologija* (Zagreb) 56 (2011), 137–158.
- Pišковиć 2014** = Tatjana Pišković, Feministički otpor rodnoj asimetriji u jeziku i jezikoslovlju, u: *Otpor: subverzivne prakse u hrvatskom jeziku, književnosti i kulturi: zbornik radova 42. seminara Zagrebačke slavističke škole*, ur. Tatjana Pišković – Tvrтко Vuković, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zagrebačka slavistička škola, 2014, 145–168.
- Pišковиć 2018** = Tatjana Pišković (ur.), *Uvod u rodolektologiju. Rodni jezici: zbornik radova o jeziku, rodu i spolu*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2018.
- Prpić 2015** = Nina Prpić, *Mocijska tvorba u hrvatskome jeziku*, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2015. – Diplomski rad u rukopisu.
- Silić – Pranjковиć 2005** = Josip Silić – Ivo Pranjковиć, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Simeon 1969** = Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva 1–2*, Zagreb: Matica hrvatska, 1969.
- Slovník 1977–1979** = *Slovník slovanské lingvistické terminologie = Словарь славянской лингвистической терминологии = Dictionary of Slavonic linguistic terminology 1–2*, ur. Alois Jedlička, Praha: Academia, 1977–1979.
- Snoj 1994** = Marko Snój, Naglaševanje praslovanskih -y/-ъv- osnov ženskoga spola, *Slavistična revija* (Ljubljana) 42.4 (1994), 491–528.
- Šonje 2000** = Jure Šonje (ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga, 2000.
- Težak – Babić 2004** = Stjepko Težak – Stjepan Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Zagreb: Školska knjiga, 2004.
- Toporišić 1979** = Jože Toporišić, Nekaj o osebnih zaimkih, *Jezik in slovstvo* (Ljubljana) 24.7 (1979), 230–231.
- VRHS 2015** = *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, ur. Ljiljana Jojić, Zagreb: Školska knjiga, 2015.

MREŽNI IZVORI

- 100 pairs of masculine and feminine?* (http://qa.answers.com/Q/100_pairs_of_masculine_and_feminine), pristupljeno 6. 8. 2018.
- 92 Feminine and Masculine Word Pairs* (<http://bookdoctorgwen.blogspot.com/2010/01/ege.html>), pristupljeno 6. 8. 2018.
- Bujica riječi* (<http://bujicarijeci.com/2012/10/dizajner-%e2%88%92-dizajnerica-ali-inzenjer-%e2%88%92-inzenjerka/>), pristupljeno 20. 11. 2018.
- English for students* (www.english-for-students.com/masculine-nouns.html), pristupljeno 3. 9. 2018.
- Hrvatsko strukovno nazivlje – Struna* (<http://struna.ihjj.hr/>), pristupljeno 2. 8. 2018.
- Jezični savjetnik* (<http://jezicni-savjetnik.hr/>), pristupljeno 21. 11. 2018.
- Jezičkovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša* (<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>), pristupljeno 3. 9. 2018.
- Silvia Luraghi, Gender and word formation: the PIR gender system in cross-linguistic perspective* (<http://attach.matita.net/silvialuraghi/gender%20and%20word%20formation.pdf>), pristupljeno 3. 9. 2018.
- Muško i žensko u hrvatskome jeziku* (<http://ihjj.hr/projekt/musko-i-zensko-u-hrvatskome-jeziku/72/>), pristupljeno 2. 8. 2018.
- Slovar novjšega besedja slovenskega jezika*, Fran: Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU (<https://fran.si/>), pristupljeno 3. 9. 2018.
- Wikipedia* (<https://en.wikipedia.org/wiki/Motion>), pristupljeno 22. 11. 2018.

POVZETEK

Hrvaška terminologija pri tvorjenju ženskih in moških parov

Avtorici analizirata jezikoslovno terminologijo, ki je povezana z besedotvorjem ženskih in moških parov v hrvaščini (*mocijska tvorba* ‘spolska tvorba’, *mocijske tvorenice* ‘spolske tvorjenke’, *mocijski parovi/parnjaci* ‘spolski pari’, *markirani/obilježeni član* ‘označeni člen’, *mocijski sufiks/dometak* ‘spolska pripona’). Pri analiziranju besedotvorja moških in ženskih parov in definicij poimenovanj pri tvorjenju ženskih in moških parov je posebna pozornost namenjena razlikovanju hrvaških izrazov *rod* ‘(slovnični) spol’ in *spol* ‘(naravni) spol’, ki sta pogosta v razlagah tvorjenja ženskih poimenovanj iz moških, pa tudi moško-ženskih parov. Analizirane so tudi možnosti pri prevajanju teh pojmov v več jezikov, zlasti še obstoj ali neobstoj angleških ustreznih terminov.

MARIJA PERIĆ – NIKOLINA MILETIĆ

PEJORATIVA IN DEUTSCHEN UND KROATISCHEN LESERKOMMENTAREN AUF TERRORANSCHLÄGE IM INTERNET

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7570](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7570)

Slabšalnice v nemških in hrvaških komentarjih bralcev na internetu ob terorističnih napadih

V prispevku so raziskane slabšalnice v nemških in hrvaških komentarjih bralcev na internetu ob terorističnih napadih, analizirani pa so po tarčah napada, kot jih je izpostavila Oksana Havryliv: (1) značajske lastnosti in načini obnašanja, (2) videz, telesne napake in starost, (3) univerzalne zmerljivke, (4) regionalne in nacionalne zmerljivke in (5) poklicne zmerljivke. Določene so tudi vrednotenjske kategorije oz. sodbe po Martinu in Whitu, to je, kako (ne)navaden, (ne)sposoben, (ne)odločen, (ne)etičen in (ne)resnicoljuben je kdo.

Ključne besede: vrednotenje, sodba, slabšalno besedje, tarče napada

Triggering Negative Emotions Gives Pejorative Lexis an Important Role in Communication

This article analyzes pejoratives in German and Croatian internet comments on terrorist attacks in line with Havryliv's points of attack: (1) character traits and type of behavior of the addressee, (2) appearance, physical defects, and age of the addressee, (3) universal swearwords with an abstract meaning, (4) regional and national insults, and (5) career insults. It also utilizes the judgement category of Martin and White's (2005) appraisal theory; that is, how special, capable, dependable, honest, or beyond reproach somebody is.

Keywords: appraisal, judgement, pejorative lexis, points of attack

1 THEORETISCHER ÜBERBLICK

1.1 Bewertung

Evaluation¹ ist ein breiter Terminus für den Ausdruck der Stellung oder der Gefühle des Sprechers/Schreibers im Hinblick auf Sachverhalte, von denen er spricht/schreibt (vgl. Thompson – Hunston 2003: 5; Mikulova 2012: 82). Näher definiert kann man sagen, dass die Evaluation eine Handlung ist, die eine Person tut, die rein privat und unausgesprochen oder mittels Sprache ausgeführt werden kann. Evaluation sind Wörter oder Phrasen, die eine bewertende Bedeutung ausdrücken, sowie Bedeutungen, die in einem Text durch verschiedene sprachliche Mittel ausgedrückt werden (vgl. Hunston 2011: 10f.).

¹ In diesem Beitrag wird der Terminus *Bewertung* verwendet und wird mit dem Terminus *Evaluation* gleichgesetzt.

Die Bewertung ist die Einstellung des Autors zu einem Wert der Entität in einem Text (vgl. Hunston 1993: 58 nach Millan 2012: 81). Alle Bewertungen sind im Wesentlichen Ausdrücke der positiven oder negativen Gefühle des Bewerbers (vgl. Thompson 2014: 50). Bewertung ist ein inhärentes Merkmal von Emotionen, weil in der Kommunikation von Emotionen auch Bewertungen kommuniziert werden (vgl. Jahr 2000: 66). Obwohl Bewertung eng mit Emotionen verbunden ist und jede Emotion eine Bewertung darstellt, bedeutet das nicht, dass jede Bewertung eine emotionale Einstellung vermittelt (vgl. Ortner 2014: 64, 239).

Eine Bewertung beinhaltet einen Bewerter und die bewertete Person, Äußerung, Objekt oder Situation. Da es sich bei der Bewertung um eine zwischenmenschliche Handlung handelt, beinhaltet sie einen Empfänger der Information, der an einem Gespräch teilnimmt oder der Leser eines Textes ist (vgl. Hunston 2011: 166). Die Bewertung erfolgt hinsichtlich einer Skala, die durch gesellschaftliche, d. h. moralische, religiöse u. a. Normen bedingt ist (vgl. Mikulova 2012: 82).

Ein dreistufiger Bewertungsakt wird vorgeschlagen: Identifizierung und Klassifikation eines bewertenden Objektes, die Zuschreibung eines Wertes dem Objekt und Identifizierung der Bedeutung der Information. Dies wird als drei Funktionen der Evaluation gesehen: *Status*, *Wert* und *Relevanz* (vgl. Hunston 2011: 21). *Status* spiegelt den Grad der Sicherheit und des Engagements des Sprechers zu einer Proposition und wird als bekannt–unbekannt, sicher–unsicher und möglich–unmöglich bewertet. *Wert* kennzeichnet Qualität auf einer gut–schlecht Skala und wird mittels Lexik der Genauigkeit, Konsistenz, Einfachheit, Wahrheit, Nützlichkeit, Zuverlässigkeit oder Wichtigkeit bewertet. *Relevanz* kennzeichnet die Bewertung von dem Grad der Wichtigkeit oder Relevanz eines Arguments (vgl. Stotesbury 2003: 328f.; Hunston 1993: 60–63).

Bewertung wird als ein Oberbegriff für den Ausdruck der Einstellungen, Gesichtspunkte oder Gefühle über Entitäten oder Propositionen, über die jemand spricht. Diese Einstellung kann sich auf Gewissheit, Verpflichtung, Erwünschtheit und andere Werte beziehen (vgl. Thompson – Hunston 2003: 5). Solche Werte sind evaluative Parameter, nach denen die Sprecher die Welt als gut oder schlecht (Parameter *Emotionalität*), wichtig oder unwichtig (Parameter *Wichtigkeit*), erwartet oder unerwartet (Parameter *Erwartung*), verständlich oder unverständlich (Parameter *Verständlichkeit*), möglich oder unmöglich und nötig oder unnötig (Parameter *Möglichkeit/Notwendigkeit*) und echt oder unecht (Parameter *Zuverlässigkeit*) bewerten (vgl. Bednarek 2006: 3).

Anschließend wird behauptet, dass die Sprecher Propositionen als mehr oder weniger zuverlässig (Parameter *Zuverlässigkeit*) bewerten und evaluative Kommentare über die benutzte Sprache (Parameter *Stil*), Geisteszustand anderer Akteure (Parameter *Geisteszustand*) und die Wissensquelle der Akteure (Parameter *Beweiskraft*) machen (vgl. Bednarek 2006: 3f.).

Vier Parameter werden angeführt: Parameter *gut–schlecht/positiv–negativ*, Parameter *Sicherheit*, Parameter *Erwartung* und Parameter *Wichtigkeit*. Vom Text-

genre abhängig werden einzelne Parameter priorisiert. Sie betonen, dass in Ermangelung offensichtlicher linguistischer Anhaltspunkte die Bewertung durch die Fähigkeit des Publikums Gutes und Schlechtes erkennen zu können, durchgeführt werden kann (vgl. Thompson – Hunston 2003: 22ff. nach Bednarek 2006: 36).

Nach der detaillierten Darstellung verschiedener Bewertungstheorien und ihrer Parameter gibt Bednarek ihre eigenen neun Parameter an (vgl. Bednarek 2006: 41). Jeder Parameter bezieht sich auf eine bewertende Dimension. Es wird zwischen evaluativen Kernparametern (*core evaluative parameters*) und Peripherparametern (*peripheral evaluative parameters*) unterschieden. Evaluative Kernparameter umfassen *Verständlichkeit*, *Emotionalität*, *Erwartung*, *Wichtigkeit*, *Möglichkeit/Notwendigkeit* und *Zuverlässigkeit*, während evaluative Peripherparameter *Beweiskraft*, *Geisteszustand* und *Stil* umfassen (vgl. ebd. 42).

Das Modell der Bewertungstheorie von Martin und White (2005) ist der am häufigsten theoretisierten Ansatz zur Kategorisierung der evaluativen Sprache (vgl. Millar – Hunston 2015: 302). Dieses Modell wird auch in Beiträgen vieler anderer Autoren dargestellt (vgl. Bednarek 2006; Thompson 2008; Ortner 2014; Mikulova 2012; Millar – Hunston 2015; Frljužec – Perić 2017; Perić – Pavić Pintarić 2015 u. a.).

In ihrem Modell unterscheidet man zwischen *Einstellung*, *Anteilnahme* und *Graduation*. Die Einstellung ist eine der Domänen der Bewertung, in der weiterhin zwischen *Affekt*, *Urteil* und *Wertschätzung* (ins Deutsche als *Emotion*, *Urteil* und *Anerkennung* übersetzt) unterschieden wird (vgl. Ortner 2014: 240f.). In diesem Beitrag befassen wir uns mit dem Urteil, weswegen nur dieser Aspekt weiter erklärt wird (vgl. Martin – White 2005: 52f.).

Das *Urteil* kann entweder auf gesellschaftliches Ansehen oder gesellschaftliche Sanktion gerichtet werden. So wird beurteilt, wie (*un*)üblich, (*un*)fähig, (*un*)entschlossen, (*un*)ethisch und (*un*)wahrhaftig jemand ist. Der Sprecher/Schreiber äußert seine Meinung im Hinblick auf eine Person, z. B. man kann jemandes Verhalten als moralisch oder unmoralisch durch ein Urteil bewerten (vgl. Mikulova 2012: 83).

1.2 Pejorativa und verbale Gewalt

Die Pejoration ist die Bewertung eines Gegenstandes, Sachverhaltes oder einer Person als etwas Schlechtes (vgl. Finkbeiner – Meibauer – Wiese 2016: 1).

In der Einleitung in das Buch *Pejoration* wird die Pejoration auf allen sprachlichen Ebenen, d. h. Prosodie, Wortbildung, Syntax, Lexikon, Semantik und Pragmatik, erklärt. Prosodische Merkmale können etwas Pejoratives in sich haben, z. B. Akzent, Tonhöhe, usw. können als unfreundliche Prosodie kennzeichnet werden. In der Wortbildung gibt es morphologische Prozesse der Komposition und Derivation, die eine pejorative Bedeutung dem Wort geben können, z. B. die Präfixoide *sau-* oder *scheiß-* in Zusammensetzungen. Was die Syntax betrifft, kann die pejorative Bedeutung beispielsweise in der Verdoppelung von Lexem

money im Beispiel *money–shmoney* sein. Der Wortschatz ist die Grundlage für die pejorative Bedeutung mit vielen Wörtern, die neben der denotativen neutralen Bedeutung auch eine konnotative pejorative Bedeutung haben. Semantisch gesehen wird u. a. betrachtet, ob die pejorativen Aussagen wahr oder falsch sind und welche Stereotypen sie ausdrücken, während in der Pragmatik die Verbindung von Pejorativa und Sprechakten, Implikaturen, Deixis sowie Text und Diskurs untersucht wird (vgl. ebd. 1–12).

Einige Linguisten (u. a. Croom 2013; Jay – Jay 2015) unterscheiden zwischen Tabus (z. B. *fuck*), die erhöhte emotionale Zustände ausdrücken, allgemeinen Pejorativen (z. B. *fucker*), deren Bedeutung konnotativ und an Menschen gerichtet ist, und Beschimpfungen (z. B. *slut*), die sowohl expressive und deskriptive (abwertende) Elemente beinhalten. Sex (*fuck*), Skatologie (*shit*) und pejorative Benennungen (*motherfucker*, *bastard*) sind die häufigsten Kategorien für Pejorativa. Beschimpfungen sind Ausdrücke, die auf Grund von Rasse (*Nigger*), Nationalität (*kraut*), Religion (*kike*), Geschlecht (*bitch*), sexuelle Orientierung (*fag*), Migrationsstatus (*wetback*) und anderer demografischer Merkmale entstehen (vgl. Jay – Jay 2015: 257). Sie funktionieren meistens als Substantive oder Adjektive, aber auch als Adverbien, wie z. B. in *Don't go postal on me* u. a. (vgl. Anderson – Lepore 2013: 43).

Sprache kann als ein Element der Gewalt gesehen werden, aber sie ist nicht die Gewalt selbst (vgl. Lobenstein-Reichmann 2012: 218). Im Unterschied zu physischer Gewalt hinterlässt psychische Gewalt keine offensichtlichen Spuren und sichtbaren Wunden und der Verletzte muss sogar nicht selbst anwesend sein (vgl. Lobenstein-Reichmann 2012: 218f.). Verbale Aggression ist weniger sanktioniert als physische Gewalt und kann als ein Mittel für die Äußerung von intellektueller Überlegenheit verwendet werden (vgl. Ortner 2014: 272). Aggressionsakte sind nicht nur »indexikalisch in dem Sinne, dass sie mit Emotionen eng verbunden sind und auf diese Emotionen deiktisch hinweisen, sondern sie sind der unmittelbare Ausdruck dieser Emotionen durch den Körper« (Bonacchi 2017: 10).

Verbale Aggression wird als sprachbezogenes feindliches Verhalten gegenüber einem Adressaten definiert (vgl. Bonacchi 2012: 4 nach Meibauer 2014: 141). Es gibt sechs grundlegende Kategorien von Aggression, nämlich Angriffe aufgrund von Normverletzungen (z. B. *Tadeln*), heimtückische verbale Angriffe (z. B. *Verdächtigen*), anprangernde Angriffe (z. B. *Bloßstellen*), Drohungen, störendes Verbalverhalten (z. B. *Lärmen*) und Lächerlichmachen (vgl. Kiener 1983 nach Ortner 2014: 273). Angriffspunkte werden dagegen folgendermaßen klassifiziert: **(1)** Charaktereigenschaften und Benehmensarten des Adressaten (z. B. *Schwätzer*), **(2)** das Aussehen, ein körperliches Gebrechen und das Alter des Adressaten (z. B. *Fettsack*), **(3)** universale Schimpfwörter (z. B. *Scheißkerl*), **(4)** Regional- und Nationalschelten (z. B. *Piefke*) und **(5)** Berufsschelten (z. B. *Bullenschwein*), die weiterhin in der Analyse dieses Beitrags verwendet werden (vgl. Havryliv 2009: 35–40).

2 METHODOLOGIE, FORSCHUNGSFRAGEN UND ZIEL

In diesem Beitrag wurden Leserkommentare auf die terroristischen Anschläge in Barcelona und Marseille (im Jahre 2017) analysiert. Sie wurden in deutsch- und kroatischsprachigen Zeitungen *Die Zeit* und *Bild* sowie *Jutarnji list* und *24sata* ausgewählt, die sich auf dem sozialen Netzwerk *Facebook* befinden. In den Leserkommentaren wurden Pejorativa nach den Angriffspunkten, d. h. **(1)** Charaktereigenschaften und Benehmensarten des Adressaten, **(2)** das Aussehen, ein körperliches Gebrechen und das Alter des Adressaten, **(3)** universale Schimpfwörter, **(4)** Regional- und Nationalschelten und **(5)** Berufsschelten, und nach der Bewertungstheorie und der Kategorie Urteil, d. h. wie *(un)üblich*, *(un)fähig*, *(un)entschlossen*, *(un)wahrhaftig* und *(un)ethisch* jemand ist, analysiert. Diese Bewertungskategorie ist, obwohl für die englische Sprache geeignet, auch auf das Deutsche übertragbar (vgl. Ortner 2014: 240f.).

Die Klärung folgender Fragen wird dabei angestrebt: Welche Pejorativa überwiegen im deutschen und welche im kroatischen Korpus? Gibt es Unterschiede in der Art der Bewertung, d. h. wie *(un)üblich*, *(un)fähig*, *(un)entschlossen*, *(un)wahrhaftig* und *(un)ethisch* ist jemand? Gibt es Unterschiede in Bezug darauf, was bewertet wird, d. h. jemandes Verhalten, Handeln oder eine Situation nach den Angriffspunkten? Zwischensprachliche Unterschiede im Gebrauch der Pejorativa und deren Bewertung in kroatisch- und deutschsprachigen Leserkommentaren werden untersucht.

3 ANALYSE DER LESERKOMMENTARE

Es wurden 14 deutschsprachige und 17 kroatischsprachige Zeitungsartikel über Terroranschläge in Barcelona und Marseille analysiert. In 14 deutschsprachigen Zeitungsartikeln wurden 124 Beispiele und in 17 kroatischsprachigen Zeitungsartikeln 104 Beispiele mit Pejorativa gefunden.

Im Folgenden wird ein deutsches und ein kroatisches Beispiel für jede Bewertungskategorie und jeden Angriffspunkt dargestellt sowie zwei Beispiele, in denen das Lexem *Scheiße* vorkommt.

(1) Unsere Sicherheit und Gesellschaft wird von den **IS Schweinen** bedroht.

In diesem Beispiel (1) werden die Terroristen bzw. Islamisten als *Schweine* bezeichnet. Die Beschimpfungen mit dem Lexem *Schwein* sind sehr häufig und mit manchen Varianten (*pig*, *swine*, *sow* usw.) (vgl. Hughes 2006: 11). Der Kommentator bezieht sich auf die terroristischen Anschläge, die eine Bedrohung für die ganze Gesellschaft sind. Nach der Bewertungstheorie wird dieses Beispiel der Kategorie *unüblich* zugeordnet, weil es die Terroristen und ihre Taten als ungewöhnlich und nicht vertraut bewertet. Das Pejorativ *Schwein* bezieht sich auf die negativen Eigenschaften von Schweinen, die weiterhin auf die Personen und ihre

beurteilten Taten übertragen werden. Demzufolge gehört dieses Beispiel der Kategorie *Charaktereigenschaften und Benehmensarten der Adressaten*.

-
- (2) Ma to su one izbjeglice koje je ostojić pozdravlja selaj alejhum ma emigranti su to dobri...**Pička mu materina** tko ih god dovodi i prima...

Der Kommentator bewertet den Politiker Ostojić sowie seine Entscheidungen im Beispiel (2) als negativ und beschimpft seine Mutter mit einem universalen Schimpfwort *pička mu materina*. Der Kategorie *unüblich* wird dieses Beispiel zugeordnet, weil die Entscheidung der Politiker, die Flüchtlinge in das Land willkommen zu heißen, als irregulär und gefährlich für die ganze Gemeinschaft betrachtet wird. Der Name des Politikers ist kleingeschrieben, um den Denotat zusätzlich zu erniedrigen.

-
- (3) Ist ja nicht so, als würden Islamisten den Nobelpreis gewinnen , **die sind einfach dumm**

Im Beispiel (3) werden die Islamisten als dumme Menschen beschrieben, d. h. ihr Intellekt wird negativ bewertet und abwertend sowie ironisch mit dem Nicht-Gewinn vom Nobelpreis verglichen, was schon eine kontextuelle Beleidigung ist. Demnach wird dieses Pejorativ der Kategorie *unfähig* zugeschrieben. Die Kategorie *Dummheit* ist eine der reichsten Quellen der Begriffe für persönliche Beschimpfungen und Gewalt. Meistens wird der Mangel an Intelligenz mit dem mangelnden Wert verglichen (vgl. Hughes 2006: 452). Nach den Angriffspunkten beschimpft der Kommentator den Intellekt von Islamisten, d. h. ihre Charaktereigenschaften, und sie als Nation mit Nationalschelten.

-
- (4) Ovo su Američki borci oni ih financiraju dižite glas protiv Amerike i CIONISTA JEVREJA **BUDALE NEJMA TE POJMA**

Der Kommentator beschimpft im Beispiel (4) amerikanische Soldaten, die gesamte USA sowie Zionisten und Juden als blöde Menschen (*budale*), die keine Ahnung haben (*nemati pojma*). Nach der Bewertungstheorie gehört dieses Beispiel der Kategorie *unfähig*, weil man den Intellekt der Juden und Amerikaner in Frage bringt. Lexikalisch betrachtet, beziehen sich die Ausdrücke *blöde Menschen* und *keine Ahnung haben* auf Charaktereigenschaften der Adressaten, wobei sich der Kontext der Beschimpfung durch die Erwähnung von Juden und Amerikanern auf das Nationalschelten bezieht.

-
- (5) Die Terroristen lachen sich über **die europäischen Weicheier** tot...ja, mit Gedenkveranstaltungen etc. hält man den Terror in Schach.

Das Beispiel (5) beschreibt auf ironische Weise durch Einsatz des Phrasems *sich totlachen* die Feigheit der Europäer und deren Unentschlossenheit, etwas zu unternehmen, um den Terrorismus auszutreiben. Die gesamte europäische Nation wird

als *Weicheier* bezeichnet, die sich nur um Gedenkveranstaltungen kümmern und nichts Konkretes tun. Mit dem Lexem *Weicheier* wird die Charaktereigenschaft der Europäer bezeichnet, obwohl der Kontext auch auf das Nationalschelten hinweist.

(6) **KUKAVICE**

Die Unentschlossenheit wird im Beispiel (6) durch das Lexem *Feiglinge* (*kukavice*) wieder gezeigt und bezieht sich auf die IS-Terroristen. Der Mut war früher, in einer Kultur der Krieger, die hochgeachtete Tugend in der Gesellschaft. Demnach war die Feigheit gesellschaftliches Stigma. Heutzutage wird der Ausdruck von Mut modifiziert, Mut wird in der neuen Gesellschaft im Rahmen der politischen und diplomatischen Fähigkeiten und Vermeidung von Konflikten gesehen (vgl. Hughes 2006: 104). Die Beispiele, die der Kategorie (*un*)entschlossen angehören, sind in unserem Korpus kontextlos und bestehen nur aus einem einzigen Lexem. Nach den Angriffspunkten beschimpft dieses Lexem die Charaktereigenschaften und Benehmensarten der Adressaten.

(7) Nach jedem Terroranschlag die exakt gleichen **hohlen Phrasen ohnmächtiger linksdegenerierter -Politiker**. Wer sich ernsthaft noch mit solchen „schöööönen Worten“ abspeisen lässt, **dem ist nicht mehr zu helfen**.

Dieses Beispiel (7) kann den zwei Kategorien *unfähig* und *unwahrhaftig* zugeordnet werden, da sich der erste Satz auf die Aussagen der Politiker und der zweite auf die Menschen, die an solche glauben, beziehen. Die Politiker werden mit dem Ausdruck *ohnmächtiger linksdegenerierter* und deren Aussagen mit *hohlen Phrasen* beschimpft, indem ihre Wahrhaftigkeit in Frage gebracht wird. Die Menschen werden als naiv bzw. leichtgläubig beschrieben. Nach den Angriffspunkten beschimpft der Kommentator in dem ersten Satz den Beruf der Politiker, während in den zweiten Charaktereigenschaften der Menschen zum Ausdruck gebracht werden.

(8) **Američki pijuni!**

Die amerikanischen Soldaten werden im Beispiel (8) als *pijuni* (wortwörtliche Bedeutung *Figur der Bauern des Schachspiels*) beschrieben, d. h. sie werden als manipulierbare Menschen bezeichnet. Der Kommentator ist der Meinung, dass sich die Amerikaner in alle politischen Gelegenheiten der EU einmischen. Demzufolge ist dieses Beispiel den Kategorien *unentschlossen* und *unfähig* zuzuordnen. Der Kommentator beschimpft die Nationalität der Amerikaner und beschreibt sie als unzuverlässig und schwach.

(9) **Nur ein toter Terrorist ist ein guter Terrorist**

Das Beispiel (9) ist eine Modifikation des amerikanischen Sprichworts *The only good Indian is a dead Indian*, das vom General Philip Sheridan in den 1860ern

enstand. Die Geschichte, Verbreitung, Bedeutung und Variation des Sprichworts werden bis heute verfolgt und zeigen, dass es mit überraschender Häufigkeit in der amerikanischen Literatur und den Massenmedien sowie in der mündlichen Rede verwendet wird (vgl. Mieder 1993: 38). Der Kommentator in unserem Beispiel wünscht den Terroristen den Tod, weswegen es der Bewertungskategorie *unethisch* angehört. Nach den Angriffspunkten bezieht sich die Äußerung auf das Aussehen und das körperliche Gebrechen der Adressaten, da man den Terroristen das Leben nehmen und verbieten sollte.

-
- (10) **Balije** su smrt Evrope. Plinska komor ili otvoreno more i sve ugusiti. Svi muskimani su potencialna bomba

Der Kommentator verwendet im Beispiel (10) das Pejorativ *balije*, das eine beleidigende Bezeichnung für Muslime ist. Ethnische Beschimpfungen sind die offensichtlichste linguistische Manifestation von Xenophobie und Vorurteilen gegen Randgruppen. Sie basieren meistens auf böartigen, ironischen oder lustigen Deformierungen der Identität der Zielgruppe (vgl. Hughes 2006: 146). Die Aussage ist nach der Bewertungstheorie *unethisch*, weil *Balije* der Tod Europas (*smrt Evrope*) und eine potentielle Bombe (*potencialna bomba*) sind. Man sollte sie in einer Gaskammer (*plinska komora*) erstickern (*ugušiti*) oder im Meer (*otvoreno more*) ertränken lassen. Mit dem Beispiel wird Nationalachelten ausgedrückt, weil sich die Aussage nicht nur auf Terroristen bezieht, sondern auf alle Menschen des islamischen Glaubens.

-
- (11) Wie unser bello zu sagen pflegt „weiter machen wie bisher“, Tolle Einstellung „**nur die dümmsten Kälber wählen ihre Schlächter selber**“,

Die dümmsten Kälber wählen ihre Schlächter selber ist ein Zitat, das dem Autor Bertolt Brecht zugeschrieben wird. In unserem Beispiel (11) bezieht sich das Sprichwort auf die politische Spitze in Deutschland bzw. auf die Bundeskanzlerin Angela Merkel, der die Schuld an den terroristischen Angriffen zugeschrieben wird, weil sie die Einwanderung der Migranten genehmigt hat. In dieser Aussage werden die Charaktereigenschaften und das Benehmen der deutschen Wähler abwertend kritisiert, da sie diejenigen sind, die Merkel ausgewählt haben. Die Äußerung gehört zu der Bewertungskategorie *unfähig*, d. h. die Wähler werden als inkompetent beschrieben und auch ihnen wird die Schuld an der politischen Situation zugeteilt.

-
- (12) **konjino neobrazovana**, malo se edukuj, proguglaj malo pa ces vidjeti sta je Islam i kakva je to presvjetla i precista vjera, i sta Kur'an sveti nalaze jednom vjerniku! (...) Jesu li i oni svestenici sto siluju djecu po manastirima vase lice, lice vase vjere!? Zato **ne baljezgaj nezalice jedna**, nema mo mi sta priznati!!!

Der Kommentator spricht in dem Beispiel (12) den anderen Kommentator an, indem er ihn und seine Intelligenz beschimpft. Er nennt ihn ein ungebildetes Riesenspferd (*konjino neobrazovana*) und einen Ignoranten (*neznalice jedna*), empfiehlt ihm, sich über Islam auszubilden, und hebt hervor, dass er nicht ohne vollinhaltliche Informationen Islam beschimpfen soll. Demzufolge beschimpft das Beispiel (12) nach den Angriffspunkten Charaktereigenschaften und Benehmensarten des Adressaten. Weiterhin bezieht sich der Kommentator auf die Fähigkeit des Adressaten und bewertet ihn als zu dumm bzw. unfähig zu begreifen, dass Islam nicht mit Terroristen zu vergleichen ist.

(13) Spielt das eine Rolle ob rechts, links oder IS? Alle Gewalttäter sind mit Ihrem Hass **das Krebsgeschwür in unserer Gesellschaft**.

Ein körperliches Gebrechen wird im Beispiel (13) thematisiert, indem der Kommentator alle Gewalttäter, nicht nur IS, und ihren Hass als Krebsgeschwür bezeichnet. Dieser Hass frisst sich in die Gesellschaft ein und verbreitet sich. Die Gewalttäter werden hier als *unethisch* bewertet, indem sie und ihr Hass als boshaft und amoralisch beschrieben werden.

(14) ..u americkim uniformama, nesto mi ovi ISILOVCI, plaho bogati, neznam samo gdje kupise uniforme, i kako da su ovoliko **debeli i ugojeni**... ma nesto mi tu mrisi..

Im Beispiel (14) wird das Aussehen der IS-Soldaten beschrieben, indem sich der Kommentator wundert, dass sie amerikanische Uniformen tragen, reich sind und sehr dick und fett (*debeli i ugojeni*) sind. Solches Aussehen ordnet man stereotypisch den IS-Terroristen nicht zu. Weiterhin bewertet der Kommentator die Situation und die IS-Terroristen sowie die Journalisten, die solche Informationen und Bilder verbreiten, als *unwahrhaftig* mit Adjektiven *unehrlich*, *falsch* und *lügnerisch*.

(15) [...] IMMER, IMMER die gleichen **Ar...-Gesichter!**

Der Kommentator reagiert auf den Artikel der Zeitung »Bild« im sehr ärgerlichen Ton, was aus den zahlreichen Anführungszeichen evident ist. Im Beispiel (15) bezeichnet er die IS-Terroristen als Arsch-Gesichter, was zu universalen Schimpfwörtern gehört, weil mit dem Schimpfwort nichts Konkretes (nicht der Charakter, das Benehmen oder das Aussehen des Adressaten) gemeint ist, d. h. das Schimpfwort hat eine abstrakte Bedeutung und einen breiten Anwendungsbereich. Der Kommentar gehört zur Bewertungskategorie *unethisch*, weil immer dieselben Menschen, d. h. die IS-Terroristen das Übel verrichten.

-
- (16) U Hrvatskoj bi bio zasticen i zaljen. Blesava drzava. Siluju nam zene i djevojke. **Ma mater vam jebem vise**

Im Beispiel (16) befindet sich das universale Schimpfwort *mater vam jebem*, das sich auf die Terroristen bezieht. Der Kommentator beschimpft nicht etwas Konkretes, d. h. Intelligenz, Charakter, Aussehen, Beruf oder Nationalität, sondern nutzt das Schimpfwort, das in der kroatischen Sprache sehr generell und in verschiedenen Situationen benutzt werden kann. Dieser Fluch, der die Mutter des Adressaten und den Geschlechtsverkehr zwischen dem Sprecher und der Mutter des Adressaten beinhaltet, nutzt man in der kroatischen Sprache wie ein Schlagwort. Nach der Bewertungstheorie gehört dieses Beispiel der Kategorie *unüblich*, weil es die ganze Situation als nicht alltäglich bewertet.

-
- (17) Islam bedeutet primär Unterwerfung, Intoleranz, Fundamentalismus und Gewaltbereitschaft, aber sicher nicht Frieden. Er ist eine als Religion getarnte extremistische Ideologie und daher **die Wurzel des Übels**.

Im Beispiel (17) beschimpft der Kommentator den Islam, indem er viele negative Lexeme, wie z. B. *Unterwerfung*, *Intoleranz*, *Fundamentalismus* und *Gewaltbereitschaft* für deren Beschreibung verwendet. Außerdem bezeichnet er den Islam als eine nur *getarnte Religion* und als *die Wurzel des Übels*. Demzufolge sieht er den Islam als den wahren Grund der terroristischen Anschläge und erkennt keinen Unterschied zu den Terroristen, weswegen dieses Beispiel zum Regional- und Nationalschelten zuzuordnen ist. Nach der Bewertungstheorie gehört es zur Kategorie *unethisch*, weil eine Religion als moralisch negativ bewertet wird.

-
- (18) **kopile balijsko, poturceno** odtavi franju , na miru,, imas svoga **izmetbegovica** poturicu na njega seri

Der Islam wird ebenfalls im Beispiel (18) erwähnt, indem ein Kommentator den anderen anspricht und ihn einen *Bastard* (*kopile*) nennt. Die erste Verwendung von dem Lexem Bastard hatte die wortwörtliche Bedeutung der Unehelichkeit und heutzutage wird das Stigma auch davon abgeleitet (vgl. Hughes 2006: 18). Der Kommentator bringt das Pejorativ *Bastard* in Zusammenhang mit dem Islam, indem er *balije*, eine beleidigende Bezeichnung für Muslime, benutzt. Im Beispiel (18) befindet sich noch ein Wortspiel mit dem Namen vom bosnischen Politiker Izetbegović, der auch mit der Religion *Islam* verbunden ist, indem der Kommentator der erste Teil seines Nachnamens *Izet* mit *izmet* (Scheiße) austauscht. Mit der Nennung vom Islam sowie von einem bosnischen Politiker, dem islamischen Aktivisten, gehört dieses Beispiel der Kategorie *Nationalschelten*. Nach der Bewertungstheorie wird dieses Beispiel der Kategorie *unethisch* zugeordnet, weil der Kommentator den Adressaten mitsamt aller Muslime als boshaft und schlecht bewertet.

-
- (19) Wer nach dem gestrigen Tag noch Merkel und ihre Handlanger wählt, sollte so schnell wie möglich zum Arzt gehen und **sich sein bisschen Hirn durchpusten** lassen, in jeder **Bananenrepublik** hätte man diese **Landesverräterin** schon längst an die Wand gestellt!

Im Beispiel (19) erscheinen Beschimpfungen, die sich auf die Charaktereigenschaften der Wähler (*sich sein bisschen Hirn durchpusten lassen*) beziehen, auf Nationalschelten (*Bananenrepublik*) und auf Berufsschelten (*Landesverräterin*). Es werden die Wähler bzw. die ganze Nation kritisiert, weil sie Merkel gewählt haben und Merkel wird als *Landesverräterin* genannt, weil sie die Migranten in das Land reingelassen hat. Nach der Bewertungstheorie sind die Wähler sowie Merkel *unfähig* für das Land zu entscheiden und das Land politisch zu führen.

-
- (20) a vi **govna** samo ih reklamirajte

Im kroatischen Beispiel (20) wird als Beruf derjenige der Journalisten bewertet, indem der Kommentator sie mit Dreck vergleicht, weil sie mit solchen sensationellen Zeitungsartikeln über die terroristischen Anschläge den IS-Terroristen nur Werbung machen. Das größte Ziel der IS-Terroristen ist Angst zu verbreiten und die Medien bzw. Journalisten tragen der Verbreitung solcher Panik dadurch bei, dass sie so viel und so sensationell darüberschreiben. Der Kommentator bewertet demnach die Journalisten als *unethisch*, weil sie mit dieser hartnäckigen Verbreitung der Ereignisse und Informationen über Angriffe der Tragödie noch zusätzlich beitragen und den IS-Radikalismus stärken.

-
- (21) Wann hört diese **scheisse** mal auf man werdet endlich mal wach und bekämpft diese **scheisse**...!

Im Beispiel (21) bezieht sich das Lexem *scheisse* auf die terroristischen Anschläge. Der Kommentator plädiert für die Bekämpfung der IS-Terroristen und nach der Bewertungstheorie wird Bezug auf *unethische* Ereignisse genommen. Nach den Angriffspunkten zählt *scheisse* zu den universalen Schimpfwörtern, weil es sich auf viele unterschiedliche Sachgebiete beziehen kann und als Schlagwort im alltäglichen Sprachgebrauch verwendet wird.

-
- (22) Sve vas **balije** treba u plinsku komoru i podusiti **govna smrdljiva**.

Noch ein Beleg, in dem sich das Lexem *Scheiße* bzw. *Dreck* (*govna*) befindet, beschreibt die Muslimen, d. h. IS-Terroristen, im kroatischen Beispiel (22). In diesem Fall bezieht sich das Lexem nicht auf die Gegenstände bzw. Ereignisse wie im Beispiel (21), sondern auf Muslime, die weiterhin wieder mit dem Pejorativ *balije*, was beleidigend für Muslime steht, benannt werden. Das Beispiel drückt Nationalschelten aus und beschimpft alle Muslimen bzw. *balije*, nicht nur IS-Terroristen. Der Kommentator drückt seinen Wunsch bzw. eine Drohung aus, dass

alle Muslimen in einer Gaskammer (*plinska komora*) ersticken (*podušiti*). Nach der Bewertungstheorie evaluiert das Beispiel (22) die Ethik der Muslimen, d. h. der Kommentator bezeichnet sie mit der Verwendung von Pejorativen *balije* und *govna smrdljiva* als unmoralisch, schlecht und boshaft.

4 SCHLUSSFOLGERUNG

Die Pejorativa werden häufig in Leserkommentaren auf politische Ereignisse des Netzwerkes *Facebook* als eine Art von Beleidigung der anderen Kommentatoren, Politiker oder Situationen verwendet.

In diesem Beitrag wurden Leserkommentare auf die terroristischen Anschläge in Barcelona und Marseille in deutsch- und kroatischsprachigen Zeitungen *Die Zeit* und *Bild* sowie *Jutarnji list* und *24sata* auf dem sozialen Netzwerk *Facebook* analysiert. Pejorativa in den Leserkommentaren wurden nach den Angriffspunkten (1) Charaktereigenschaften und Benehmensarten des Adressaten, (2) das Aussehen, ein körperliches Gebrechen und das Alter des Adressaten, (3) universale Schimpfwörter, (4) Regional- und Nationalschelten und (5) Berufsschelten, und nach der Bewertungstheorie und der Kategorie *Urteil*, d. h. wie (*un*)üblich, (*un*)fähig, (*un*)entschlossen, (*un*)wahrhaftig und (*un*)ethisch jemand ist, analysiert.

In den deutschen und kroatischen Kommentaren auf terroristische Anschläge werden die Bundeskanzlerin Angela Merkel, die IS Terroristen, alle Muslimen, das politische System in Europa und andere Kommentatoren beschimpft.

Obwohl sowohl in deutschen als auch kroatischen Leserkommentaren die gleichen Beschimpfungsobjekte thematisiert werden, gibt es zwischensprachliche Unterschiede in dem Grad bzw. in der Intensität der Beschimpfungen, d. h. im Kroatischen sind die Pejorativa extrem und ohne Zensur, indem die Kommentatoren oft anderen Kommentatoren und der ganzen Nation von Muslimen drohen und ihnen den Tod wünschen (*sich in einer Gaskammer ersticken, im Meer ertränken, sie erschießen* usw.).

Im Deutschen werden dagegen beleidigende und beschimpfende Kommentare auf Online-Zeitungen gelöscht, weswegen es keine Todesdrohungen gibt. Die deutschen Kommentare sind indirekter, man beschimpft jemanden mittels Ironie, Metaphern, Phraseme und Sprichwörter (z. B. *nur ein toter Terrorist ist ein guter Terrorist; nur die dümmsten Kälber wählen ihre Schlächter selber; das Krebsgeschwür in unserer Gesellschaft; die Wurzel des Übels; sich sein bisschen Hirn durchpusten*).

Die 124 deutschsprachigen Beispiele wurden nach der Bewertungstheorie in folgende Kategorien zugeordnet: 44,83% *unfähig*, 29,31% *unethisch*, 12,07% *unüblich*, 7,76% *unwahrhaftig* und 6,03% *unentschlossen*. Die 105 kroatischsprachigen Beispiele wurden nach der Bewertungstheorie in folgende Kategorien zugeordnet: 43,27% *unfähig*, 42,31% *unethisch*, 6,73% *unüblich*, 6,73% *unentschlossen* und 0,96% *unwahrhaftig*.

Nach der Bewertungstheorie erscheinen im Deutschen sowie im Kroatischen am häufigsten die Kategorien *unfähig* und *unethisch*. Als *unfähig* werden die Politiker und das politische System Europas gehalten, weil sie nicht im Stande sind, den Terrorismus auszutreiben, wobei als *unethisch* die IS Terroristen und ihre Gewalttaten angesehen werden. Im Kroatischen kommt die Kategorie *unethisch* signifikant häufiger wegen des nicht zensurierten Inhalts vor.

Nach den Angriffspunkten wurden die deutschsprachigen Beispiele in folgende Kategorien eingeteilt: 56,20% *Charaktereigenschaften und Benehmensarten*, 24,09% *universale Schimpfwörter*, 9,49% *Regional- und Nationalschelten*, 5,84% *Berufsschelten* und 4,38% *das Aussehen, ein körperliches Gebrechen und das Alter des Adressaten*. Nach den Angriffspunkten wurden die kroatischsprachigen Beispiele in folgende Kategorien eingeteilt: 73,53% *Charaktereigenschaften und Benehmensarten*, 14,71% *Regional- und Nationalschelten*, 6,86% *universale Schimpfwörter*, 2,94% *Berufsschelten* und 1,96% *das Aussehen, ein körperliches Gebrechen und das Alter des Adressaten*.

Nach den Angriffspunkten ist in beiden Sprachen die häufigste Kategorie *Charaktereigenschaften und Benehmensarten*, weil die Adressaten der Beschimpfungen Politiker, andere Kommentatoren und IS Terroristen sind, d. h. ihre Eigenschaften und Taten werden beschimpft. Bemerkenswert sind die Ergebnisse, die sich auf die Kategorie *universale Schimpfwörter* beziehen. Zu dieser Kategorie gehören Beschimpfungen *Scheiße, Dreck, Verpiss dich, Arsch* u. a. Im Deutschen kommt diese Kategorie häufiger als im Kroatischen vor, da dieser Kategorie nur Ausdrücke, die sich nicht auf Charaktereigenschaften beziehen, angehören. Daraus kann man folgern, dass die Deutschen mehr Lexeme, die unpersönlich sind, wie z. B. *Scheiße* nutzen, während die Kroaten bewusst andere aufgrund ihrer Charaktereigenschaften, ihres Aussehens u. a. beschimpfen.

Aus diesem Beitrag öffnen sich Möglichkeiten für weitere Untersuchungen der pejorativen Lexik, nämlich die Anwendung der Sprechakte, da die Kommentatoren oft nicht nur andere beschimpfen, sondern auch verwünschen, auffordern oder Situationen fluchen.

LITERATURVERZEICHNIS

- Anderson – Lepore 2013** = Luvell Anderson – Ernie Lepore, Slurring Words, *Noûs* 47.1 (2013), 25–48.
- Bednarek 2006** = Monika Bednarek, *Evaluation in Media Discourse: Analysis of a Newspaper Corpus*, New York – London: Continuum, 2006.
- Bonacchi 2012** = Silvia Bonacchi, Zu den idiokulturellen und polykulturellen Bedingungen von aggressiven Äußerungen im Vergleich Polnisch-Deutsch-Italienisch, in: Magdalena Olpińska-Szkiełko u. a. (Hrsg.), *Der Mensch und seine Sprachen: Festschrift für Professor Franciszek Gruzca*, Frankfurt am Main u. a.: Peter Lang Verlag, 2012, 1–20.
- Bonacchi 2017** = Silvia Bonacchi, Sprachliche Aggression beschreiben, verstehen und erklären, in: Silvia Bonacchi (Hrsg.), *Verbale Aggression: multidisziplinäre Zugänge zur verletzenden Macht der Sprache*, Berlin – Boston: Walter de Gruyter, 2017, 3–31.

- Croom 2013** = Adam M. Croom, How to do things with slurs: studies in the way of derogatory words, *Language & Communication* 33 (2013), 177–204.
- Finkbeiner – Meibauer – Wiese 2016** = Rita Finkbeiner – Jörg Meibauer – Heike Wiese, What is pejoration, and how can it be expressed in language?, in: Rita Finkbeiner – Jörg Meibauer – Heike Wiese (Hrsg.), *Pejoration*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, 1–18.
- Frljužec – Perić 2017** = Katarina Frljužec – Marija Perić, Valovi kao jezični izraz emocija, *Zadarski filološki dani* 6 (2017), 315–336.
- Havryliv 2009** = Oksana Havryliv, *Verbale Aggression*, Frankfurt am Main u. a.: Peter Lang, 2009.
- Hughes 2006** = Geoffrey Hughes, *An Encyclopedia of Swearing: The Social History of Oaths, Profanity, Foul Language, and Ethnic Slurs in the English-Speaking World*, Armonk, NY – London: M. E. Sharpe, 2006.
- Hunston 1993** = Susan Hunston, Evaluation and ideology in scientific writing, in: Mohsen Ghadesy (Hrsg.), *Register Analysis: Theory and Practice*, London: Pinter Publishing, 1993, 57–73.
- Hunston 2011** = Susan Hunston, *Corpus Approaches to Evaluation: Phraseology and Evaluative Language*, New York – Oxford: Routledge, 2011.
- Jahr 2000** = Silke Jahr, *Emotionen und Emotionsstrukturen in Sachtexten*, Berlin: Walter de Gruyter, 2000.
- Jay – Jay 2015** = Kristin L. Jay – Timothy B. Jay, Taboo word fluency and knowledge of slurs and general pejoratives: deconstructing the poverty-of-vocabulary myth, *Language Sciences* 52 (2015), 251–259.
- Kiener 1983** = Franz Kiener, *Das Wort als Waffe: zur Psychologie der verbalen Aggression*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1983.
- Lobenstein-Reichmann 2012** = Anja Lobenstein-Reichmann, Verbale Gewalt: ein Forschungsgegenstand der Sprachgeschichtsschreibung, in: Peter Ernst (Hrsg.), *Historische Pragmatik: Tagungsband zur Jahrestagung der Gesellschaft für Historische Sprachwissenschaft 2011*, Berlin – Boston: de Gruyter, 2012, 215–238.
- Martin 2001** = J. R. Martin, Beyond exchange: appraisal systems in English, in: Susan Hunston – Geoff Thompson (Hrsg.), *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*, Oxford – New York: Oxford University Press, 2001, 142–175.
- Martin – White 2005** = J. R. Martin – P. R. R. White, *The Language of Evaluation: Appraisal in English*, London: Palgrave Macmillan, 2005.
- Meibauer 2014** = Jörg Meibauer, Bald-faced lies as acts of verbal aggression, *Journal of Language Aggression and Conflict* 2.1 (2014), 127–150.
- Mieder 1993** = Wolfgang Mieder, “The Only Good Indian Is a Dead Indian”: History and Meaning of a Proverbial Stereotype, *The Journal of American Folklore* 106.419 (1993), 38–60.
- Mikulova 2012** = Anna Mikulova, Sprachliche Bewertung in Internet-Foren zu You-Tube-Videos, *Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik* 26 (2012), 81–103.
- Millan 2012** = Enrique Lafuente Millan, A Contrastive Study of Generic Integrity in the Use of Attitudinal Evaluation in Research Articles Written for Different Audiences, *Brno Studies in English* 38.2 (2012), 79–96.
- Millar – Hunston 2015** = Neil Millar – Susan Hunston, Adjectives, communities, and taxonomies of evaluative meaning, *Functions of Language* 22.3 (2015), 297–331.
- Ortner 2014** = Heike Ortner, *Text und Emotion: Theorie, Methode und Anwendungsbeispiele emotionslinguistischer Textanalyse*, Tübingen: Narr, 2014 (Europäische Studien zur Textlinguistik 15).
- Perić – Pavić Pintarić 2015** = Marija Perić – Anita Pavić Pintarić, Das Modell zur Bestimmung von Phrasemen der Bewertungskategorie Affekt, *Jezikoslovni zapiski* 21.2 (2015), 191–207.
- Stotesbury 2003** = Hilikka Stotesbury, Evaluation in research article abstracts in the narrative and hard sciences, *Journal of English for Academic Purposes* 2 (2003), 327–341.
- Thompson 2008** = Geoff Thompson, Appraising glances: evaluating Martin’s model of APPRAISAL, *WORD* 59.1–2 (2008), 169–187.
- Thompson 2014** = Geoff Thompson, Affect and emotion, target-value mismatches, and Russian dolls: refining the appraisal model, in: Geoff Thompson – Laura Alba-Juarez (Hrsg.), *Evaluation in Context*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014, 47–66.

Thompson – Hunston 2003 = Geoff Thompson – Susan Hunston, *Evaluation: An Introduction*, in: Geoff Thompson – Susan Hunston (Hrsg.), *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*, Oxford – New York: Oxford University Press, 2003, 1–27.

POVZETEK

Slabšalnice v nemških in hrvaških komentarjih bralcev na internetu ob terorističnih napadih

Slabšalnice lahko v ljudeh sprožijo intenzivna, pa čeprav negativna občutja, kar jim daje v komunikaciji pomembno vlogo.

V prispevku so raziskane slabšalnice v nemških in hrvaških komentarjih bralcev na internetu ob terorističnih napadih, analizirane pa so po tarčah napada, kot jih je izpostavila Oksana Havryliv: (1) značajske lastnosti in načini obnašanja, (2) videz, telesna napaka in starost, (3) univerzalne zmerljivke, (4) regionalne in nacionalne zmerljivke in (5) poklicne zmerljivke. Določene so tudi vrednotenjske kategorije oz. sodbe po Martinu in Whitu, to je, kako (ne)navaden, (ne)sposoben, (ne)odločen, (ne)etičen in (ne)resnicoljuben je kdo. Ta prispevek odpira možnosti za nadaljnje raziskave slabšalnic.

ŽELJKA BRLOBAŠ – MARTINA HORVAT

METODOLOGIJA LEKSIKOGRAFSKE OBRADBE RJEČNIKA HRVATSKOGA KAJKAVSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7571](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7571)

Metodologija slovaropisne obdelave Slovarja hrvaškega kajkavskega knjižnega jezika

V uvodu so orisane osnovne značilnosti Slovarja hrvaškega kajkavskega knjižnega jezika (*Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*), zgodovinskega slovarja hrvaškega jezika, ki temelji na natisnjenih in rokopisnih virih, zapisanih v kajkavskem knjižnem jeziku. Po kratkem pregledu sestave gesel je orisana metodologija uporabljene leksikografske analize, poudarjene pa so tudi slovnične sestavine gesel. Slovar je vir podatkov o skladenjskih posebnostih kajkavske knjižne hrvaščine in pri leksikografski analizi osnova za različne semantične raziskave.

Ključne besede: Slovar hrvaškega kajkavskega knjižnega jezika, slovarsko geslo, metodologija leksikografske analize

Methodology of Lexicographic Analysis in the *Croatian Kajkavian Standard Dictionary*

The introduction to this article outlines the basic characteristics of *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (Croatian Kajkavian Standard Dictionary) as a historical Croatian dictionary based on written and manuscript sources of standard Croatian Kajkavian. After a brief overview of the structure of the dictionary entries, there is an overview of the methodology of lexicographic analysis used, which highlights graphic and phonological principles used in establishing entries through confirmed morphological forms and usage examples. Basic morphological characteristics are also emphasized as grammatical components of dictionary entries within the framework of grammatical categories particular to a specific kind of word in standard Croatian Kajkavian. It is also noted that the dictionary is a source of data on syntactic markings particular to standard Kajkavian. Within the framework of lexicographic analysis, the dictionary is also highlighted as a base for various semantic research.

Keywords: *Croatian Kajkavian Standard Dictionary*, dictionary entry, methodology of lexicographic analysis

1 UVOD

Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika leksikografski se obrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje unutar Odjela za povijest hrvatskoga jezika i povijesnu leksikografiju, a suizdavač *Rječnika* je Hrvatska akademija znanosti u umjetnosti. Zamisao o izradbi *Rječnika* kao samostalnoga leksikografskog

Vrlo kratka inačica analizirane teme ovoga rada izlagana je na Međunarodnom znanstveno-stručnom skupu *Crkvenoslavenska i hrvatska povijesna leksikografija*, Zagreb, 29. lipnja – 1. srpnja 2016. godine.

djela datira u Akademiji od tridesetih godina prošloga stoljeća jer u velikom Akademijinu povijesnom višesveščanom *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1880. – 1976.) u izboru građe za stvaranje leksikografskoga korpusa hrvatskoga jezika, pored štokavskih i čakavskih pisanih izvora, nisu bili obuhvaćeni i kajkavski pisani izvori.¹ Zanemarivanje pisanih izvora kajkavskoga narječja bilo je velik propust u prethodno zadanoj metodologiji leksikografske obradbe i vrsta izvora u Akademijinu Rječniku, stoga je HAZU izradbu samostalnoga *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* povjerila Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje, gdje je u potpunosti osmišljena metodologija obradbe, započelo se s prikupljanjem knjižne korpusne građe, ispisom i leksikografskom obradbom.

U povijesnom *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, na temelju objavljenih tiskanih i rukopisnih izvora, obrađuje se leksičko blago kajkavskoga hrvatskog književnog jezika, koji je od 16. st. do polovice 19. st. bio zajednički književni jezik na području sjeverne Hrvatske (uključujući tada zagrebačku, varaždinsku i križevačku županiju), time i jezik hrvatske kajkavske pisane riječi, koji je bio funkcionalan na svim razinama društvene komunikacije. Kajkavski hrvatski književni jezik razlikuje se od regionalnih obilježja kajkavskih organskih govora, a njegovu osnovicu čini tadašnji zagrebački govor. U 19. st. dolazi do prekida kajkavske književnojezične tradicije nakon Gajeve reforme i prihvatanja štokavštine za književni jezik cijele Hrvatske.

Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika izlazi u svescima od 240 stranica i do danas je objavljeno 14 svezaka: od natuknice *a* do natuknice *selanec* (ukupno 50-ak tisuća natuknica), a u pripremi je 15. svezak.

Dosad je na istoimenom institutskom projektu sudjelovao velik broj suradnika, od voditelja projekata, glavnih urednika, glavnih redaktora, redaktora i obrađivača autorskih cjelina. Tijekom leksikografske obradbe nastale su i znanstvene studije, posebice suradnika na *Rječniku*, ovisno o analiziranim tematskim cjelinama (morfolologija, etimologija, pravopis, tvorba, semantika, frazeologija i dr.).²

Cilj je ovoga rada prikazati pojedine vidove plana i metodologije leksikografske obradbe u *Rječniku*, i to povijesnom rječniku hrvatskoga jezika, utemeljenom na pisanim i rukopisnim izvorima kajkavskoga hrvatskog književnog jezika.³

1 Osim njih nekoliko, i to Habledićev hrvatsko-latinski rječnik iz 1670., Belostenčev dvosveščani rječnik (1740.), Sušnik–Jambrešićev *Lexicon Latinum* (1742.), te samo nekoliko književnih djela (Ivan Pergošić, *Decretum*, 1574., Antun Vramec, *Kronika vezda znovič spravljena*, 1578., Juraj Mulih, *Škola Kristuševe kršćanskoga navuka obilno puna*, 1744., Tituš Brezovački, *Mati-jaš grabancijaš dijak*, 1804.).

2 O popisu suradnika *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* i naslova dosadašnjih znanstvenih tekstova upućujemo na Vajs Vinja (2011) i mrežne stranice projekta u okviru Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, a o pojedinim novijim studijama usp. popis literature.

3 Napominjemo da se u analizu ne uključuje propitivanje smještanja metodologije *Rječnika* u kontekst suvremene leksikografske teorije, suvremenih kretanja u pogledu leksikografske

O metodološkim je postupcima i strukturi rječničkoga članka dosad pisano u uvodnim objašnjenjima *Rječnika* i pojedinim autorskim radovima (usp. npr. Finka 1973; 1984; Vajs Vinja 2011 i dr.), stoga se, vodeći računa o prethodno propitanim osnovnim elementima leksikografske obradbe, u ovome radu prema utvrđenim elementima ovdje zadane analize:

- (1) donose osnovne napomene o izvorima i to rječničkim, gramatičkim i pravopisnim, uključujući i osvrt na raznovrsnost glavnih tematskih cjelina knjižnih izvora koji su pisani kajkavskim hrvatskim književnim jezikom;
- (2) prikazuju osnovna obilježja leksikografske obradbe u odnosu na sastavnice rječničkoga članka (natuknica, potvrđeni morfološki oblici, etimologija, definicije značenja, sveze i frazeološki izričaji, oprijemljenja);
- (3) pozornost se usmjeruje i na temeljna jezična obilježja kajkavskoga hrvatskog književnog jezika u okviru razina jezične analize, i to fonologije i morfologije na osnovi zadanih gramatičkih odrednica rječničkoga članka, a pritom se upućuje i na etimološke, tvorbene, sintaktičke i semantičke prinose koje *Rječnik* daje korisniku.

Takvim pristupom zadanoj analizi ističemo važnost jednoga povijesnoga rječnika u kontekstu kajkavskoga hrvatskoga književnog jezika, koji na razini svojih ustaljenih i zadanih obilježja leksikografske obradbe čini viševrstan skup ne samo leksikografskih činjenica nego i onih svojstvenih svim drugim razinama kako gramatičke tako i jezične analize.

2 LEKSIKOGRAFSKA OBRADBA RJEČNIKA

2.1 O izvorima

Leksikografska se obradba temelji na korpusnoj građi prikupljenoj iz kajkavskih tiskanih i rukopisnih djela. Pri prikupljanju građe kao knjižnih izvora *Rječniku* cilj je bio obuhvatiti i sakupiti reprezentativan fond izvora iz svih razdoblja i područja materijalne i duhovne kulture, pisanih kajkavskim hrvatskim književnim jezikom u razdoblju od 16. do 19. stoljeća, uključujući pritom i dijalektna književna djela s početka 20. st.

Korpus naime čine natuknički ispisane kartotečne leksičke jedinice, svaka u svom rečeničnom kontekstu i s naznakom izvora, prikupljene iz kajkavskih tiskanih i rukopisnih djela, njih oko 441 (pritom oko 360 objavljenih, 38 rukopisnih djela i 43 izvora iz kajkavske dijalektne književnosti 20. stoljeća).

Vrijednosno najvažnije potvrde jesu kajkavski rječnici (tiskani i rukopisni) 17. i 18. stoljeća, zatim potvrde iz tekstova od 1574., Pergošićeva *Tripartituma* i drugih povijesno-pravnih dokumenata, nabožno-duhovnih, etičko-didaktičkih i

► metodologije, a pritom i usporedbu s metodologijom pojedinih hrvatskih rječnika koji su po svojstvima usporedivi s *Rječnikom* jer bi navedeno premašilo temeljne okvire zadane obrade teme.

drugih književnih izvora, popularno-znanstvenih (medicina, veterina, matematika i sl.), publicističkih tekstova, gramatika, korespondencije, sve do Krležinih *Balada* iz 1936. godine i određenih tekstova kajkavske dijalektne književnosti do sredine 20. stoljeća (primjerice poezija Dragutina Domjanića, Frana Galovića, Ivana Gorana Kovačića i sl.).

Najvažnije potvrde su iz 5 poznatih kajkavskih rječnika (tiskanih i rukopisnih) 17. i 18. stoljeća: Habelićev hrvatsko-latinski *Dictionar* (1670.), Belostenčev *Gazofilacij* s latinsko-hrvatskim i hrvatsko-latinskim dijelom (1740.), četve-rojezičnik Sušnik–Jambrešićev *Lexicon Latinum* (1742.), Patačićev trojezični rukopisni rječnik i latinsko-kajkavsko-njemački anonimni rječnik. Stoga rječnički članak izgleda ovako:

kača f (sg. N kača, G -e, A -u, L -i, I -um, pl. NA -e, G kač, I -ami). **1. a. zool. zmija.** [...] H (s. v. kača), B (s. v. ammodites, cenchris, cibo, coluber, echidna, jaculus, ophis; kača, obileće, poskok, zmia s uputom na kača), J (s. v. anguigena, basiliscus, jaculus, python, serpens), P (s. v. sibilus 400), X (s. v. ancilla, serpo). [...] (4, 223).

Među izvorima se nalaze i pojedini aneksni rječnici u gramatikama, gramatike i pravopisi hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, književna djela različitih žanrova, povijesno-pravni dokumenti, djela religiozno-duhovne tematike, publicistika (npr. godišnji i stoljetni kalendari), popularno-znanstveni tekstovi i tekstovi određenih struka, npr. medicine, veterine, matematike, poljoprivrede i sl.

2.1.1 Gramatike i pravopisi

- (1) Gramatike hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, od Vitkovićeve rukopisne pisane njemačkim jezikom, zatim gramatike Josipa Đurkovečkog pisane kajkavskim, do ponajbolje gramatike kajkavskoga književnoga jezika Ignaca Kristijanovića iz 1837. godine.
- (2) Gramatike njemačkoga jezika, jednoga od ondašnjih službenih jezika, pisane kajkavskim književnim jezikom, npr. *Nemška gramatika* (1772.), *Napučenje vu navuk nemškoga jezika* (1780.).
- (3) Kajkavski pravopisi, npr. *Kratki navuk za pravopisanje horvatsko* (1779.), *Napučenje vu horvatsko pravopisanje* (1780.), *Naputčenje za horvatski prav čteti i pisati* (1830.).

2.1.2 Knjižni izvori

- (1) Književna djela različitih žanrova, od pjesmarica, proze, dramskih djela i igrokaza, npr. *Adrijanskoga mora sirena* P. Zrinskoga, komedije Tituša Brezovačkog (npr. *Matijaš grabancijaš diak*, *Diogeneš*, *Jeremijaš*) i dr.
- (2) Povijesno-pravni dokumenti, od kojih Pergošićev *Decretum* iz 1574. (s mađarskoga prevedena zbirka običajnih zakona) prva tiskana knjiga na kajkavskom književnom jeziku, zatim kronike koje sadržajno ne obuhvaćaju samo hrvatsku povijest, npr. *Kronika* Antuna Vramca (1578.), Vitezovićeve i Krče-

liceva kronika u 18. st., uz to statuti pojedinih gradova ili cehova, povlastice, pravila i zapisnici cehova, oglasi, cesarske ili kraljevske naredbe, urbari i sl.

- (3) Velik su tematski izvor i djela religiozno-duhovne tematike, npr. zbirke nedjeljnih i blagdanskih ulomaka poslanica i evanđelja, tumačenja evanđelja s propovijedima, opisi kršćanskih dužnosti i istina te crkvene povijesti, životopisi svetaca, katekizmi, molitvene knjižice – namijenjeni puku i najčešće pisani iz pera svećenika (autori poput J. Habelića, H. Gašparotija, M. Vrhovca i dr.) koji su spisateljskim i propovjedničkim radom čuvali kajkavski književni izričaj, npr. H. Gašparoti izdaje jedno od najopsežnijih djela kajkavske književnosti – *Cvet sveteh* na gotovo 4000 stranica podijeljeno u četiri knjige i posvećeno Blaženoj Djevici Mariji. Valja spomenuti i pjesmaricu *Citharu octochordu* gdje su prvi put notama zabilježeni napjevi nekih kajkavskih pjesama.
- (4) Od publicistike izdvajamo:
- (4a) Kalendare (godišnji i stoljetni), najvažnije sredstvo narodnoga prosvjećivanja u to doba. Prvi kajkavski kalendar izdao je Pavao Ritter Vitezović – *Zoroast hervacki* (1692.), dok do vrhunca kalendarske tradicije dolazi u 19. stoljeću, npr. *Stoletni kalendar* T. Mikloušića (1819., 1866.) i *Danica zagrebečka* I. Kristijanovića (1834. – 1850.) koji su se izdavali jednom godišnje, namjena im je prosvjećivanje i unapređivanje života i gospodarstva najširega puka, i osim općih kalendarskih podataka (o datumima, mjenama mjeseca, prijestupnim godinama, o pomičnim i nepomičnim blagdanima, popisa sajмова), u tim su se publikacijama objavljivale i gospodarske i medicinske upute (praktični savjeti vezani uz ljudsko zdravlje i higijenu), ali i literarni tekstovi u stihu i prozi.
- (4b) Zanimljive publicističke tematike je npr. kuharica – I. Birling: *Nova skup složena zagrebačka sokačka knjiga* (1812.), sanjarica namijenjena igračima lutrije (1830.), knjiga svojevrzne astrološke tematike autora Mihalja Šiloboda Bolšića *Cabala* (1768.) s davanjem kratkih odgovora (ponekad s pomoću mističnih brojaka) na raznovrsna pitanja, praktičnih savjeta, npr. *Indianski mudroznaneć ili način kak človek vu društvu ljudih srećen biti more* (1833.), *Pelda nerazumnoga potrošlivca* (1815.), *Delo iliti razlog zverhu škodljivosti ženskih modercev* (Mieder) (= stezник!), 1784.
- (5) Skupinu knjižnih izvora čine popularno-znanstveni tekstovi i tekstovi određenih struka, npr. s područja:
- (5a) medicine/veterine:
Jedan od najznačajnijih autora kajkavske prosvjetno-gospodarstvene knjige 18. stoljeća je Jean Baptiste Lalangue koji se smatra ocem medicinske literature jer je bio prvi medicinski pisac u nas. Objavljuje: *Vračta ladanjska* (1776.), *Kratek navuk od meštrie pupkorezne* (1777.) – priručnik za primaljstvo, porodništvo, *Betegujuće živine vračitel* (1772.), *Občinski Živin vračitel* (1839.). – Valja spomenuti i *Vračta vsagdašnja domaća* (1746.), *Način vraćenja stekline pri ljudih i blagu* (1835.), *Vračitelsko-političke naredbe za ugriz od besnih živin*

betega besnoče preprečiti (poč. 19. st.), *Način človeka od stekloga pesa, vuka, mačka, kače ali druge jadovie stvari ranjenoga segurno zvraciti te Potvrđeni način za vu vodu vtopljene, zadušene ... najpriložneše pomoći* (1780.).

(5b) matematike/aritmetike:

Mihalj Šilobod Bolšić objavljuje prvu kajkavsku aritmetiku u kojoj daje prvi potpuni sustav kajkavskoga aritmetičkog nazivlja – *Aritmetika horvatska* (1758.). Valja spomenuti i *Napučenje vu brojezanje* (1780.) te *Napučenje vu računstvo* (1798.).

(5c) gospodarstva, najčešće poljoprivrede:

Kao knjižni izvori uzeta je i popularno-znanstvena literatura iz područja veterine, npr. *Od skrbi i paske v okol ovac* (1775.), *Red i navuk zverhu odhranjenja i zderžavanja žrebičev*, *Knjižica od baratanja s finki* (1798.), ali i iz agronomije, npr. *Navuk za duhan sadeče ljude* (1790.), *Vpučenje od lana i konoplje obdelavanja za poljodelce* (1789.), *Nauk o sađenju bijeloga duda i uzgoja dudova svilca* (1774.), *Navuk od morveh vurednosti i svilneh kukcov hranjenja* (1813.), *Način jabuke zemelske (= krumpir!) saditi* (1788.), *Navuk zemeljske jabuke iliti krumpir za kruh, jestvine i konj kermu potrebuвати* (1817.), *Navuk od jednoga prikladnoga hranljivoga baratanja z marvom za poljodelavca* (1836.), *Navuk okolosadenja, zaplodnjenja i potrebnoga zderžavanja verb i drugoga berže rastućega mladja* (1780.).

(6) U okviru književnih djela valja naglasiti i prijevode na kajkavski književni jezik, što nije bilo samo prenošenje stranih djela na kajkavski već i prerađivanje jer su u ta djela često umetani čitavi ulomci prevoditelja, u kojima su iznosili vlastite misli, a tuđe sadržaje primjenjivali na domaće prilike. Izdvajamo npr. A. Vranića koji objavljuje prvi dječji roman *Mlajši Robinzon* (1796.), prijevod s njemačkoga djela H. Campea – prerađen roman D. Defoa; *Henrijadu* F. Štrehea (između 1825. i 1836.), francuski original Voltaireova djela; *Raj zgubljen* I. Krizmanića (1827.), prijevod velikoga Miltonova epa; *Flundru senje zrokujuću polag Šakspearea* (1836.) u rukopisu, Krizmanićev prijevod koji se temelji na *Romeu i Juliji* W. Shakespearea.

Izvori su *Rječnika* iz svih razdoblja i područja materijalne i duhovne kulture kako bi se skupio što raznovrsniji leksički kajkavski inventar. Tematska raznovrsnost i brojnost izvora pokazuje da je književna kajkavština zadovoljila sve komunikacijske potrebe svojega vremena.

2.2 Obilježja strukture rječničkoga članka

2.2.1 Natuknica

Kanonski lik natuknice u *Rječniku* uspostavlja se suvremenim slovopisom, osim grafema *lj*, *nj*, i *dž/đ* za koje se rabe grafemi *l*, *n* i *g*. Kajkavskom hrvatskom književnom jeziku nisu svojstvena dva fonema /č/ i /ć/, stoga se na razini grafema u *Rječniku* upotrebljava *č*. Takva su slovopisna rješenja i u dijelu potvrđenih

morfoloških oblika i u navođenju primjera za pojedina značenja, osim u primjerima iz 20. stoljeća kada se, kao i u definicijama značenja, rabi suvremeni slovopis, npr.

biti¹ pf. i impf. [...] Tu vsigde je čuti ljubljenu domaću mi reč. *Domj sunc* 3. (1, 148).⁴

Kad je riječ o kanonskom liku natuknice, napominjemo da *Rječnik* ne donosi onomastiku u domeni jednorječnih osobnih imena (uz to nadimaka, prezimena) i posvojnih pridjeva od njih izvedenih te toponomastike (osim u svezama, npr. *hrvatski orsag*, *vugerski orsag* u domeni obradbe općih imenica ili pridjeva). Međutim, kao kanonske natuknice navode se etnici (nazivi za imena stanovnika/stanovnica) i ktetici (posvojni pridjevi od etnika). Tako npr. u abecedariju nema jednorječne natuknice Afrika, ali su u abecedariju prema potvrdama iz korpusa natuknice *Afrikaneć*, *Afrikanineć*, *Afrikankaneć* (etnici) i *afrikanskeć*, *afrikanskeć* (ktetici).

Što se tiče fonoloških obilježja, izdvajamo ona temeljna koja su ili svojstvena zadanoj metodologiji u domeni definiranih fonoloških obilježja u leksikografskoj obradbi ili su izvor fonoloških obilježja korisniku rječnika.

Natuknice u *Rječniku* nisu naglašene, a kada je riječ (i) o mogućem naglasnom podudaranju dvaju leksema ili protoleksemima, razlika se uspostavlja obrojčenjem, npr. *s. v. pasti*¹ ('srušiti') // *pasti*² 'napasati'. Iako je navedeni leksikografski postupak nenavođenja naglasaka natuknica utvrđen u metodologiji obradbe, koji za krajnjega korisnika može biti jedan od metodoloških nedostataka, ističemo da su pisani izvori, bez mogućnosti provjere stanja govornoga ostvaraja na terenu kao što je to npr. još moguće utvrditi za organske kajkavske govore, nepouzdati i nedovoljno informativni ne samo što se tiče obilježja pojedinoga naglasaka nego i njegova mjesta. To se posebno odnosi na književne izvanrječničke primjere koji ne donose slovopisne podatke o naglasnim obilježjima. U pojedinim rječničkim izvorima sporadično se nailazi na obilježeno mjesto naglasaka s određenim prozodijskim obilježjima (npr. Belostenec, Jambrešić),⁵ no budući da su određene suprasegmentalne oznake na prozodijskoj razini i u rječničkim tekstovima nesustavno provedene, nije moguće iscrpno i pouzdano utvrditi naglasna obilježja svake pojedine rječničke natuknice utemeljene na korpusnim književnim i rječničkim primjerima.

Natuknice (i pripadajući grozdovi natuknica) sa slijedom *er/ar*, tj. samoglasnim *r* upućuju se na kanonski lik natuknice bez samoglasnoga *r* gdje se vrši leksikografska obradba, npr. *s. v. perh(-) v. prh(-)*, *karč-* v. *krč-*.

Što se tiče transkribiranih riječi podrijetlom iz stranoga jezika (najčešće latinskoga) u *Rječniku* su fonološka i grafijska rješenja uspostavljena na dva temeljna

4 Citirani dijelovi iz *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* ne označuju se navodnicima, a poslije citata slijedi izvor u okruglim zagradama gdje prva brojka označuje svezak, a druga stranicu navedenoga sveska *Rječnika*.

5 O naglasnim obilježjima u Jambrešićevu rječniku v. Šojat (1992: XXI–XXII), a u Belostenčevu rječniku Vončina (1973).

načina (posebice npr. u najčešćem tipu, grafiji *š – ž*): **(a)** u oprimjerenjima značenja takve su riječi (uglavnom osobna imena) transkribirane tako da odražavaju vjerojatniji izgovor, stoga se npr. prednost daje glasovima (*i* grafemima) *š* i *ž* u odnosu na *s* i *z* (npr. *Dionižiuš*), **(b)** ako je transkribirana riječ natuknica, leksikografska je obradba u liku natuknice s vjerojatnijim čitanjem, uz napomenu da je moguće i drukčije čitanje, npr.

apoštol (*možda se može čitati i apostol*) m [...] (1, 86).

Glasovni sljedovi *lj* (l+j) i *nj* (n+j), svojstveni sekundarnomu skupu, na temelju transkripcijskih načela provedenih za ekscerpciju građe pripremljene ispisom jedinica za leksikografsku obradbu ostaju nepromijenjeni u kanonskoj natuknici, potvrđenim oblicima i oprimjerenjima za razdoblje 16. i prve polovice 17. stoljeća (do 1650.), npr.

pokolenje n (sg. N pokolenje, G -a). **1.** *isto što* pokoleńe 1. Abežam z pokolenja Judaševa deseti židovski sodec [je]. *Vram kron* 7. [...] (10, 185)

Takvi primjeri većinom uključuju glagolske imenice u kanonskoj natuknici, stoga se glasovna vrijednost pojavljuje uz nesliveni ostvaraj i slivenim ostvarajem, tj. oprekom *ń – nj*, npr.

pokorenje n gl. im. od pokoriti (se); *isto što* pokora 1. Človek bude podložen i ponizen na pokorenje. *Vram post* A, 146a. (10, 188)

pokoreńe n (sg. NA pokoreńe, L -u, pl. N -a) gl. im. od pokoriti (se); *isto što* pokora 1. B (s. v. domatio). Sveti Januš ...⁶ vu velikem pokoreńu do konca živel [je] ar niti mesa ni jel niti vina pil. *Danica* (1847) 53. (10, 188)

Korpus primjerā u leksikografskoj obradbi pokazatelj je obilježja kajkavskoga narječja, svojstvenoga i književnomu jeziku, u čuvanju ostataka staroga palatalnoga *r*, što se pokazuje ili u kanonskom liku natuknice ili u potvrđenim morfološkim oblicima s pripadajućim primjerima, npr.

1. s. v. *morje, morjokrilo, morjorobnik, morjovuzina, gospodarjenje*

2. s. v. *gospodar* (pl. G gospodarov, gospodarjev), *orati* (prez. sg. orjem, orješ, orje, pl. orju/orjeju).

U *Rječniku* su i natuknice s fonološkim primjerom palatalnoga *ń* u slučaju metateze (*ń = jn*), tj. anticipacije palatalnoga elementa kad je među vokalima ili na kraju riječi, npr. s. v. *brežajnek, pohvalejne, kojnički, kojnski, kojn*.

Budući da u *Rječniku* konačni rezultati leksikografske obradbe rječničkoga članka nastaju na temelju prethodno transkribiranih primjera izvora, uz navedena slovopisna načela ističemo da se rabi suvremeni pravopis. Stoga se i pojedina pravopisna rješenja provode po određenim načelima, npr. u natuknici se provodi jednače-

6 Ovom se oznakom u oprimjerenjima u *Rječniku* označuju ispušteni dijelovi. Kada je u oprimjerenjima dio teksta u uglatim zagradama, u njemu se pojašnjava dio konteksta koji nije u cijelosti naveden, a značenje bi bez takva objašnjenja bilo nejasno.

nje po zvučnosti, ali u potvrđenim oblicima i oprimjerenjima ostaje izvorni oblik, tj. jednačenje se ne provodi, npr.

opsinuti pf. (*inf.* obsinuti; *prez. sg.* 3. obsinu; *pridj. akt. sg. f.* obsinula; *pridj. pas. sg. N f.* obsinena) *isto što* opsejati² 1. Svetlost Božja obsinu ne i zbojaše se strahom. *Vram post A*, 15a. Z pekla plamni hote se sunuti i fanteč tela im kmestu obsinuti. *Jurj* 17. (9, 545)

Usto npr. posuvremenjuje se i pravopisno navođenje zareza ispuštanjem zareza u navođenju oprimjerenja ako nisu u skladu sa suvremenim pravopisom. U pisanju velikoga i maloga početnog slova primjeri apelativa koji su izvorno pisani velikim početnim slovom, a prema suvremenom pravopisu nisu prva riječ u rečenici i navodu te imena (osebna imena, prezimena i nadimci, imena životinja, zemljopisna imena, imena stanovnika i pripadnika naroda, ostala imena), posvojni pridjevi izvedeni od imena i riječi iz poštovanja i počasti, pišu se malim početnim slovom.

2.2.2 Potvrđeni morfološki oblici

Gramatički dio rječničkoga članka sastoji se od odrednice vrste riječi svake pojedine natuknice i odrednica pripadajućih morfoloških oblika kategorijalnih obilježja isključivo na temelju morfoloških potvrda za svaku pojedinu natuknicu iz ekscerpiranoga korpusa. Od ustaljenih oznaka vrsta riječi uz imenice je to oznaka roda (*m*, *f*, *n*), uz glagole oznaka glagolskoga vida (*impf.*, *pf.*), a uz ostale kratica vrste riječi: pridjevi (*adj.*), zamjenice (*pron.*), brojevi (*num.*), prilozni (*adv.*), prijedlozi (*prep.*), veznici (*konj.*), uzvici (*interj.*) i čestice (*part.*).

Kad je riječ o kategorijalnim obilježjima, imenicama, pridjevima i zamjenicama, svojstven je potvrđeni oblik gramatičkoga broja, roda i padeža. U kategoriji broja posebno valja istaknuti i dvojinu (gramatička odrednica *du.*) u potvrđenim morfološkim oblicima, npr.

narod m (*sg.* NA narod, G -a, DL -u, I -om, *pl.* N -i, G -ov, -eh, D -em, A -e, I -i; *du.* D narodoma). [...] (7, 108)

mi pron. (*pl.* N mi, GAL nas, D nam, nami, nama, I nami; *du.* AI naju) [...] (6, 649)

dopelati pf. (*inf.* dopelati; *prez. pl.* 3. dopelaju; *aor. pl.* 3. dopelaše; *du.* 2. -asta; *imp. sg.* 2. dopelaj [...]) (2, 444)

govoriti impf. (*inf.* govoriti, govorit; *prez. sg.* 1. govorim, 2. -iš, 3. -i, *pl.* 1. -imo, -emo, 3. -e, -iju, -u; *aor. pl.* 1. govoriimo; *imperf. sg.* 1. govorjahi, 3. -jaše, govoraše, -iše; *du.* 3. govorjahota; *imp. sg.* 2. govori [...]) (3, 657)

U gramatičkom dijelu rječničkoga članka sadržana su temeljna obilježja svojstvena kajkavskom književnom jeziku, od kojih još npr. izdvajamo:

- (1) u imenica izjednačenost N i V; izjednačenost akuzativa i genitiva jednine imenica muškoga roda ako se imenicom označuje neživi predmet (npr. hititi *kamen* – hititi *kamena*), nulti nastavak genitiva imenica ženskoga roda *a*-osnove (npr. *žen*); u nominativu množine, uz ustaljeni nastavak *-i*, nema proširenja osnove jednosložnih imenica muškoga roda u množini, npr. *sini*,

oci (za razliku od Pergošića i Vramca, npr. *sinove, oceve*, ali i sporadičnih primjera u drugim izvorima)

- (2) imenice koje imaju samo oblik množine (*pluralia tantum*) i to u sva tri roda, npr. *s. v. možgani/možgeni, rasohe, rogle/rogle/rogli, gusle, kola, kolca, jetra, nadra, poseje, pluća*.
- (3) u imenica muškoga i ženskoga roda s velarom u osnovi ne provodi se sibilizacija, pa su primjeri sibilizacije veoma rijetki.

U gramatičkom dijelu rječničkoga članka s polaznom natuknicom pridjeva na temelju potvrda korisnik *Rječnika* može naći morfološki podatak za gubljenje imeničke sklonidbe u muškom i srednjem rodu, iako su i imenički oblici sklonidbe paralelno mogući kao dublete zamjeničkima, npr. *dobroga/dobra, beloga/bela, lutoaga/luta*. Pridjevima se na temelju potvrda označuju i nastavci kategorije stupnjevanja, stoga se npr. kod primjera učestalih kajkavskih pridjeva u morfološkom dijelu nailazi na inventar kajkavskih nastavaka komparativa svojstven upravo književnomu jeziku, a uz to se na temelju potvrda donosi i superlativ. Npr.

bel¹ adj. (sg. N. *m. bel, -i, n. -o, f. -a, G m. n. -oga, m. -a, f. -e* [...]); *komp. sg. N m. beleši, beleji, n. beleše, f. beleša, beleja* [...]. [...] (1, 122)

Kada je riječ o pridjevnoj nepravilnoj komparaciji, oblici komparativa izdvajaju se u samostalnu natuknicu, npr.

bolši adj. [...] *komp. od dober; usp. boļi, boļši*. [...] (1, 185)
gorši adj. [...] *komp. od zel; gori*. [...] (3, 643)

Bitno je obilježje pridjevne natuknice i navođenje imenske službe pridjeva (poimeničenje) na temelju ekscerpiranih primjera iz korpusa, npr.

bel¹ adj. [...] 7. u im. službi **a.** beli m *čovjek bijele rase, bijelac*. Svaki rob koj beloga hari ... kaštigu dobi. Ako bi vendar rob drugoč kojega beloga haril, onda se na smert obsudi. *Nov horv* 420. **b.** belo n **a)** *bjelina, bjeloća*. H (*s. v. belim, belo činim*), B (*s. v. albatu, album, alburnum; belim*), X (*s. v. album*). **b)** *isto što belilo* 1. J (*s. v. cerussa*). [...] (1, 123)

Posebno je važan i morfološki dio rječničkoga članka koji se odnosi na zamjenice jer se donose na temelju potvrđenih oblika padežne paradigme svih leksičkih primjera kajkavskih zamjenica. Kajkavskom hrvatskom književnom jeziku prema podjeli zamjenica svojstveni su zamjenički oblici sklonidbe (lične zamjenice, povratna, upitno-odnosne i neodređene), a odnosne, posvojne i pokazne zamjenice izjednačile su se u sklonidbi s promjenom pridjeva. Lične zamjenice prvoga i drugoga lica jednine i množine leksikografski se obrađuju u samostalnim natuknicama (npr. *s. v. ja, mi*), a zamjenica trećega lica (*s. v. on*) uz gramatički broj obuhvaća i rod.

Što se tiče leksičkih primjera izdvajamo npr. da posvojne zamjenice za treće lice jednine i množine (prema suvremenom *njegov, njezin/njen, njihov*) u kajkavskom književnom jeziku imaju likove od kojih ovisno o fonetsko-fonološkoj postavi najveći broj ima zamjenica 3. lica ženskoga roda: *s. v. negov/negov; nej, nejn, nejn, nejnin, nejñ, nen, nenin, neñ, nez, nejn/nejñ; njihov, njihov, nív/nihov*.

Zamjenice u kajkavskom književnom jeziku čine svojevrsan skup morfoloških i leksičkih obilježja analogan ili djelomično diferencijalan u odnosu na sinkronijsko ili dijakronijsko stanje vrsta zamjenica u hrvatskom jeziku, stoga je leksikografska obradba natuknica u *Rječniku* dragocjen izvor pripadajućih obilježja, ali i njihovih sintaktičkih funkcija, npr. izricanje posvojnosti oblicima ličnih zamjenica, npr.

on² pron. (sg. N on, n. ono, f. ona [...]). **1.** lična zamjenica za 3. lice: on. [...]. **2.** u genitivu zamjenjuje posvojnu zamjenicu: *njegov*. Ne zabi soz i plača nih. *Vram post A*, 40. Tuliko je pak moč ovo mišleñe v ñe serdco imelo. *Habd zerc* 131. Noe bil je vu ladji z svojemi sinimi i z ñih ženami. *Vitez raf2*. [...] (9, 505)

O brojevima kao vrsti riječi ističemo njihovo specifično morfološko obilježje svojstveno kajkavskom književnom jeziku u sklonidbi po padežima u glavnih brojeva većih od pet, npr.

pet num. (N pet, G -eh, D -em, L -eh, -ih, I -em, -emi, -imi). [...] (10, 23)

Leksikografskom obradbom glavnih brojeva u rječničkom članku, ovisno o potvrđenim primjerima, označuje se broj u samostalnoj upotrebi, u atributivnoj upotrebi, u imenskoj i adverbnoj službi, u složenim brojevima, u znamenci (arapskoj, rimskoj) te u svezama i izričajima (npr. za *pet ran Božjih*). Složeni brojevi (glavni i redni) ne donose se kao samostalne natuknice.

Valja istaknuti i njihova leksička obilježja primjera, npr.: **(a)** posebice brojevi iz starijih razdoblja kojima pripadaju izvori korpusa, npr. *s. v. dvanajste/dvanadeste* '12', *jedenadeste* '11', *dvanadesti²* '12.', **(b)** ostale vrste riječi s brojem u osnovi (npr. *s. v. dvanadesteri/dvanajsteri, dvanajstica, dvanajstič, dvanajstkrat, dvanajstodelni, dvanajstvrsten* i sl.).

Glagolima se u potvrđenim morfološkim oblicima ekscerpiraju glagolski oblici – od kojih glagolska vremena prezent, aorist, imperfekt, zatim infinitiv i supin, imperativ, glagolski pridjevi – aktivni i pasivni, participi prezenta i perfekta te prilozni prezenta i perfekta. Posebna su vrijednost potvrđenih morfoloških oblika:

(1) imperfekt i aorist, za koja se u načelu tvrdi da su vrlo rano nestali iz književne uporabe, no oblici i ostvaraji tih glagolskih vremena postoje u cijelom razdoblju kajkavske književnosti⁷ (unatoč tomu što je stilski neutralno vrijeme za izricanje

7 Drugim riječima, »u svim se razdobljima [...] aorist i imperfekt mogu ostvariti, premda ne uvijek u svih pisaca, u svim djelima, niti u svim svojim oblicima« (Šojat 2009: 75).

prošlosti bio perfekt). Prema distribuciji nastavaka uočenoj na temelju primjera razlikovnost uvjetovana glagolskim vidom (što je jedna od bitnih morfoloških čimbenica u tvorbi tih glagolskih vremena) često je narušena, npr.

prikriti pf. ([...] *imperf. pl. 3.* prikrihu; [...]). [...] Kako ga [oni] ... z zemļom prikrihu ... razide se zemļa. *Nadaž* 69. [...] (12, 653)

iako u velikoj većini primjera nailazimo na pravilnu tvorbu aorista od svršenih glagola i imperfekta od nesvršenih glagola, npr.

dičiti (se) impf. ([...] *imperf. pl. 3.* dičihu; [...]). [...] Ņegovu preodičenu majku [oni] z vugodnemi pesmami dičihu. *Nadaž* 145. [...] (2, 385)

(2) participi, od kojih su učestalije potvrde participa prezenta, dok su rjeđi primjeri za particip perfekta, no svi su primjeri dragocjeni jer upućuju na postojanje, uporabu i oblike. Particip prezenta ima pridjevske gramatičke kategorije razlikovanja oblika po rodu, broju i padežu s karakterističnim nastavcima *-či, ča, če/-či, -če, -ča*, npr.

prilizavati (se) impf. ([...] *ptc. prez. pl. G.f.* prilizavajučeh; [...]). [...] [On] niti vu nikakvi priliki prilizavajučeh žen [...] ne hotel grehu privoļiti. *Gašp* III, 230. [...] (12, 666)

Particip perfekta prema potvrđenim oblicima pokazuje da je njegova pridjevska služba veoma rijetka. U načelu je nepromjenjiv, a ima samo tri uobičajena roda nominativa u jednini i množini, što se može potkrijepiti primjerima s gramatičkim rodom i brojem, npr. *doletošā* (s. v. *doleteti*), *hitivša* (s. v. *hititi*), *porodivša* (s. v. *poroditi*), *došetši*, N mn. m. r. (s. v. *dojti*). Primjeri u kojima se razlikuju kosi padeži gotovo su sporadični, npr. *dojduvšemu*, D jd. m. r. (s. v. *dojti*),

pripetiti se pf. rfl. ([...] *ptc. perf. sg. G.m.* pripetivšega se; [...]). [...] [Henrik Veliki] rasprestira se podrobno vu opisaņu krvi prelejaņa pripetivšega se na noč Svet. Bartola. *Henr* 187. [...] (12, 692)

Kanonskim oblicima glagolskih natuknica, prema potvrdama u korpusu i pripadajućih kategorijalnih glagolskih obilježja (npr. prijelaznost, vid), navodi se i povratnost koju u kajkavskom književnom jeziku osim povratnoga lika *se* označuje u pojedinih glagola i povratni lik *si*, npr.

iskazati (se, si) pf. (*inf.* iskazati, izkazati, izkazati se, izkazati si; [...]) [...] **II. refl.** [...] **B.** ~ si isto što ~ I. 1. Letno vreme hoće si izkazati svoju jakost v ... velikih vrućinah. *Kal* 22. (4, 81)

Dok je prvi način tvorbe uobičajen, drugi je u načelu svojstven kajkavštini.

Prema potvrđenim glagolskim primjerima navodi se, u kategorijalnom obilježju vida, i dvovidnost glagola, npr.

adnoterati pf. i impf. (*pridj. akt. pl. m.* adnoterati) *lat.* adnotare; (*za*)bilježiti, (*za*)pisati. Ovdje se vnoغو već napervo daje i poveda neg su sveti evangelište od njih pisali i adnoterati. *Krist žit* I, III. (1, 67)

U domeni priloga kao vrste riječi ističemo kategoriju stupnjevanja za opisne (kvalitativne) priloge. Naime, prilozi se često izvode od pridjeva, npr. *lep – lepo/lepše/najlepše*, a takvomu je morfološkom obilježju izvedenih priloga od opisnih pridjeva svojstvena komparacija s oblicima komparativa i superlativa. Nastavci komparativa analogni su onima u tvorbi pridjeva, pa sukladno tomu bivaju *-eše, -še, -eje* i *-je*, uz tzv. nepravilnu komparaciju kojoj je svojstveno supostavljanje različitih osnova, npr. *dobro – boje* i sl. U tom slučaju primjeri priloga nepravilne komparacije izdvajaju se leksikografskom obradbom u samostalnu natuknicu, npr.

bolše adv. *komp.* od dobro². 1. *isto što boje* 1. J (s. v. melius) [...] (1, 184)

boje adv. *komp.* od dobro²; *usp.* bol, bole, bolše, boļ, boļše. 1. *ispravnije; poželjnije*. H (s. v. boļe, boļe prece, boļe malo) [...] (1, 187)

Od priloga svojstvenih kajkavskomu izričaju izdvajamo npr. *s. v. narazom/narazem, lek mestu* ‘odmah’, *medtemtoga/medtemtega, potlam, predi/prede, majcuno, nekajda, komaj, končemar/konči/končej, nenadejano, pripetce, opikce, mam, povduš, napetce, hametom, proč* i dr.

U abecederiju *Rječnika* predmetom su leksikografske obradbe i uzvici kao nepromjenjiva vrsta riječi, npr.

as interj. *za opominjanje*. As! As, as! Pec! *Krist gram* 145. (1, 93)

Iako statistički njihov broj prema dosad obrađenim primjerima nije velik, ekscerpcijom izvora potvrđeni su pojedini likovi na razini: **(a)** uzvika u užem smislu, npr. *s. v. ah, aj, eh, oh, joj, ojaj, fuj*, **(b)** zapovjednih uzvika, i to uzvika usmjerenih na drugo lice u komunikaciji, npr. *s. v. ajd, aha, hej, ej, nate* i uzvika koji se odnose na životinje, npr. *s. v. ajsa, iš, oš*, **(c)** onomatopeja, npr. *s. v. kvar, lup, lusk*.⁸

Za leksikografsku obradbu kajkavskih prijedloga i veznika tijekom obradbe izvora ekscerpirano je mnogo kartotečnih primjera s potvrdama u njihovu rečeničnom kontekstu. Stoga i krajnji podatci u *Rječniku* u obradbi zahtjevnih morfoloških nepromjenjivih vrsta riječi, čija je domena usmjerena na sintaktičku razinu njihova rječničkoga opisa, rezultiraju opširnim i temeljitim značenjima proizišlim na temelju korpusno potvrđene građe. Takav pristup obradbi pruža mogućnosti usporedbe sličnosti i razlika u odnosu na pripadajuće veznike u rječnicima hrvatskoga standardnoga jezika, zatim u suvremenim kajkavskim dijalektnim rječnicima (uključujući i čakavske) te u odnosu na druge slavenske jezike. Za ilustraciju leksikografske obradbe citiramo npr. veznik jednostavnije obradbe:

⁸ O podjeli uzvika *usp.* Silić – Pranjković (2005).

anda¹ konj. *zaključni veznik: dakle, prema tome; usp. ada*², *dakle*². B (s. v. igitur, itaque, pellicula; *anda s uputom na ada*), J (s. v. ergo, proinde, ita). Orel tja do sunca more doleteti, *anda i do meseca lahko dospeti. Mal isp I, 4. [...]* (1, 81)

Veznici svojstveni sintagmatskim te ponajprije sintaktičkim odnosima u službi povezivanja rečenica i rečeničnih dijelova i u kajkavskom književnom jeziku ostvaruju se kao jednostavni (npr. s. v. *a, ar, ada, da, buduć/budući, kak, dok, doklam, će* ‘ako’, *gda*) i složeni (npr. s. v. *akoprem, akoli, iliti, premda, kajti*). U službi veznika su i druge vrste riječi, posebice upitno-odnosne zamjenice, npr. s. v. *kaj, ki, koji, čij, prilozi*, npr. s. v. *gda*.

Prijedlozi u kajkavskom književnom jeziku obuhvaćaju nepromjenjivu vrstu riječi s određenim leksičkim likovima, padežnim značenjima, a s tim u vezi i prijedložnim izrazima, što ovisno o morfološkom obilježju ili liku prijedloga rezultira različitim padežnim odnosima. S obzirom na pojedine primjere natuknica izdvajamo prijedloge tipičnije kajkavskom izričaju, npr. s. v. *ob, prez, čez, med*. Kao primjer obradbe navodimo

brez¹ prep. 1. *označuje nemanje, nedostajanje, izuzimanje čega djelomice ili sasvim; usp. bez*¹. B (s. v. brez) [...] Sad nemre biti brez knjige. [...] *Domj ker 39. (1, 207)*

a za primjer složenijega prijedložnoga odnosa i definicije značenja u odnosu na potvrde iz izvora upućujemo npr. na prijedlog *na* (7, 16–19) s ukupno navedenih 13 temeljnih značenja, što je reprezentativan primjer leksikografske obradbe prijedloga u hrvatskim jednojezičnim rječnicima.

U *Rječniku* se obrađuju natuknice s primjerima čestica kao nepromjenjivih vrsta riječi, čije je temeljno obilježje modificiranje značenja drugih riječi, spojeva riječi ili rečenica, npr. s. v. *li, god, godi, goder, gode, eno*.

U primjerima natuknica čestice su likom, tj. kao homonimi, jednake i drugim vrstama riječi, npr.

ada¹ part. 1. *a. za isticanje posljedice ili zaključka: dakle, prema tomu, evo, onda, zato; usp. anda*², *dakle*¹. [...] *Ada, što ti jesi? Da odgovor damo onem ki su nas poslali? Vram post A, 12. [...]*

ada² konj. *isto što anda*¹. [...] *Ako je vsak ta peršona pravi Bog, ada su tri Bogi. Evang 40. [...]*

ada³ adv. *isto što anda*³. [...] *Gda bi ada bil Ježuš oči podignul ... videl [bi] ... da vnožina ... velika k ņemu prihađa. Evang 40. [...]* (1, 66)

Na kraju prikaza strukture gramatičkoga dijela leksikografske obradbe rječničkoga članka na razini morfoloških odrednica, s obzirom na razine jezične analize valja navesti još dvije temeljne činjenice. Promatramo li tvorbu riječi u hrvatskom jeziku, onda je *Rječnik* neizostavan izvor podataka ili kao predmetni leksikografski izvor po svojim natuknicama u abecedariju ili kao zbir svojih izvora u oprimjerenjima značenja prema kojima se mogu vršiti temeljna stručna i znanstvena tvorbena istraživanja u domeni proučavanja tvorbenih sufikasa,

tvorbenih uzoraka, tvorbenih značenja, osnovnih tvorbenih načina, tvorbenih veza i preoblika i dr.

S druge strane, *Rječnik* je i primjeren izvor sintaktičkih podataka, i to već na samoj morfološkoj razini, posebice kad je riječ o pojedinim sintaktičkim kategorijama koje se primarno mogu utvrditi u sintagmatskom odnosu, a zatim i na razini danih knjižnih oprijemljenja koja se uvijek i neizostavno navode rečenicama. Od tematskih sintaktičkih cjelina izdvajamo npr. sintaksu vrsta riječi, sintaksu padeža i glagolskih oblika, red riječi u rečenici, položaj nesamostalnih članova rečeničnoga ustrojstva u imenskoj sintagmi i dr.

2.2.3 Etimološke odrednice

Rječnički se članak u *Rječniku* sastoji i od etimološke odrednice, ako je kanonski lik natuknice posuđenica (tuđica ili prilagođenica). U kajkavskom književnom jeziku najčešće se etimološki označuju natuknice prema latinskomu i njemačkomu jeziku, što je temeljno obilježje sustava kajkavskoga književnog jezika u odnosu na jezik davatelj i jezik primatelj, a nerijetko i prema mađarskomu, talijanskomu i turskomu jeziku. Osim oznake kratice jezika davatelja u etimološkoj odrednici navodi se i izvorni lik strane riječi (grčke se riječi navode latinicom) prema kojoj je izvedena potvrđena kajkavska kanonska natuknica, npr.

artiljerija f (sg. G artilerie, A -u) fr. artillerie; voj. rod vojske; topništvo, artiljerija. Grof Boneval ... general artilerie budući, i zbog progona od nepriatelov svojeh ... vu Tursku zemlju je skočil. *Prid kron* 22. (1, 93)

Ako je riječ o različitim likovima riječi istoga podrijetla, etimološka se odrednica označuje dvojako:

(a) kod dviju riječi istoga značenja označuje se i ista etimologija, npr.

administratura f [...] isto što administracija (i ista etim.). [...] (1, 67)

(b) kod riječi različitoga značenja i njihovih izvedenica uputnicom se upućuje na etimologiju obrađenu u polaznoj kajkavskoj riječi, npr.

adni adj. [...] etim. v. ad; pakleni. [...] (1, 67)

2.2.4 Strukovne i stilske odrednice

Kad je riječ o vrstama odrednica, ističemo i metodološku uporabu strukovnih odrednica u domeni cijeloga ili pojedinoga značenja natuknice, a vrlo često i u svezama. Naime, kako su *Rječniku* izvor i podloga knjižna djela različitih tematskih, strukovnih i znanstvenih obilježja, osim natuknica koje iziskuju opće definicije, potrebno je naznačiti i određenu strukovnu odrednicu (npr. područje botanike, zoologije, medicine, religije, jezikoslovlja, mitologije, kemije i dr.), npr.

breza f (sg. N breza, A -u, pl. N -e, G brez) *bot. breza*, Betula; *usp. brez*, briza. [...] (1, 207)

Pritom se odrednicama označuju i pojedine stilske uporabe, najčešće prenesena značenja, npr.

oslepeti pf. [...] **1.** *postati slijep*. [...] **2.** fig. **a.** *oduzeti moć rasuđivanja, zavesti*. [Oni] su oslepleni i krive balvane za Boga [jesu] služili i molili. *Vram post* A, 124a. **b.** *ošamutiti, obezglaviti; nadvladati*. [Stanovita gospa] z ljubavjum osleplena vučini se betežnu [...]. *Gašp* II, 195. [...] **c.** *prevariti*. [...] Hotel me je oslepeti da oni spiju, mene ... koji vre 30 let dobro znam da moj gospon nigdar po obedu ne spi. *Nazlob* 369. **d.** *primamiti*. Ženske glave ... se vmivaju vu vsakojakih vodah i cifraju ... da koga oslepe i na greh napelaju. *Mulih prod* 369. (9, 582)

Takvim jezičnim primjerima s navedenim obilježjima rječničkoga članka obiluje cijeli *Rječnik*, stoga je neiscrpno vrelo podataka u vezi sa strukovnim i književnim pojavnicama svojstvenim kajkavskom književnom izričaju.

2.2.5 Definicije

Definicije su kao općenito u jednojezičnim rječnicima opisne, uz navođenje standardnih ekvivalenata. Natuknice s istim značenjem, sinonimi, međusobno se povezuju u cijelom abecedariju *Rječnika*. Osim kompetencije samoga obrađivača u povezivanju sinonima uvelike pomažu izvori rječničkih potvrda, posebno u Belostenčevu i Jambrešičevu rječniku, u kojima se leksikografska vrijednost očituje i u navođenju brojnih sinonima, istoznačnica i bliskoznačnica, kao prijevodnih kajkavskih ekvivalenata (istovrijednica) u odnosu na polazni latinski stupac njihovih autorskih rječnika. Natuknice koje se značenjski povezuju označuju se unakrsno: na natuknicu koja se određuje kao nositelj značenja upućuje se sinonimna natuknica samo odrednicom *isto što* (dakle bez navođenja definicije), a u natuknici na koju se upućuje navedenom poveznicom (tj. nositeljici značenja) ispisuje se uz odrednicu *usp.* ona natuknica koja se upućuje, npr.

pobitje n 1. *isto što pobjo*. H (s. v. pobjo), B (s. v. congressus 2). [...] Vi ... privučeni budete na pobitje, boreńe i obladańe peklenskoga nepriatela. *Matak* II, 491. [...] (10, 89)
pobjo m (sg. NA pobjo, G -a, DL -u, I -om, -em) *boj, bitka, vojevanje; usp. pobjeńe* 2, pobitje 1, pobjoštvo. H (s. v. boreńa, pobjoza začetće, pobjo v vojske, bubńam na pobjo) [...] Pobjo pri Išem u v Cilicie včinen be. *Vram kron* 13. [...] (10, 89)

Pritom nije riječ o povezivanju samo jednoznačnih natuknica sinonima, već se i unutar višeznačne natuknice pojedina njezina značenja povezuju sinonimno, a povezuju se i sinonimna značenja u svezama.

Semantička je obradba izuzetno složena jer se za utvrđivanje značenja polazi isključivo od potvrda i tako razrađuje definicija svake pojedine natuknice. To uključuje i činjenicu da obrađivač nerijetko mora posezati za originalom izvora radi konsultacije širega konteksta u kojemu se pojavnica nalazi kako bi dodatnim čitanjem cijelih odlomaka utvrdio značenje pojedine riječi, posebice kad je riječ o onima neprozirnoga općega značenja, pojedinim rijetkim strukovnim nazivima

ili onima s malim brojem potvrda u ispisu na kartotečnim listićima. Stoga leksikografska obradba morfološkoga i fonološkoga dijela rječničkoga članka zahtijevaju detaljno poznavanje i znanje povijesti hrvatskoga jezika, pritom posebice razina gramatičke analize kajkavskoga hrvatskog književnog jezika.

Oblik definiranja značenja u *Rječniku* je i navođenje gramatičke definicije natuknice: zbirnost, vidski morfološki par (najčešće se označuje gramatička definicija nesvršenih glagola prema svršenima), glagolska imenica prema korpusno (ne)potvrđenomu liku glagola (*gl. im. od*), izvođenje priloga od pridjeva kad je riječ o kvalitativnim pridjevima (*adv. od adj.*), ženski mocijski par (*f. od m.*), deminutivnost i augmentativnost (*dem. od / augm. od*) a uz to hipokorističnost (*hip.*) i pejorativnost (*pej.*), i sintaktičke službe (bilo kao samostalna značenja na razini definicije ili u okviru oznaka sveza) od kojih je najčešća imenička, a uz to sporadično i pridjevska, prijedložna, priložna i veznička. Gramatičkom se definicijom nadopunjuje definicija značenja, a primjenjuje se pri obradbi izvedenih riječi.

Što se tiče samih korisnika *Rječnika*, osim navedenih metodoloških postupaka leksikografske obradbe morfologije i fonoloških obilježja natuknice – neprijeporna je važnost upravo u razradbi definicije pojedine kajkavske natuknice, bilo da je riječ o jednoznačnima ili višeznačnima. Naime, značenje svake natuknice pruža izvor različitih usporedbi u odnosu na hrvatski standardni jezik, pojedine kajkavske, čakavske i štokavske govore u domeni dijalekata u okviru triju hrvatskih narječja, a pritom i u odnosu na slavenske jezike.

2.2.6 Sveze i frazeološki izričaji

Rječnički članak u posebnim točkama obradbe pojedinih natuknica sadrži obradbu ustaljenih sveza i frazeoloških izraza. To je još jedna bitna sastavnica rječničkoga članka jer su:

(1a) ustaljene sveze i kolokacije svojstvene kajkavskomu izričaju, npr. *pogubiti puta* ‘zalutati, izgubiti se’, *pete pobrati* ‘pobjeći’;

(1b) u toj je domeni obradbe često podosta različitih strukovnih sveza, najčešće botaničkih, zooloških, medicinskih, pravnih i drugih, npr. *cesarska ptica zool.* (‘trčka’), *suha plućobol med.* (‘tuberkuloza’), *gorni/prvi peruš prav.* ‘tužitelj’, *dolni/drugi peruš prav.* ‘branitelj’ i sl.

(2) Posebna je vrijednost rječničkoga članka i izdvojena leksikografska obradba kajkavskih izričaja, npr. *vu prvom cvetu pokošen (biti)*, *plašča obrnuti z vetrom*, *dve tvrde glave nikaj dobra ne obave* ‘ne valja biti tvrdoglav’ koji strukturno obuhvaćaju frazeološki segment od ustaljenih kajkavskih frazema do cjelovitih poslovice. Time se korisnicima *Rječnika* omogućuje izvor kajkavske građe podložan daljnjim frazeološkim propitivanjima, ali i usporedbama u odnosu na standardološki, dijalektološki ili koji od drugih jezikoslovnih ili filoloških pristupa.

Sve navedene sveze i frazeološki izričaji u okviru natuknice imaju i pripadajuće definicije, npr.

bedak m (sg. NV bedak, GA -a, DL -u, I -om, pl. N -i, A -e).

1. *glupan, budalo; usp.* bedalo, bespametnik, budala, budalak 1, budalija 1, budalo. B (s. v. aegyptius, aesopeus, barbaria, fatuus, maccus, scomber, stolo, truncus, varo; bedak s *uputom na budalo, glumpak*), J (s. v. babulus, caudex, cinaedus, gurdus, stultus, truncus), X (s. v. stolo). Kot da bi rekla: tulik si priproščak, takov si bedak da ... ni reči ne znaš reči. *Habd ad 952*. Ovo pošilam tebi nazad bedaka i norca ovoga koj iz same priprostoče kralj hotel je postati. *Gašp I, 92*. Ne beše mi se med takve bedake mešati, bil bi cel ostal. *Brez mat 27*. Tupoglavci i bedaki, hevravi norci, klafravi norčaki, kokodače i klopoci, hamizni lenjaki, norc z norijom nori i ponori saki. *Krl 94*.

2. u *svezama* dvorski ~, dvorni ~ *dvorska luda*. J (s. v. morio); ženski ~ *ženskar*. J (s. v. cinaedus).

3. *izr.* bedaka delati (z koga) *izrugivati, ismjehivati (koga)*. Ti ne smeš z moje kusice bedaka delati. *Matoš vid 56*; lokati kak ~ *pretjerano piti*. Od Vuzma do Vuzma ločeju kak bedaki. *Krl 46*. (1, 119)

2.2.7 Oprimjerenja

Svako se značenje unutar jedne natuknice (bilo jednoznačne bilo višeznačne) oprimjeruje svim ekscerpiranim rječničkim potvrđama iz pet temeljnih kajkavskih povijesnih rječnika kajkavskoga hrvatskog književnog jezika (prethodno nabrojani u dijelu o izvorima *Rječnika*) i s po jednim primjerom iz svakoga stoljeća ostalih kajkavskih knjižnih izvora. To se odnosi i na sveze i izričaje iz temeljne strukture rječničkoga članka, što znači da se svaka sveza i svaki izričaj oprimjeruju sa svim rječničkim potvrđama i s po jednim primjerom za svako stoljeće za ostale knjižne izvore. Što se tiče odabira primjera, on je prepušten obrađivačevu/leksikografovu izboru kojim on nastoji odabrati one primjere iz niza ekscerpiranih za svaku pojedinu natuknicu koji najbolje potvrđuju danu definiciju. Ako je pritom riječ i o specifičnim morfološkim oblicima navedenim u gramatičkom dijelu članka, nastoji se primjere navesti i prema tomu kriteriju. Uz svaki odabrani primjer koji se citira iz izvora stavlja se prethodno utvrđena kratica naslova izvora i brojka stranice. Usto, u navođenju rječničkih primjera, posebice kad je riječ o onima iz Belostenčeva rječnika, donose se i podatci vezani uz izvornu rječničku natuknicu (npr. uputnice na drugu natuknicu ili Belostenčeva naznaka o obilježju pripadnosti natuknice ne samo kajkavskim likovima), npr.

bliha f *pljuska, zaušnica*. B (s. v. alapa ... pljuska ... treska ... bliha s *naznakom da je dalm.*; bliha s *uputom na pljuska, pljuska s naznakom da je dalm.*). (1, 162)

2.3 O upisu leksikografske obradbe

Leksikografska obradba u prvim svescima odvijala se klasičnim upisom, autorski rukopisno obrađenim dijelovima i onima pisanim pisaćim strojem. Obradbu je poslije olakšala uporaba računala upisivanjem autorske obradbe u određeni računalni format teksta (najčešće *word*), što je znatno olakšalo i pripremu teksta za prijelom i tisak.

Od 2006. leksikografska obradba provodila se u cijelosti upisom u računalni program *softlex*, u koji je najprije unesena građa svih objavljenih svezaka *Rječnika*, a s jedanaestim sveskom nastavljena je u cijelosti obradba rječnika upisivanjem u program. Na taj je način obrađivaču omogućen pristup leksikografski obrađenom cijelom *Rječniku*, olakšana je preglednost cijeloga *Rječnika* kao i mogućnost leksičkoga povezivanja sinonimnih natuknica od prve do zadnje natuknice abecedarija te mogućnost pretraživanja u *Rječniku* prema različitim zadanim segmentima. Računalni je program promijenio i metodološki pristup ispisu rječničkih potvrda kao oprimjerenja pojedinih značenja: u prvim svescima tiskanoga *Rječnika* kajkavske rječničke potvrde leksičkih jedinica u funkciji kanonskih natuknica provedene su samo navođenjem latinske (ili hrvatske, ako je riječ o Belostenčevu hrvatsko-latinskom dijelu rječnika) natuknice tako da korisnik nije mogao ništa znati o kontekstu u kojem se pojavljuju primjeri natuknice, te je morao posezati za izvornim rječnicima. Početkom rada u navedenom programu uspisuje se u rječničke potvrde cijeli kontekst latinske (i hrvatske) natuknice izvornika u kojoj se pojavljuje kajkavska natuknica *Rječnika*. Takvo načelo upisa provodilo se kroz cijeli abecedarij *Rječnika*.

3 ZAKLJUČAK

Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika jedno je od temeljnih djela hrvatske povijesne leksikografije u odnosu na *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1880. – 1976.), kao i ostali hrvatski povijesni rječnici koji su u tijeku leksikografske izradbe.

Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika ima vrlo razrađenu leksikografsku obradbu, slojevit sustav sastavnica rječničkoga članka na razini potvrđenih morfoloških oblika te definicija potkrijepljenih brojnim rječničkim potvrdama i primjerima iz drugih književnih izvora, sveza i izričaja.

S obzirom na razine jezične analize izvor je fonoloških, usto slovopisnih i pravopisnih, etimoloških, morfoloških i tvorbenih, sintaktičkih, semantičkih i leksičkih jezičnih činjenica, a time i podloga istraživanjima kajkavskoga hrvatskoga književnog jezika i hrvatskoga jezika u cjelini.

Rezultati leksikografske obradbe omogućuju usporedbu sinkronijskoga i dijakronijskoga jezičnoga stanja, a time i propitivanje povijesnoga razvoja hrvatskoga jezika.

LITERATURA

- Finka 1965** = Božidar Finka, O povijesnom rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, *Ljetopis JAZU* 70 (1965), 403–414.
Finka 1973a = Božidar Finka, O rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, *Rasprave Instituta za jezik* 2 (1973), 193–202.
Finka 1973b = Božidar Finka, Upute za obrađivanje, *Rasprave Instituta za jezik* 2 (1973), 255–260.

- Finka 1984a** = Božidar Finka, O Popisu izvora za Kajkavski rječnik, *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika 1*, sv. 1 (a – cenina), Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za jezik IFF, 1984, 11–12.
- Finka 1984b** = Božidar Finka, O Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika 1*, sv. 1 (a – cenina), Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za jezik IFF, 1984, 7–10.
- Finka 1984c** = Božidar Finka, Opis obradbe i upute za služenje Rječnikom, *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika 1*, sv. 1 (a – cenina), Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za jezik IFF, 1984, 49–56.
- Horvat 2016** = Martina Horvat, O sufiksanim izvedenicama u kajkavskome hrvatskom književnom jeziku, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 42.1 (2016), 193–209.
- Klinčić 2012a** = Ivana Klinčić, O prijedlozima u jezičnim priručnicima kajkavskoga književnog jezika, *Peti hrvatski slavistički kongres: zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanoga u Rijeci od 7. do 10. rujna 2010 1*, ur. Marija Turk – Ines Srdoč-Konestra, Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta, 2012, 127–135.
- Klinčić 2012b** = Ivana Klinčić, Tvorba riječi s brojevnim značenjem u hrvatskom kajkavskom književnom jeziku, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 38.2 (2012), 327–355.
- Klinčić – Rezo 2013** = Ivana Klinčić – Vladimira Rezo, Složeni glagolski predikat u hrvatskom kajkavskom književnom jeziku sa stajališta reda riječi, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39.2 (2013), 475–495.
- Kuzmić – Pupek 2012** = Boris Kuzmić – Lidija Pupek, Dvojina u glagola u kajkavskome književnom jeziku 17. i 18. stoljeća, *Kaj* 45.4–5 (2012), 81–88.
- Kuzmić – Klinčić 2016** = Boris Kuzmić – Ivana Klinčić, Kongruentna (sročna) dvojina u kajkavskom književnom jeziku 16., 17. i 18. stoljeća, *Kaj* 49.1–2 (2016), 29–36.
- Novak – Štebih Golub 2016** = Kristian Novak – Barbara Štebih Golub, Značenja umanjena u kajkavskome hrvatskome književnom jeziku, *Fluminensia* 28.1 (2016), 57–68.
- Ramadanović – Virč 2013** = Ermina Ramadanović – Ines Virč, Redosljed nenaglašenih sintaktičkih jedinica u kajkavštini, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39.2 (2013), 603–630.
- Reizer 1973** = Zora Reizer, Bibliografija izvora za Kajkavski rječnik abecednim redom kratica, *Rasprave Instituta za jezik 2* (1973), 203–254.
- Reizer 1984** = Zora Reizer, Popis izvora za Kajkavski rječnik (abecednim redom kratica), *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika 1*, sv. 1 (a – cenina), Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za jezik IFF, 1984, 13–46.
- RHKJ 1984 – 2017** = *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika 1–14* (a – sejanec), Zagreb: HAZU – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 1984–2017.
- Schubert 2016** = Bojana Schubert, Odnos gramatičke norme i jezične prakse u suton kajkavskoga književnog jezika, *Jezikoslovlje* 16.1 (2016), 47–67.
- Silić – Pranjković 2005** = Josip Silić – Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Stolac 2011** = Diana Stolac, Kajkavski hrvatski književni jezik u 16. stoljeću, *Povijest hrvatskoga jezika 2*, ur. Radoslav Katičić – Josip Lisac, Zagreb: Croatica, 2011, 189–227.
- Šojat 1970** = Antun Šojat, Pravopis stare kajkavske književnosti, *Filologija* 6 (1970), 265–282.
- Šojat 1973a** = Antun Šojat, Pojmovne kratice, *Rasprave Instituta za jezik 2* (1973), 264–266.
- Šojat 1973b** = Antun Šojat, Priručna literatura, *Rasprave Instituta za jezik 2* (1973), 261–263.
- Šojat 1982** = Antun Šojat, O nekim problemima transkripcije starih kajkavskih tekstova, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6 (1982), 283–292.
- Šojat 1984** = Antun Šojat, Priručna literatura, *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika 1*, sv. 1 (a – cenina), Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za jezik IFF, 1984, 57–59.
- Šojat 1992** = Antun Šojat, Latinsko-hrvatsko-njemačko-madžarski rječnik Franje Sušnika i Andrije Jambrešića, u: Andrija Jambrešić – Franjo Sušnik, *Lexicon Latinum*, Zagreb: Zavod za hrvatski jezik, 1992, III–XXVIII.

- Šojat 2009** = Antun Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske: jezik stare kajkavske književnosti*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2009.
- Štebih Golub 2012** = Barbara Štebih Golub, Imenice kojima se označuju osobe ženskoga spola u kajkavskome književnom jeziku, u: *Slowotwórstwo słowiańskie: system i tekst*, ur. Jerzy Sieroć, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2012, 43–53.
- Štebih Golub 2013** = Barbara Štebih Golub, Kajkavski hrvatski književni jezik u 17. i 18. stoljeću, u: *Povijest hrvatskoga jezika* 3, ur. Radoslav Katičić – Josip Lisac, Zagreb: Croatica, 2013, 221–263.
- Štebih Golub 2015a** = Barbara Štebih Golub, Kajkavski hrvatski književni jezik u 19. stoljeću, u: *Povijest hrvatskoga jezika* 4, ur. Josip Lisac – Ivo Pranjković – Marko Samardžija, Zagreb: Croatica, 2015, 113–159.
- Štebih Golub 2015b** = Barbara Štebih Golub, Umanjenje u kajkavskome književnom jeziku, u: *Manjšalnice v slavanskih jezikih: oblika in vloga*, ur. Irena Stramljič Breznik, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2015 (Zora 113), 277–291.
- Štebih Golub 2016** = Barbara Štebih Golub, Jedan tip imeničkih složenica u kajkavskome književnom jeziku, *Slavia Centralis* 9.2 (2016), 5–22.
- Vajs Vinja 2011** = Nada Vajs Vinja, Novi pristup u obradbi Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, u: *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzoru II: zbornik radova sa znanstvenih skupova Krapina 2007., 2008. i 2009. godine*, ur. Alojz Jembrih, Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskoga srca, 2011, 305–328.
- Vajs – Zečević 1994** = Nada Vajs – Vesna Zečević, Frazeologija u Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, *Filologija* 22–23 (1994), 175–183.
- Vončina 1973** = Josip Vončina, Leksikografski rad Ivana Belostenca, u: Ivan Belostenec, *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum* II, Zagreb: Liber – Mladost, 1973, III–XLIII.

POVZETEK

Metodologija slovaropisne obdelave Slovarja hrvaškega kajkavskega knjižnega jezika

V uvodu so predstavljene osnovne značilnosti Slovarja hrvaškega kajkavskega knjižnega jezika (*Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*) kot zgodovinskega slovarja hrvaškega jezika, ki temelji na natisnjenih in rokopisnih virih, zapisanih v kajkavskem knjižnem jeziku. Po kratkem pregledu sestave gesel sledi pregled uporabljene metodologije pri leksikografski analizi, ki prikazuje grafična in fonološka načela, uporabljena pri določanju vnosov s potrjenimi oblikoslovnimi obrazci in ponazarjalnimi primeri. Poudarjene so osnovne oblikoslovne značilnosti, in sicer v okviru slovnčnih kategorij, ki so značilne za določeno vrsto besed v hrvaškem kajkavskem knjižnem jeziku. Slovar je tudi vir podatkov o skladenjskih oznakah, značilnih za hrvaški kajkavski knjižni jezik. V okviru leksikografske analize je slovar izpostavljen tudi kot osnova za različne semantične raziskave.

ГАЛИНА ПЕТРОВА – ЕЛЕНА ИВАНОВА [GALINA PETROVA – ELENA IVANOVA]

МЕСТОИМЕННЫЕ КОМПЛЕКСЫ С ПОСЕССИВНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ В БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ РУССКИЕ СООТВЕТСТВИЯ

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7573](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7573)

Bolgarski zaimenski nizi s svojilnim pomenom in njihove ustreznice v ruščini

Prispevek obravnava bolgarske zaimenske nize, ki imajo svojilni pomen in so sestavljeni iz polnega svojilnega zaimka in naslonke *si* (npr. *moja si, svoja si*). Analiza izpostavlja pomensko vlogo naslonke *si* v omenjenih zgradbah. Obravnavane so različne možnosti prevoda bolgarskih svojilnih zgradb v ruščino.

Ključne besede: svojilni zaimki, zaimenski nizi, naslonke, bolgarščina, ruščina

Pronominal Composita with Possessive Meaning in Bulgarian and Their Russian Equivalents

This article examines specifically Bulgarian pronominal composita with possessive meaning made up of a full possessive pronoun and the clitic *si* (e.g., *moja si, svoja si*). The analysis highlights the positioning of such composita in the system of possessive pronouns, establishes their types, and accounts for their rivalry with simple forms of possessive pronouns. The semantic input of the clitic *si* is discussed, and techniques are proposed for adequate translation of such structures into Russian. Of typological significance are their delimitation from double pronouns, as well as morphological treatment of *si* as a particle rather than a pronoun, which contributes to the study of the multifunctionality of Slavic clitics and their linear syntactic characteristics.

Keywords: possessive pronouns, pronominal composite, clitics, Bulgarian, Russian

0 ВВЕДЕНИЕ

Объектом данного исследования являются болгарские местоименные комплексы (или композиты, по Ницолова 2008: 171) с посессивной семантикой типа *мой си, моя(т) си* (м. род, 1 лицо, ед. ч.), *твоя си, твоята си* (ж. род, 2 лицо, ед. ч.), *негово си, неговото си* (ср. род, 3 лицо, ед. ч.), *свои си, своите си* (мн. ч.), представленные всеми лично-числовыми формами и разными видами артиклевой маркированности.

Их употребление типично для неформальной устной речи, а также для ее письменной реализации в художественной литературе и в интернет-пространстве (форумы, блоги и т.п.). Местоименные посессивные композиты представляют собой специфическое для болгарского языка явление, по-

Работа выполнена в рамках проекта РФФИ № 17-04-00444 «Грамматические категории в структуре клаузы».

скольку отсутствуют в других славянских языках, в том числе и в близком македонском.

Конструкции типа *свой си* для подчеркивания притяжательности фиксируются еще в древнеболгарский период (Мирчев 1978: 190, 272) и в той или иной форме (Ницолова 1986: 95) сохранились в части диалектов как наиболее старых языковых пластах. Состав и специфика системы притяжательных местоимений в болгарском языке изучены в болгаристике практически исчерпывающим образом (Ницолова 1986: 74–105; 2008: 164–174; ГСБКЕ 1983: 193–198; Пашов 1999: 102–108 и др.), но эти своеобразные сочетания еще не получили необходимого описания. Одна из причин, вероятно, связана с их яркой разговорной окраской и литературной некодифицированностью.

Целью данной работы является, во-первых, установление семантических и прагматических особенностей этих комплексов и, во-вторых, выявление роли и статуса местоименной клитики *си* как составляющего элемента; это важно для отграничения, с одной стороны, от внешне близких конструкций с местоименным дублированием, а с другой, – от чисто посессивного употребления возвратной клитики. Будут предложены также варианты передачи на русский язык смыслов, привносимых данными составными формами.

Статья строится следующим образом. Раздел 1 носит вводный характер, в нем кратко представлена система притяжательных местоимений болгарского языка и место в ней рассматриваемых комплексов, а также соотношенность последних с явлением местоименного удвоения. В разделе 2 последовательно рассматриваются три вида композитов с элементом *си* при полных притяжательных местоимениях: при возвратном (2.1), невозвратном 1 или 2 л. (2.2) и невозвратном 3 л. (2.3). Употребление каждого из этих типов имеет свои особенности как в одиночном, так и в композитном вариантах. В разделе 3 мы кратко перечислим другие возможные в болгарском языке сочетания (или просто соположения) полного и краткого притяжательного местоимений, обнаруженные в нашей выборке.

Материалом для исследования послужила выборка контекстов из Болгарского национального корпуса (<http://dcl.bas.bg/bulnc/>) объемом 4500 употреблений. Заданные для поиска последовательности *полное + краткое притяжательное местоимение*¹ вручную очищались от омонимичных или ошибочных форм (см. и раздел 3). Статистический аспект исследования в данной работе не затрагивается, т.к. в связи с нелитературным характером большинства вариантов рассматриваемых форм он требовал бы учета социолингвистических факторов, таких как социальный портрет авторов интернет-сообщений, выявление диалектных влияний, анализ диалогических сегментов произведений и др. Эта тема составляет предмет отдельного

1 Выражаем признательность д-ру Ивелине Стояновой, сотруднику отдела компьютерной лингвистики Института болгарского языка, за подготовленную выборку.

исследования. Сейчас наше внимание будет сосредоточено на возможных типах композитов, исследовании контекстов их употребления и выявлении семантических нюансов на фоне однословных притяжательных местоимений.

1 ПРИТЯЖАТЕЛЬНЫЕ МЕСТОИМЕНЕНИЯ В БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКЕ – СПЕЦИФИКА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

1.1 Система притяжательных местоимений болгарского языка

Рассматриваемые местоименные комплексы являются частью, хотя и периферийной, системы притяжательных местоимений современного болгарского языка. Обычно они не включаются в парадигму форм притяжательных местоимений, но регулярно находят место в описаниях местоимений как элемент неформального общения (напр., Ницолова 1986: 97; 2008: 171–172; Пашов 1999: 108).

Ядром системы притяжательных местоимений болгарского языка являются полные и краткие (клитические) формы. Эти два варианта форм охватывают и невозвратные, и возвратные местоимения, ср. *мой – ми, твой – ти, негов – му, неин – ѝ, наши – ни, ваши – ви, техен – им, свой – си* (см., напр., подробное описание в Ницолова 1986: 74–105; 2008: 164–174; ГСБКЕ 1983: 193–198; Маслов 1981: 305–308; Пашов 1999: 102–108). По происхождению притяжательные клитики болгарского языка представляют собой краткие дательные формы личных местоимений. Использование личных местоимений в функции притяжательных, отмечавшееся еще в древнеболгарском (Мирчев 1978: 188–190), сформировалось как системное явление под воздействием балканского языкового окружения и тесным образом связано с синкретизмом родительного и дательного падежа как одним из наиболее ярких морфосинтаксических балканизмов (Асенова 2002: 84–85).

Полные формы притяжательных местоимений изменяются по роду и числу как результат согласования с определяемым словом, обозначающим объект обладания. В предложении они функционируют как согласованное определение (1) или именная часть сказуемого (2). При этом полные формы в составе актантной именной группы обычно используются с артиклем (1а), а в самостоятельном предикативном употреблении – чаще без артикля (2). В предикативной позиции в составе именной группы возможны варианты артиклевой маркированности (1b).

- (1а) Той не одобрява **моего** решение. ‘Он не одобряет моего решения’.
 (1b) Това е **мое/моего** решение. ‘Это мое решение’.
 (2) Това решение е **мое**. ‘Это решение – мое’.

Краткие формы – энклитики, их исходная позиция в именной группе – после опорного существительного, маркированного по признаку ‘опреде-

ленность' [+ def]. Они функционируют в качестве несогласованного определения, как и предложные группы с притяжательным значением (напр., *колата му – колата на Иван*):

- (3a) Колата му е повредена. 'Его машина повреждена'.
 (3b) Не ми харесва решението ти. 'Мне не нравится твое решение'.

Выбор между полными и краткими местоимениями в речи регулируется коммуникативными факторами. Основными условиями выбора полных местоимений является коммуникативная нагрузка (которая невозможна при клитических формах), включая контрастное выделение и функционирование местоимения в качестве самостоятельного высказывания (Ницолова 2008: 168–170).

1.2 Невозвратные и возвратные притяжательные местоимения.

Ограничения на употребление

Притяжательные местоимения устанавливают отношение между владельцем (посессором) и объектом владения (посессумом), обеспечивая кореферентность этих двух элементов. Полные формы несут информацию об обладателе и объекте владения (через окончание и артикль), а краткие – только об обладателе (Ницолова 2008: 165–166). При этом они референтно несамодостаточны, т.к. их референт уточняется в каждой конкретной ситуации.

В отличие от обычных притяжательных местоимений, возвратные (как анафоры) контролируются субъектом клаузы, в которой находятся, т.е. их референт идентичен референту субъектной именной группы. Это означает, что они являются показателями и посессивности, и рефлексивности. Из этого проистекают и нормативные предписания к употреблению возвратных притяжательных местоимений – они используются, когда обладатель является субъектом данной предикации.

Выбор рефлексивных местоимений (на фоне невозвратных местоимений) кодифицирован в Официальном орфографическом словаре болгарского языка (ОПРБЕ 2012: 28) следующим образом. В третьем лице выбор рефлексива обязателен, если необходимо обозначить, что обладатель – подлежащее в предложении (см. 4a). Здесь нарушения в употреблении могут вызвать двусмысленность или «референциальный конфликт» (Димитрова 2012: 22). В первом и втором лице, по умолчанию, подразумевается допущение и обычного местоимения (см. 4b, 4c), напр.:

- (4a) Тя₁ дойде със **своята**₁ кола. 'Она приехала на своей машине'. Ср. Тя₁ дойде с **нейната**₂ кола (т.е. на машине кого-то другого).
 (4b) Ще вечерям със **своите/моите** родители. 'Я буду ужинать со своими/моими родителями'.
 (4c) Така ще разглезим децата **си/ни**. 'Так мы разбалуем своих/наших детей'.

1.3 Совместное употребление полной и краткой формы притяжательных местоимений: кодификационные нормы и практика

Местоименное удвоение, как известно, является важной типологической чертой болгарского языка, характерной, в частности, для ряда языков балканского языкового союза (Асенова 2002: 104–116). Наиболее широко местоименное удвоение представлено в сфере личных местоимений (*На него му го дадох. ‘Я ему это дал’*).²

Что касается притяжательных местоимений, в литературном разговорном языке допустимым является лишь совместное употребление притяжательной предложной группы и краткого притяжательного местоимения, кореферентного с ней, напр., *колата му на Иван, на Иван колата му, на него колата му* (см. об этом Dimitrova-Vulchanova 2000: 137–143; Савова 2003), ср. и пример из Ницолова 2008: 170: *Баща му на Иван е банкер ‘Отец [его] Ивана – банкир’*. В таких случаях говорят об удвоении синтаксической позиции (Пенчев 1993: 43), обусловленной информационной структурой высказывания. При этом совместное употребление в одной именной группе двух притяжательных местоимений (**неговата му кола*) не допускается (Ницолова 1986: 91; 2008: 170; Пенчев 1998: 43). Невозможность подобного типа удвоения объясняется референциально излишней, дублирующей информацией.

В речевой практике, тем не менее, встречаются сочетания типа *свои си пари, своите си пари*, которые напоминают местоименное удвоение. Появление таких сочетаний, как мы покажем далее, обусловлено механизмом совсем иного рода. Рефлексивная клитика здесь допускается потому, что ее морфологический статус не совпадает с полным притяжательным местоимением. *Си* не является притяжательным местоимением, а функционирует как частица, присоединенная к полной форме местоимения. Именно это морфологическое несовпадение открывает возможности сочетания *си* с полными формами даже невозвратных притяжательных местоимений – *моята си, неговия си* и т.п.

Доказательством неместоименного характера клитики *си* в составных притяжательных формах является то, что она встречается и при неопределенных именных группах (напр. *Искам да имам свой си дом*), что недопустимо для «обычных» притяжательных клитик.

Вопрос о морфологическом статусе *си* в его приместоименном употреблении не нашел однозначного решения в болгаристике: этот элемент определяют либо как частицу, либо как возвратное местоимение. В связи с этим обратим внимание на следующую специфическую черту данного элемента.

2 Несколько иные механизмы провоцируют дублирование местоимением при топикализации (*Книгата я чета вече цял месец. ‘Эту книгу я читаю уже целый месяц’* (Ницолова 2008: 152), *А мене не ме е страх. ‘А мне не страшно’*), а также в релятивных клаузах, что имеет и определенные параллели в словенском языке, ср. обсуждение словенских резумптивных местоимений в сопоставлении с другими языками, в частности с болгарским, в Hladnik 2018.

Клитика *си* вообще в болгарском языке отличается высокой полифункциональностью, обусловленной ее разнообразным морфологическим статусом и сочетаемостным потенциалом (см. перечень всех возможных функций *си* в Иванова – Петрова 2017). В подавляющем большинстве своих функций этот элемент является клитикой, отделимой от опорного слова. Так, в примере 5а представлена модальная частица *си*, которая является приглагольной клитикой и характеризуется «слабой отделимостью», в терминах В. А. Плуногьяна (Плуногьян 2000: 33). В примере 5b *си* – это краткое притяжательное местоимение, которое также является отделимой клитикой, что доказывается движением его в рамках именной группы. В примере 5с представлена операция «подъем посессора», которая ведет к перемещению притяжательной клитики *си* в приглагольную позицию (подробнее об этом перемещении см., напр., Schürcks – Wunderlich 2003; Zimmerling 2013):

- (5a) Тя така **си** се облича. ‘Она [всегда] так одевается’.
 (5b) Изгладих ризата **си**. ‘Я погладил свою рубашку’ → Изгладих новата **си** риза. ‘Я погладил свою новую рубашку’.
 (5c) Изгладих **си** новата ризата.

В случае же рассматриваемых здесь местоименных комплексов типа *моя си*, *своя си* элемент *си* является присловной частицей и всегда находится в постпозиции к полной форме местоимения. Важно отметить, однако, что в любом из случаев рассматриваемых далее композитов притяжательное местоимение может функционировать и без *си*.

Итак, клитика *си* может добавляться в неформальной речи ко всем полным формам притяжательных местоимений (возвратных и невозвратных), при этом с артиклем или без него, образуя с притяжательным местоимением своеобразный местоименный композит. Какова же роль *си* в этих сочетаниях? Лишь в некоторых случаях, как будет показано далее, это употребление связано с обеспечением смысловой неоднозначности при кореферентности по отношению к 3 лицу. Подавляющая часть примеров демонстрирует прагматически мотивированное введение *си*.

В рамках каждого из подразделов ниже (2.1–2.3) будут предложены адекватные способы передачи этих композитов на русский язык.

2 МЕСТОИМЕННЫЕ КОМПЗИТЫ С ПОСЕССИВНОЙ СЕМАНТИКОЙ

2.1 Местоименные композитные формы с возвратным притяжательным местоимением

Возвратные притяжательные местоимения, как уже упоминалось, означают одновременно и посессивность и рефлексивность, что релевантно для обеих форм – полной и краткой. Выбор между ними обусловлен дискурсивными факторами. Полная форма употребляется, когда местоимение находится в фокус-

ной позиции, обычно – в контрастном фокусе. Так, например, ответ на вопрос *С чия кола дойде Стоянов?* ‘На чьей машине приехал Стоянов?’ мог бы звучать как *Със своята [кола]* ‘На своей [машине]’ (а не на чужой). Однако, если у Стоянова есть и личная, и служебная машина, ответ был бы: *Със своята си [кола]* ‘На своей [собственной]’, т.е. на своей личной, а не на служебной машине.

Данный пример иллюстрирует в общем виде способность *си* привносить в высказывание дополнительный смысловой оттенок, в данном случае – это подчеркивание притяжательного значения, исключение ошибочной для данной ситуации референциальной соотнесенности. Именно это предстает как основная причина употребления двойных рефлексивных форм.

Заметим, что при некоторой вариативности выражаемых оттенков в примерах 6 ниже общим для всех употреблений рефлексива *си* является значение ‘собственный, личный’. Путем добавления клитики к полной форме достигается расширение семантики местоименного сегмента интенсифицирующими рефлексивную посессивность признаками. Дополнительным эффектом является имплицитная контрастивность, привносимая посредством *си*. Оба эти коммуникативно-смысловые наращения при переводе на русский язык могут быть эксплицированы в самом высказывании, но обязательным для перевода является лишь первый, интенсифицирующий оттенок.

Ср. далее оригинальные примеры из корпуса и их переводы.³ Смысловые наращения, которые дает *си*, выделены курсивом в русских переводах либо вынесены в скобки:

- (6a) Аз следвам **своите си** правила. ‘Я следую своим *собственным* правилам’ (а не правилами, определенными другими людьми / а не общепринятым).
- (6b) Всеки от наследниците има **свое си** виждане по въпроса какво да се прави с къщата. ‘Каждый из наследников имеет свое *собственное/личное* мнение по вопросу о том, что делать с домом’.
- (6c) Той вдигна вежди по **свой си** начин. ‘Он приподнял брови *характерным для него* образом’ (*отличающим* его от других).
- (6d) Нямаше достатъчно място за танци, но докато Бери си почиваше, лодкарите учеха семейство Блумфийлд на **своите си** песни. ‘Для танцев не было достаточно места, но пока Бэри отдыхал, лодочники разучивали с Блумфильдами свои песни’ (т.е. свои *собственные, самобытные, специфические* для них).

Приведенные примеры ясно иллюстрируют роль, которую играет добавление клитики *си* к возвратному притяжательному местоимению, – это модификация смысла высказывания, привнесение нюансов, подчеркивающих значение притяжательности в разных его аспектах, при этом в большинстве случаев с имплицитным контрастом по отношению к чужому, различному.

Присоединение *си* и к определенной (членной) форме полного рефлексивного посессива (6a, 6d), и к общей (неопределенной) форме (6b, 6c), как

3 Переводы болгарских примеров на русский язык сделаны авторами статьи.

уже было сказано, является доказательством того, что по своему морфологическому статусу эта клитика – не краткая форма возвратного притяжательного местоимения, а частица, выступающая как интенсификатор посессивности, то есть в усилительной функции.

2.2 Местоименные комплексы с невозвратным притяжательным местоимением 1 и 2 лица

Основная функция невозвратных притяжательных местоимений – выражать посессивность, относясь к обладателю, который не является подлежащим в предложении: *Взех твоите ключове* ‘Я взял твои ключи’. Литературная норма, однако, допускает употребление местоименных посессивов в 1 и 2 лице для обозначения одновременно посессивности и рефлексивности: *Ти взе ли твоите ключове?* ‘Ты взял твои ключи?’, см. также примеры вариативности 9 далее.

Наш материал показывает, что при сочетании клитики *си* с данными местоимениями выделяются два семантических варианта этого вида композитов. Первый связан с выражением только притяжательных отношений (т.е. *моя си* = *моя*), а второй – с одновременной посессивностью и рефлексивностью (т.е. *моя си* = *своя*). При любом варианте встречаются как референциально неопределенные (неспецифицированные) употребления, так и определенные употребления (напр. *мои си проблеми* и *моите си проблеми*). Хотя и принимаемые за отклонение от нормы, эти композиты – вряд ли случайное явление в речевой практике. Чтобы выяснить мотивы их употребления, рассмотрим примеры обоих семантических вариантов.

2.2.1 Композиты с посессивным значением (*моя си* = *моя*)

В примерах 7 отчетливо видно, что употребление клитики *си* мотивировано желанием подчеркнуть, усилить притяжательное отношение, активируя и специфические для соответствующего контекста смысловые оттенки. *Си* в примерах 7, как и при употреблениях 2.1, имеет значение ‘собственный, личный’, которое должно быть эксплицировано в русских переводах с помощью соответствующих лексем.

- (7а) Ситуацията породи у мене **мои си** надежди. ‘Эта ситуация породила у меня мои *сокровенные* надежды’ (мои личные, относящиеся только ко мне, отличающиеся от надежд других людей).
- (7б) Тогава е **моето си** време. ‘Тогда наступает мое *собственное/личное* время’ (т.е. время только для меня).
- (7с) Това беше малко скромн канкан, малко степ, малко дамски танц, малко нещо съвсем **мое си**. ‘Это немного напоминало сдержанный канкан, немного – степ, немного – дамский танец, немного – что-то *специфически* мое’ (т.е. мое собственное, выдуманное мною и отличающееся от других танцев).
- (7д) Жена ми все ми натякваше, че ще свърша в канавката с нож в гърба, ако продължавам да качвам стопаджии – обясни той, – ама като видя младок да стои край пътя, ми

идва наум за **моите си** младини. ‘Жена все упрекала меня, что я закончу свою жизнь на обочине с ножом в спине, если буду продолжать подсаживать голосующих на дороге, – объяснил он, – но, когда я вижу юношу на дороге, мне сразу вспоминается моя *собственная* молодость’.

- (7e) Върнете ми **моите си** дрехи! ‘Верните мне мою одежду!’ (т.е. эта одежда не ваша, а моя *собственная*, поэтому должна быть мне возвращена).

Обратим внимание на последний пример, который интересен тем, что в предложении присутствует дополнение в дательном падеже, выраженное личным местоимением *ми*. Полная форма *моите* здесь акцентирует обладание. При отсутствии такого подчеркивания полная притяжательная форма должна быть устранена (т.е. *Върнете ми ~~моите~~ си дрехи*), но она оставляет свой «след» в виде клитики *си*. Важно, что после этого устранения *си* теряет свою присловную позицию, становится кластеризуемой и включается в цепочку клитик, занимая позицию перед дательной аргументной клитикой⁴: *Върнете си ми дрехите* (см. Петрова – Иванова 2017: 116–130). Конструкции подобного типа специально исследовались Й. Пенчевым, который подчеркивал, что *си* здесь, будучи «следом» устраненного притяжательного местоимения, само не является таковым (Пенчев 1984: 80–83; 1998: 187–188).

2.2.2 Композиты, выражающие одновременно посессивность и рефлексивность (*моя си = своя*)

Кодификационная норма предписывает предпочтительное употребление возвратных местоимений в случае их кореферентности субъекту данной предикации (*Ще поканя **своите** колеги* ‘Я приглашу своих коллег’). Однако вместо возвратного может быть употреблено местоимение 1 или 2 л., самостоятельно (*Ще поканя **моите** колеги*) или – что важно для нас сейчас – в комбинации с элементом *си* (*Ще поканя **моите си** колеги*). Последний пример характерен более всего для неформального общения, в то время как примеры без *си* представляют собой стилистически нейтральный вариант. *Си* привносит и определенные семантические наращения. Рассмотрим возможные контексты на корпусном материале.

- (8a) Аз **моето си** досие не зная, та твоето ли? ‘Я своего *собственного* досье не знаю, откуда бы знать твое?’
- (8b) Говорим за **наши си** работи. ‘Мы говорим о наших/своих делах’ (т.е. о чем-то *личном*, что затрагивает только нас, но не других людей).
- (8c) По **мой си** начин им осигурявам визите. ‘Я достаю им визы своим путем’ (*особым*, известным *только мне*).
- (8d) Стенографирах по някакъв си свой начин, къде със сигли, къде с **мои си** съкращения. ‘Я стенографировал каким-то своим способом, то сиглами, то моими *собственными* сокращениями’ (т.е. выдуманными и понимаемыми *только мною*).

4 Этот порядок определяется Правилем рангов, в соответствии с которым отместоименные частицы в кластере клитик находятся в позиции перед аргументными клитиками (Иванова – Петрова 2017), ср. с типологической точки зрения в Циммерлинг 2012.

- (8e) Аз имам **монте си** мечти. ‘У меня есть мои *личные/сокровенные* мечты’ (глубоко личные, которыми я не хочу и не буду делиться с другими людьми).
- (8f) И аз така мисля, само че вървя по **мой си** път, използвам мои методи. ‘И я так же думаю, только я иду своим *собственным* (своеобразным, отличным от других) путем, использую свои методы’.

Как видим, с помощью *си* достигается намеренное подчеркивание обладания, причем с включением его в область контраста, специфического для каждого контекста. Привнесенные смысловые нюансы (о чем-то глубоко личном, субъективно обусловленном, неизвестном для других и т.д.) создают особую экспрессию, придающую колорит и многослойность высказыванию, что объясняет предпочтительный выбор композитных форм при неформальном общении.

2.3 Местоименные комплексы с невозвратным притяжательным местоимением 3 л.

Выделение данной группы мотивировано тем, что в 3 л. возвратное местоимение *свой* в болгарском языке не допускает, в отличие от других лиц, замены на невозвратное местоимение (см. выше контексты 4а, в отличие от 4b, 4c); ср. также показательные примеры из Ницолова (2008: 172) с разным лицом местоимения в роли подлежащего, отражающие это кодификационное правило:

- (9) 1 Sg. Аз обичам своя/моя роден край (родния си край)
 2 Sg. Ти обичаш своя/твоя роден край (родния си край)
 3 Sg. Той/тя/то обича **своя** роден край (родния **си** край)
 1 Pl. Ние обичаме своя/нашя роден край (родния си край)
 2 Pl. Вие обичате своя/вашия роден край (родния си край)
 3 Pl. Те обичат **своя** роден край (родния **си** край)

Таким образом, если в 3-м лице употребляется невозвратное местоимение, то это будет указывать на то, что обладателем является лицо, не кореферентное субъекту основной предикации:

- (10a) Тя₁ разказа на Петър за нейната₂ мечта. ‘Она₁ разказа на Петру о ее₂ мечте’.
 (10b) Той₁ дойде с неговата₂ кола. ‘Он₁ приехал на его₂ машине’.
 (10c) Стоянови₁ взеха тяхното₂ куче със себе си. ‘Стояновы₁ взяли их₂ собаку с собой’.

Обратим внимание, что в русском языке в ряде подобных случаев допускается и рефлексивная трактовка. Так, русское предложение 10c’ допускает два толкования – с некорреферентным и (реже) корреферентным притяжательным местоимением:

- (10*) Стояновы взяли их собаку с собой →
 (10*а) ‘Стояновы₁ взяли их₂ собаку с собой’.
 (10*б) ‘Стояновы₁ взяли их₁ собаку с собой’.

Итак, в болгарском языке по отношению к 3 л. возвратное и невозвратное местоимения находятся в отношении дополнительной дистрибуции. Следовательно, если необходимо выразить одновременно посессивность и рефлексивность, употребление возвратного притяжательного местоимения обязательно, чтобы не допустить некорреферентного толкования.

Однако эту же роль в неформальном общении могут выполнять, помимо полного возвратного местоимения, интересующие нас композиты: к обычному притяжательному местоимению добавляется клитика *си*, что обеспечивает возвратную трактовку, напр. *Той дойде с неговата си* (= своята) *кола*. Каков статус элемента *си* в этих случаях? На первый взгляд, здесь происходит распределение функций между двумя составляющими: невозвратное местоимение обеспечивает посессивное толкование, а клитика *си* – рефлексивное, что означает признание за ней местоименной функции. Это, однако, вступает в противоречие с фактом использования данных композитов в безартиклевой форме (11а–с), а также с невозможностью замены *си* на *свой* (напр. **Той дойде с неговата своя кола*). Так что и здесь клитика выступает в неместоименном статусе и, по-видимому, с тем же значением ‘собственный, личный’, как и в других рассмотренных случаях.

Выражение одновременно посессивности и рефлексивности – не единственная функция этих комплексов. Они могут служить только для выражения посессивности (когда обладатель не является подлежащим в данной предикации), так что и в данной группе, как и в 2.2, вычлняются два варианта: *неговия си* (= *неговия*) и *неговия си* (= *своя*). Рассмотрим на примерах из корпуса.

2.3.1 Композиты с посессивным значением (*неговия си* = *неговия*)

- (11а) Това са **техни си** женски работи. ‘Это их женские дела’ (т.е. их *личные*, касающиеся только женщин; присутствует и некоторый оттенок пренебрежения).
- (11б) Портретите му се отличават с **негов си**, специфичен романтичен стил. ‘Его портреты отличаются *только ему присущим* стилем’ (т.е. *самобытным, специфическим* именно для него).
- (11с) Бунтът му е тих, **негов си**, личен. ‘Его бунт – тихий, личный’ (т.е. субъективно обусловленный и субъективно выраженный, касающийся только его).
- (11д) Проф. Плочев закъса със здравето, приели го в **неговата си** болница. ‘У профессора Плочева плохо со здоровьем, его взяли в его *собственную* больницу’ (в больницу, где он работал ранее).

2.3.2 Композиты, выражающие одновременно посессивность и рефлексивность (*неговия си* = *своя*)

- (12а) Той може да ни разкаже много, и то по един леко нестандартен и чисто **негов си** начин. ‘Он может многое нам рассказать, причем таким не совсем стандартным и *характерным* для него образом’.

- (12b) Блед месец лукаво се усмихна на небето и пришепна на немирните звездици нешто там на **неговия си** език (Елин Пелин). ‘Бледный месяц на небе лукаво улыбнулся и шепнул что-то на своем языке шаловливым звездочкам’ (т.е. на своем собственном, непонятном для нас языке).
- (12c) Царят гледа със спокойствие на руските успехи на Източния фронт. Той застъпи пак обстојно **неговата си** теза, че уволнението на старите военачалници е било грешка. ‘Царь со спокойствием следит за успехами русской армии на Восточном фронте. Он снова обстоятельно изложил свое *личное* (не разделяемое другими) соображение, что увольнение старых военачальников было ошибкой’.
- (12d) «Мигрантите са част от нашето общество» – Да, само дето живеат в затворени общности, по **техни си**, да ги наречем самобитни, правила и показват нула зачитане на нашите ценности и традиции. ‘«Мигранты – часть нашего общества» – Да, но только вот живут они в закрытых обществах, по их *собственным*, назовем их самобытными, правилам, ни капли не считаясь с нашими ценностями и традициями’.

Примеры показывают, что употребление местоименных комплексов данного типа, пусть и ненормативное, обусловлено как устранением неоднозначности выражения, так и выделением, контрастированием притяжательного отношения. В другой части случаев (примеры 11 в 2.3.1) добавление *си* выглядит избыточным с точки зрения смысловой оформленности предложения, но не с точки зрения выраженности нюансов, которые дополняют, уточняют, обогащают содержание.

3 ДРУГИЕ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТИ ПРИТЯЖАТЕЛЬНЫХ МЕСТОИМЕНИЙ В ВЫБОРКЕ

Кроме представленных выше местоименных комплексов, в нашей корпусной выборке обнаружены и другие случаи контактного расположения полного притяжательного местоимения и последующей клитики. Рассмотрим их.

3.1 Сочетание полной формы невозвратного притяжательного местоимения с нерефлексивной клитикой, напр.:

- (13) Сбогом, Раул – каза графът, – сбогом, **мое ми** дете! ‘До свиданья, Рауль, – сказал граф, – до свидания, дитя мое’.

В данном употреблении клитический элемент, по сути, не участвует в выражении принадлежности. Это клитика в функции *dativus ethicus*, выражающая здесь, как и полное местоимение, эмоциональное отношение говорящего к адресату.

3.2 Контактное расположение полной формы притяжательного местоимения с модальной частицей *си* (PCL-mod.) *Си* как модальная частица, как мы упоминали, очень активна в болгарском языке и способна выразить широкий спектр смысловых модификаций (Петрова 2008; Петрова – Иванова 2017);

в примере 14а она выражает неизменность притяжательного отношения (ср. в переводе: мое *остається* моим), в 14б – утверждает неизменность положения дел (ср. в переводе: Она *ведь* моя). Будучи предикатной клитикой, модальное *си* составляет кластер с глагольной клитикой *е*, что проявляется и на фонетическом уровне: так, в 14а *си* образует фонетическое целое не с субстантивированным притяжательным местоимением *моето*, а с глагольно-клитическим комплексом *си е мое*:

- (14а) Давам ти твоя дял, а моето **си** (PCL-mod.) е мое. ‘Я отдам тебе твою часть, а мое *остається* моим’.
 (14б) Аз я намерих. Моя **си** (PCL-mod.) е. ‘Это я ее нашел. Она *ведь* моя’.

3.3 Контактное расположение полной формы притяжательного местоимения с глагольной клитикой *си* – формой 2 л. глагола *съм* в настоящем времени (2 Sg.). В примере (15) проиллюстрировано, что такая последовательность появляется в случае инверсии притяжательного местоимения:

- (15) Марион бързаше и весело си тананикаше: Ти мое **си** (2 Sg.) съкровище (< Ти **си** (2 Sg.) мое съкровище). ‘Марион шла торопливо и весело напевала. Ты мое сокровище!’

3.4 Контактное расположение полной формы притяжательного местоимения с личным местоимением. Такую последовательность наблюдаем в примере (16), где в результате контекстного эллипсиса притяжательное местоимение оказывается в контакте с дательным дополнением (DAT):

- (16) ... понякога сърцето на жените отгатва намеренията на мъжете, и моето [сърце] **ми** (DAT) казваше, че тази вечер ще дойдете – рече тя и отново се изчерви. ‘Иногда женское сердце угадывает намерения мужчины, и мое [сердце] мне говорило, что этим вечером вы придете, – сказала она и снова покраснела’.

4 ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представленный анализ характерных для болгарской спонтанной речи местоименных композитов с притяжательным значением показывает, что основная функция клитики *си* при всех полных формах местоимений (возвратных и невозвратных) одинакова – служить интенсификатором посессивности и привносить дополнительные (уточняющие, расширяющие) семантические нюансы, характерные для соответствующего контекста употребления. Эта функция проявляется как в случаях однозначного рефлексивного толкования (*своя си, моя си*), так и уточняющего рефлексивно-посессивного употребления (*неговата си*), где присутствие клитики *си* служит также для уточнения референции полного местоимения.

Одинаков и морфологический статус клитики, а именно – частица с усилительной функцией. Обратим внимание, что эта функция в болгарском

языке отмечается и у частицы *си* в местоименных композитах с непосессивным значением, а именно когда частица сопровождает неопределенные местоимения и наречия (*някой си, някакъв си, никак си* и т.п.), напр.: [*Някой си*] *си* (DAT) *е купил кола и ти му завиждаш*. ‘Кто-то там купил себе машину, и ты ему завидуешь’. См. о таких употреблении в (Ницолова 1986: 172, 181–182; Кударов 2007: 99; Петрова 2008: 130–131; Иванова – Петрова 2017: 93).

Таким образом, частица *си* в рассмотренных приместоименных употреблении реализуется как частица с особой, интенсифицирующей функцией, подчеркивающая признак, выражаемый в притяжательном (или неопределенном, как при *някой си*) местоимении. Следовательно, она должна быть отделена от приглагольной модальной частицы *си*, модифицирующей значение всей предикации.

В связи с тем, что подобные интенсифицирующие местоименную посессивность средства отсутствуют в других славянских языках, при переводе на эти языки, в частности русский, уместно использовать лексические маркеры, подчеркивающие идею собственного, личного, специфического только для данного объекта, отличающего его от других, от общепринятого, от чужого, от внешнего.

Настоящее исследование, мы надеемся, вносит свой вклад как в представление сущностной характеристики местоименных комплексов с посессивным значением, так и в изучение новых аспектов функционального спектра клитических форм местоименных компонентов в славянских языках с системами клитик. Установление межъязыковых переводческих соответствий для всех интенсифицирующих и модальных значений славянских местоименных частиц является задачей на перспективу. Это предстоит осуществить на релевантном (параллельном) корпусе переводных текстов.

ЛИТЕРАТУРА

Асенова 2002 = Петя Асенова, *Балканско езикознание: основни проблеми на балканския езиков съюз*, Велико Търново: Faber, 2002.

[Petja Asenova, *Balkansko ezikoznanie: osnovni problemi na balkanskija ezikov s"juz*, Veliko T"rnovo: Faber, 2002.]

Димитрова 2012 = Маргарита Димитрова, *Към установяването на книжовноезиковите норми през Възраждането: местоименно изразяване на едновременно посесивност и рефлексивност*, *Списание на БАН* 2012, № 6, 22–26.

[Margarita Dimitrova, *K"m ustanovjavaneto na knižovnoezikovite normi prez V"zraždaneto: mestoimenno izrazjavane na ednovremenna posesivnost i reflektivnost*, *Spisanie na BAN* 2012, no. 6, 22–26.]

ГСБКЕ 1983 = *Граматика на съвременния български книжовен език 2: морфология*, София: Издателство на Българската академия на науките, 1983.

[*Gramatika na s"vremennija b"lgarski knižoven ezik 2: morfologija*, Sofija: Izdatelstvo na B"lgarskata akademija na naukite, 1983.]

- Иванова – Петрова 2017** = Елена Ю. Иванова – Галина М. Петрова, Болгарские возвратные клитики *se* и *si*: омонимия, полисемия, синтаксис, *Вопросы языкознания* 2017, № 1, 74–104.
 [Elena Ju. Ivanova – Galina M. Petrova, Bolgarskie vozvratnye klitiki *se* i *si*: omonimija, polisemija, sintaksis, *Voprosy jazykoznanija* 2017, no. 1, 74–104.]
- Куцаров 2007** = Иван Куцаров, *Теоретична граматика на българския език: морфология*, Пловдив: Университетско изд-во «Паисий Хилендарски», 2007.
 [Ivan Kucarov, *Teoretična gramatika na b"lgarskija ezik: morfologija*, Plovdiv: Universitetsko izd-vo «Paisij Hilendarski», 2007.]
- Маслов 1981** = Юрий С. Маслов, *Грамматика болгарского языка*, Москва: Высшая школа, 1981.
 [Jurij S. Maslov, *Grammatika bolgarskogo jazyka*, Moskva: Vysšaja škola, 1981.]
- Мирчев 1978** = Кирил Мирчев, *Историческа граматика на българския език*, София: Наука и изкуство, 1978.
 [Kiril Mirčev, *Istoričeska gramatika na b"lgarskija ezik*, Sofija: Nauka i izkustvo, 1978.]
- Ницолова 1986** = Руселина Ницолова, *Българските местоимения*, София: Наука и изкуство, 1986.
 [Ruselina Nicolova, *B"lgarskite mestoimenija*, Sofija: Nauka i izkustvo, 1986.]
- Ницолова 2008** = Руселина Ницолова, *Българска граматика: морфология*, София: Университетско издателство «Св. Климент Охридски», 2008.
 [Ruselina Nicolova, *B"lgarska gramatika: morfologija*, Sofija: Universitetsko izdatelstvo «Sv. Kliment Ohridski», 2008.]
- ОПРБЕ 2012** = *Официален правописен речник на българския език*, София: Българска академия на науките, Институт за български език «Проф. Любомир Андрейчин», 2012.
 [Officialen pravopisen rečnik na b"lgarskija ezik, Sofija: B"lgarska akademija na naukite, Institut za b"lgarski ezik «Prof. Ljubomir Andrejčin», 2012.]
- Пашов 1999** = Петър Пашов, *Българска граматика*, Пловдив: Хермес, 1999.
 [Pet'r Pašov, *B"lgarska gramatika*, Plovdiv: Hermes, 1999.]
- Пенчев 1984** = Йордан Пенчев, *Строеж на българското изречение*, София: Наука и изкуство, 1984.
 [Jordan Penčev, *Strož na b"lgarskoto izrečenie*, Sofija: Nauka i izkustvo, 1984.]
- Пенчев 1998** = Йордан Пенчев, *Синтаксис на съвременния български книжовен език*, Пловдив: Неделник, 1998.
 [Jordan Penčev, *Sintaksis na s"vremennija b"lgarski knižoven ezik*, Plovdiv: Nedelnik, 1998.]
- Петрова 2008** = Галина Петрова, *Функции на клитиките се и си в съвременния български език*, Бургас: Димант, 2008.
 [Galina Petrova, *Funkcii na klitikite se i si v s"vremennija b"lgarski ezik*, Burgas: Dimant, 2008.]
- Петрова – Иванова 2017** = Галина Петрова – Елена Иванова, Клъстеризация на местоименните клитики в българския език: възможности и ограничения, в: *Доклади от Юбилейната научна сесия «Съвременни тенденции в езиковедските изследвания» (посветена на 85 години от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Пенчев, 10–11 ноември, Паисиеви четения 2016, Пловдив)*, София: Издателство на БАН «Проф. Марин Дринов», 2017, 116–130.
 [Galina Petrova – Elena Ivanova, Kl"sterizacija na mestoimennite klitiki v b"lgarskija ezik: v"zmožnosti i ograničeniija, v: *Dokladi ot Jubilejnata naučna sesija «S"vremenni tendencii v ezikovedskite izsledvanija» (posvetena na 85 godini ot roždenieto na prof. d.f.n. Jordan Penčev, 10–11 noemvri, Paisievi četenija 2016, Plovdiv)*, Sofija: Izdatelstvo na BAN «Prof. Marin Drinov», 2017, 116–130.]
- Плунгян 2000** = Владимир А. Плунгян, *Общая морфология: введение в проблематику*, Москва: Эдиториал УРСС, 2000.
 [Vladimir A. Plungjan, *Obščaja morfologija: vvedenie v problematiku*, Moskva: Èditorial URSS, 2000.]

- Савова 2003** = Ивелина Савова, Удвојаване на определението в български език, *Български език и литература* (електронна версија) 2003, № 4 (<https://liternet.bg/publish7/isavova/udvoivaneto.htm>).
[Ivelina Savova, Udvojavanje na opredelenieto v b"lgarskija ezik, *B"lgarski ezik i literatura* (elektronna versija) 2003, no. 4.]
- Циммерлинг 2012** = Антон В. Циммерлинг, Системи редака слов в славјанских јазыках, *Вопросы языкознания* 2012, № 5, 3–37.
[Anton V. Cimmerling, Sistemy porjadka slov v slavjanskijh jazykah, *Voprosy jazykoznanija* 2012, no. 5, 3–37.]
- Dimitrova-Vulchanova 2000** = Mila Dimitrova-Vulchanova, Possessive Constructions and Possessive Clitics in the English and Bulgarian DP, in: *Clitic Phenomena in European Languages*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2000, 121–146.
- Hladnik 2018** = Marko Hladnik, Povzemalni zaimki v oziralnih odvisnikih, *Jezikoslovni zapiski* 24.2 (2018), 63–78.
- Schürcks – Wunderlich 2003** = Lilia Schürcks – Dieter Wunderlich, Determiner-possessor relation in the Bulgarian DP, in: *From NP to DP 2: the expression of possession in noun phrases*, eds. Martine Coene – Yves D'hulst, Amsterdam: John Benjamins, 2003 (*Linguistik Aktuell/Linguistics Today*), 121–139.
- Zimmerling 2013** = Anton Zimmerling, Possessor Raising and Slavic clitics, in: *Current studies in Slavic linguistics*, ed. Irina Kor Chahine, Amsterdam: John Benjamins, 2013 (*Studies in language companion series* 146), 43–60.

POVZETEK

Bolgarski zaimenski nizi s svojilnim pomenom in njihove ustreznice v ruščini

Prispevek obravnava svojilne zaimenske nize, ki so značilni za bolgarščino in ki vsebujejo polno obliko svojilnega zaimka in naslonko *si* (npr. *moja si, svoja si*). Analiza umešča svojilne zaimenske nize v sistem svojilnih zaimkov, opozarja na različice nizov in obravnava njihove posebnosti v primerjavi z drugimi svojilnimi zaimki. V obravnavanih nizih je posebej izpostavljena pomenska vloga naslonke *si*. Proučene so različne možnosti prevoda bolgarskih zaimenskih nizov s svojilnim pomenom v ruščino. S tipološkega stališča je pomenljiva razlika med obravnavanimi zaimenskimi nizi in zgradbami s podvojenimi zaimki. Prav tako je pomembna analiza morfološkega statusa *si* kot členka (in ne zaimka), kar je zanimivo s stališča proučevanja večfunkcijskosti slovanskih naslonk ter raziskovanja njihovih položajnih in skladenjskih lastnosti.

OCENE IN POROČILA

TJAŠA JAKOP

JANSONOVA KRATKA ZGODOVINA JEZIKOV

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7574](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7574)Tore Janson, *Speak: A Short History of Languages*, Oxford: Oxford University Press, 2002, 301 str.

Poletje na plaži kliče po knjigah, ki nam jih med letom nismo mogli (pre)brati. Že nekaj let imam na polici knjigo, ki sem jo dobila v dar: Govoriti: kratka zgodovina jezikov (*Speak: A Short History of Languages*). To svetovno uspešnico je napisal švedski jezikoslovec Tore Janson (rojen leta 1936), zdaj upokojeni profesor latinščine in afriških jezikov na univerzi v Göteborgu, ki je poleg tega objavil kar nekaj knjig in člankov s področja jezikoslovja, npr. Naravna zgodovina latinščine (*A Natural History of Latin*, 2004) in Zgodovina jezikov: uvod (*The History of Languages: An Introduction*, 2012).

Knjiga govori o vlogi jezikov v zgodovini in je dober prikaz, kako lahko zgodovinske okoliščine in dejstva oblikujejo jezike in kako lahko tudi sami jeziki vplivajo na dogodke v zgodovini. Že v predgovoru avtor pravi: »History is affected by languages, and languages are a part of history« ‘Jeziki vplivajo na zgodovino in so del zgodovine’. Sam naslov je morda zavajajoč: neevropski jeziki so obravnavani v precej manjšem obsegu ter manj natančno in sistematično kot evropski, tako da bi bil morda korektnější podnaslov *Kratka zgodovina evropskih jezikov*.

Knjiga je posvečena razvoju in spreminjanju jezikov v družbi. Jezikovne pojave avtor razlaga vzporedno s socialnimi pojavi v zgodovini svetovnih, predvsem pa (indo)evropskih jezikov. Predstavlja izvor večjih jezikovnih skupin (kot so npr. germanska, slovanska in romanska), ki so se razvile iz praindoevropsčine. Avtor razlaga, kako kak jezik nastane ter kdaj in zakaj izgine. Kar nekaj poglavij je posvečenih latinščini – njenemu širjenju, vzponu in padcu. Govori tudi o nastanku angleščine in razlogih za njeno priljubljenost. Na koncu se sprašuje, ali bomo čez 200 let vsi govorili angleško ... ali pa morda kitajsko?

Vsebina je razdeljena na 13 poglavij. Kljub začetni razlagi o afriških jezikih je – kot že omenjeno – knjiga v večjem delu posvečena indoevropski skupini jezikov: drugo poglavje govori o indoevropskih jezikih na splošno (*Indo-European languages in general*), tretje o jeziku in pisavi starih Egipčanov, četrto o (staro)grškem jeziku (*Greek*), peto je posvečeno latinščini (*Latin*), šesto italiskim oz. romanskim jezikom (*Italic or Romance*), sedmo germanskim jezikom (*Germanic*), osmo pa obdobju razvoja nacionalnih jezikov v Evropi, ko se je postopoma vzpostavilo so-

dobno stanje. V devetem poglavju beremo, kako so se evropski jeziki z emigranti razširili tudi drugod po svetu (Afrika, Amerika, Avstralija, Nova Zelandija), v dvanajstem poglavju pa o globalnem uspehu angleškega jezika po drugi svetovni vojni.

O svetovnih jezikih na splošno govori ostalih pet poglavij: v prvem poglavju o jezikih pred zgodovino (*Languages before history*) Janson predvsem ugiba oz. zgolj predvideva izvor(e) jezikov in začetke rabe jezika nasploh, kar je potekalo vzporedno s človekovo uporabo prvih orodij. Deseto in enajsto poglavje govorita o rojstvu in smrti jezikov: o oblikovanju kreolščin ter o političnih in zgodovinskih razlogih, kako in zakaj nekateri jeziki izpodrinejo druge (npr. izgubljanje škotske gelščine ali malih papuanskih jezikov Nove Gvineje). Avtor domneva, da bodo številni mali jeziki izumrli v naslednjih nekaj generacijah. Vendar pa se Jansonu sam izraz »smrt« jezika ne zdi preveč posrečen; raje piše, da jezik neha obstajati (»language ceases to exist«) oz. da izgine ali se izgubi. Omenja recimo hebrejščino, ki je kot govorjeni jezik izginila, vendar se je ponovno pojavila v 20. stoletju in se uporablja kot uradni jezik v Izraelu.

Kot že omenjeno, je obsežno četrto poglavje posvečeno grščini, peto pa latinščini; Rimski imperij je za uradni jezik na zahodu uporabljal latinščino, na vzhodu pa grščino. Sledita francoščina in italijanščina (tu je seveda omenjen Dante z Božansko komedijo), zadnja pa je na vrsti angleščina. Janson obravnava tudi mnoge jezike z manj uporabniki in manj znane jezike, kot so razni afriški ali indijski jeziki in razne kreolščine (angleške in francoske), ki so jih ustvarjali afriški sužnji v novem okolju (npr. v Ameriki), saj so že izvorno izhajali iz različnih afriških jezikovnih skupin.

Pa začnimo v davni preteklosti. Prvo poglavje govori o dobi nabiralcev in lovcev, kako so začeli uporabljati jezik in kakšen je moral biti tak jezik, da je bil funkcionalen. O tem prajeziku avtor sklepa na podlagi raziskav afriških plemen, ki še danes živijo na tak način – v majhnih skupinah, ki med seboj nimajo veliko stikov, preživljajo pa se z nabiralništvom in lovom. Avtor sklepa, da kot je teh afriških jezikov nešteto (čeprav je število njihovih govorcev zelo majhno), je bilo tudi v preteklosti ogromno majhnih jezikov. Tudi na Novi Gvineji se govori ogromno jezikov (približno tisoč), čeprav tam živi – po Jansonu – le 5 milijonov ljudi. Tako majhni jeziki so seveda najbolj ogroženi; prav tako so ogroženi jeziki avstralskih domorodcev (od angleščine), indijski jeziki v Kanadi (od angleščine) in Južni Ameriki (od portugalščine in španščine), sibirski jeziki (od ruščine), irski jezik (od angleščine), lužiška srbščina (od nemščine) itd.

Janson nekajkrat na več mestih oz. v več poglavjih pove isto, npr. to, da je obstoj jezika določen z njegovim poimenovanjem in zapisom. Vendar pa beremo, da obstajajo tudi zapisani jeziki, ki so izumrli, npr. jezik Inkov na zahodni obali Južne Amerike ali jezik Majev v njenem osrednjem delu. Govorci nekaterih jezikov npr. prenehajo z uporabo svojega maternega, lokalnega jezika in začnejo uporabljati »večji« oz. prestižnejši jezik, torej jezik, ki ga uporablja več govorcev in/ali se uporablja na večjem geografskem področju (tako je npr. škotsko gelščino

v južnem Sutherlandu nadomestila angleščina). Prav tako Anglija ni bila edini primer evropske države, v kateri je jezik igral pomembno vlogo pri oblikovanju naroda; v mnogih državah je bil postopek enak (tudi pri slovenščini): od govornega jezika k pisanemu, nato k poimenovanju tega jezika in k njegovi vlogi državnega jezika. Od nekdaj so namreč med politiko, kulturo in jezikom obstajale tesne povezave: »Languages depend on states, and states depend on languages« ‘Jeziki so odvisni od držav in države so odvisne od jezikov’ (str. 61).

Govorci ustvarjajo nove besede ali si jih izposojajo iz drugih (sosednjih) jezikov; proces grajenja besednjaka je običajno hiter in spremembe opazimo že pri eni generaciji govorcev. Novo (izposojeno) besedje poveča funkcionalnost jezika. V angleščini je npr. kar 90 odstotkov besedja izposojenega, torej francoskega, latinskega ali grškega izvora. Jeziki se nikoli ne prenašajo iz generacije v generacijo dobesedno oz. brez sprememb. Besedje se spreminja najhitreje, manj glaso(slo)vje, najmanj slovnično. Avtor predstavlja tudi nekaj konkretnih primerov, npr. regularno spremembo ide. *p* > *f* v germanskih jezikih (lat. *pater* > angl. *father* ‘oče’; lat. *piscis* > angl. *fish* ‘riba’).

V 19. stoletju so nekateri jezikoslovci delili jezike na civilizirane in razvite ter na barbarske in primitivne. Tudi za slovenščino je npr. francoski jezikoslovec Antoine Meillet menil, da je dvojina s stališča civilizacijskega razvoja znak primitivnosti jezika (o čemer beremo v uvodnem delu monografije Luciena Tesnière o slovenski dvojini iz leta 1925). V 20. stoletju so jezikoslovci takšne nazore in ideje že obsojali in poudarjali, da ni primitivnih jezikov in da so vsi jeziki enakovredni.

Dvanajsto poglavje govori o angleščini kot mednarodnem jeziku (vsaj v Evropi). Če je od 17. stoletja imela status mednarodnega jezika francoščina (od tod tudi izraz *lingua franca* za mednarodni jezik), je od konca 19. stoletja začela to vlogo prevzemati angleščina (z britansko kolonizacijo in ameriškim imperializmom). Angleščina širi svoj vpliv prek več področij: industrijskega in tehnološkega razvoja (npr. industrijska revolucija v Veliki Britaniji), filma (Hollywood), glasbe (Bob Dylan, John Lennon), računalništva (medmrežje, elektronska pošta, računalniško programiranje), financ ... Angleščina je v zadnjih 30 letih postala tudi jezik znanosti. Tudi sama kot raziskovalka in jezikoslovka lahko občutim krepitev njene vloge v zadnjih desetletjih: ko sem leta 2006 sodelovala na 5. mednarodnem kongresu dialektologov in geolingvistov v Bragi na Portugalskem, so imeli predavatelji na izbiro sedem uradnih jezikov: nemščino, francoščino, angleščino, ruščino, španščino, italijanščino in portugalščino. Leta 2018 so na isti konferenci (ki poteka vsaka tri leta) v Vilni v Litvi vsi udeleženci iz 21 držav predavali le v angleščini. Danes je namreč angleščina drugi jezik večine govorcev ostalih jezikov na svetu.

O mednarodnem jeziku skozi čas je pisal tudi Kozma Ahačič v kolumni, objavljeni 19. septembra 2018 v Delu, z naslovom *Despacito* (špansko ‘počasi’). Razmišljanje o angleščini kot mednarodnem jeziku sporazumevanja je končal s temi besedami:

Ni odveč spomin, da so se prvi obrisi angleščine kot svetovnega jezika začeli kazati šele pred natanko 100 leti – če se zelo potrudimo, da jih najdemo; da so Hollywood, angleška in ameriška glasba začeli pridobivati svojo veljavo šele v desetletjih pozneje; da se je internet začel opazneje razvijati šele v osemdesetih letih in začel svoj širši pohod šele ob koncu 20. stoletja; in da so naprave, kot so pametni telefoni, zmogljivi prenosni računalniki in tablice, začele spreminjati svet šele pred kratkim.

Če že ne moremo biti preroški, smo lahko v stvarih, povezanih z jezikom, vsaj previdni, negotovi, predvsem pa ne naivni. (<https://www.delo.si/mnenja/kolumne/despacito-92940.html>)

Zadnje poglavje knjige *Speak* je naslovljeno z vprašanjem *And then?* ('In potem?'). V njem Janson predvideva, kaj se bo v prihodnosti dogajalo z jeziki po svetu, predvsem z angleščino. Kakšna bo usoda sodobnih jezikov čez 200 let (tj. čez 8 generacij), čez 2000 ali čez 2 milijona let? Že iz zgodovine smo lahko videli, kako težko je predvideti jezikovne situacije. Avtor knjige ves čas opozarja na povezavo med družbo in jezikom in pravi (str. 270), da jeziki, ki se govorijo in pišejo, ki se jih učijo v šolah in ki imajo status državnega jezika (kot npr. slovenščina), v 200 letih najverjetneje še ne bodo izginili. V knjigi sledijo še poglavje o predlogih za nadaljnje branje, krajši povzetki vseh 12 poglavij ter indeks v knjigi omenjenih jezikov, narodov in držav.

Knjiga torej govori o razvoju jezikov skozi tisočletja, zakaj kak jezik cveti, medtem ko drugi izumre, zakaj so nekateri jeziki prodornejši ... Janson nas popelje na zgodovinsko popotovanje po jezikih sveta: od prazgodovine do prvih civilizacij (stari Egipt, stara Kitajska, stara Grčija, Rimski imperij, Britanski imperij ...) in vse do sodobnih afriških jezikov. Vse te jezike in kulture predstavlja na zelo živ in plastičen način, s konkretnimi primeri iz jezikov – z besedjem, oblikami, včasih tudi s krajšimi odlomki iz literarnih del. Knjiga nam ponuja vpogled v mnoge kulture in njihove jezike, najbolj zanimiv pa je morda ravno vpogled v prihodnost. Na podlagi usmeritev, ki so se kazale skozi zgodovino, lahko sklepamo tudi, kaj se bo (lahko) z jeziki dogajalo v prihodnosti. S tega stališča je delo lahko zanimivo tudi za nejezikoslovca: antropologa, sociologa, kulturologa, filozofa ali zgodovinarja.

Pri tem se nam nehote postavi vprašanje, kaj bo z našo slovenščino. Po številu govorcev spada med majhne jezike, vendar jo ščiti status državnega jezika, normiranega s slovnico, pravopisom in slovarji, kot (knjižni) jezik pa je bila poimenovana in normirana že v 16. stoletju. Tudi v že omenjeni kolumni Kozme Ahačiča lahko preberemo:

Kaj bo s svetovnim jezikom (ali svetovnimi jeziki) čez deset, sto ali tisoč let, je nemogoče napovedovati. Vsekakor pa je treba o tem razmišljati, tudi ko razmišljamo o prihodnosti slovenščine. Dobro bi bilo skrbeti, da bo slovenščina dolgoročno ustrezno razvita, raziskana in opremljena s pripomočki ter ustrezno zalogo besedil na vseh področjih, tudi na tistih, kjer bi bili trenutno raba angleščine in opustitev slovenščine »edina logična rešitev« (že čez desetletje pa je lahko povsem drugače). Hkrati moramo skrbeti tudi za kvaliteto trenutnega svetovnega jezika.

Gotovo oz. zanesljivo je torej le eno: da ni nič gotovo oz. zanesljivo. Pa končajmo optimistično ali celo humoristično. V predgovoru knjige *dtv-Atlas Englische Sprache* iz leta 2002 so avtorji Wolfgang Viereck, Karin Viereck in Heinrich Ramisch zapisali izjavo ameriškega igralca bejzbola Yogija Berre: »Prognosen sind schwierig, besonders wenn sie die Zukunft betreffen«, v izvorniku: »It's tough to make predictions, especially about the future« 'Napovedi so težavne, še zlasti za prihodnost'.

ANDREJA LEGAN RAVNIKAR

SIMPOZIJ OŽIVLJENI VODNIK

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7575](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7575)

Oživljeni Vodnik: interdisciplinarni znanstveni simpozij ob 200. obletnici smrti Valentina Vodnika (1758–1819), Ljubljana, 31. januarja 2019

Na začetku letošnjega, jubilejnega Vodnikovega leta – kronološko med 200. obletnico smrti Valentina Vodnika (8. januarja) in njegovim 261. rojstnim dnevom (3. februarja) – je v Ljubljani 31. januarja 2019 potekal interdisciplinarni znanstveni simpozij *Oživljeni Vodnik: ob 200-letnici smrti Valentina Vodnika (1758–1819)*. Organiziral ga je Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (predsednica simpozija Andreja Legan Ravnika) s sodelovanjem Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete (FF) Univerze v Ljubljani (UL) (podpredsednica simpozija Irena Orel). Naknadno se je organizaciji pridružil neprofitni zavod Divja misel, ki upravlja z Vodnikovo domačijo v Šiški, njegov projekt obeležja Vodnikovega leta 2019 pa financira Oddelek za kulturo Mestne občine Ljubljana (MOL). Glavni namen konference je bil osvetliti Vodnikovo življenjsko pot ter bogato knjižno in rokopisno zapuščino z novimi spoznanji, ki segajo na področja, na katerih je Vodnik zapustil ustvarjalne sledi: jezikoslovja in klasične filologije, literarne zgodovine in folkloristike, novinarstva in prevajalstva, teologije, kulturne zgodovine, arheologije in tudi naravoslovnih ved. Razsvetljenec, slovenski narodni preroditelj in polihistor Valentin Vodnik je bil namreč duhovnik in frančiškan, pesnik, prevajalec, publicist in urednik, jezikoslovec (slovničar, slovaropisec, začetnik slovenske terminologije na različnih strokovnih področjih), profesor in celo arheolog.

Na osebna vabila strokovnjakom z raznovrstnih raziskovalnih področij, ki so že preučevali Valentina Vodnika, se je odzvalo 14 raziskovalcev: z ZRC SAZU (6), s FF UL (4), s FF Univerze v Mariboru (UM) (2), s Fakultete za družbene vede UL (1) in grafolog (1). Ti so Vodnikovo delovanje, dosežke in njihov vpliv na sodobnike in mlajše generacije oživili, obogatili z novimi spoznanji ter pretresli z novejših teoretičnih in metodoloških izhodišč ali pa so se posvetili manj raziskanim delom in področjem. Tri tedne pred simpozijem je pri Založbi ZRC izšla knjižica *Oživljeni Vodnik: ob 200-letnici smrti Valentina Vodnika (1758–1819)* s programom in povzetki referatov predavateljev, ki sta jo uredili vodji simpozija.

Interdisciplinarni simpozij je v dopoldanskem času potekal v Prešernovi dvorani SAZU slovesno, vsebinsko zelo intenzivno in množično obiskano. Med pozdravnimi nagovori predstavnikov organizatorjev (predstojnika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Kozma Ahačiča, ki nam je zaželel uspešno delo tudi v imenu direktorja ZRC SAZU Ota Lutharja, predstojnika Oddelka za slovenistiko FF UL Marka Stabeja in vodje Oddelka za kulturo MOL Mateje Demšič, je vsebinsko tehtno izstopalo kratko predavanje o pomenu Vodnikovega delovanja in ustvarjanja, ki ga je prispeval največji današnji poznavalec Valentina Vodnika, akademik Janko Kos.

Prvi sklop dopoldanskih predavanj se je začel s plenarnim predavanjem **Martine Orožen** (FF UL) z naslovom *Vodnikov KERSHANSKI NAVUK SA ILLIRSKE DESHELE: jezikovna norma in način ubesedovanja*, ki se je posvetila prevodu t. i. Napoleonovega državnega katekizma v slovenščino. V na novo pridobljenih deželah, tudi v Ilirskih provincah, so z njim poenotili verski nauk za cerkev v celotnem Napoleonovem cesarstvu; Vodnik je katekizmu dodal dve (izvirni) poglavji o versko utemeljenih medčloveških odnosih in o naprednejšem kmetovanju, s čimer je opozoril na nujnost duhovne vzgoje in strokovne izobrazbe rojakov. – **Marko Snoj** (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU) je v referatu *O priimku Vodnik* raziskal najbolj verjetno etimologijo priimka *Vodnik*, pri čemer je prednostno obravnaval navezavo na hišno ime družinske hiše v bližini vode. – **Boris Golec** (Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU) je na podlagi izčrpnega študija arhivskih virov v predstavitvi *Rod in družinske razmere Valentina Vodnika* prikazal družinsko drevo, analiziral Vodnikove prednike in opozoril na Vodnikovo prvenstvo pri oblikovanju slovenske terminologije sorodstvenih razmerij (*Rod ali žlahta: rodovinsko drevo*). – **Luka Vidmar** (Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU) je raziskal manj poznano pridigarstvo Vodnika kot svetnega duhovnika (analiza osnutkov pridig), ki je služboval v različnih župnijah, od Sore pri Medvodah, Bleda, Ribnice in Koprivnika nad Bohinjem do Ljubljane (*Vodnik kot pridigar*).

Drugi sklop dopoldanskih predavanj je začel **Igor Grdina** (Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU), ki je v referatu *Valentin Vodnik med monološko in dialoško strukturo v slovenski literaturi* z novih metodoloških izhodišč preverjal oznako Valentina Vodnika kot »prvega slovenskega pesnika«. Čeprav je znano, da so avtorsko poezijo objavljali že pred njim, si je prvenstvo na pesniškem področju Vodnik zagotovil zaradi načina objavljanja opusa, načina izrekanja zlasti narodnopolitičnih tem, ker je bil Vodnikov opus odprt v različne smeri in je kot tak predstavljal presečišče aktualnih literarnih prizadevanj. – **Marijan Dovič** (Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU) je v referatu »*Pervi slovenski pesnik*« in *slovenski pesniški kulti* analiziral kult narodnega »vodnika«, Vodnikovo nesporno prvenstvo v posmrtnih kulturnih oblikah čaščenja, ki je trajalo od tridesetih let 19. stoletja, ob odkritju spominske plošče leta 1858 na Vodnikovi domačiji in spomenika na Vodnikovem trgu leta 1889. – V nadaljevanju smo

prisluhnilo referatu **Mateja Hriberška** (Oddelek za klasično filologijo FF UL) *Antika v Vodnikovem življenju in delu*, ki je osvetlil večjo privrženost Vodnika stari grščini kot latinščini, kar se kaže v prevladi grških motivov, zgledovanju po grških vzorih (epigrami, basni) ter v prevodih anakreontik in antične proze. S klasičnimi jeziki je povezano tudi Vodnikovo delo na področju arheologije, predvsem epigrafike. – Dopoldanski del nastopov je z referatom »... dovolj je pisave, ki o meni govori!«: poskus psihološkega portreta Valentina Vodnika na temelju njegove pisave sklenil grafolog **Borut S. Pogačnik**, ki je na podlagi oblikovne, gibalne in prostorske slike pisave z metodo Bernharda Wittlicha poskušal ugotoviti Vodnikove značajske lastnosti. Po Jungovi definiciji naj bi se uvrstil med ekstravertirane čutilno-čustvene tipe, kakor ga opisujejo tudi sodobniki.

Po kosilu v Štalci pri Vodniku, kjer so nam za sladico postregli z mandljevo torto po »Vodnikovi« recepturi iz njegovih Kuharskih bukev, je popoldanski del »maratonskega« simpozija potekal v avtohtonem okolju na Vodnikovi domačiji v Zgornji Šiški. – Prvi sklop popoldanskih predavanj je bil posvečen Vodnikovemu publicističnemu in uredniškemu delu. **Monika Kalin Golob** (Fakulteta za družbene vede UL) je v prispevku *Valentin Vodnik: predhodnik, in ne začetnik novinarskega stila* na podlagi jezikovno-stilne in žanrske analize Vodnikovih besedil iz izbranih desetih števil *Lublanskih novic* (1797) s sodobnih metodoloških izhodišč opredelila Vodnika kot začetnika časnikarske tradicije, njegova časnikarska frazeologija in izrazoslovje pa sta le predhodnika pozneje razvitega specializiranega novinarskega stila. – **Blanka Bošnjak** (Oddelek za slovanske jezike in književnosti FF UM) je v referatu *Valentin Vodnik kot publicist in urednik* predstavila pomen in žanrsko vrstno-zvrstno zastopanost Vodnikovih uredniških (*Mala in Velika pratika*) in publicističnih besedil (*Lublanske novice*). – Drugi sklop popoldanskih predavanj je bil izrazito jezikoslovno obarvan. **Irena Orel** (Oddelek za slovenistiko FF UL) je v prispevku z naslovom *Vodnik kot pisec jezikovnih učbenikov v slovenščini* primerjalno med seboj in glede na (tujejezične) predloge analizirala Vodnikove jezikovne učbenike: abecednika in tri šolske slovnice v slovenskem jeziku (za poučevanje slovenščine, francoščine in italijanščine). S prevodom tujejezičnih slovnice je Vodnik v slovenski prostor prenašal moderne teoretične pristope in metodološke izkušnje dveh znamenitih slovnicekarjev, Charlesa-Françoisa Lhomonda in Francesca Soaveja. – **Marko Jesenšek** (Oddelek za slovanske jezike in književnosti FF UM) je v predavanju *Valentin Vodnik in Janez Nepomuk Primic* izpostavil jezikoslovne povezave med Vodnikom in razsvetljencem Janezom Nepomukom Primcem. Za metodološko sodobni Vodnikov slovar je sam prispeval panonsko besedje; oprl se je na Vodnikovo »knjižno širšeslovensko« slovnico, ki je upoštevala tudi slovenski severovzhod, in ne na Kopitarjevo »kranjsko« slovnico. Za potrditev te navezave in Primčevo vizionarsko napoved o oblikovanju enotnega slovenskega knjižnega jezika sta v slovnico primerjavo vključeni še Šmigočeva »haloška« (1812) in Dajnkova »vzhodnoštajerska« slovnica (1824). – Ta sklop predavanj popoldanskega dela je

zaključila **Andreja Legan Ravnikar** (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU) z referatom *Valentin Vodnik kot leksikograf*. Bil je prvi slovenski leksikograf, ki je sam in s pomočjo informatorjev zbiral govorno besedišče s skoraj celotnega slovenskega etničnega ozemlja. Z dokumentiranostjo jezikovnega gradiva, aktualno rabo in odkrivanjem strukturnih zakonitosti maternega jezika ni prav nič zaostajal za začetniki znanstvenega (enojezičnega) slovaropisja v srednjeevropskem prostoru (Adelung). Obrnjeni Vodnikov slovensko-nemški slovar Jožeta Stabeja, ki je prav tako ostal v rokopisu, je »omogočil« lažjo dostopnost raziskovanja problematike večbesednih leksemov v Vodnikovem slovarju (stalnih besednih zvez, frazeoloških enot in terminoloških besednih zvez), in sicer na vzorčnih primerih slovarskih sestavkov z iztočnicami *nos*, *noga* in *glava*. – Povzetek referata **Petra Mikše** (Oddelek za zgodovino FF UL) »*Na Vršac mi stopi in sedi*«: *Valentin Vodnik pod Triglavom*, ki je zaradi bolezni odpadel, je napovedal prikaz razvoja gorništvu v povezavi z Vodnikom kot članom odprave v Triglavsko pogorje; Vodnik je bil tudi začetnik slovenske planinske poezije.

Po končanem uradnem delu simpozija so si predavatelji in poslušalci ogledali Vodnikovo domačijo s stalno razstavo o Valentinu Vodniku, ki jo je predstavila vodja upravljalca domačije Tina Popovič. Celodnevni simpozij se je zaključil z ogledom hišne predstave Andreja Rozmana Roza (Rozateater) *Ljubljanski vodnik našel Vodnika*.

Znanstveni simpozij ob 200. obletnici smrti Valentina Vodnika, ki je doživel precejšen medijski odmev, ne bi uspel brez članic organizacijskega odbora Alenke Porenta, Tine Popovič, Duše Race, Alenke Jelovšek in Eve Trivunović, ki so bile kolegici Ireni Orel in meni vedno na razpolago pri različnih opravilih v zvezi z organizacijo in končno izvedbo dogodka. V njenem in svojem imenu se vsem iskreno zahvaljujem.

JANEZ OREŠNIK

MOJ STIK Z JEZIKI IN Z JEZIKOSLOVJEM V OBDOBJU PO LETU 1975

COBISS: 1.04

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7576](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7576)

Takoj po psihiatričnem zdravljenju in po potovanju v Ameriko (oboje leta 1975) sem nadaljeval znanstveno delo in v Skandinaviji še naprej objavljajal o islandščini. Hkrati se mi je dogajalo nekaj hudo spornega, kar se da – upam in verjamem – vsaj delno pripisati mojim takratnim zdravilom. Na begu pred abstraktnimi rešitvami tvorbene slovnice sem, na srečo samo za kratek čas, zašel na stranpot, ki se mi je pozneje zdela nepredstavljiva. Moja zaletavščina se da najbolj preprosto ponazoriti z angleškimi samostalniki. Vzemimo *cat* ‘mačka’; množina se kot znano glasi *cats*. Vbil sem si v glavo, da izgovor množinske oblike ni [kæts], torej s končnim sklopom [ts], temveč [kæc], z zlitnikom [c]. Pod to predpostavko je bila množinska oblika nepravilna glede na ednino [kæt], tako da se mi je odprlo laži vprašanje, kako to nepravilnost opisati. Ponujala se je rešitev z globinskim sklopom /ts/, ki bi prehajal v površinski zlitnik [c], a ta rešitev mi ni bila sprejemljiva, ker ravno obstoja globinskih oblik nisem priznaval. Tako me je zapeljalo v čudaštvo, da se končni [t] edninske oblike v množini nadomesti z zlitnikom [c]. V tem duhu sem priobčil dva članka (Orešnik 1976; 1978). Kdo ve, v kaj bi se ta prismuknjenost izšla, ko se ne bi ob obeh člankih prižgala rdeča luč indoevropeistu in keltoslovcu iz Čikaga prof. Ericu Hampu, v tistih časih pogostemu gostu na Filozofski fakulteti; iskal je namreč keltske prežitke v Sloveniji. Povabil me je na kosilo v restavracijo Slon (najbrž zato, da mu ne bi mogel uiti že pred koncem pogovora) in mi natanko, predvsem pa potrpežljivo razložil, zakaj na koncu množinske oblike *cats* ni površinskega zlitnika [c], temveč površinski soglasniški sklop [ts]. Res mi je žal, da se njegovega utemeljevanja več ne spomnim. Vsekakor me je prepričal, da sem na krivi poti, in sem sporni pristop hvalabogu opustil, a še vedno me je sram, da sem takrat mogel biti tako nekritičen. Tak moj odnos je bil – gledano iz sedanjosti – celo nenavaden, saj sem prav v tistem času objavil več člankov, katerih kakovost je bila na običajni ravni.

Dne 19. decembra 2016 sem imel v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani prvo predavanje o svojem stiku z jeziki in z jezikoslovjem (objava: Orešnik 2017). Drugo predavanje sem podal dne 8. maja 2017 (objava: Orešnik 2018a). Tretje predavanje je bilo 18. decembra 2017 (objava: Orešnik 2018b). Četrto (zadnje) predavanje je bilo 19. novembra 2018 (tukajšnja objava). V vseh predavanjih se obravnavajo časovno manj ali bolj oddaljeni dogodki, zato je prav mogoče, da to ali ono ni popolnoma resnično. – Načrt, da bi v Stikih spregovoril tudi o poklicnih sopotnicah in sopotnikih mojih aktivnih let, se mi je izjalovil zaradi očesne bolezni.

Zdaj bi rad spregovoril o svoji ljubljeni naravni skladnji. Nastala je bila leta 1979 v Salzburgu, med poletno šolo Ameriškega jezikoslovnega združenja (LSA; ta poletna šola se sicer navadno prireja v Severni Ameriki). Šole v Salzburgu sem se udeležil in je dokaj vplivala na moje znanstveno delo. Med predavatelji so bili predstavniki naravnega jezikoslovja v Evropi. Sam sem v Salzburgu namenjal največ pozornosti Dresslerju in Mayerthalerju, ki sta bila dotlej že razvila naravno oblikoslovje v nekaj tehtnega.

Že med predavanji v Salzburgu sem se odločil, da se bom posvetil naravni skladnji, ki je tvorila v naravnem jezikoslovju občutno vrzel, in da bom dal prednost zgodovinskemu pristopu, saj sem bil tako usmerjen že od prej.

Na oddelku za germanske jezike Filozofske fakultete v Ljubljani so mi dodelili štiri magistrante (in izmed teh pozneje tri doktorande), ki so privolili v raziskovanje na področju naravne skladnje, in sicer vsi razen enega v diahroniji. To, prvo obdobje naravne skladnje sega do okoli 1997. Od takrat jo spremljajo objave, tako da mi skoraj ni treba zahajati v podrobnosti. Ko se je pozneje pokazalo, da moram teorijo izpopolniti, sem se odločil, da vsaj za nekaj časa diahrono naravno skladnjo nadomestim s sinhrono, po možnosti osnovano na gradivu že dobro preučenih jezikov. Tako je nastala sinhrona naravna skladnja. Veliko novega se je dogajalo, ko je pod mojim mentorstvom pripravljala doktorsko disertacijo o naravni skladnji kandidatka Helena Dobrovoljc (knjižna izdaja Dobrovoljc 2005). Užival sem v najinih enakopravnih dialogih. V meni so dozorevale nekatere spremembe teorije, ki v disertaciji še niso mogle biti uresničene (saj doktorski študij ne sme trajati v nedogled), a je prav ta disertacija zaslužna zanje. Poglavitna novost je bila skrčitev Mayerthalerjevih dvojnih lestvic v eno samo vrsto lestvic in posledično uvedba t. i. vzporednega in križnega povezovanja, s čimer sta se povečala preglednost t. i. izpeljav in hkratno obvladovanje večjih količin gradiva. V prenovljenem okviru sem z Varjo ali sam objavil vrsto člankov o raznih vidikih sinhrone skladnje.

Šele nato sem se vrnil k diahroni naravni skladnji. Pri vsaki diahroni spremembi ločim začetno in končno enoto spremembe; takim enotam pravim dvojnici, s čimer je nakazano, da je aparat diahrono naravne skladnje v bistvu enak aparatu sinhrone naravne skladnje. Začetna dvojnica je »staro«, končna dvojnica je »novo«. V vsakem paru dvojnic je naravna ena bolj, druga manj. V letu 2018 ostajam osredinjen na vprašanje, pod katerimi pogoji predstavlja v diahroni spremembi »novo« bolj naravna dvojnica in kdaj ima lastnost »novo« manj naravna dvojnica. (Preostala dvojnica je tedaj »staro«.) Pokazalo se je, da odloča okolje obeh dvojnic. Okolje je tisti najmanjši pokrov, pod katerega se ravno še da spraviti opazovano spremembo, vštveši obe dvojnici. Nato sledi: če je okolje naravno, pripiše lastnost »novo« bolj naravni dvojnici, če pa je okolje nenaravno, je lastnosti »novo« deležna manj naravna dvojnica. Ker se okolje – po moji sedANJI vednosti – ne da nadomestiti s čim, kar bi zajemalo začetek spremembe, a hkrati ne bi segalo do njenega konca, že iz te okoliščine sledi, da se diahrona naravna skladnja zmore

ukvarjati samo s tistimi diahronimi spremembami, katerih končnika sta vnaprej znana. – Pri določanju naravnosti se ne bi mudil, bilo bi prezajetno.

Oblikoskladenjski zgled iz zgodovine angleščine. Osebne oblike polnopomenskih glagolov so na neki stopnji razvile opisno obliko s pomožnikom *do* 'početi'. Npr. *I believe* 'verjamem' je postalo *I do believe*; *I believe not* 'ne verjamem' se nadaljuje kot *I do not believe* itd. (V vseh zgledih je pomožnik *do* nepoudarjen.) Vzemimo dvojnici *I believe not* in *I do not believe*. Iz njune zgradbe se vidi, da je *I believe not* naravna dvojnica, *I do not believe* pa soodnosna nenaravna. Načeloma more sprememba potekati od *I believe not* proti *I do not believe* – ali obratno. O tem odloča okolje spremembe. Tega razvoja ni bilo pri pomožnikih in naklonskih glagolih, temveč se je zgodil pri polnopomenskih glagolih, torej okolje te spremembe tvorijo »polnopomenski glagoli« (to okolje je v nasprotju z okoljem »pomožniki in naklonski glagoli« nenaravno). Zato diahrona naravna skladnja predvideva, da se bo tokrat kot »novo« uresničila nenaravna dvojnica. In res je bilo tako: *I believe not* > *I do not believe*. Toda v novi trdilni obliki (in samo v trdilni) vrste *I do believe* se je okoli 150 let pozneje dogodil dodatni razvoj, vendar ravno obraten od pravkar predstavljenega: pomožnik *do* so namreč opustili; trdilna oblika je znova *I believe*. Tokrat je torej zmagala naravna dvojnica, kar kaže, da je sprememba potekala v naravnem okolju. Okolje te, manjše spremembe je »trdilna oblika v povednem naklonu polnopomenskih glagolov«; trdilna oblika v povednem naklonu je najmanj nenaravna glagolska oblika polnopomenskih glagolov. Kadar katera koli najmanj nenaravna oblika deluje solistično, se samodejno šteje za naravno obliko, to okolje je torej naravno. Ker je okolje naravno, zmaga naravna dvojnica, in sicer *I believe*. – Tak pristop k usmerjenosti diahronih sprememb je že preizkušen na številnih zgledih iz različnih jezikov (Orešnik 2013).

Opombi k angleškemu zgledu. (a) Naj omenim majhno zadrego, ki jo bom obšel. Še bolj naraven kot trdilna oblika v povednem naklonu je v naravni skladnji trdilni velelnik, a izpričanih zgledov trdilnega velelnika s pomožnikom *do* je v raziskovanem obdobju manj kot 1 % (Ellegård 1953: 162), tako da se zaradi pichlosti zgledov ne da ločevati med poudarjenim *do* (s katerim se ne ukvarjamo) in nepoudarjenim. (b) V podrobnostih je opisov navedenih razvojev več (dejstva namreč še niso povsem dognana). Če se komu zdi zgornja različica preshematična, naj jo ima za narejeno ponazorilo tega, kako naravna skladnja obravnava resnične podobne razvoje.

Osupnil sem, ko sva z Varjo opazila (in objavila: Cvetko Orešnik – Orešnik 2016 in ista avtorja [oddano za objavo]), da naravna skladnja zmore napovedovati slogovne razločke med dvojnicama. Če je ena dvojnica bliže knjižnemu jeziku, druga bliže pogovornemu, se da napovedati, katera bo ene in katera druge vrste. (Seveda je treba v takih raziskavah preskočiti slogovne razločke, o katerih je znano, da so arbitrarni izdelki uglednih izobraževalnih ustanov ali uveljavljeni po nareku slovnicaarjev ipd.)

V zadnjih letih smo naravno skladnjo razširili še na naravno oblikoslovje (ne po Dresslerjevo, temveč po naše). Kandidatka Nika Siebenreich je pod mojim mentorstvom obdelala slovenski samostalnik, pri čemer je sistematično iskala dvojnice, katerih vednjeje bi se dalo napovedati v formalizmu naravne skladnje (Siebenreich 2016). V veliki meri so se napovedi potrdile, vendar je ostalo nekaj orehov; presenetljivo se je napovedovanju najbolj upiral srednji slovnični spol. V prid naravnemu oblikoslovju (in še bolj v prid doktorandki Niki Siebenreich) govori okoliščina, da je najnovejše jezikoslovje prepoznalo v srednjem spolu jezikov, kakor je slovenščina – v nasprotju s prejšnjimi mnenji – ne-spol, in tako se bo disertacija še pred natisom s primerno interpretacijo slovenskih razmer najbrž znebila zadreg, ki jih je bil povzročal srednji spol. Nujno bi bilo raziskovati oblikoslovje še naprej.

Vložek o ne-spolu (angl. *non-gender*). Ne-spol se trenutno raziskuje v mnogih jezikih. Primeren splošni uvod je Kramer 2015. O srbskem in hrvaškem ne-spolu Arsenijević (b. l.). Med drugim se o slovenskem ne-spolu razpravlja v Willer-Gold idr. 2016. O ne-spolu v slovenščini je še nekaj neznank. Bibliografske podatke, okrajšano navedene v tem vložku, je prispeval Franc Marušič. Konec vložka.

Prihodnost bo pokazala, ali se da naravna skladnja prenesti še na dodatna področja. Zlasti me mika semantika, doslej pri meni obravnavana obrobno.

O naravni skladnji predavam pogosto v Lingvističnem krožku. Naj dodam le, da je za neposvečene primeren kot uvod Orešnik 2015 in Cvetko Orešnik – Orešnik 2017. Posebej za germaniste so na voljo Orešnik 2011, Wolf 2011 in Wolf 2013.

V nasprotju z nekaterimi drugimi jezikoslovnimi teorijami skuša naravna skladnja dognati, v kolikšni meri se dajo jezikovne razmere (vsake posebej) napovedovati, ne da bi v ta namen segali po abstraktnih rešitvah, npr. po t. i. globinskih zgradbah.

Prehajam na drugačno snov. Pred leti mi je prof. Marina Zorman, moja kolegica na oddelku, predlagala, da bi zasnoval poletno šolo naravne skladnje. Misel me je pritegnila in sem šolo res razpisal na zaporedne avguste, najprej 2010 poskusno, nato za stalno. Po 14 dni so vsak dopoldan potekale štiri ure. Udeleževalo se jih je (zelo redno) okoli pet študentov (deloma vedno istih), predvsem takih, ki so bili že prej izpričali zanimanje za naravno skladnjo. Ure so bile živahne, kajti bilo je precej razprave. Prav užival sem. A med tretjo poletno šolo so mi že nagajale noge, tako da sem se s težavo kar naprej obračal od pogleda proti udeležencem do pogleda na tablo in obratno. Šolo sem opustil, moje ovirano gibanje pa je bilo kmalu prepoznano kot trajna motnja nevrološke narave.

Okoli 1985 sem zaradi študija obiskal univerzo v severnem norveškem mestu Trondheimu. Prav takrat se je na univerzi začela konferenca o prozodiji norveščine in švedščine. Udeleževali so se je Skandinavci, vsi strokovnjaki za norveške in švedske toneme. V zadnjem trenutku so pritegnili še mene, in sicer v želji, da se srečanje zaradi mojega stalnega bivališča zunaj severnih krajev ne bi štel zgolj za skandinavsko, temveč za res mednarodno, in bi računovodska merila prirediteljem

dodelila nekaj več obratnih sredstev. Moje sodelovanje so poudarili tako, da so mi zaupali vodenje sekcije. V skandinavščini sem izkliceval imena nastopajočih in naslove njihovih referatov. Ker sem žalibog poznal tonematiko obeh jezikov samo teoretično in ker moj glasbeni poslušni ni izurjen, tonemom v izgovarjavi nisem bil kos, in strokovnjaki so izbruhnili v nebrzdan krohot prvih nekajkrat, ko sem povzdignil glas. Četudi nisem zmozel drugega, sem torej konferenco vsaj razvedril.

Leta 1983 ali 1984 mi je islandski kolega predlagal, naj svoje dotedanje pripevke o islandskem jeziku zberem na enem mestu, ker da bi moja dela po tej poti postala znana širše. Kolega je bil Magnús Pétursson, profesor na hamburški univerzi. Njegova osnovna stroka je bila fonetika, zlasti zavzet je bil za glasoslovje moderne islandščine. Iz Hamburga je redno spremljal objave o islandskem jeziku, tako da je njegova pobuda imela težo, in sem jo počaščen sprejel. Pétursson je v Hamburgu našel primerno založbo; dogovoril se je, da bo knjigo uredil in ji napisal uvod. Knjiga (Orešnik 1985) je koristna, prvič zaradi natančnega stvarnega kazala in drugič, ker se marsikaj mojega res navaja po knjigi, ne po težje dostopnih natisih v časopisih in konferenčnih zbornikih.

Ko se je v letih 1986 in 1987 začel postopek za moj sprejem v SAZU, knjiga najbrž ni igrala posebne vloge. Pač pa je baje na mojo kandidaturo nekoliko vplival tedanji široko znani nesporazum med akademikom Bezlajem in prof. Toporiščem. Dodajam vložek o širšem pomenu njunih nesoglasij.

V prvi polovici 20. stoletja (nekako po izidu de Saussurjevih vplivnih postumno izdanih predavanj, de Saussure 1916) se je na Zahodu bolj kmalu, drugod morda malo pozneje zlagoma uveljavilo prepričanje, da znanstvenost ni konstitutivna lastnost samo zgodovinske veje jezikoslovja (kar je bil nazor 19. stoletja), temveč tudi opisne veje. Slednja je prinašala znanstveni opis jezika (namesto zgolj šolske slovnice), besedilne zvrsti s poudarkom na knjižnem jeziku itd. Že zaradi potreb izobraževanja in zaradi pomembnosti knjižnega jezika (ki je nepogrešljiv še posebej v vsej javni rabi) je opisno jezikoslovje v visokem šolstvu počasi izpodrivalo zgodovinski pristop. Po univerzah, na drugi za drugo, so se učne ure zgodovinskega jezikoslovja nadomeščale z urami opisnega. Na medosebni ravni takrat ni manjkalo nizkih udarcev. Roman Jakobson je Jerzyju Kuryłowiczu (poljskemu indoevropeistu mednarodnega slovesa) prilepil vzdevek »malomeščanski jezikoslovec«, medtem ko je bil tudi Jakobson sam deležen posmeha vzvišenih deskriptivistov, ko je leta 1952 predložil (odtlej dokaj priznано) etimologijo o samostalniku *riba* (Jakobson 1952: 306 op.); *riba* se je nekriva znašla ob etimološko sorodni latinski besedi *ūrīna* 'seč', in Jakobsonu so se sladko smejali, češ *riba* in *urin* – ha ha. Konec vložka o sporu med profesorjema Bezlajem in Toporiščem.

V drugem razredu (tj. za filološke in literarne vede) SAZU se občasno slišijo ali slutijo pomisleki, katerih podlaga so najbrž razne notranje delitve. V zabavo, res zgolj v zabavo se bom pomudil pri nekakšnem nezaupanju med slavisti in

neslavisti. Med potrjevanjem zapisnika so nekateri opazili izraz *pogledni kot* s pomenom 'zorni kot'. Zapisnikarja neslavista so vprašali, od kod mu to. Pojasnil je, da iz besedil Franca Zadravca (ki ga na seji ni bilo). Zato je slavist še tisti dan poklical akademika Zadravca in pri njem poizvedel, ali res uporablja *pogledni kot*. Šele po pritrditvi gospoda akademika je stvar zamrla.

Pri nas so v petdesetih letih prejšnjega stoletja ustanovili lektorat (!) knjižnega jezika; prvi lektor je postal Anton Bajec, pozneje docent in izredni profesor. Sledila je uvedba dodatnih učiteljskih mest za pouk nezgodovinskih predmetov. Mladi Toporišič je z Bredo Pogorelec prekrojil ure v učnem načrtu. Prof. Bezljaj je novosti odklanjal, četudi so bile kljub neprijetnostim v domačem okolju pretežno objektivne narave. Vztrajal je na okopih starega. Njegova čustvena prizadetost je vzkipela v odpor do ključnega nasprotnika. Toporišič je postal član SAZU šele po smrti akademika Bezlaja, torej prepozno.

Konec osemdesetih let je vzniknila misel, da bi na Oddelek za primerjalno jezikoslovje Filozofske fakultete umestili še študijsko področje splošno jezikoslovje z dodanim uporabnim jezikoslovjem. Nova smer naj bi prevzela mesto stare orientalistike, zamrle že pred 1975 zaradi trajne preselitve predvidenega nosilca na tuje. Za splošno jezikoslovje se je zavzel dekan Filozofske fakultete prof. Dušan Nečak. Ker nista nasprotovala dolgoletni predstojnik oddelka akademik Bojan Čop in tedanja predstojnica prof. Varja Cvetko Orešnik, je splošno jezikoslovje res zaživelo. Tako se je vsaj v nekem pogledu uresničilo, kar sem bil leta 1971 ali 1972 predlagal Raziskovalni skupnosti Slovenije. Sam sem zapustil oddelek za germanske jezike. (Oddelek je moj odhod sprejel mirno, najbrž ker mu je ostalo moje delovno mesto.) Preselil sem se na splošno jezikoslovje, pridružili pa so se za dolgo še nekateri drugi. V mojem primeru je bila sprememba občutna, saj sem z največjega oddelka Filozofske fakultete prešel na enega med najmanjšimi. Prej sem študente spoznaval skoraj samo pri izpitih, zdaj sem se pogovarjal domala z vsakim in bil pogosto deležen zaupanja. Zavedel sem se, da mnogo študentov (večinoma študentk) že med študijem trpi zaradi težav v družinskih, partnerskih in poklicnih odnosih. Sam sem zgodbe, ki so mi jih razkrivali, skrbno poslušal, nikoli pa jih nisem sporočal drugim osebam. Nekaj podobnih pogovorov je bilo tudi s člani raznih oddelkov fakultete (v nekaterih primerih je tekla beseda o usodnih stvareh), a je vse ostalo v meni; nikogar nisem »izdal«. Leta 2010 sem se upokojil, toda z govorilnimi urami se da narediti toliko dobrega, da bom z njimi nadaljeval (brezplačno), dokler bom smel oziroma dokler ne usahne dotok vanje ali ne usahnem sam.

S slovenščino v javni rabi sem se nehote seznanil na Filozofski fakulteti, in sicer najbrž v osemdesetih letih. Na senatu Filozofske fakultete se je razvnela razprava, kako povečati rabo tistih jezikovnih sredstev, ki bi poudarjala enakopravnost spolov; torej *šudentke in študenti* namesto zgolj *študenti*. Sam sem se postavil na stališče, da je enakopravnost med spoloma odvisna predvsem od etičnega ravnanja ljudi. Toda etika se ne razstavlja na srebrnem pladnju.

Slovenščina je vznemirila tudi SAZU. Že kot novinec ustanove sem se soočal z nasprotovanjem slovenščini v znanstvenih besedilih. Čutil sem odgovornost, kajti med članstvom sem bil edini jezikoslovec. (Prof. Toporišič se je pridružil leta 1991, a je le malo sodeloval v razpravah o jeziku znanosti; domneval sem, da ostaja v ozadju zaradi let.) Ko je na neki skupščini SAZU (leta 1995?) že kazalo, da se bo stališče SAZU o jeziku znanosti določilo z glasovanjem, so nasprotniki slovenščine, boječ se zanje neugodnega izida, izrekanje zaustavili s predlogom, ki je bil nato sprejet, naj se vsak razred SAZU sestane s strokovno pristojnim drugim razredom in z njim razpravlja o stvari. Kot tajnika drugega razreda (1992–1999) me je doletelo sprotno dogovarjanje o parih razredov, ki naj bi se sestali, in uvodna beseda na srečanjih. Vsi teoretično mogoči sestanki so bili izpeljani (v letih 1996 in 1997) z okoli polovično udeležbo posamičnega razreda. Razprava je bila mirna, a nihče ni spremenil mnenja. Sklepal sem, da SAZU večinsko podpira znanstvena besedila v angleščini. (Svoje kratke nagovore sem kasneje strnil v besedo študentom – Orešnik 2004.)

Razpravljavci so se na skupnih sestankih nemalokrat izogibali pogovoru o slovenščini v znanstvenih besedilih. Eni so marljivo popravljali stvarne napake uvodnega nagovora, drugi so rajši izražali zaskrbljenost zaradi nepopolne slovenščine študentov. Nihče ni omenjal, da premalo predavateljev gleda, ali študenti v učilnicah pisno in ustno uporabljajo knjižni jezik, čeprav bi knjižni jezik zelo povečal izrazno moč obeh udeleženi strani, natančnost izražanja pa bi sploh morala biti *conditio sine qua non* visokošolskega pouka.

Najbolj vsebinska se mi je zdela razprava v tretjem razredu, tj. v razredu za matematične, fizikalne, kemijske in tehniške vede. Član tretjega razreda je zagovarjal angleščino sklicevaje se na okoliščino, da je bila pred uvedbo materinščin v znanstvena besedila jezik znanosti kar samo latinščina in da je to delovalo dobro, torej bi zdaj podobno uspevalo angleščini. Odgovoril sem takole. Srednjeveška latinščina v javni rabi je družbi izkopala velikanski prepad med večino prebivalstva in tisto manjšino, ki je latinščino vsaj razumela. Ponovitve tega si ne smemo želeti, kajti razvito demokracijo lahko ohranimo samo, če si prizadevamo za čim manjše družbene razlike med ljudmi; globoke zarezne bi demokracijo okrnile. Kot naslednji nastopajoči je ugledni matematik akademik Vidav pritegnil pozornost k rednim strokovnim publikacijam matematičnega oddelka, v katerih se goji slovenščina v številni slovensko strokovno izrazje, in to naj bi zadoščalo tudi za potrebe znanstvene slovenščine. Čeprav sem na to pripombo znal odgovoriti, se iz globokega spoštovanja do prof. Vidava nisem odzval, da ga ne bi morda užalostil. A odgovor bi bil naslednji. V znanstvenih besedilih se uporablja precej natančneje in pogosto sploh drugačno strokovno izrazje ter umeščeno v bolj zahtevno razpravno besedilo, tako da strokovna slovenščina nikakor ne streže dovolj koristim slovenščine v znanstvenih besedilih.

Vložek o neslovenski snovi v znanstvenih besedilih s slovenskim razpravnim jezikom. V preteklih nekaj letih mi je jemalo dih postopno spoznanje, da je veliko bolj naporno sestavljati znanstvena besedila o angleški slovnici v metajeziku slo-

venščini kakor v metajeziku angleščini. Brž ko nastajajoče slovensko besedilo trči ob bolj drobne posebnosti angleščine, se pokaže, da taki pojavi niti v zajetnejših angleških slovnica in drugih primernih priročnikih bodisi sploh niso dovolj natančno opisani, bodisi niso poimenovani, bodisi so poimenovanja enega in istega pojava po priročnikih različna. Iskanje slovenskih ustreznice je v takih primerih mučno, zamudno, brez dogovora s strokovnimi kolegi neplodno in včasih žal neuspešno. Odkar sem take razmere izkusil na svoji koži (Cvetko Orešnik – Orešnik 2016 in ista avtorja [oddano za objavo]), uvidevam, da domala povsod znanstveniki prisegajo na angleščino ne samo zaradi mednarodnosti ipd., temveč ker v drugih jezikih – deloma izvzemši velike jezike – sploh ne bi znali (in zato tudi ne hoteli) pisati besedil do te mere brez strokovnih in jezikovnih spodrseljavev kakor v angleščini. Konec vložka.

V izmenjavah mnenj o slovenščini mi je škodilo, da sem se tu in tam odzival čustveno. Med snemanjem radijske oddaje o jeziku so me vprašali, kaj mi slovenščina pomeni. Namesto da bi v hipni zadregi odgovoril vsaj s publico, da se v slovenščini izražam najlažje, sem glasno zajokal. Novinar je me potolažil z besedami: »Saj bomo to izpustili.« Tako moje vedênje ni bilo primerno, saj se od jezikoslovca upravičeno pričakuje, da se bo o čemer koli jezikovnem med javnim sporazumevanjem izražal racionalno.

Z mojim zagovarjanjem nekaterih pravic slovenščine je najbrž povezano, da mi je gospa Vida Tomšič med neko poletno večerjo zaupala naslednje. V šestdesetih letih je bila v Sloveniji sprejeta politična odločitev, da naj TV Slovenija uvede svoj TV dnevnik (torej da naj po desetih letih opusti beograjskega). Odgovornost za ta ključni ukrep je prevzela gospa Vida Tomšič, takrat predsednica republiške SZDL. Sledile so represalije (njen izraz!), ki niso bile uperjene v njeno funkcijo, temveč vanjo kot žensko. Gospa me je seznanila z vsebino represalij, ker pa se dotikajo njenega zasebnega življenja, jih ne bom razkrival. Pogovor je potekal v navzočnosti soproga gospe Vide Tomšič, akademika Franceta Novaka, in sicer v devetdesetih letih v počitniški vili SAZU na Bledu.

Skrb za slovenščino v znanstvenih besedilih se je zlagoma prevesila v boj zoper uvajanje angleškega učnega jezika v visoko šolstvo. Ko (oktobra 2016) klamfám te vrstice, so se nesporezumi vsaj za zdaj pritajili in smiselno je pogledati, kakšne izkušnje smo si nabrali. Po moji presoji je manjkalo takih razlogov za vnašanje tujega jezika, ki bi hkrati upravičevali izrivanje materinščine. Privrženci sporne novosti so opozarjali na angleščino kot globalni jezik znanosti ali na mednarodnost ali na prihodnje trume tujih študentov itd., ter temu dodajali predlog o uveljavljanju angleškega učnega jezika. Ostal mi je splošni vtis, da se zagovorniki angleščine v tej razpravi niso posebno potrudili; najbrž so domnevali, da se rešitev, ugodna zanje, ne sprejema med javno razpravo.

Tudi naša stran ni bila dovolj skrbna. Kadar poteka dialog z znanostni zunaj humanistike, je pomembno, da jezikoslovci znajo prestrezati udarce. Takrat je treba segati po argumentih. Zdravorazumsko obravnavanje jezikovnih vprašanj v

takih razmerah ni učinkovito. Nujno bi bilo pripraviti zlato zalogo argumentov, ki bi zmogli narediti vtis tudi na oponente: da namreč naših argumentov druga stran ne bi le razumela, temveč da bi bila zanje tudi dovzetna.

Deležen sem bil treh visokih priznanj. Toda nobenega niso spodbudili moji jezikoslovni prispevki, temveč vsa tri drugačne okoliščine.

V začetku devetdesetih let je bila SAZU povabljen, naj iz svojih vrst izbere nekaj oseb za člane novoustanovljene Evropske akademije znanosti s sedežem v Salzburgu. Vodstvo SAZU se je v časovni zadregi odločilo, da bo predlagalo kar takratne tajnike razredov. Ker sem bil tajnik tudi jaz, sem se znašel na tistem seznamu. Kot novinec sem se krajši čas udeleževal prireditve v Salzburgu, zdaj pa sodelujem v razpravi, kadar predsednik prijateljske akademije med obiskom Ljubljane nagovori svoje članstvo v dvorani SAZU. Vsakič mu ugovarjam, ker sodim, da bi se morala ta akademija, po vsebini evropska, povezovati z drugimi celinami in se sistematično (ne le tu pa tam) seznanjati s stališči soodnosnih neevropskih ustanov, ne pa se kakor stroke slovenske humanistike tešiti s prepričevanjem prepričanih v lastnih vrstah.

Leta 2004 mi je predsednik republike podelil zlati znak za zasluge. Najprej je bil zaplet. Dekanat Filozofske fakultete je rektoratu predlagal, naj mi nakloni plaketo Univerze v Ljubljani; verjetni razlog so bili moja starost in leta službe na Filozofski fakulteti. Toda dekanat je bil spregledal, da sem takrat (2003–2007) sedel v rektorjevi komisiji, ki v zadnji stopnji odloča o prejemnikih plaket, in zato ne bi bilo primerno, da bi med kandidati tičal tudi sam. Po dogovoru z rektorjem sem se plaketi vnaprej odpovedal. Dekan Filozofske fakultete je želel nehoteni spodrseljaj popraviti tako, da me je priporočil za državno odlikovanje. Po tej poti sem prišel do zlatega znaka, ne da bi bil počastitve sploh vreden.

Leta 2007 sem prejel Zoisovo nagrado za življenjsko delo. Prvi je po koncu slovesnosti pristopil k meni član tretjega razreda SAZU in rekel: »Nagrado ste dobili, ker je naš kandidat med postopkom umrl.« Preveril sem dejstva in spoznal, da najprej sploh nisem bil izbran za dobitnika; šele pozneje so se me usmili med nesojenimi predlaganci.

NAVEDENKE

Arsenijević b. I. = Boban Arsenijević, Gender as a grammatical classifier system: the case of the Serbo-Croatian neuter (<https://ling.auf.net/lingbuzz/002848>).

Cvetko Orešnik – Orešnik 2016 = Varja Cvetko Orešnik – Janez Orešnik, Naravna skladnja in slogovni razložek med dvojnicama, *Jezikoslovni zapiski* 22.1 (2016), 23–38.

Cvetko Orešnik – Orešnik 2017 = Varja Cvetko Orešnik – Janez Orešnik, Naravna skladnja – stanje stvari leta 2016, v: *Ob jubileju Ljubov Viktorovne Kurkine*, ur. Metka Furlan – Silvo Torkar – Peter Weiss = *Jezikoslovni zapiski* 23.2 (2017), 113–123.

Cvetko Orešnik – Orešnik (oddano za objavo) = Varja Cvetko Orešnik – Janez Orešnik, Prispevek naravne skladnje k določanju slogovnih razložkov (oddano za objavo).

de Saussure 1916 = Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, 1. izd. (po avtorjevi smrti), Lausanne – Paris: Payot, 1916.

- Dobrovoljc 2005** = Helena Dobrovoljc, *Slovenska teorija jezikovne naravnosti*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Ellegård 1953** = Alvar Ellegård, *The Auxiliary Do: The Establishment and Regulation of its Use in English*, Göteborg – Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1953.
- Jakobson 1952** = Roman Jakobson, On Slavic diphthongs ending in a liquid, *Word* 8 (1952), 306–310.
- Kramer 2015** = Ruth Kramer, *The morphosyntax of gender*, Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Orešnik 1976** = Janez Orešnik, Inflection of modern Icelandic nouns, adjectives and adverbs, *Linguistica* 16 (1976), 97–118.
- Orešnik 1978** = Janez Orešnik, Inflection of modern Icelandic verbs and pronouns, *Linguistica* (Ljubljana) 17 (1978), 91–122.
- Orešnik 1980a** = Janez Orešnik, On the modern Icelandic clipped imperative, v: *The Nordic Languages and General Linguistics: Proceedings of the Fourth International Conference of Nordic and General Linguistics in Oslo 1980*, Oslo: Universitetsforlaget, 1980, 305–314.
- Orešnik 1980b** = Janez Orešnik, Um stýfðan boðhátt í íslensku [‘O islandskem okrajšanem velelniku’], *Skíma* (Reykjavík) 3.3 (1980), 7–9. – Delni prevod prispevka Orešnik 1980a; prevajalec Indriði Gíslason.
- Orešnik 1985** = Janez Orešnik, *Studies in the Phonology and Morphology of Modern Icelandic*, ur. Magnús Pétursson, Hamburg: Buske, 1985.
- Orešnik 1992** = Janez Orešnik, *Udeleženske vloge v slovenščini*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1992.
- Orešnik 2004** = Janez Orešnik, Slavnostni govor ob podelitvi Prešernovih nagrad študentom Univerze v Ljubljani za leto 2003, *Vestnik: Univerza v Ljubljani* 35.1–3 (2004).
- Orešnik 2011** = Janez Orešnik, *Uvod v naravno skladnjo*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- Orešnik 2013** = Janez Orešnik, *Diachronic Natural Syntax: Directionality of change*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013.
- Orešnik 2015** = Janez Orešnik, *Naravna skladnja*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2015.
- Orešnik 2017** = Janez Orešnik, Moj stik z jeziki in z jezikoslovjem v obdobju 1947–1958, *Jezikoslovni zapiski* 23.1 (2017), 251–260.
- Orešnik 2018a** = Janez Orešnik, Moj stik z jeziki in z jezikoslovjem v obdobju 1958–1965, *Jezikoslovni zapiski* 24.1 (2018), 231–240.
- Orešnik 2018b** = Janez Orešnik, Moj stik z jeziki in z jezikoslovjem v obdobju 1965–1980, *Jezikoslovni zapiski* 24.2 (2018), 195–205.
- Siebenreich 2016** = Nika Siebenreich, *Delovanje naravnega oblikoslovja: doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2016. – Rokopis.
- Willer Gold idr. 2016** = Jana Willer-Gold idr., Conjoint Agreement and Gender in South Slavic: From Theory to Experiments to Theory, *Journal of Slavic Linguistics* 24.1 (2016), 187–224 (http://www.ung.si/~fmarusic/pub/willer_gold_et_al_2016_highest_and_closest_conjoint_agreement_and_gender_in_ss_JSL.pdf). DOI: <https://doi.org/10.1353/jsl.2016.0003>
- Wolf 2011** = Marco M. Wolf, *Versuch einer Überprüfung der slowenischen Theorie natürlicher Syntax anhand deutscher Beispiele: diplomska naloga*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2011. – Rokopis.
- Wolf 2013** = Marco M. Wolf, Negation and the genitive attribute in German, v: Orešnik 2013, 35–79.

SEZNAM SODELUJOČIH

- Simon Atelšek** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
simonat@zrc-sazu.si
- Luka Brenko** Goriška ulica 6, SI-3000 Celje
luka.brenko.b@gmail.com
- Željka Brlobaš** Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10 000 Zagreb, Hrvaška
zbrlobas@ihjj.hr
- Tanja Fajfar** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
tanja.fajfar@zrc-sazu.si
- Metka Furlan** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
metka.furlan@zrc-sazu.si
- Martina Horvat** Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10 000 Zagreb, Hrvaška
mshorvat@ihjj.hr
- Lana Hudeček** Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10 000 Zagreb, Hrvaška
lhudecek@ihjj.hr
- Jelena Jurjevna Ivanova** Кафедра славянской филологии
Елена Юрьевна Иванова Санкт-Петербургский государственный университет
Университетская набережная, д. 11, ауд. 168
RU-199034 г. Санкт-Петербург, Ruska federacija
e.y.ivanova@spbu.ru
- Tjaša Jakop** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
tjasa.j@gmail.com
- Mateja Jemec Tomazin** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
mjt@zrc-sazu.si

- Mojca Kompara Lukančič** Univerza na Primorskem
Fakulteta za matematiko, naravoslovje in informacijske
tehnologije
Glagoljaška 8, SI-6000 Koper
mojca.kompara@fts.upr.si
- Andreja Legan Ravnikar** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
alegan@zrc-sazu.si
- Milica Mihaljević** Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10 000 Zagreb, Hrvaška
mmihalj@ihjj.hr
- Nikolina Miletić** Sveučilište u Zadru
Odjel za germanistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV./2, HR-23 000 Zadar, Hrvaška
nmiletic2@unizd.hr
- Vlado Nartnik** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
vladimir.nartnik1@guest.arnes.si
- Janez Orešnik** Janežičeva ulica 21, SI-1000 Ljubljana
janez.oresnik@sazu.si
- Marija Perić** Sveučilište u Zadru
Odjel za germanistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV./2, HR-23 000 Zadar, Hrvaška
mperic5@unizd.hr
- Galina Mihajlova Petrova** Университет „Проф. д-р Асен Златаров“
Галина Михайлова Петрова Факултет по обществени науки
Катедра по български език и литература
BG-8010 Бургас, ул. Проф. Якимов 1, Болгария
galyapetro@abv.bg
- Gleb Petrovič Pilipenko** Институт славяноведения Российской академии наук
Глеб Петрович Пилипенко Ленинский проспект, д. 32-А
RU-119991 Москва, Ruska federacija
glebpilipenko@mail.ru
- Maja Rotter** Žigonova ulica 31, SI-1000 Ljubljana
rotter.maja@gmail.com
- Mojca Žagar Karer** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
mzagar@zrc-sazu.si

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so revija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, slovenska znanstvena **jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto**. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, revija pa izide predvidoma julija in decembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si> ali na urednikovem e-naslovu peter.weiss@zrc-sazu.si. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki po e-pošti, tistim s posebnimi jezikoslovnimi znaki pa naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po prejšnjih objavah v Jezikoslovnih zapiskih.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

Razprave in članki

- Gleb Piliipenko** Унгаризми в лексике традиционной культуры у прекурских и порабских словенцев
- Vlado Nartnik** K ločljivim predponam porabskih glagolov
- Mitka Furlan** Istrsko pogovorno in narečno *(za) dobro roko*
- Tanja Fajfar – Mateja Jemec Tomazin – Mojca Žagar Karer** Slovenska pravna terminologija in njen prikaz v Pravnem terminološkem slovarju
- Simon Atelšek** Navajanje prevzetih jezikoslovnih terminov in celovitost pojmovnih skupin v Cigaletovi Znanstveni terminologiji (1880)
- Mojca Kompara Lukančič** Razumevanje položaja dvojezičnosti pri pripadnikih dveh različnih generacij v slovenski Istri
- Luka Brenko – Maja Rotter** Problem jote v starogrškem *ikhthys* 'riba'
- Lana Hudeček – Milica Mihaljević** Hrvatsko mocijsko nazivlje
- Marija Perić – Nikola Miletić** Pejorativa in deutschen und kroatischen Lesercommentaren auf Terroranschläge im Internet
- Željka Brlobaš – Martina Horvat** Metodologija leksikografske obradbe *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*
- Галина Петрова – Елена Иванова** Местоименные комплексы с посессивным значением в болгарском языке и их русские соответствия

Ocene in poročila

- Tjaša Jakop** Jansonova Kratka zgodovina jezikov
- Andreja Legan Ravnikar** Simpozij Oživiljeni Vodnik
- Janez Orešnik** Moj stik z jeziki in z jezikoslovjem v obdobju po letu 1975

